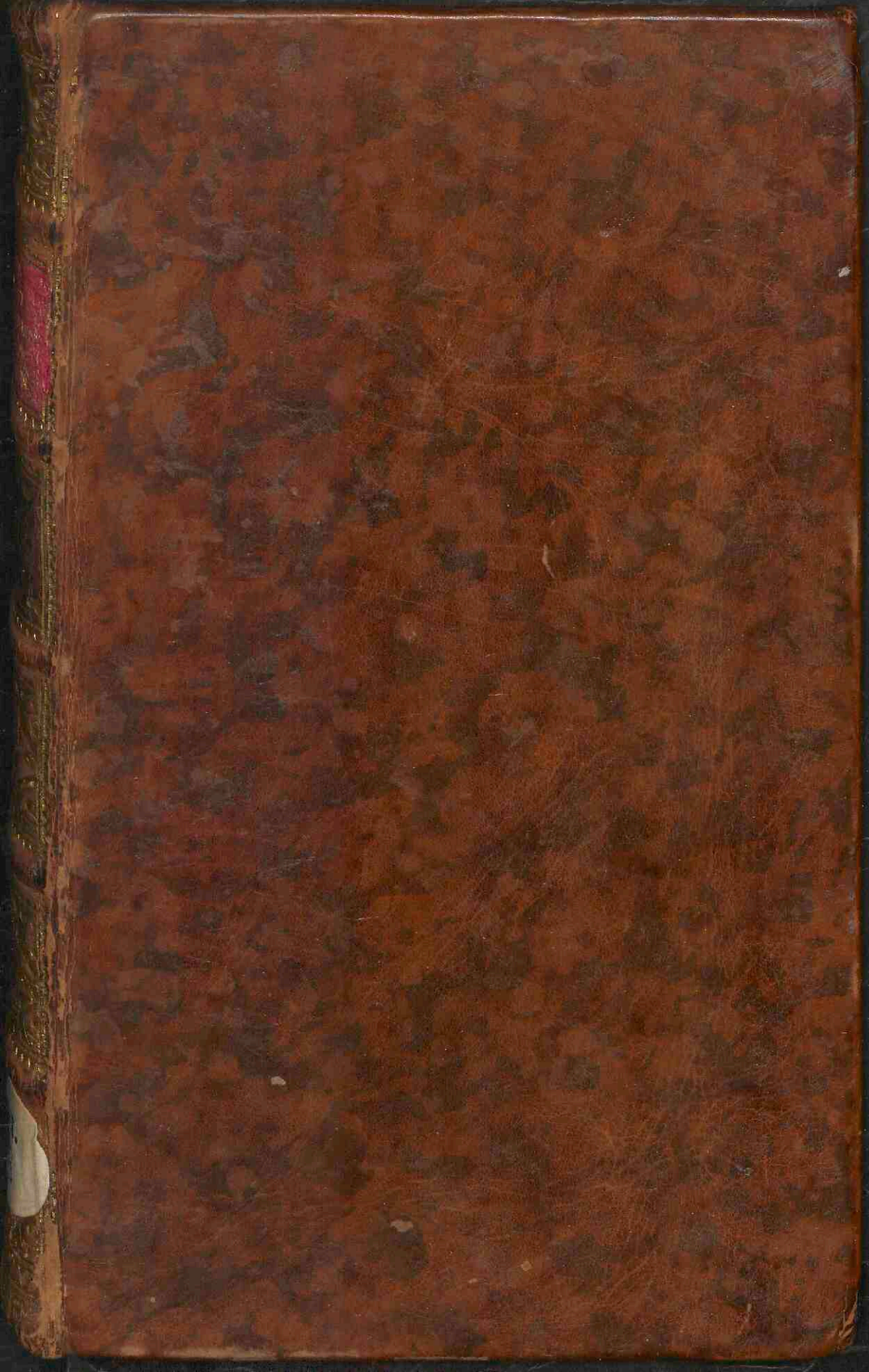

De aloude staat en geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden

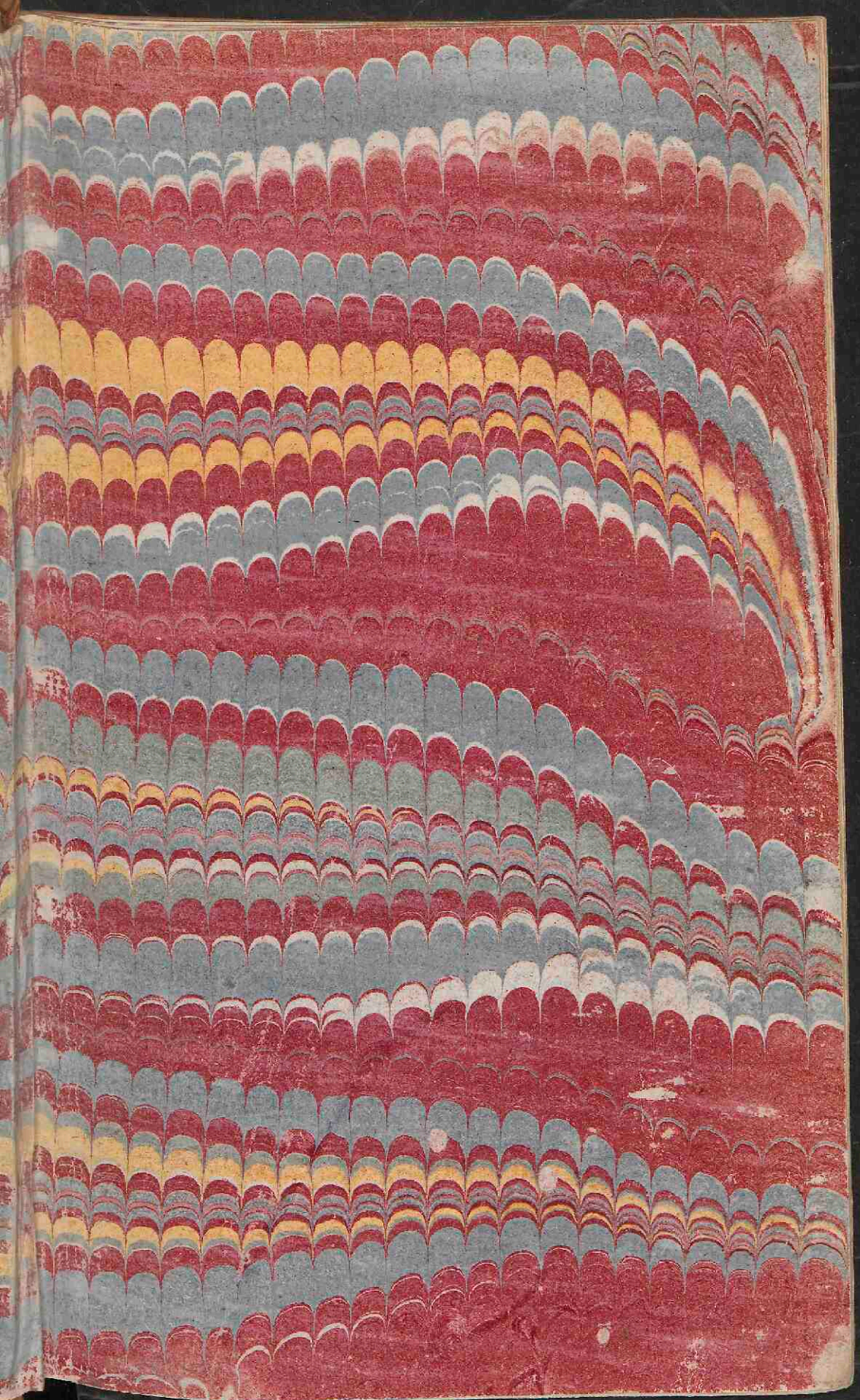
<https://hdl.handle.net/1874/226400>

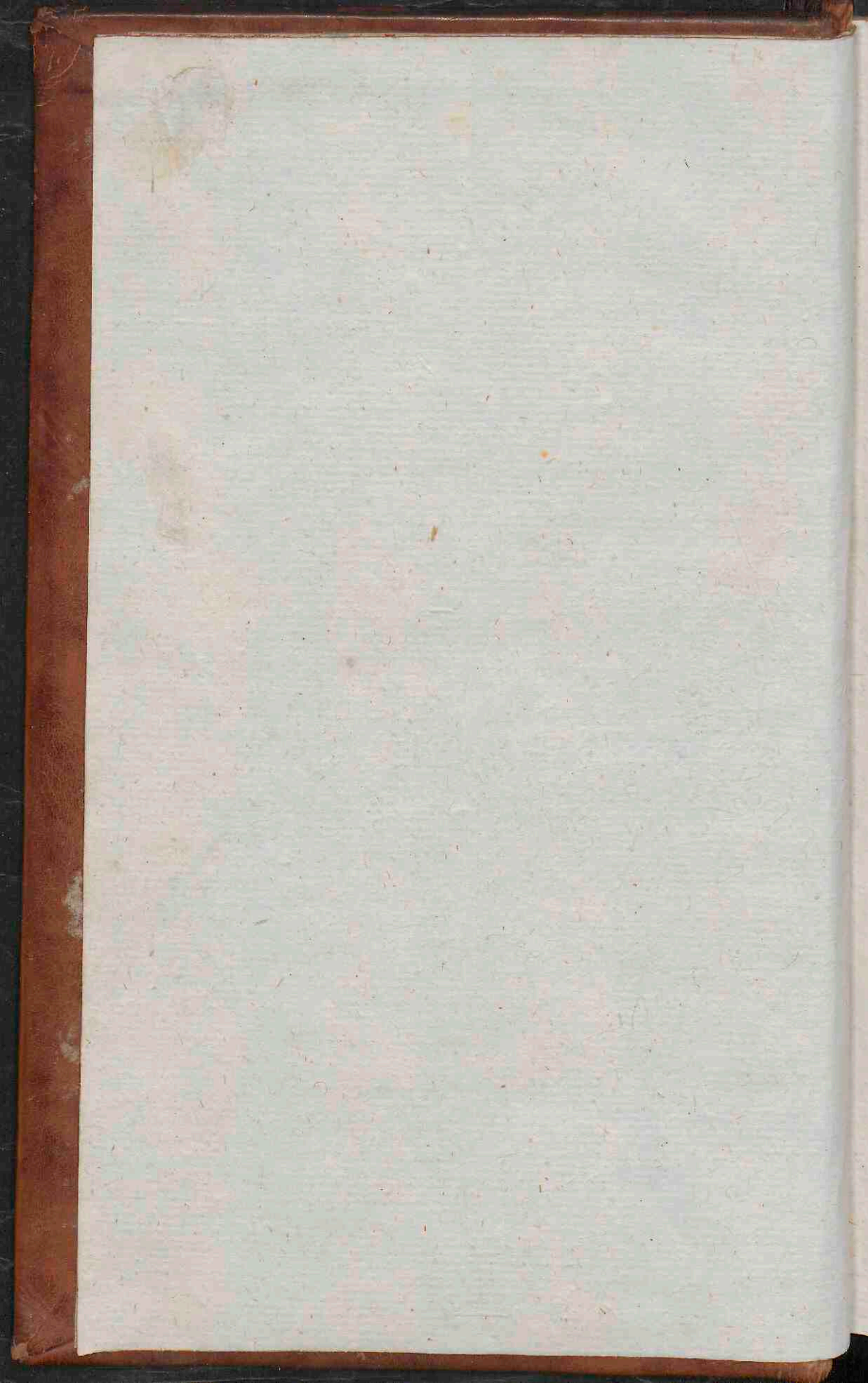

20
Historia Gentium

Octavo n°. 1233.

S. oct.
1233

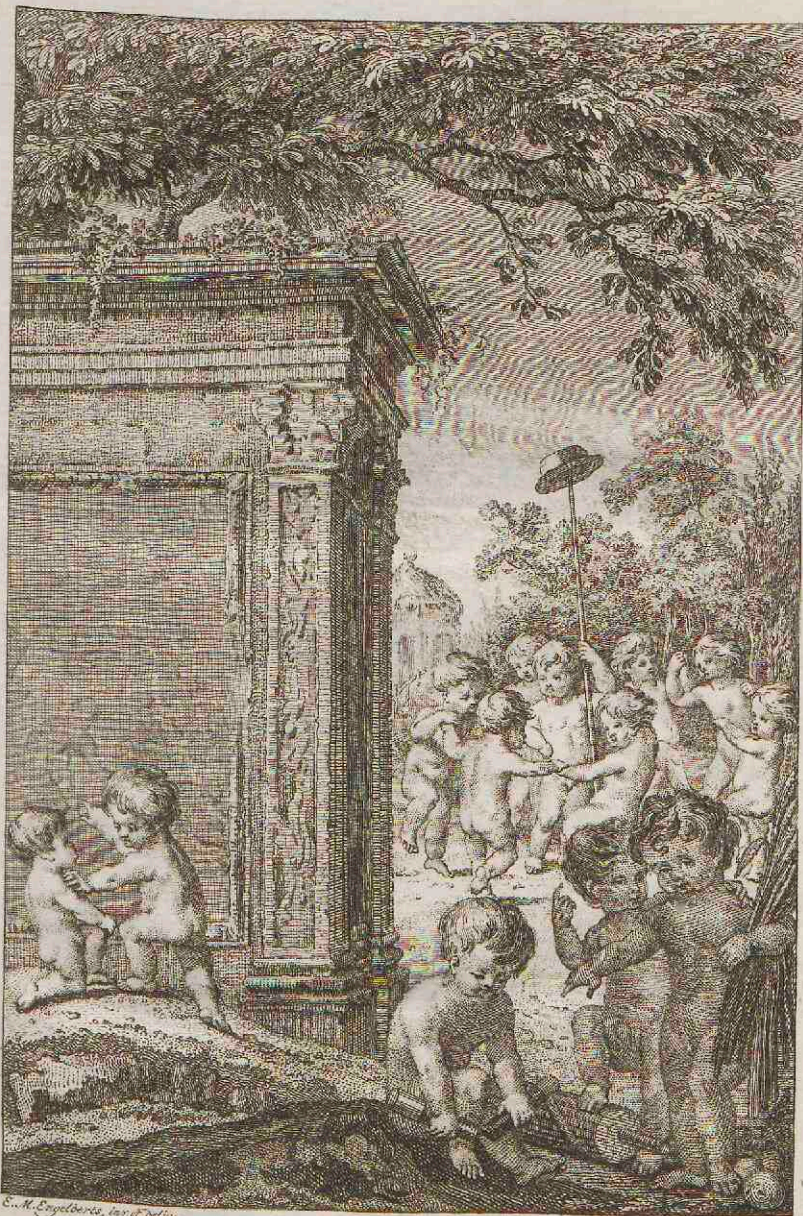
NEDERLANDEN

DE ALOUDE
S T A A T
DER VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

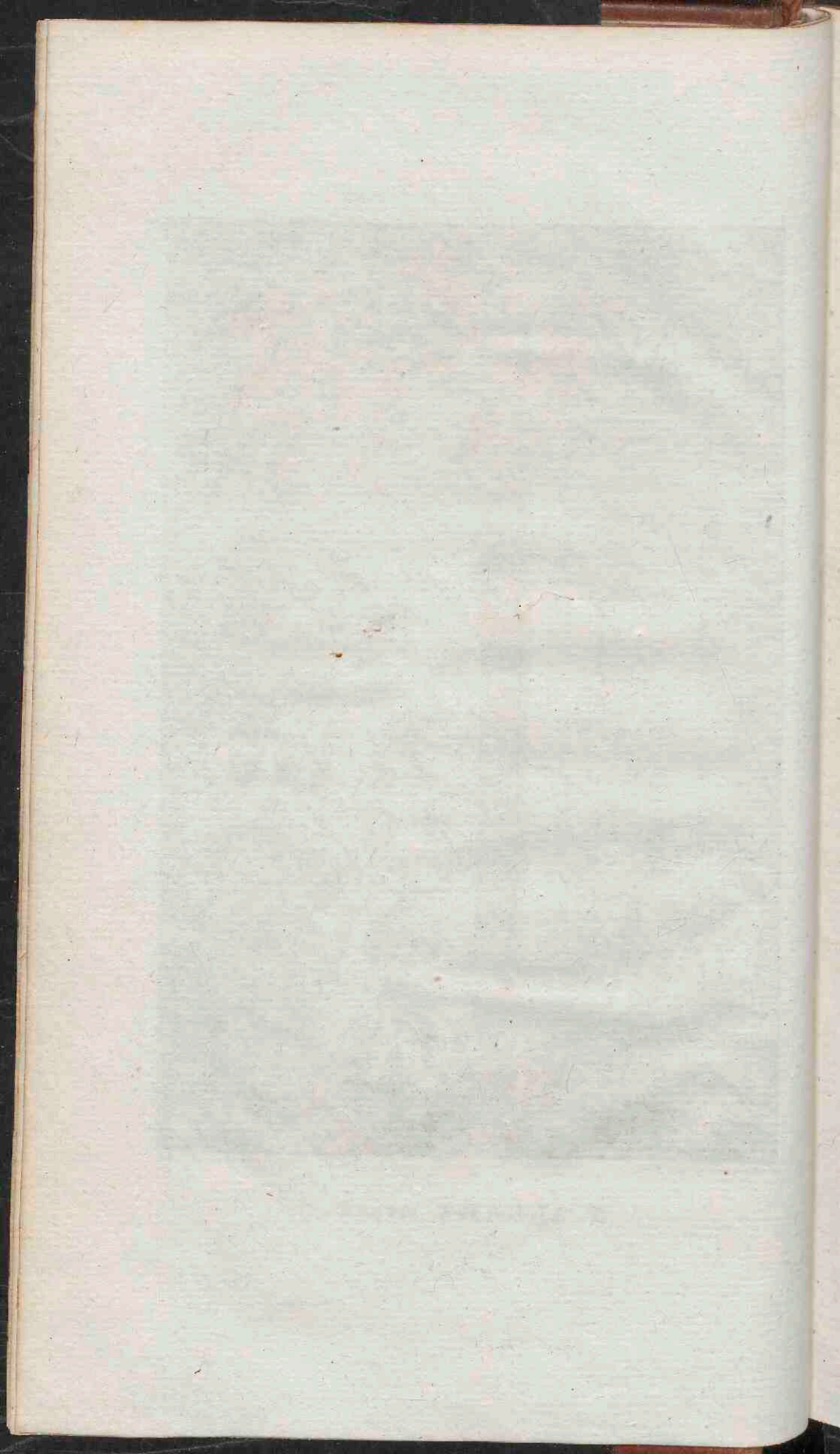
DE ALOUDE
STAA T
DER VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

E. N. Engelberts, inv. et delin.

Robert Vinkens, sculp.

J. ALLART Excud.

DE ALOUDE
S T A A T
E N
GESCHIEDENISSEN
DER
VEREENIGDE
NEDERLANDEN.

DOOR
E. M. ENGELBERTS.

EERSTE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART.

MDCCLXXXIV.

Zou ik niet van u gewagen
Velden, die van de oudste dagen,
Aan de VRYHEID werd gewyd?
Niet herdenken aan den tyd,
Toen het volk uit andere streken,
Trotsche dwinglandy ontweken,
Herwaards schoolde en ruste vond?
Niet op uwen vryen grond
Zingen, hoe 'er de Ouders waakten,
En van moed en yver blaakten
Voor het WELZYN VAN DEN STAAT,
Als geweld of eigenbaat
Dorst op BATO's erfgrond komen?
Of hoe 't albeheerschend *Romein*,
Dat de waereld dwingen kon,
Nooit uw VRYHEID overwon.
Scheen het eens te zullen lukken
BATAVIEREN te onderdrukken;
't Noopte hunnen vryen aart,
Om in spyt van vuur en zwaard
's Vyands hoogmoed te verneeren,
En de VRYHEID trouw te zweeren.
Eendragt, yver en beleid
Weerden 't juk der dienstbaarheid.
Tuigt het bosfchen, tuicht het velden!
Hoe CIVYL en andre helden
Dongen naar den lauwerkroon
En die kregen tot hun loon!
Tuigt het plegtige verbonden,
Die te trouweloos geschonden
Dikwils met een stroom van bloed
Door den Dwingeland geboet,
Menigmaal op nieuw bezworen
De oude vryheid dedden gloren.

Mogten nimmer laffer daaden,
Smetten 's Lands Historiebladen!
Mogten Neêrlands roem en magt
Bloeijen tot aan 't Nageslagt!

CL. F. VAN RAESVELD, geb. VAN SYTZAMA.
HEEMZE, BOSCH-HOF EN VELDZANG.

MYNE LANDSGENOOTEN!

Eer gy tot het werk overgaat, dat ik u aanbied, moet ik u iets van de lotgevallen van hetzelfde zeggen: gy hebt 'er eenig belang by. Wanneer ik aangemoedigd wierd, om den alouden en hedendaagschen staat van ons VADERLAND in gemeenzaame gesprekken te ontvouwen, dagt ik weinig, dat dit een werk van zoo veel omslag en moeite worden zou. Ik onderzocht op nieuw, wat men over het eerste gezegd had, maar trof in eene groote verscheidenheid van gevoelens al te weinig aan, dat my ten vollen voldeed. Ik raakte ten opzigt der oude gesteldheid van ons Land — vooral van het eiland der *Batavieren* zo veel te meer verbysterd, als ik meer van onze Schryvers raadpleegde, tot dat ik besloot my alleen aan de oudste gedenkschriften te houden, dezelve nauwkeurig te ontledigen en te vergelyken; en ik meen dat deeze my eindelyk zoo wel als den Heer de st. SIMON op 't regte spoor gebragt hebben. Niet te min hield dit my buiten verwagting zoo lang op, dat ik haast berouw van myne onderneeming zou gehad hebben, indien

*

het

het myn Vaderland niet betroffen had en ik het voor my zelve had kunnen verantwoorden, zoo ſchielyk zulk een edel onderwerp te laaten vaaren. Zou ik dan in zoo ver van den onderneemenden geest van myne Landgenooten ontaarden, dagt ik, al voortgaande en onderzoekende; tot dat my eene zwaare en langduurige krankte noodzaakte den arbeid te ſtaaken, in het zelfde Jaar, waar in dit myn Vaderland door eenen onregtvaardigen oorlog zoo gewelddadig wierd overvallen, nadat onze Vlag, ons Grondgebied te vooren in vollen vrede reeds meermalen geſchonden, en onze ſchepen geplunderd waren. Dit laaſte gebeurde, toen ik de Inleiding over de Liefde tot het Vaderland ſchreef, en het Voorwerk was reeds afgedrukt, toen de vyandelykheden in vollen vlam uitborſten.

Myne Leezers gelieven dit onder het oog te houden, terwyl ik my over den gezwooren vyand van ons Vaderland geheel anders zou uitgelaaten hebben, indien hy toen reeds alle betrekking hadde verbroken en de heiligſte verbindtenisſen baldaadig geſchonden. Dan, terwyl my de moed en kragten begaven, wierd myne ziel met grievende ſmert vervuld, wanneer

neer de verdediging van het aangevogte Va-
derland zoo slegt wierd behartigd , en onze
vyand ongewroken en onverhinderd voort-
ging om ons den Ozeaan — ja de wae-
reld te benaauwd te maaken. Wie had ooit
kunnen vermoeden, dat dit *Nederland* onder
eene STADHOUDERLYKE REGEERING ZOO
fchielyk, tot zulk eene laagte zou hebben kun-
nen vervallen? — Moest ik dan gespaard wor-
den, om zulk een akeligen toestand te be-
leeven, dien wy volstrekt aan ons zelveu te
wyten hadden! Hoe menigmaalen wenschte
ik voor dien tyd de Waereld te hebben
mogen verlaaten, daar ik my dat geen schaam-
men moest, waarin ik altoos eene eer gesteld
had; — een *Nederlander* te heeten, en
tot een Volk te behooren, het welke zulk
een hoon en zoo veele mishandelingen kon
dulden, zonder zich te weer te stellen;
— een Volk, onder hetwelk zulke laage
zielen gevonden wierden, die den allerver-
foeijelyksten handel van de vyanden van hun
Vaderland dorsten verdedigen en de han-
den kussen, welke hun den hartader poog-
den af te snyden. Al de lust verging
my, wanneer ik om myn ongelukkig Va-
derland dagt, en myne ontydige onder-
nee-

neeming berouwde my niet alleen in der daad, maar ik wenschte meermaalen de verdediging van deszelfs eer, die nu zoo ter aarde vertreden wierd, nocht ondernomen te hebben. — — Myn verflagen geest kon zich niet opbeuren en de herhaalde aanvallen myner ziekte waren te gevaarlyker: de meeste nagten bragt ik slaaploos door, terwyl myne gedagten vermenigvuldg wierden, en het verdrukte Vaderland, myn benaauwdn boezem duizend bange zugten asperste.

Voor al viel het my ondraagelyk, dat de blaam van lafhartigheid, welke men onze vreedelievende Natie aangewreeven had, nu, daar het kon en moeste geschieden, in het bloed van onze verdrukkers niet wierd afgewasfchen; en — de geleede fchaden niet verhaald, waartoe de gelegenheid nimmer zoo fchoon ftond; terwyl wy ons in onze havens lieten opfluiten, en den baldadigen Brit met onze Schepen en volkplantingen naar welgevallen omfpringen. — Men had my namelyk op myne Verdediging onder anderen tegengeworpen, dat ik gezegd had: „*Nederland* ftelde fteeds een eerlyken vrede boven de wifelvalligheden van den oorlog, en is niet gewoon op elke kleine belediging

ging aanstonds ter wapen te loopen." — Ik was, wanneer ik dat schreef na al den hoon, al de plundersingen door den *Engelschen* ons toen reeds van tyd tot tyd ongewroken aangedaan, inderdaad hier mede zoo wel verlegen als met de kundigheid in de *Muziek*, waarin onze Natie niet uitmunt, — welke men egter thans een onvermydelyk vereischte in een beschaafd Volk rekent. Ik heb my in beide gevallen gered, zoo goed ik kon. — En juist hebben myne berispers, als of ze myn doelwit niet begreepen, my in beide opzigten aangevallen. Ik hoopte altoos, dat 'er eens een gunstige gelegenheid zou geboren worden om te toonen, dat het oude heldenbloed nog door onze aderen stroomde; maar nu deeze geboren, dog zoo schandelyk verwaarloosd wierd, zou ik dan zoo onbeschaamd zyn, om de eer van zulk eene natie, uit voorige Eeuwen op te vyzelen?

Intuschen waren niet alleen al myn aangewende moeite, maar ook de kosten van den Drukker te vergeefs, zoo ik van myne onderneeming afzag. Dit deedt my de pen nog eens opvatten; maar zy viel my telkens weder uit de handen, tot dat men my onder het

❁

oog bragt, dat ik my zelve te vergeefs afmatte, en nimmer myne gezondheid en krachten zoude wederkrygen, ten zy ik my van alles onttrok, en alle myne kommerlyke zorgen voor een tyd vaaren liet. Dit gelukte. — DE VYFDE AUGUSTUS had my in 't jaar 1781. doen zien, dat het ons Volk niet aan moed maar enkel aan goede gelegenheid ontbrak; ik wierd gaande weg met myn Vaderland bevreedigd, na dat de vermogens van ziel en lighaam zich herstelden, — naarmate de stem des Volks zich meer en meer tegen zulk eene onverantwoordelyke handelwys begon te verheffen, en voor al de Waereld te blyken, dat men dit onheil niet aan eene verongelykte Natie, maar aan het ongelukkig misverstand van derzelver Opperhoofden, en aan een verderfelyken toeleg van zommigen kwalykgezinden, door verborge inzigten en een Engelschen geest opgeruid, te danken had. 'Er vielen inderdaad gebeurtenissen voor, welke my stof gaven, om eene andere Verdediging te schryven. Hoe zeer de laatstgemelde ontarde ondankbaare voedsferlingen dezelve op alle mogelyke wyze kragteloos maakten, — hunne land- en tydgenooten onteerden! 'er ontdekten zich daar en

te-

tegen eene menigte regtgeëarde Vaderlanders, welk zich over het slegt bestuur van zaaken by alle gelegenheden beklaagden en de verwaarloosde of te onregt weg geschonke voorrechten dorsten herroepen. — Deezen, voor zoo verre zy uit waare beginselen van zuivere Vaderlandsliefde werken, en het regte oogmerk bedoelen, maaken een treffelyk tegenwigt: zonder het zelve zou ik nooit met deezen alouden staat van ons Vaderland, en de beschryving van deszelfs eerste inwooners te voorfchyn hebben durven treden, veel min aantoonen, hoe wy zoo wel als andere natien op edele Voorouders mogen roemen. Anders zou het gescheenen hebben als of ik my met menig verbasterd Edelling hier mede nu hadt willen behelpen, nu myne Tydgenooten zich by al de waereld door hunne onverantwoordelyke verdraagzaamheid veragtelyk gemaakt hadden. — Niemand verdenke my hier van! — Myn openlyk en plegtig *protest*, het welk ik by de eerste gelegenheid meende te moeten doen, om voor myne Tydgenooten en de Nakomelingschap te toonen, dat ik geenzins onder die geenen behoort, welke in zulk een weerloozen toestand hebben kunnen berusten, bewyze het tegendeel: — dit zal men my ten goede moeten houden. Hoe zeer ik my de wet van oneenzydigheid heb

voorgeschreeven, kan ik in dit schreeuwend geval niet anders denken, niet anders handelen, zoo lang men de Natie en dus ook my niet overtuigd heeft, dat onze Zeemagt niet tot die onverbeeldelyke laagte vervallen is, door eene moedwillige, ten minsten door eene onverschoonlyke verwaarloozing: — en dat men door onoverwinnelyke beletsen met mogelykheid geen beter gebruik van de Zeemagt, die voorhanden was, heeft kunnen maaken. Hier te zwygen past geen Nederlander, zoo lang dit overtuigend bewys niet gegeven — of zoo lang niet met ernst naar de oorzaken van onze werkeloosheid, (waar dezelve ook schuilen mogen), het scherpste onderzoek gedaan en daar tegen voor het toekomende gezorgd is. Men moest gansch ongevoelig, en zoo hartstochteloos van *Character* zyn, als ons de *Engelschen* beschreeven, als men dit koel en onverschillig verdroeg. (*) — Worden eenigen hier door

(*) Ik schroom niet te zeggen, dat ik van herten verlange, dat de werktuigen van ons verderf ontdekt en naar verdiensten gestraft mogen worden, op dat de schande, die de geheele natie aangewreeven is, op hun hoofd nederdaalen, en zy tot een afschrik voor elk een verstrekken mogen, zonder dat ik daar van iemand uitzondere, al was hy schoon myn aller-

door afgeschrikt om dit werk te leezen, of wordt het enkel hierom veroordeeld, het is my leed; maar het is ook eigenlyk voor hun niet geschreeven, die zoo wyd en ver van de eerste grondvesters en handhaavers der VRYHEID in deeze oorden verbasterd zyn: — die, wat hun betreft, de ketens voor eeuwig verdienen te draagen, welke zy voor de Natie en ook voor hun-

naasten Bloedverwant, — of iemand in 't byzonder bedoele. Ik vermeete my niet te zeggen, waar deeze Verborgtheid der Ongerechtigheid, eigenlyk schuilt, dit is ook hier in 't geheel myne zaak niet. Ik zou, indien ik had konnen zwygen — indien ik om gegeeve redenen van deeze noodlottige gebeurtenis niet had moeten reppen, alles voorby gegaan hebben: maar dit had mischien ook aan veelen niet voldaan, die thans gaarn willen weten, waar de Schryver staat. Men weete dan met weinig woorden dat hy zoo min, een al te grooten invloed van het Stadhouderlyk bewind; waar door het gevaarlyk wordt voor de Vryheid en Onafhankelykheid van 't Gemeenebest — als eene Aristocratische eigengoeddunkelyke Regeering van eenige familien, waar by de Rechten der Burgeren niet winnen, kan goedkeuren; maar niets meer verlangt, dan dat het Schip van Staat, tuschen deeze beide uitersten na het uitstaan van zoo veele stormen eindelyk in eene stille en veilige haven gebragt worde, eer het by eene voortduurende verdeeldheid tuschen de Scheepsbevelhebberen en de Stuurlieden geheel verzeild raake, en eene prooi van Vorstelyke Vrybuiters worde.

❁

hunne nakomelingen gesmeed hebben. — Genoeg! indien braave Nederlanders maar door hetzelfde te meer opgewekt worden om het Goddelyk geschenk der VRYHEID, waarvan zy hier de GRONDVESTING kunnen zien, naar waarde te schatten, en den edelen *Batavier*, welken wy onder onze voorzaaten mogen tellen, in derzelve handhaving na te volgen.

Is ondertusfchen het Vaderland voor elk volk van des te meer waarde, naar dat het van de oudfte tyden af voortreffelyker inwooners gehuisvest heeft, en de Vryheid daar een veiligen zetel heeft aangetroffen? welk eene liefde tot hetzelfde behoorde dan niet by U plaats te hebben, myne Landgenooten! welk eene zugt in U te heerschen tot uwe oorspronkelyke Vryheid, die hier van den beginne af eene toevlugt heeft gevonden! — De LIEFDE TOT HET VADERLAND! — Kan 'er edeler beginsel bedagt worden? — Waarlyk ik heb my menigmaalen bedroefd, dat hetzelfde onder ons schein op sterven te leggen, — voor zoo veel elk voor zichzelve zorgde en het algemeene welzyn zich weinig schein aan te trekken. Ik vreesde daarom, nu het belang verwaarloosd wierd en het Gemeenebest aan zyne Burgeren, niettegenstaande alle de onmeetelyke

ke

ke schatten, die zy aan hetzelfde toebrengeu,
geene bescherming, geene veiligheid, geene
handhaaving van eer en bezittingen langer
verleende, dat elk hand en hart zou te rug
trekken, en zich gedraagen als verwaar-
loosde kinderen omtrend eene ontaarde stief-
moeder. — Schoon ik toch met zommigen
het beginsel van Vaderlandsliefde niet enkel
aan Gewoonte en Belang wil toeschryven,
geloof ik egrer, dat deeze beide, vooral het
laatste, ook wel degelyk in aanmerking ko-
men by schepselen, wien de eigenliefde en
zugt tot eigenbehouden is ingeschapen.
Wanneer dan voor geen van deeze beide
langer voldoening in het Vaderland te ver-
wagten is; — wanneer men in hetzelfde aan alle
mogelyke mishandeling en verguizing wordt
bloot gesteld; — wanneer men zich zyn af-
komst begint te schaamen voor het oog der
Volken, by wien men, schoon onschuldig,
eene byspreuke des verwyts, eene aanfluiting
geworden is; en naauwlyks ergens min-
der voordeelen voor duizend opofferingen
te wagten zyn: dan moet zeker de betrek-
king tot den Vaderlyken grond al zeer sterk
zyn, om denzelven boven alle andere met eene
beredeneerde standvastigheid aan te kleeven.

De

De *Batavieren* zelve, hoe zeer de liefde tot het Vaderland, waarvoor zy adem haalden, en welker bescherming het hoofdbedryf hunnes leevens uitmaakte, onder hunne voorname deugden moet gerekend worden, beslooten egter hetzelve of liever hun Vaderlyken grond te verlaten, toen zy zich aan onvermydelyke onderdrukkingen bloot gesteld en in hunne Rechten en Vryheid verkort zagen, en met onderlinge overeenstemming elders den wyk te neemen, waardoor hun onderlinge betrekking in haar geheel bleef, maar dezelve in een ander Vaderland wierd overgebracht. — Ik was ook van begrip, dat de liefde tot het Vaderland nergens meer behoorde te gloeijen, dan in een welgeregeld Gemeenebest; en ik meende hier toe genoegzaame reden te hebben. Wanneer wy ons de oorspronkelyke Vryheid en Onafhanke-lykheid te binnen brengen, waarin de mensch door zynen Schepper geplaatst is, en waarvan hy geen affland heeft kunnen doen nog behoeven te doen, dan om voordeelen te verkrygen, welke de overgifte van zyne volstreckte afhankelykheid konden opweegen, zoo is het aan den eenen kant zeker, dat die Maatschappye de gelukkigste is, waarin het minste gevaar is, om van eene oorspronkelyke Vry-
heid

heid tot eene volstrekte afhankelykheid en flaverny te vervallen: maar aan den anderen kant is het even onbetwistbaar, dat een van de grootste en weezenlykste voordeelen, die men met het oprigten eener Maatschappye bedoelen kan, bestaat in eene volkome beveiliging tegen allen overlast, en in eene ernstige verdediging van de eer, de goederen en rechten van elk lid van den Staat tegen elk, die dezelve zou willen aanranden. — Dit is zoo zeker, dat geene Maatschappye bestaanbaar of volledig kan geagt worden, waar in dit ontbreekt. — Behoeft dit nader betoogd te worden? Hoe kon ik dit dan in het opnoemen van het geen in een welgeregelden Staat tot aanmoediging van de Vaderlands-liefde vereischt wordt op bl. 29. met stilzwygen voorbygaan! Ik stond over my zelve verbaasd, toen ik dit, na verloop van drie jaaren, nu het eerste deel geheel afgedrukt was, aantrof. Ik heb het als eene zaak die van zelve sprak, dan opzettelyk overgeslagen, want zulk iets, als ons nu is overgekomen, was ongehoord, vooral in de geschiedenis van *Nederland*; — of ik had het vergeeten. Dit is mogelyk, en wel te vergeeven in een Schryver: maar hoe is her
mo-

mogelyk, — hoe kan het vergeeven worden, wanneer zulken, aan wien de heilige panden van Vryheid en Onafhankelykheid, de eer van den Staat, de bezittingen der Burgeren, en het leeven van elk Ingezeten zoo hoog en duur zyn aanbevolen; des niettemin de Vryheid en Onafhankelykheid van den Staat verwaarloozen, — den grootften hoon koelzinnig verdraagen, — de bezittingen hunner voornaamfte Burgeren onverhinderd laten plunderen, de mishandelingen, het onschuldig vergooten bloed hunner Ingezetenen ongewroken laten: — maar dezelve in *Barbaarsche* gevangenisfen laten zugten, zonder kragtddadige poogingen te doen, om derzelve vryheid door eene spoedige uitwisseling te bezorgen! — Ik zou het voor my zelve niet kunnen verantwoorden, wanneer ik myn feil zoo dra mogelyk niet verbeterde, nu my de noodzaakelykheid daar van gebleeken is: maar hoe zullen zy dit verbeteren, die zich aan zulk eene ontrouw en ondankbaarheid tegens het Vaderland hebben fchuldig gemaakt, wanneer de gelegenheid voorby, en de gelede fchade onherftelbaar is! Hoe zullen zy het voor den opperften Richter der volken, voor hunne gewisfens en voor de Natie verantwoorden!

Schoon-

Schoonze door honderd schoonschynende voorwendfelen hunne schuld verbloemen, de tyd zal alles ontdekken, en de onzydige Nakomelingschap, die 'er de gevolgen van bezuuren moet, zal hunne nagedagtenis vervloeken. — Dan, schoon gebeurde is, het geen ik nooit had kunnen geloven, dat gebeuren zoude, is myne voorzegging vervuld, — is de liefde tot het Vaderland, welke in een lange rust verouderd — uitgedoofd schein te zyn, weder opgewakkerd, en heeft, niettegenstaande dat weezenlyke doelwit der Burgerlyke Maatschappy geheel uit het oog verloren schein, uitwerkselen voortgebragt, welke ik in zulke omstandigheden niet had durven verwagten; — en de Natie — haare onwaardige Leden uirgezondert, heeft getoond, dat zy beter lot verdiende. — Dat God dit geeve! — dat al het bederf in de huishouding van den Staat eindelyk geneezen, — de Rechten der Burgeren hersteld, — de stem des Volks gehoord, — en alles met eene bezadigde kloekmoedigheid binnen de oude paalen te rug gebragt werde! Zoo zou het licht nog uit de duisternisse kunnen voortbreeken: — en, daar wy wegens eene laffe en niets beteken-

nen-

nende afweering van onzen vyanden en te leurstelling van onze vrienden geene schaéverhaaling te wagten hebben; — dat wy ons in zoo verre van binnen de gelede schade vergoeden, zoo veel in ons vermogen is; — en zorg draagen, dat wy door een al te magtigen invloed van zulken, die het of aan genoegzaame kunde of aan onbaatzugtige Vaderlands-liefde ontbreekt niet weder in zulk een deerniswaardigen staat gewikkeld worden! Hoe zullen wy het anders voor onze Nakomelingen kunnen verantwoorden?

Hebt gy u, regtgeaarde Nederlanders! in zoo ver boven myne verwagting gedraagen; — gy hebt dezelve in een ander opzigt merkelyk te leure gesteld: ik zal het u onbewimpeld zeggen. Ik had my geveleid, dat deeze Oorlog u eindelijk zou geneezen hebben van uwe heerschende onverschilligheid omtrend de handwerken, fabrieken en voortbrengselen van het Vaderland — van uwe onverantwoordelyke overhelling tot het vreemde — vooral tot het Engelsche. Dat zy dus te werk gaan die uit dweepagtige beginselen — uit eene laagebaatzugt of snoode Staatskunde handelen, is te begrypen: de meesten hunner hebben geen Vaderland — of gevoelen niets van die tedere

119

be-

❁

betrekking : maar gy, die een ander hart in
uwen boezem draagt, — die de schreeuwen-
de mishandelingen van onze trouwlooze
bondgenooten billyk afgekeurd, en 'er zelfs
eene gevoelige schade van geleden hebt, —
zonder eenige verwagte vergoeding te erlan-
gen : hoe kunt gy den erfvyand van uw
Vaderland nog bevoordeelen, — zyne goe-
deren gebruiken, — hem voeden, — en
uwe arme medeburgenen, die in de gevolgen
zoo veel lyden, het brood ontnemen? — Zal
dan de liefde tot het Vaderland niet eindelyk
zoo veel op u vermogen, — zoo veel verloche-
ning op uwe zinlyke verkiezing, — zulk eene
kleine offerhande van een weinig meerder uit-
schoot voor Inlandsche fabrieken van u niet kun-
nen verkrygen! daar dezelve het toch doorgaans
in duurzaamheid winnen en gy anders den ledig-
loopenden werkman uit de hand moet voeden.
— Zult gy het hier in den *Brit*, die, verre van
zulke gewigtige redenen te hebben, u in dit
geval zoo zeer te boven streeft, — zult gy
het hem hier in dan nog langer gewonnen
geeven! — Ik heb my met weezin op
zyne Vaderlandsliefde moeten beroepen —
hy heeft 'er veele redenen toe; — alles werkt
mede om dit edel beginsel in hem aan te
moe-

moedigen : maar geeft hem toch bid ik nergens in toe! — gy hebt ook redenen om uw Vaderland te beminnen en 'er zullen , indien het anders welgaa , nog grooter redenen toe gegeven worden. — En heeft het hier aan in zoo een gewigtig stuk ontbroken , de betrekking tot uwe ongelukkige landsgenooten is daardoor niets verminderd ; — zy kunnen het niet helpen ; — zy zyn te beklagen en te meer uw medelyden , uwe handhaving waardig , welke zy van elders te vergeefsch verwagt hebben. — Zoo kunt gy — zoo moet gy zoo veel in u is den trouwloozen *Brit* afbreuk doen en hem schade toebrengen : dit is eene geoorloofde , — eene edele vergelding. — Dat het nimmer dan uit uw geheugen ga , — dat geen langheid van jaaren het uitwische — wat deeze *Amalck* u berokkend , — wat hy u gedaan heeft ! Schryft het met onuitwischbaare letteren in uwe gedagten , in de gedagten uwer kinderen , op dat alle naauwe verbindtenis met deezen gevaarlyken nabuur , die voor alle genoote weldaaden , zich byna anderhalve eeuw op onzen ondergang heeft toegelegd , en ons nu in zoo ver op den rand van ons verderf gebragt heeft , voor eeuwig afgesneeden , en alle poogingen van

En-

Engelschgezinde Nederlanderen verydeld worden: — zoo lang dit volk, als door een wonderwerk, zyne *nationaale* laatzinheid en vermetelheid niet heeft laten vaaren, en door eene aanmerkelyke vernedering niet tot die redelyke en edelmoedige gevoelens gebragt is, welke by hun behooren plaats te grypen, aan welken wy de hand van broederschap zullen geeven. — Maar dan zelfs was uw Vaderland u het naaste: — hoe veel te meer nu, nu zy u niets — zich zelven alles allcen gunnen. Tot zulk eene volkomenheid moet de liefde tot het zelve nog in uwe harten toeneemen — en daar toe zal ik, zoo veel in my is, myne poogingen aanwenden. — Ook ten dien einde heb ik de eer myner tydgenooten gehandhaafd, en zoek nu die van onze eerste stamvaderen in een onbeneveld daglicht te stellen.

Ik vertrouw dat dit myn welmeeniend oogmerk by alle Weldenkenden, in opzigt op de uitvoering, verschooning zal te wege brengen voor alle onvolkomenheden, welke zy in het zelve mogten ontdekken; te meer daar de veege staat, waarin het Vaderland en de Schryver zelf zich bevonden hebben, terwyl

hy van deeze vrugt zwanger was, toegeevenheid vorderen.

Heeft myne Verdediging een en anderen aanval moeten lyden onder eene Natie, wier eer ik zocht te zuiveren van aangewreven blaam; kon ik toen de jaloufy en wrevel van zekere *recenseurs*, en de berisping van een onbekenden niet ontgaan, die my gansch verkeerd begreepen had, maar welken ik geene opzettelyke wederlegging waardig gekeurd heb; — ik durf my niet voorstellen, dat in dit ongelukkig tydftip, waarin twee tegenstrydige partyen elkander beurtelings verdoemen, myn werk zonder aanftoot zal kunnen blyven, dat het zelfs zulk een gunftig lot als de Verdediging zal aantreffen. — Vooral niet wyl ik in eenigen opzichte gewaagd heb van alle myne voorgangers af te gaan, en min algemeen aangenomen, min bekende gedagten in een nieuw en gunftig licht voor te ftellen.

Daar 'er zoo veele gevoelens over den ouden ftaat, de verdeeling deezer landen en den loop der hoofd-rivieren by de voornaamfte onzer Schryveren worden gevonden, is het zeer mogelyk, dat ik niet in allen het
reg-

❁

regte doel heb getroffen; — indien ik maar eenige nieuwe en nadere opheldering heb mogen geeven. Alle myne navorschingen hebben my egter tot nog toe in myne gevoelens bevestigd. — Zoo is het onder anderen gelegen met die takken van den *Rhyn*, welke van ouds uit den middelsten hoofdtak deezer Rivier, volgens myne vooronderstelling, gesproten zyn; — door de aangenaame Landsdouwen, waar de eerste en aanzienlykste lusthoven aangelegd zyn tot aan *Alkmaar* en meer noordwaards gevloed en zich in de Noordzee wel eer ontlast hebben. Dit wordt waarschynlyker door eene oude overlevering, dat de *Rhyn* het oudadelyk *Brederode* langs gevloed heeft, en dat men in de muuren, welke aan de eene zyde uit de rivier opgehaald waren, ringen zou gevonden hebben, aan welke de schepen vast gemaakt werden. Men treft althans by het aloude *Aalbrechtsberg*, wel eer een vorstelyke landhoeve — of zelfs Graavelyk hof, volgens een oud opschrift daar nog te leezen, nu nieuw *Bloemendaal* en de lustplaats van den gastvryen Heere van *Berk* en wat verder op, drie zeer vischryke meertjes aan, welke voor overblyffels van

** 3

dee-

❁

deezee vermaarde Rivier daar ter plaatze gehouden worden. — Dus heb ik ook een sterk bewys voor de laagte der dyken in vorige tyden, en het geweldig toeneemen van de *Zuiderzee*, gevonden in eene verklaring van den Jaare 1592, hier onder Heeren *Ge-committeerde Raaden* berustende. Verscheide perzoonen getuigen daarin, dat in hunne Jeugd de dyken, die nu een dubbele mans-lengte hoog zyn, zoo laag waren, dat men 'er over heen kon zien, en dat op de meeste plaatzen tegen welke de zee nu aanloopt, een aanmerkelyk voorland was, het welk zich zomtyds zoo ver voor den dyk uitsprekte, dat men van daar geen wit paard van een zwart onderscheiden, en niet meer dan 3 voer hooi van het uiterste einde te huis haalen kon. Was dit zoo in 't midden van de 16de Eeuw, hoe veel te meer mag men vast stellen, dat de eerste dyken zeer gering, en ver binnenwaards zyn gelegd geweest. Deeze is de oorzaak, waar door het land wegens het ineen vloeijen der meiren, het affspoelen der voorlanden, het overweldigigen van zwakke dykagien gaande weg verminderd, en het water, van tyd tot tyd, in menigte en geweld is toegenomen en nog gevaarlyker zal worden, indien men deezee verschrik-

schrikkelijken vyand blyft toegegeven, en de *masfa* van water te grooter laat worden, zonder land aan te winnen, uit een verkeerd begrip, dat 'er anders geen water genoeg kan geborgen worden. Indien de *Zuiderzee* weder binnen de oude paalen kon te rug gebragt worden was het gevaar over: — geeft men het andere toe, laat dan de zee nog meer land inzwelgen, de boezem zal te meer kunnen bergen, maar de zeegaaten zullen ook door het uit-en inlaaten van te meer water hoe langer hoe wyder, de stroom te geweldiger en de indrang van de *Noordzee* te gevaarlyker worden.

Wyl myn eerste toeleg was, om, de *Vaderlandsche Jeugd* vooral, in een kort bestek alles te bezorgen, wat zy van hun Volk en *Vaderland* behoorden te weten, om eene beraamelyke hoogagting voor hetzelfde in hunne harten aan te kweeken, en de oude gebeurtenissen hun ten nutte te maaken, zal het niemand vreemd voorkomen, dat ik dit by wyze van *Zamenspraaken* tusschen een *Vader* en zyn huisgezin — vooral zyn oudsten *Zoon* heb begonnen. Naar maate het werk onder de hand uitdyde, en het onderzoek meer ingewikkeld wierd, ben ik wel van het eerste opzet eenigzins afgegaan, en eene an-

❁

dere vorm zal veelen gefchikter misfchien
voorkomen; te meer, daar de ftof in den
beginne zwaar genoeg is voor de Jeugd
en wel voor een Jongeling van dien ouderdom:
dan ik was te ver gevorderd, om hier in te
veranderen. — Men trof ook trouwens in ons
Vaderland, — in onzen leeftyd, meermaalen
Jongelingen van dien ouderdom aan, welke
voor zulke redenwifelingen te over vatbaar
waren; — en men vooronderftele zulk
eenen. — De Zamenspraaken tufchen
een onderwyzer en een leerling zyn
ondertufchen van de gemakkelykfte niet,
indien de vrage, gelyk behoort, fteeds uit de
antwoorden van zelve zullen voortvloeijen,
of ten minften van dien aart zyn, dat tot
dezelve door het antwoord aan den Vraa-
ger eenige aanleiding gegeven zal worden;
maar aan de andere zyde geeft de gemeenzaa-
me en onderhoudende ftyl ook aanleiding tot
eene duidelyker voorftelling, terwyl de inval-
len en bedenkingen van een leergierigen Jon-
geling tot noodige uitweidingen een ongezog-
te gelegenheid verfchaffen. Ik heb my nu
veroorloofd om het een en ander, het welk
ik meende min bekend te zyn, uit den grond
op te haalen, en aanmerkingen te maa-
ken

ken van welke een vader als EELHART niet wel tusfchen kon, en tot welke my, ik wil het gaarn bekennen, de tegenwoordige tydsomftandigheden wel eens aanleiding gaven. Heeft de onderneeming van CAMPE ter aangenaame onderrigting der jeugd onder het verhaalen van de gevallen van ROBINSON CRUSÖE, — van de ontdekking van *America* en andere reizen eene billyke toejuching weg gedraagen, zal men het dan in my misduiden, wanneer ik my van gevallen, die tot het Vaderland betrekking hebben, bediene, om een meer gevorderden ouderdom in gewigtiger zaaken te onderwyzen en tot navolging van braave, tot vermyding van flegte voorbeelden op te wekken? Een CÆSAR kon in beide gevallen dienen, wiens bedryven, voor zoo ver zy eenige betrekking op de *Nederlanden* hadden, ik daarom te uitvoeriger gefchetst heb: — een CÆSAR, die wegens zyn heerschzugtige en onderdrukkende onderneemingen tegen het Menschdom — zelfs tegen zyn eigen Vaderland tot een baak, maar aan de andere zyde in zyne onvermoeide voortvaarendheid en fpoed, waar door hy zynen vyand steeds voorkwam, de navolging van alle Vorften of die de plaats van

Vorsten bekleeden — vooral in het verdedigen van hun Vaderland waardig is. Zoo zullen ons de zeden der *Batavieren* meermaalen tot leering en navolging verstreken kunnen, daar zy veelen, die zich *Christenen* noemen, inderdaad in verscheide gevallen zeer ver te boven gaan, en wanneer zy zich in een min gunstig licht vertoonen veel meer verschooning verdienen. — Al denk ik hier omtrend anders, dan men veelal gewoon is, vlei ik my, dat dit gedeelte van myn werk niet het minst aan myne Leezers behaagen zal; te meer, daar ik het met de meeste lust, en na myne volkome herstelling ontworpen heb. — Vreemd zal men toch opzien, wanneer ik aan de *Batavieren* eene meer geregelde levenswyze toeschryve en hun geheel en al van de Wilde onderscheiden, waar by zy egter door agtbaare Schryvers vergeleken zyn: — maar ook zommigen hunner tot den Adelstand verheffe: schoon men nu min dan ooit in dit Gemeenebest eerbied voor dien stand betoont, waar in men meent, dat veele Leden zich verre beneden hunne waardigheid gedraagen hebben, — moest ik egter de zaaken zoo voorstellen, als ik ze vinde, zonder dat ik iemand hunner daar door
eenig-

eenigzins in zyn waan zoek te styven. Een Adeldom, waarby men niets kan aanvoeren dan voorouderlyke kwartieren, is niet dan een *Chimere*, een hersfenschim. Hoe beroemder zich de voorouderen gemaakt hebben, hoe meer schande het is voor nakomelingen, wanneer ze van hun verbasteren. — Zulken om eene toevallige geboorte boven anderen te verheffen, en verscheide voorrechten af te staan, tot nadeel en onderdrukking van vrye Burgeren en nuttige Ingezetenen, is een redenloos bedryf, dat in een Gemeenebest geen plaats behoorde te hebben. Het is daarentegen zeker, dat zoo niemand tot den Adeldom verheven wierd, dan om de braave daaden, die hy ten dienste van het Vaderland en ten nutte der Maatschappy verrigt had en dat de kinderen niet langer zulk een onderscheidende eer genooten, dan zy aan het edel gedrag van hunne voorouderen beantwoordden, deeze instelling van zeer veel nut kan zyn, gelyk wy niet ontkennen mogen, dat de Edelen tot de herstelling onzer vryheid en den roem van het Vaderland ook het hunne wel eer hebben toegebracht, en het ontbreekt nog niet aan zulken, welke hunne geboorte geen oer aandoen, nog vergulde ketenen willen draa-

❁

draagen, maar met de welmeenenden zich manmoedig tegen den inbreuk van overheersching en het slegt bestuur van zaaken verzet hebben. De weinige Naamen, die zich openlyk onderscheiden hebben, zullen in de gedenkschriften met eere pryken: — maar ik vertrouw, dat behalven dezen onder het aanzienlyk getal onzer Edelen zullen gevonden worden, die hun stand eer aandoen en zich den deerlyken toestand van ons Vaderland ter harten genomen hebben. Ik ken ze, die van gevoelen zyn, „ dat de rampzalige oorlog niet tegenstaande de onbeschryffelyke schade, die onze landsgenooten, en ook zy 'er by geleden hebben, toch in zoo verre goed geweest is, dat onze vryheden 'er by gewonnen hebben: — die zich liever, wanneer het op het verdedigen der Vryheid aankwam in de spitze zouden stellen, en 'er hun hoofd aan waagen dan Slaaven worden.” Juist toen ik hier aan bezig was, schreef my eene Edele hand: — „ Laat de man, die nu iets voor het Vaderland doen kan alle zyne kragten vereenigen. — laat hy nog moeite nog arbeid, nog zorg nog honger nog dorst, nog waaken nog dood ontzien. — Geniet hy al eens voor het tegen-

gen-

❁

genwoordige wat minder aardfche zoge-
naamde gelukzaligheid, eene rykelyke ver-
gelding zal hy vinden." — — — Maar mo-
gelyk heeft by de *Germaanen*, geene daa-
delyke verheffing tot den Adelstand plaats ge-
had, — mogelyk waren zy, die de eerfte
voorzitters waren van de Vryheid in vrede
en oorlog: die uit geflagten waren gefproo-
ten welke niet alleen in vermogen, maar
door een onafgebroken reeks van edele be-
dryven uitmuntten, van zelfs de eerfte Edelen
van den Lande, die, by hun volk het meest ge-
zien en met algemeene overeenftemming tot
de aanzienlykfte posten telkens verkoren, zoo
lang zy zich dézelve waardig maakten, daar
door van de Romeinen voor eigenlyk gezegde
Edelen aangezien wierden, gelyk al wat uit-
muntend en fchoon is van ouds onder dien
naam werdt begreepen. „ Immers kan de waare
Adeldom niet verkogt, nooit aan iemand ge-
fchonken worden: wy moeten ons zelven door
eene reeks van treffelyke bedryven veredelen.”
Indien het iemand op deezen voet aanneemely-
ker voorkomt, zullen de *Edele* en *Patrice*
geflagten niets van den anderen verfchillen,
fchoon de laaften by de *Romeinen* veel hooger
rang uitmaakten, dan de *Equites* of *Ridders*.
An-

Andere stoffen vorderen meer aandacht, gelyk ze my het meeste onderzoek gekost hebben, en egter zullen ze even daarom aan zommigen min behaagelyk voorkomen, dan dit vlocit uit de onderscheide begrippen en den aart der onderwerpen zelf voort, die egter niemand met reden zeggen kan, dat van weinig belang zyn. Zoo is het vooral met het onderzoek van den loop en de uitwatering van den *Rhyn*, waar van de bepaaling van het eiland der *Batavieren* afhangt; — met de eerste bevolking van *Europa*, en onze *Nederlanden* in de derde en vierde Zamenpraak, enz., Omtrend dit laatste moest ik nog melden, dat men thans beweert dat de *Celten* geen eigenlyk volk hebben uitgemaakt, maar dat dit een algemeene naam is, welke de *Grieken* en *Romeinen* aan de verst afgelegene *Noordsche* Volken gegeeven hebben: — dat de *Thraciers* en niet de *Scyische* volken de eerste bevolkers van *Europa* zyn, gelyk men uit de overeenkomst van zeden en taal poogt te bewyzen. Wy zouden hier by wel niets verliezen, wyl deeze *Thraciers* met de *Persiaanen* en *Armeniers* nader verwandschapt waren: dan ik heb hier voor nog geen overreedend bewys gevonden, waarom ik my voor als
nog

nog aan het oude en gemeenste gevoelen houde; te meer, wyl de *Thraciers* ook uit de *Scythen* gesprooten zyn.

Men bevreemde zich niet, dat ik overal de bronnen niet heb aangewezen, waar van ik my bediend heb; dit strookte niet met den aart van gemeenzaame gesprekken. Ik heb het zomtyds egter gedaan, en voorts zorg gedraagen, dat ik niets stellig beweerde, ten zy ik 'er grond toe vond. Bloote waarfchynlykheden en gissingen kan men door de wyze van uitdrukken genoeg onderscheiden.

Ik hoop, dat de Kaart der Nederlanden aan myne verhandelingen meer licht zal toevoegen, schoon ik reden heb, om over de uitvoering niet al te wel voldaan te zyn. Veele meiren, die alleen aangewezen moesten worden zyn door *arceeringen* aangevuld — en alles veel te zwaar aangetast, waar door de Kaart veel minder veld vertoont, dan ze vertoonen moest; egter kan de loop der rivieren genoegzaam uit dezelve opgemaakt worden. — Terwyl de tekenkunst altoos myne begunstigde liefhebberij geweest is, heb ik my van dezelve bedient, om het werk eenige cieraad by te
zet-

❁

zetten, waar toe de uitmuntende **VINKELES**
my aangemoedigd heeft.

Intusfchen zal elk my verpligten, die
my eenige mislagen met bescheidenheid
zal aantoonen in een werk, dat ik niet voor
onfeilbaar houde: of iets, het geen ik over-
geflagen heb tot bevestiging en uitbreiding
myner aanmerkingen gelieft mede te dee-
len: — vooral met opzigt op den aller-
vroegften staat der Nederlanden en deszelfs
inwooneren. Zyn 'er Liefhebbers, gelyk 'er
zeker zyn, welke aloude kaarten, gedenkstuk-
ken en zeldzaamheden, die tot opheldering
van myne berigten kunnen dienen in hunne
kabinetten bezitten, zy zullen my ten uiter-
ften verpligten, indien ik dezelve bezien,
en aftekenen mag, zoo ze merkwaardig
en nog niet in 't licht gegeeven zyn. By-
zonderheden en Oudheden, welke de Ste-
den, Burgten en Dorpen in 't byzonder be-
treffen, zouden my voor 't vervolg kun-
nen dienen, wanneer ik voortgaa om het
Vaderland ook in laater tyden, waar over
nog veel te zeggen valt, nader bekend te
doen worden.

E E R-

SCHEPTE VAN DE GESTELDHEID
 VAN NEDERLAND,
 kort voor het begin van onze
 TYDREKENING,
 volgens de oudste berigten opgemaakt
 door den SCHEFFER.

Schaal van de Hollandsche Mylen, of aaren gaans.
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

tot dus ver strekken zich thans de banken voor onze kusten uit.

De Noorder- of Ooster-
 Mond van den RHEIN
 doorgaans het
 FLEVO gebheeten

De Middelste Mond
 van den RHEIN

De groote Mond van
 de A. A. S. ook wel
 de Zuider- of Westermond
 van den RHEIN genaamt

De Mond van
 de SCHELDE

Het
 Eiland
 FLEVO
 Het
 MERE
 FLEVO

de RHEIN

de Oude IJSS

de B. J. P. P.

E E R S T E

ZAMENSPRAAK

OVER DE

Liefde tot het Vaderland.

INLEIDING.

FELHART, een man van Geboorte, wiens bekwaamheden hem recht gaven tot de gewichtigste bedieningen in zyne Stad en Vaderland, die ook het beste van zijn leeven in den dienst van beiden had door gebragt; schoon ongeschikt om zich te voegen naar die geenen, van welker gunst de bedeeling van eerambten afhing, wanneer het tegen zijn geweeten streed of de voorrechten en belangen van Stad en Land, naar zyne gedagten, er by lyden moesten: — een regt geaard Nederlander is de voornaamste van onze Za-

I. DEEL.

A

men-

menspreekers. Onafhankelijkheid en rust deden hem de hoop op hooger bevorderingen, en voordeeligere posten ter zyde stellen, en hy besloot het overige van zijn leeven in een ambteloozen staat, meest op een aangenaam landgoed in Zuid-Holland door te brengen. Zijn hart was echter te wel geplaatst, en geduurige bezigheid hem al te eigen, dan dat hy zyne dagen in nuttelooze tijdverdrijven of ledigheid zou doorbrengen. Behalven de Letteroeffeningen, welke hem altoos een nuttig vermaak hadden verschaft, behalven het waarnemen van zyne goederen, bestond zijn voor naamste werk in het onderwyzen van zyne kinderen, welke de Voorzienigheid hem had toebetrouwd, en welke hy de beginselen van Deugd en Godsdienst, die hy zelf eerbiedigde, zocht in te scherpen, op dat zy t'eeniger tijd nuttig mogten worden voor zich zelve en voor het Vaderland. FREDERIK een vlugge Jongeling van ruim veertien Jaaren, als het meest geschikt voor gewigtiger onderhandelingen, was wel het meest by zynen Vader, wanneer hem eenigen tijd van zijn meesters lessen overschoot, terwijl de Dogters van VREDEGOND, de beminnelijke egtgenoot van EELHART, met welke hy sedert meer dan twintig Jaaren verenigd was, haare Moeder gezelschap hielden, in huisfelyke bezigheden bystonden of nevens de jongere Kinderen in min verhevene kundighe-

heden door haar onderweezen wierden. De meeste redenwifelingen zullen dus tusfchen EELHART en zijn oudften Zoon voorvallen. De leergierigheid, die alle deeze Kinderen eigen was; de tedere neiging, die hier over en weder heerschte, zal egter nu en dan ook MACHTILDE de oudfte Dogter deel doen neemen in de gesprekken, of EELHART doen besluiten dezelve in het gezelschap van zyne waarde VREDEGOND, en haare jonger Kinderen voort te zetten. Het onderhoud zal daar door verleevendigd, en te meer afgewifeld worden. De Leezer zal er dus niets by verliezen, al veroorzaakte zelfs het een of andor landbezoek in de verkwikkelyke Lente of den aangenaamen Zomer, eenige afleiding, wy zullen de voornaamfte Spreekers telkens den draad weder zien opvatten, en niets verhandelen, dan het geen op eene of andere wyze tot opluistering van het gekoze onderwerp verfbrekken kan.

EELHART had het zich wel tot een onveranderlyke wet gemaakt, de gesprekken in zijn huis altoos zoo leerzaam te maaken, als met de Jaaren en vorderingen zyner Kinderen bestaan kon; maar om alle gedwongenheid en vervceling te vermyden, — om de verkeering teffens aangenaam te doen zijn, moest er noodwendig eene geduurige verandering plaats grypen naar dat de gelegenheid het mee bragt.

Het zy hy hun de naamen, het zamenstel en het gebruik opnoemde van alles, waar het oog binnens huis op viel; het zy hy hun de schoonheid en verscheidenheid van al het geschapene in Kruid en Boom en Bloem en Vrucht deed opmerken, of den aart en huishouding der Dieren leerde kennen; — het zy hy hun door voorzigtig gekoze vertellingen of treffende geschiedenissen opgetoogen hield, om hun bekend te doen worden met alles wat hun omringde; hun verstand van jongs op tot opmerkzaamheid te gewennen; tot den grooten Schepper op te leiden; en hun hart voor al wat goed en edel is vatbaar te maaken. —

Dan, wanneer hy zich opzettelyk bezig hield met eene of andere zaak, rekende hy het van zynen plicht, om eene zekere orde in agt te neemen, op dat hy zyne Kinderen geregeld mogt leeren denken, en hun geheugen, zoo veel mogelyk, te hulp komen.

Een geruimen tijd had EELHART zich bezig gehouden met de gewoonten der Oude Volken vooral der *Grieken* en *Romeinen*. Hy had hunne heerschende gevoelens in den Godsdienst en de Zedenkunde, hunne gedenkwaardigste gevallen en voornaamste bedryven voor zynen FREDERIK opengelegd. Dit, zeide hy, zal hem de spreekwyzen van *Romeinsche* en *Grieksche* Auteurs, waarin hy volgens gewoonte onderweezen wordt, niet alleen te eer doen be-

grypen, maar hy zal te meer belang neemen in 't geen hy leest en vertaalt. — Hy zal zich zelfs te sterker geprikkeld voelen tot verwondering en navolging van zulke daaden, die waarlijk onze verwondering en navolging verdienen. — EELHART had zynen Zoon gewend, alles wat hy gehoord had by zich zelfs in eenzaamheid te overweegen, om het te dieper in zijn geheugen te kunnen inprenten, en zyne gedagten te kunnen zeggen, wanneer dezelve hem wierden afgevraagd. Had hy eene herhaaling of opheldering van zaaken noodig, dezelve wierden hem met alle geduld gegeven.

FREDERIK had met een opgetogen stilzwigen, alle deeze verhaalen aangehoord, en by zich zelve nagedagt, wanneer hy eindelijk aan zijn Vader vroeg; „zoo deeze *Grieksche* en *Romeinsche* Helden, menschen zijn geweest, gelijk wy, hoe is het dan mogelijk, dat zy zulke verbaazende verrigtingen gelukkig hebben konnen ter uitvoer brengen, waar van de onderneeming thans een ieder zou doen schrikken, en waarom hoort men van zulke groote bedryven niet meer”? De vraag kwam EELHART niet geheel onverwagt voor. „Mijn Kind, zeide hy, schoon de oude Schryvers wel met eenige vergrooting van hunne doorluchtige mannen zullen gesproken hebben, zijn evenwel de be- rigten te eenpaarig, dan dat wy over het al-

gemeen een historisch geloof zouden kunnen weigeren aan het verhaal van zulke daaden, welke somwylen hen schynen boven het menschelyke verheven te hebben. Een minder verbastering in het natuurlijk en zedelijk bestaan, zoo lang de schatten, en met dezelve de overdaad en weelde haar schadelyken invloed niet verspreidden; — een gestrengte opvoeding en harde leevenswyze, waarby het lighaam van jongs op aan hitte en koude, aan moeite en gevaa- ren gewend was, maakten de Ziel meer vatbaar voor ondernemingen van dien aart, en het lighaam meer bekwaam om dezelve uit te voeren. Zy leefden in een tijd en onder een volk, waar eene neiging tot het groote en verwonderlyke heerschte, en alles ingerigt wierd, om deeze neiging aan te kwecken, en elk een met nayver te vervullen, om zulke voorgangers na te streeven of zyne tijdgenooten te overtreffen. Hunne fraaije vernuften, hunne Konstenaars, hunne strijdspelen en zogenpraalen, hunne Godsdienstige begrippen en plegtigheden, alles vereenigde zich, om dien heldhaftigen Geest in te boezemen en te onderhouden. Maar onder dit alles was niets van zulk een duurzaam, zulk een algemeen en sterken invloed, dan die edele drift, de LIEFDE VOOR HET VADERLAND. Daar de andere oorzaken inderdaad meer een zekeren *Romanesken* geest te wege bragten, welke alleen in
wei-

weinig haare uitwerking kon hebben, en niet min verbijstering dan navolging moest veroorzaken, bragt de Liefde, de verkleefdheid aan het Vaderland, deszelfs wetten, gewoonten en voorrechten, maar vooral de uitsluitende betrekking op deszelfs Inwooners, eene altoosduurende drift voort, welke ieder Inwooner bezielde, waar door hy tot vermeerdering van de eer en het voordeel van het zoo zeer geliefde voorwerp, meer dan tot bevordering van eigen belang het zyne zocht toe te brengen, en by deszelfs verdediging in gevaaren, goed en bloed opzette. — Deze drift maakte elk burger tot een held, en genegen om de vryheid en welvaard van een Vaderland, waar in hy alles stelde, niet te overleven. Zy waren dus, zoo lang dit vuur in hun boezem gloeide, zoo lang zy hier door, als door een onverbreekelyken band vereenigd waren, en de mishandeling, óén hunner aangedaan, aanmerkten, als of zy die zelf geleden hadden, niet alleen onverwinnelyk: maar het gelukte hun ook andere volken door oorlogen af te matten en onder hun gebied te brengen; in zoo verre dat een hand vol *Grieken* zich tegen de schroomelyke magt van *Aziën* dorst verzetten; en een enkele stad van *Italiën* het grootste gedeelte der toen bekende volken in *Aziën*, *Europa* en *Afrika*, ten laaften, aan zich onderworpen maakte.

Wijl de hoogste roem en de grootheid der Steden in de dapperheid van haare Burgeren, en de uitgestrektheid van haat gebied gesteld wierd, verlochende elk gaarn zyne rust; ontzag niemand eenige gevaaren, indien hy maar door zyne dapperheid mogt toonen, dat hy een Burger van die Stad was en dezelve tot eene Vorstinne der Waereld mogt helpen verheffen, aan welke alle Volken hulde moesten bieden.

Fr..... Was deeze Liefde tot het Vaderland dan alleen by *Grieken* en *Romeinen*?

E..... Geenzins, dezelve is min of meer by alle Menschen, hoe woest en onbeschaafd, ja in welk een ongunstigen oord van de waereld zy ook geplaatst mogen zijn. De *Noordsche* Volken, die een groot gedeelte van het Jaar in een aanhoudende duisternis, en strenge koude moeten doorbrengen, wier Velden, meestal, met altoosduurende Sneeuw en Ys bedekt zijn, toonen zich zoo min ongevoelig voor deeze drift, als de wilde van *Amerika* of de *Hottentot* van de *Kaap de Goede Hoop*. Hebben zy slegts de vryheid van verkiezing, zy zullen U gaarn al den overvloed en voordeelen van een zachte lucht, van een vrugtbaar aardrijk en duizend gemakken, welke de beschaafdheid oplevert, laten behouden, om onder hun volk en in hun land te leeven en te sterven. Deeze drift schijnt dus elk mensch
als

als aangebooren; en geen wonder! zy is een onmiddelyk gevolg van de gezelligheid zyner natuur, en van de betrekking, welke hy door de zamenleving op zynen landgenoot, meer dan op een vreemden, gevoeld, welke door de gewoonte, die inderdaad eene tweede natuur is, door overeenkomst van taal, van zeden, en wetten, en eindelyk door onderling belang ongemeen versterkt wordt. Zommige leiden de liefde tot het Vaderland alleen of voornamelyk uit de Eigenliefde af; maar hoe sterk deeze ook werken moge, en eene van de algemeenste springveeren zy in de menschelyke bedryven, nog grooter kracht heeft dikwerf de *Liefde voor het Vaderland* in sommigen geoeffend. En deeze moet ook, zal zy edelmoedig, zal zy opregt zijn, het algemeen belang boven alles stellen, en alle inspraaken der Eigenliefde, ja van alle andere driften kunnen verdooven. Welke zugt is sterker, dan die van een moeder voor het leeven en behoudt van haar Kind? en egter hoorde men moeders by het afscheidneemen van haar eeniggeboorne wenschen, dat zy overwinnen of sterven mogten voor 't Vaderland: — men vond haar beschaamd en bedroefd, wier kinderen, door de vlugt, het leeven, uit een ongelukkigen slag, geborgen hadden; terwijl zy verblijd waren, wier Zoonen er het leeven by hadden

ingefchooten : — men zag eene Moeder zelve steenen aanbrengeu , om de uitgangen voor haaren ontaarden Zoon , die zijn Vaderland verzaaden had , en naar het altaar gevluqt was , te stoppen , en hem van honger te doen sterven. Zou de Eigenliefde alleen , zulk eene edele vrugt kunnen voortbrengen ? maar hoe ligt zal hy bewoogen worden om zijn Vaderland te verruilen of te verkoopen , zoo dra hy elders beter kan te recht komen , die slegts uit eigenbelang werkt ! De voorbeelden van een Vaderlandlievenden *Samojeed* , een *Iroquois* of zoo er Wilden zijn , die nog minder onderscheid weeten tuschen het *mijn* en *dijn* , welke my thans niet te binnen schieten , zullen het tegendeel bewyzen.

FR. Brengt egter de verkleefdheid aan het land , waar in wy woonen , ook niet veel toe ?

E. Gewisfelyk ja , deeze deugd word er daarom zelve naar benoemd. Het land waar onze Voorouders gewoond hebben , waar hunne beenderen rusten , waar wy gebooren , opgevoed zijn en ons gevestigd hebben ; waar wy duizend zegeningen , van de hand der goede Voorzienigheid hebben ontvangen , of zeer veele rampen doorgeworfeld zijn , op dit land hebben wy meer betrekking dan op eenig ander ; het is daarom ons *Vaderland*. Egter is deeze de eenigste band niet die ons bindt : wy kunnen in de onvermydelyke noodzaake komen van onder een ander Volk te woonen ; de veilig-

tigheid, het onderhoud, de bescherming der wetten, die wy onder hetzelfde en met hetzelfde genieten, maakt het tot een ander Vaderland; hoewel het moeilijk valt, de gedagtenis en de genegenheid voor het land zynner geboorte uit te wischen. — Zoo deeze verkleeftheit alleen *de Liefde tot het Vaderland* uitmaakte, zouden wy dezelve alle zwervende Volken van vroeger en laater tyden moeten ontzeggen, die egter door hunne onverbreeklyke aankleefing, en gestrengte wederverging, voor de minste belediging één hunner aangedaan, duidelijk toonen haar te kennen en te bezitten.

Fr. Heeft egter de *Liefde voor het Vaderland*, wel by eenige andere Volken, zulke verbaazende uitwerkselen voortgebragt als by de *Grieken* en *Romeinen*?

E. Zy hebben onbetwistbaar daarin uitgemunt, en ons een loflijk spoor gewezen; maar alles werkte mede, om deeze Liefde in een *enthusiasmus*, eene soort van dweepery te veranderen, welke de raderen geduurende een geruimen tijd in beweging hield. De wijsheid van onzen Schepper heeft ons zekere driften ingeschapen, welke zoo veele natuurlyke sporen zijn, door welke wy geduurig worden aangeprikkeld; doorgaans hebben een of twee de overhand in het menschelyk gemoed, welke, naar dat ze geweldig zijn, verschillende
uit-

uitwerkfelen voortbrengen. Wat vermogten de liefde, de haat, de wraakzugt niet in verſchillende gevallen? en wat kan de mensch in honderd andere niet doen of lyden, dat zyne kragten ſcheen te boven te gaan, om dat hy het er op zette! Wanneer de verftandigſten en vermogendſten hun invloed op de menigte oeffnen, en deezen zich gelukkig aan een edelen drift overgeeven, laat elk een zich door dezelve vervoeren; en de doorlugtige voorbeelden, die hy voor zich heeft, brengen in hem eene koenheid, een zelfsvertrouwen voort, dat hem aanzet tot de ſtoutſte onderneemingen, welke dikwerf door een gelukkige uitkomst be kroond worden. — Ook de nauwe betrekking, die zy hadden, niet zoo zeer tot een geheel land, als wel tot eene enkele ſtad, *Athene, Lacademon, Thebe, Rome*, aan wiet grondvesting of vergrooting men deeze of geene Godheid een byzonder deel gaf; ſchijnt deeze *Liefde voor hun Vaderland* te nauwer tot een middelpunt gebragt, en de uitbarſting des te geweldiger gemaakt te hebben.

FR. Ik kan my niet herinneren, van deeze *Liefde tot het Vaderland* in de H. Schrift gelezen te hebben?

E. De naam van deeze edele, veel vermogende deugd wordt zelfs niet eens in de Schrift aangetroffen, en dit wordt als eene blijkbaare onvolmaaktheid door haare beſtryders

ders aangemerkt; maar te onregt. De H. Schryvers toonen in dit stuk van eenen geest gedreeven te zijn, die hun onderscheid van alle hunne tijdgenooten. Om gewigtige redenen schynen zy van de *Liefde des Vaderlands* een diep stilzwygen te hebben in agt genomen, terwijl zy ondertuschen in de treffendste voorbeelden geleerd hebben, hoe dezelve, des noods, moet werken, en zich boven alle eigenbelang verheffen.

FR. Hoe moet ik dit zamen brengen?

E. Schoon het gansche menschdom uit eenen bloede was voortgebracht, had hetzelfde de gedagtenis van zijn oorsprong, te gelijk met de erkentenis van de eenige oorzaak van hun bestaan, door den tijd, uit het oog verlooren. Elk volk wilde zich, om strijd, als het oudste, als het voortreffelijkste hebben aangemerkt; — onafhankelijk van eenig ander volk: waarom zy zichzelven naderhand *Indigetes*, *Autchtones* of *Aborigines* noemden, die uit eene of andere Godheid, of uit den grond, welke zy besloegen, onmiddelijk, waren voortgekomen. — Dit diende om eenen nationaalen hoogmoed aan te kweeken; maar teffens om de Volken van elkander te verwyderen: welke verwydering door hunne Godsdienstige begrippen, en onderscheide Godheden, die zy eerden, en het opzigt van hun Land toevertrouwen, grootelijks vermeerderd,
en

en in eene verbittering veranderd wierd, welke de noodige gemeenschap tusfchen de redelyke inwooners der waereld zeer bezwaarlijk maakte. Dit streed volftrekt tegen de Goddelyke oogmerken en huishouding met het menfchelyk geflagt, dat hy uit één Vader en ééne Moeder had voortgebragt, fchoon hy nog des Geestes over had, op dat zy als Leden van dezelfde algemeene Maatfchappy, die éénen God toebehoorden, aan elkander zouden verbonden zijn. Aan de andere zyde, dewyl het Opperwezen ten tyde van MOZES, de Heidenen, die hem verfmaad hadden, eindelijk de gevolgen van hunne buitenspoorigheid, wilde doen ondervinden, en teffens zorg draagen dat de kennis en dienst van Hem, den eenigen waaren God, waar aan het menschdom zoo veel gelegen was, niet geheel uit hetzelfde verloren raakte, was er eene affcheiding der volken noodzaakelyk. God maakte de Nakomelingschap van zynen geloovigen en gehoorzaamen Vriend *Abraham*, volgens zyne beloften, tot zijn byzonder eigendom, hy deed hun alleen woonen, en droeg alle zorg, door zyne Godsdienftige en burgerlyke wetten, dat zy weinig gemeenschap konden hebben met hunne onbefneede nabuuren, op dat zy door derzelver zeden en byge loovigheden niet zouden afgetrokken worden. Men zou kunnen zeggen, dat een hooge voorzigtigheid, die het gedichtfel der gedagten van
's men-

's menschen hart kende, het niet raadzaam had gevonden, een volk, dat zoo zichtbaar boven anderen moest begunstigd worden, zoo lang zy alle hunne voorregten kenden en gebruikten, nog daarenboven opzettelijk aan te spooren tot eene *Liefde voor hun Vaderland*; welke, hoe gewettigd, hoe heilzaam op zich zelve, wanneer ze van andere deugden niet verzeld gaat, en door eene verlichte rede niet bestierd wordt, de grootste ongeregeldheden kan baaren, — en dus tegen het goedertieren oogmerk Gods, en dus tegen het buitenspoorige zelfsverheffing, zeer ligt in eene buitenspoorige zelfsverheffing zou kunnen ontaarden. Zoudt gy wel gelooven, dat niets den mensch meer bloot stelt, om anderen te versmaaden, dan de gedagte, dat hy een lieveling, en een bewelddadigde der Godheid is? De Jooden leveren zelve het bewijs op: zy vervielen ras tot dit haatelijk gevolg der menschelyke verdorvenheid; in zoo verre, dat de harde tuchtigingen, die zy zoo veele eeuwen, als een blijk van het Goddelijk ongenoegen, in eene geheele verstrooijing, onder alle Volkeren des Aardbodems, hebben moeten ondervinden, hun van dezzen hoogmoed niet heeft kunnen gencezen.

God was en bleef intusfchen de Schepper en Onderhouder van alle menschen, dus zoo wel der Heidenen als der Jooden; hy zoude ze beiden, wanneer het tijd was vereenigen, en daarom kon zulk eene versmaading geenzins
zijn

zijn oogmerk zijn. Hy begon daarom zyne Openbaaring met de geschiedenis der Schepping, op dat Israël weeten mogt dat zy aan Hem alleen hun bestaan, en aan zyne vrye verkiezing alleen hun tegenwoordig geluk te danken hadden. Daar zy uit denzelfden oorsprong waren, niets beter dan andere Volken, moesten hunne voorrechten hun tot verwondering en eerbied, tot nederige dankzegging aan dat Opperwezen aanmoedigen, door het welke zy, voor een geruimen tijd, in een dubbel erfdeel gesteld waren boven andere menschen, hunne natuurlyke broeders.

Ziet gy nu niet klaar de wijsheid, met welke de Openbaaring van den beginne af is ingerigt?

— God als den eenigen Oorsprong van alles wat bestaat, te doen kennen, en ons alle menschen als onze naasten, onze broeders te doen aanmerken; welk een invloed moct dit hebben op onzen Godsdienst, en onze verkeerung in deeze waereld, waar in wy allen medeburgers en onderdaanen zyn van den zelfden Koning!

Fr. Maar hoe was het dan met de Jooden ten opzichte van hunne *Liefde tot het Vaderland* gelegen?

E. Hoe gegrond de voorige aanmerkingen ook mogen zyn, zouden zy zommigen als eene uitvlugt in verlegenheid kunnen voorkomen, en daarom zal ik verder gaan en toonen, dat de *Liefde voor het Vaderland* wel degelyk, doch
op

op eene zeer bescheiden wyze onder 't oog gehouden is by *de H. Schryvers*. De uitneemende Vruchtbaarheid van het land, dat hun teffersdeel geschonken was, hunne geruste inwooning in hetzelfde, en andere Zegeningen des Levens wierden hun dikwerf onder het oog gebragt, op dat zy hun geluk mogten kennen, en naar geen ander verblijf hunkeren. Vooral wierden zy gewezen op de uitneemende wetten, die zy boven andere Volken ontvingen, op dat zy begrypen mogten dat in derzelver opvolging de bestendigheid van hun geluk en waare grootheid zou gelegen zijn. Dus wierden de gronden aangewezen, waarop de *Liefde des Vaderlands* van zelfs moest wasfen in alle harten, die niet geheel van gevoel beroofd waren. Maar die zelfde gronden herindagten, hunne duure verpligting aan hunnen God, wien de aarde en haare volheid is, — en hunne betrekking tot zyne Schepselen, welke te beminnen het ander gedeelte van die wet uitmaakte, waarvan de bezitting de voornaamste van hunne nationale voorrechten was. Wanneer iemand u, mijn *FREDERIK*, te binnen brengt al de aangenaamheden, die gy boven veele andere Kinderen, nevens uwe Zusters en Broeders in uw ouderlijk huis geniet, is het dan nog noodig u te zeggen, dat gy alle verkleefdheid aan hetzelfde behoort te

I. DEEL. B heb-

hebben — dat dankbaarheid, vergenoegdheid, en onderlinge liefde onder u behooren te heerschen? ontvonken die niet van zelfs in uw harte, en begrijptge van zelfs niet, dat het uwe zaak is alles toe te brengen, wat dit huisgezin, waar op gy meer betrekking hebt, dan op eenig ander, tot eere, bloei en welvaard verstrekken kan?

FR. Gewisfelijk Ja, mijn Vader!

E. Nu dan, zoo was het ook met de *Jooden*, ten opzigt van *Canaan*, waarin zy als Broeders en Zusters, byna onvermengd met eenige andere Natie, leefden, en door denzelfden God, den besten aller Vaders, onderhouden wierden. Alle zaaken wierden zoo geregeld, dat de *Israeliten*, die nog zoo gemakkelijk hunne afkomst uit eenen Stamvader, waarop zy allen mogten roem draagen, konden berekenen, in onderlinge liefde en vrede moesten leeven, en het hoogste belang stelden in den algemeenen welvaard van hunnen Staat. Volgens de eerste inrigting van hunne regeering, hadden alle de oudsten, en agtbaarsten der Stammen en Geslagten deel aan dezelve, zy maakten een gemeenbest uit, waar van God alleen het Opperhoofd was. Tegen alle onderdrukking van den minderen, door den meerderen; alle aanneeming van perzoonen, verkorting van het recht, uit gunst of baatzucht; alle verarming der geslagten, en

ver-

vervreemding van goederen, waardoor het Vaderland aan iemand vry onverschillig wordt, was met alle mogelijkheid zorg gedraagen. Elk had zijn huis en akker, waar op hy door den arbeid zynen handen een genoegzaam bestaan vond, hy kon van denzelven eeten onder zynen Wijnstok en Vygeboom; en behoefde niet te vreezen dat een ander de vrugt van zynen arbeid zou genieten, of zijn korn zou oogsten. Van binnen hadden zy een vryen toegang tot een Opperrechter, die in wijsheid en rechtvaerdigheid zijns gelyken niet had; en van buiten konden zy op de bescherming van een Wezen staat maaken, in wiens hand de adem is van al wat leeft: — zoo lang ze zich hielden aan hun woord en plicht. — Een ieder moest wel in zijn stam en geslacht huwen en blyven, maar, op dat dit door den tijd ook geene verwydering en verkoeling mogt veroorzaaken, moesten niet alleen eenerleij gewoonten en wetten onder hun plaats grypen, maar de Openbaare Godsdienst mogt maar op ééne plaats geoeffend worden. Zy waren verplicht, als een eenig man, jaarlijks de drie groote Feesten by te wonen, en aten, en verheugden zich geduurende dezelve in het huis en voor het aangezicht van hunnen Vader, als getrouwde Broeders en Zusters by plechtige gelegenheden, in het huis hunner Ouderen pleegen te doen. Zoo wierd alle ver-

B 2

vreem-

vreemding voorgekomen, de band van broederlyke Liefde geduurig vernieuwd, door den Godsdienst versterkt, of dat hetzelfde is, de *Liefde voor het Vaderland* telkens opgewakkerd. Wel verre van iets te berispen, moet men dan de wijsheid van den besten Wetgever in deeze schikkingen niet eerbiedigen, die met er daad moesten uitwerken, het geen anderen alleen wisten voor te schryven en aan te pryzen? Hoe veele voorrechten, welke by *Grieken* en *Romeinen* slegts in de inbeelding bestonden, hadden hier in waarheid plaats — hoe veele, die deezen zelfs by naam niet kenden!

FR. Geen grooter Liefhebbers van hun Vaderland moest men derhalven ergens aantreffen, dan onder de *Jooden*.

E. Men zou hun onrecht doen, wanneer men hun ongevoelig verklaarde voor deeze verheve hartstocht: maar zy waren zich zelven ook hier in, wegens hunne wispeltuurigheid, en onvergenoegd bestaan, meer ongelijk, dan wel andere Volken. Alle de zorgvuldige maatregelen der Opperste Wijsheid, waar by zy egter eene vrye verkiezing als redelyke Schepselen moesten behouden, konden niet beletten, dat zy niet dikwerf uitspatten, en de wegen der Heidensche Volken insloegen. Het verheffen van deezer gewoonten en Godsdienstoeffeningen, boven de hunne; het verwilderen en verbasteren
der

der Zeden, daar uit voortvloeiende, moesten noodzaakelijk het Vuur van Vaderlands-liefde in hunne harten verdooven. Maar wanneer zy door herhaalde tuchtigingen te regt gebragt waren, wakkerde hetzelve weer op, en zy toonden in de *Babylonische* Gevangenis zelfs, hoe zeer zy aan hun Vaderland en wetten verkleefd waren. Een zeventig Jaarig verblijf in die alleraangenaamste landstreek, en eene geheele vermeniging onder vreemde Volken, kon het beste gedeelte, schoon eene menigte de welige Landouwen van den *Euphraat* niet verlaten wilde, het Vaderland niet doen vergeeten. Zy hadden lust noch leeven, tot dat zy vryheid kreegen, om in een aanzienlijk getal naar de Puinhoopen van hunne Steden en woeste Landeryen weder te keeren, op dat zy zich op Vaderlyken grond mogten vestigen. De milde giften en vrywillige toelagen tot algemeen herstel, uit het overschot hunner meegebragte bezittingen, toonen wat zy voor hun Vaderland over hadden: maar niets meer, dan het scheiden en wegzenden van hunne vreemde Vrouwen, welk men bezwaarlijk anders, dan als eene hardigheid zal kunnen beschouwen, indien hetzelve niet gewettigt wierd door de Liefde voor het algemeen en byzonder welzijn, en de vreeze, dat zy, gelijk voreen, door dezelve tot de voorige dwaalingen en afgoderyen mogten vervallen,

zich zelven door ongehoorzaamheid het ongenoe-
gen van hunnen Verlosfer, en het Vaderland
nieuwe onheilen op den hals haalen. —

Het een en ander was van gezegende gevolgen :
zy bleeven hunnen God en zynen Wetten ge-
trouwer dan voorheen, en het kan niet an-
ders zijn of de *Liefde voor het Vaderland* zal
onder hun ook bestendiger gebloeid hebben.

— In de tyden der *Maccabeeuwen* zien wy
er de schoonste vrugten van, wanneer zy,
inderdaad uit Liefde voor hunne Vryheid,
Wetten en Vaderland, eene standvastigheid en
moed hebben betoond, welke niet zonder ver-
baazing in hunne Geschiedenisfen kunnen ge-
lezen worden.

Fr. Ik las dezelve meer dan eens met
genoegen; maar hoe gedroegen zy zich na
dien tijd?

E. Hoe zeerze by de komst van den Hei-
land verbasterd, en van hunne eerste instel-
ling en zoden afgeweeken waren, straalt eg-
ter hun Vaderlands-Liefde, in hunne wyze
van denken en handelen, duidelyk door. Het
verlies van hunne onafhankelykheid had die
niet kunnen uitblusfchen: maar is het wel
vreemd, dat zy teffens by zulk een verbas-
terd Volk tot buitenspoorigheden oversloeg,
welke hun Wetgeever, nooit had kunnen be-
doelen, en voor welke hy hen zelfs, gelijk
wy in den beginne zeiden, had zoeken te
be-

bewaren. Zy stelden hunne inwooning in *Canaan*, en hunne tydelyke voorrechten, nu zy ze haast stonden te verliezen, op zulk een hoogen prijs, dat zy de waare oogmerken van hunnen Godsdienst, en de Hemelsche gelukzaligheden byna geheel uit het oog verlooren. Zy waren er zoo trots op, dat hunne nationaale hoogmoed alle verbeelding te boven gaat: en andere Volken, die zoo gelukkig niet waren, dat zy tot hun en hunne Wetten behoorden, wierden dermaate veragt, dat een hond en een onbesneedene by hun een en hetzelfde was. De *Samaritaanen* zelfs, schoon zy veel van hunne gewoonten en wetten hadden overgenomen en gerekend konden worden, in hun ingelijfd te zijn, waren van deze mishandeling niet uitgeslooten. Zy rekenden de *Jooden* alleen voor hunne naasten, aan welke hun de wet der Liefde verbond. En dat zy nog niet van dien waan geneezen zijn, schoon zy zoo lang de vrugten van verbittering, die zy zelve hebben veroorzaakt, moesten bezuuren, heb ik u reeds doen opmerken, en gy zult het zelfs meermaalen hebben kunnen zien, schoon de vreeze voor de *Christenen*, van welker genade zy volstrekt afhangen, hun in ontzag houdt. — De aankleeving aan hunnen Godsdienst en Vaderlyke gewoonten, en de verwagting van eenen *Messias*, die hun verlossen, en in hunne voorige vryheden en

bezittingen herstellen zal, houden ondertus-
schen de *Liefde voor het Vaderland*, indien men
het zoo noemen mag, sedert meer dan zeventien
Eeuwen leevendig. Hoe kan men dan zeg-
gen, dat hun Stichter en Wetgever deeze
edele en noodzaakelyke Drift verzuimd had aan
te kwecken. Er is geen voorbeeld onder de
Zonne, van zulk eene hardnekkige verkleefd-
heid aan het land der Voorvaderen, en
hunne nakomelingen. Maar in dit alles is
iets bovennatuurlijks. En gelijk dit Volk tot
een bewijs strekt van de waarheid der H. Schrif-
ten, zoo schijnt het ook met alle zorgvul-
digheid onderscheiden bewaard te worden, wijl
de Voorzienigheid er iets mee voor heeft, en
cenige nog onvervulde beloften, ter bestem-
der tijd in hetzelfde moeten bevestigd wor-
den.

FR. Vader heeft my gesproken van uitmun-
tende voorbeelden van *Vaderlands Liefde*, wel-
ke de Schrift opgeeft; zijn het deeze, welke
hy bedoelde?

E. Eigenlijk niet. Ik heb in deeze alleen
willen toonen, hoe het geheele lighaam des
Volks ten deezen opzichte in verschillende ty-
den is gezind geweest, maar ik bedoelde nog
iets anders. Men kon in de II. Schrift, om
wettige redenen, daardezelve in zoo onderscheide
tyden, door verschillende perzoonen is ge-
schreeven, geen geregelde orde, gelijk in on-

ze Zamenstellen van Godsdienst en Zedekunde verwagten. Het een wordt duidelyk, het ander meer ingewikkeld voorgesteld naar dat de tyden er aanleiding toe gaven. Zommige deugden worden uitvoerig behandeld, met herhaaling ingescherpt, andere alleen in voorbeelden, door de bedryven van uitnuntende mannen ter navolging voorgesteld. Dus is het onder anderen met de *Vriendschap* — met de *Liefde voor het Vaderland*. Van de laatste zal ik u alleen drie treffende voorbeelden aanwyzyn. Het eerste is in MOZES, welke, wanneer hy van den Berg afkwam, waar hy de Wetten van God ontvangen had, die de grondslagen van Israëls geluk moesten leggen, door de opzigting en aanbidding van een Gulden Kalf, het sterkste bewijs van dwaasheid en trouwloosheid, dermaate getroffen en verlaagen wierd, dat hy de twee steenen Tafelen uit zyne hand wierp en verbryzelde. Dit kon hem evenwel niet beletten, om voor dit Volk, van welks ondankbaarheid en oproerigheid hy reeds meer blyken ondervonden had, en van het welke hy daarom niet veel genoegens voor al zyne moeite en zorg verwagten kon, niet alleen andermaal ten sterksten te spreken, maar zich zelven voor hen aan te bieden. — „Nu dan — dus sprak hy, indien gy haare Zonden vergeeven wilt, doch zoo niet delgt my nu uit uw Boek, het welk gy geschree-

B 5 (ven

ven hebt (*)". Hy wilde dus liever sterven en met het leeven al de eer en voorrechten missen, die hy als een gunsteling der Godheid genoot, dan zien, dat zijn Volk, naar verdiensten, gestraft wierd, dan hun ondergang overleeven.

Een dergelyk voorbeeld leveren de Schriften des N. T. op in PAULUS, dien grooten Apostel der Heidenen, wien de welverdiende verstooting van zyne Broederen de Jooden, van welken hy zoo veele mishandelingen ondergaan, en nog niets anders te verwagten had, zoo ter harten ging, dat hy wel wenschen zou „voor hun verbannen te mogen worden,” en zijn leeven, tot een Zoenoffer te geeven, om zijn Volk en Vaderland voor dreigende onheilen, die hy met innerlyke smerte gevoelde, ware het mogelijk, te behoeden (†). — Het laatste voorbeeld vinden wy in hem, die MOZES en PAULUS in alles nog zeer verre heeft overtroffen, den grootsten en besten der menschen JEZUS CHRISTUS, die wel voor alle Volken maar allereerst voor de Jooden in de Wacrelid kwam, en zich al de rampen en wederwaardigheden, welke met zyne Menschwerding en vernedering verzeld gingen, al de moeite en arbeid van een omzwervend leeven, liet welgevallen; zoo hy maar hun, onder welken hy het leeven had ontvangen, schoon zy daar door boven alle

Vol-

(*) Exod. XXXII: 32. (†) Rom. IX: 2, 3.

Volken der Waereld vereerd waren geworden, kon behouden; en het Volk van Israël, zyne Landsgenooten, welke hy als verloore Schaapen overal opzocht, gelukkig maakten. Herinner u maar het antwoord aan de *Cananeeſche* Vrouwe. Hy hield hier mee aan in weerwil van alle te leurstellingen en tegenkantingen van hun, die zyne Zending niet erkennen wilden. En schoon zy aan zich zeiven de rampen te wyten hadden, welke hier uit zouden voortvloeijen; schoon hy nog geen eind kon verwagten aan alle de mishandelingen, met welke zy hem reeds hadden overlaaden, brak zijn hart van weedom, — wanneer hy dagt aan de onheilen, die zijn Vaderland over het Hoofd hingen. „*Jerusalem*, riep hy uit, hoe dikwils heb ik uwe Kinderkens willen by een vergaderen, gelijk een Hinne haare Kiekens vergadert, maar gy hebt niet gewild” (*). By eene plechtige intrede in *Jerusalem*, onder het bly gejuich der Schaaren, kon hy zich niet bedwingen. „Als hy de Stad zag, weende hy over haar en zeide, ach! of gy ook in deezen uwen dag bekendde, wat tot uwen Vrede dienen kan, maar nu is het verborgen voor uwe oogen.” (†) Zoo na lag hem het behoud van zijn Vaderland aan het hart, dat zyne getrouwheid hem den zwaarſten Marteldood op den hals laadde, en hy

(*) Matt. XXIII: 37. (†) Luc. XIX: 42.

hy stervende, egter niet kon nalaaten voor zyne Landgenooten, teffens zyne beulen, te bidden: „Vader vergeef het hun, want zy weeten niet wat zy doen!” Gelijk in allen gevalle, heeft CHRISTUS, hierin, de doorluchtigste blyken van *Menschlievendheid* — van *Liefde tot het Vaderland* gegeven.

FR. Ik zal nooit meer vraagen of dezelve ook in de H. Schrift wordt aangetroffen, en aangepreezen! welk eene aanspooring voor de *Christenen*! Maar hebben zy ook zoo wel als de *Heidenen* en *Jooden*, in de *Liefde voor het Vaderland* uitgemunt?

E. Dit zou ik over het algemeen niet durven zeggen. De tegenwerping, welke tegen de H. Schrift gemaakt wordt, en van zeer veelen is aangenomen, bewijst vry duidelijk, dat de zulken althans zich nimmer hebben toegelegd, om de edele trekken van deeze Liefde in de Schriften des O. en N. Verbonds na te spooren, en dezelve zich ten nutte te maaken. Men heeft, daar dooze merkelyk verflaauwde, tot veelerleye middelen zynen toevlugt genomen, van Rang, van Eertitels, van Ridderordes, van Gedenkmunten, van Afbeeldingen, van Praalgraaven, van Lykredenen, enz. om tot spooren en prikkelen te verftrekken, welke alle te zamen genomen egter zulk een vermogen niet kunnen hebben. Niettemin hebben ook de laattere tyden uitmuntende bewyzen opgeleverd, van

van eene ongeveinsde zucht voor het Vaderland, niet alleen onder de Christenen, maar ook onder andere Volkeren. Dan de kragt en werking van deeze neiging is zeer verschillende, in verscheiden tyden en omstandigheden.

FR. Hoe zoo?

E. Wy hebben wel getoond, dat dezelve niet enkel voortvloeit uit de Eigenliefde, en er kunnen dus, in welk een staat zich het Vaderland bevind, edele Zielen gevonden worden, die alle eigen belang ter zyde stellen, en hetzelfde beminnen, in weerwil zelfs van de ondankbare en snoode behandelingen, welke zy van hun Volk ondergingen voor de grootste diensten aan hetzelfde bewezen. Zy, die zich in zoo ver boven de gewoone denkwyze kunnen verheffen, zijn intuschen altoos zeldzaam: maar zal de *Liefde voor het Vaderland* in 't algemeen heerschen, zal zy overvloedige en gelukkige uitwerkselen voortbrengen, een Volk moet niet als Slaaven behandeld worden, nog deszelfs leeven en dood van de eigen goeddunkelyke wil van eenen *despoot* of vrymagtigen geweldhebber afhangen: het moet een vry gebruik en bestelling hebben over zyne goederen en bezittingen. Het moet billyke Wetten hebben, waar op het staat kan maaken, en op de rechten der menschelijkheid zich verlaaten kunnen. De Schattingen moeten aan derzelyer inkomsten even-

evenredig zijn, en geene straf dan over waare Misdaden, geen geweld over hunne gewisfens geoeffend worden. Daar de meeste deezes oorspronkelyke vereischten tot een vry, gerust en genoeglijk leeven ontbreeken, of daar ze alle ontbreeken, want wat maatigt zich een dwingeland niet aan, zal men zeer bezwaarlijk de waare Liefde tot het Vaderland kunnen vinden. De geest van deeze lieden wordt onderdrukt, en kan zich tot edele gevoelens niet verheffen. Het minste blijk van ongenoegen wordt voor een misdaad van gekwetste Majesteit gehouden. Het leeven, en alles waar op zy geen oogenblik staat kunnen maaken, wordt hun onverschillig, en dus ook hun Vaderland. Dit is de staat, waar in zich veelen der *Oostersche* Volken thans nog bevinden. Het *Christendom* heeft niet kunnen beletten, ja de dweepery en bygeloovigheid hebben wel aanleiding gegeeven, dat Christen Vorsten het niet beter maakten. De voorbeelden onder hun zijn egter zeldzaamer, en houden nu byna op. Ondertuschen kan ook een Volk, dat onder zulk een yzeren Scepter niet zugt, zich zelven voor deeze trefelyke aandocningen onvatbaar maaken, door eene algemeene verbastering van Zeden; wanneer het door overdaad en weelde is verwijfd geworden, wanneer de moed is uitgebluscht, en alle driften wyken moeten voor een raazende

de begeerte om door recht en onrecht Schatten te verzamelen, — en dezelve in pragt en wellust weder te verkwisten. De *Athenienzers* en de *Romeinen*, die zelfden, onder welke de *Liefde tot het Vaderland*, zoo heerlijk uitblonk: — de *Romeinen* vooral bevestigden dit.

Fr. Is dan de *Liefde voor het Vaderland* onder hun verflaanwd?

E. O Ja! Zoo dra zy tot het hoogste top-punt van vermogen waren geklommen, en geene Volken meer te vreezen hadden, vervielen zy tot alle ondeugden, en laagheden, zy lieten zich eindelijk, zy die zoo jalours op hunne vryheid altoos geweest waren, die de Waereld door hunne dapperheid overwonnen hadden, zy lieten zich door de snoodste tirannen op den hals treden, en hadden hun Vaderland te koop voor allen, die 'er geld voor wilden bieden.

Fr. Onder wat Volk in Europa, bloeit de *Liefde tot het Vaderland*, thans wel het meest?

E. Men zou dezelve vooral in de Gemeenebesten zoeken, daar de meeste vryheid heerscht, en de Regeering niet in handen van een enkelen, maar van veelen huisvest: daar de Oppermagt niet erfelijk maar verkiezelijk is: daar de Regent niet alleen aan God en aan zich zelve, maar aan de gantsche Natie,

tie, of die de Natie verbeelden, en door
 dezelve uit haar midden verkooren worden,
 rekenfchap fchuldig is: en daar de duurzaam-
 heid van zijn beftier, of de zekerheid van
 bevordering, oorfpronkelijk van de gunst des
 Volks, en deeze van het getrouw waarnee-
 men van zynen post en het behartigen van het
 gemeene-best afhangt. Hier zal een ieder het
 meeste belang ftellen in het welzijn van het
 Vaderland, waar in hy zoo veel deel heeft.
 Maar alles is eene verbastering onderworpen,
 en de heilzaamfte vastftellingen kunnen door
 den tijd veel van haare kragt verliezen. —
 Daar en tegen hebben de tegenwoordige ty-
 den eene zeer gunstige verandering in het *Sy-
 stema* der Vorftelyke Oppermagt, zien ge-
 booren worden. Sedert de overblijffelen ee-
 ner *Gottifche* Regeering, eener blinde by-
 geloovigheid en afhankelykheid van den
 Paus en den Koning, door den gunftigen
 invloed van gezonde wijsgeerige gevoelens,
 merkelyk verdweenen zijn; federt de vryheid
 in Steden en Dorpen, in 't Kerkelyke en 't
 Waereldlyke haar beminnelyk hoofd weder heeft
 begonnen boven te fteeken; federt eenigé
 Vorsten hebben begreepen, dat zy door het
 geluk van hun Volk alleen hun waare groot-
 heid en roem bevorderen kunnen; — dar
 zy verplicht zijn met al hunne magt den Handel

en Fabrieken hunner Onderdaanen aan te moedigen en te begunstigen, het recht te handhaven, en alle onderdrukking zorgvuldig te beletten. Sedert dien tijd, hebben zy, die onder eene eenhoofdige regeering leeven, getoond, dat zy het den Gemeenebest bewooneren geenzins wilden gewonnen geeven. De onderdaanen van den menschlievenden JOSEPH, van den wyzen en dapperen FREDERIK, hebben in de voorgaande, — de *Franschen*, en de *Spanjaarden* zelfs, in de tegenwoordige oorlogen ontegenzeggelyke blyken van hunne *Liefde voor het Vaderland* gegeven. Maar onder de hedendaagsche volken, steeken de *Engelschen* het meest uit. Gelijk zy een zonderling zamenstel van eene Koninglyke regeering, eene regeering der Edelen en van het Volk in hunne eilanden bezitten, het welk volgens hun gevoelen het beste is, op dat de een de andere in een gestadig evenwigt houde; meent men deeze *Liefde*, waar toe elk van deeze regeeringsvormen redenen oplevert, in een driedubbele maate by hun te ontdekken.

FR. De Engelschen?

E. Verwonder u daar niet over. Schoon ik sedert een geruimen tijd niet zeer gunstig over deeze natie denk, (en wat Nederlander kan er gunstig over denken?) moet ik egter zeggen, gelijk het is. Al gedraagt zich iemand haatelijk tegen ons; al sluit hy zyne oogen voor alle begaafdheden, die

wy bezitten : al wischte hy de gedagtenis van alle genoote weldaaden uit zijn harte ; terwijl hy de diensten, uit eigenbelang, aan ons beweezen ten breedsten uitmeet , moeten wy egter het goede, dat hy nog bezit, erkennen. Wanneer de *Engelschen* met alle hunne buitenspoorigheden, een heerschende zugt tot vryheid, een diependkend vernuft, een onderneemenden en werkzaamen geest, een dapperen moed, en eene driftige, vuurige *Liefde voor hun Vaderland* betoonen, moeten wy hun hier in pryzen en navolgen ; alleen moet het buitenspoorige er af blyven.

FR. De Engelschen zijn immers niet deugdzaamer en godsdienstiger, dan andere volken ?

E. Verre daar van daan, zy schynen hoe langer hoe meer alle banden van Godsdienst en plicht te willen verbreeken. — Ik begrijp ondertusfchen wat gy zeggen wilt : — maar zy zijn het juist, welke myne stelling bevestigen. Zy toonen dat er, ja wel, eene bovendryvende zugt voor het Vaderland, kan plaats hebben onder een volk, dat weinig Godsdienst en slegte Zeden heeft, zoo lang het niet geheel in al deszelfs leden verbasterd is, door ondeugden, welke tegen de edelmoedigheid en Liefde des Vaderlands regelregt stryden : — zoo lang de voorspoed hunner wapenen, de agting en toejuiching der volkeren, de roem van hunne konsten, weeten-

schap-

ſchappen en fabrieken, de voordeelen van hunne zeevaard en koophandel, hunnen moed leevendig houden. Maar in alle hunne veragting en verdrukking van andere natien, als of zy geene rechten van billijkheid en menſchlievendheid aan dezelve verſchuldigd waren, toonen zy teffens dat de *Vaderlandſlieſde* zeer ligt in laatdunkenheid en euvelmoed verbaſtert, wanneer zy door de reden en den waaren Godsdienst niet beſtierd wordt. Als men voor het licht der Openbaaring zyue oogen ſluit, kan men zeer gemakkelijk in het ſpoor der Heidenen vervallen, en alle betrekking op andere Volken ter zyde ſtellen, ſchoon het woord *Menſchlievendheid*, volgens den toon der *Mode* by veelen alle andere pligten ſchijnt te vervangen.

Fr. Het ſpijt my, dat Vader de *Nederlanders* niet genoemd heeft, boven de *Engelſchen*.

E. Het is my lief, dat het u ſpijt, maar leet, dat ik zulks niet kan doen. Hoe veel ik ook met myne natie op heb, ik kan het oog niet fluiten voor haare gebreken, nog dezelve deugden toe ſchryven, welke geen onderſcheidend kenmerk in haar uitmaaken. In voorige tyden, toen ons Land in gevaar ſtond om al deſzelfs vryheid voor eeuwig te verliezen; toen men alles voor dezelve moest byzetten om het tegen een magtigen Geweldenaar te kunnen uitharden; toen bleek het, dat

dat de *Liefde voor het Vaderland*, zoo wel in deeze moerasfen, (want moerasfen moeten het toch blyven by veele buitenlanders,) als in andere hooge en warme landstreeken wilde groeijen, en dat dezelve nog even zulke uitwerkselen kon voortbrengen, als in de tyden der *Grieken* en *Romers*. Ik zou u daar van de treffendste blyken verhaalen kunnen, welke u niet min verbaazen zouden. Maar wanneer eene lange vrede, zonder merkelyke rampen in een Gemeenebest heerscht, ziet men den nationaalen nayver en de zugt voor 't *Vaderland* allengs verflaauwen; men denkt naauwlijks, dat deeze te pafse komen, wanneer dreigende gevaaren dezelve niet op den toets stellen. Het woord zelfs raakt ten laatsten in onbruik, of er blijft weinig meer, dan de uiterlyke klank. Was het anders mogelijk, dat zoo veele duizenden zich door andere volken zouden kunnen wetten laten voorfchryven in hunne kleeding, in hunne huishouding, in hunne verkeerung, in hunne vermaaken, hoe grillig en veranderlijk dezelve ook zijn mogen: ja in hunne taal en denkwyze zelve? — Zou men anders de fabrieken en stoffen, in het *Vaderland* gereed, met onverschilligheid en veragting kunnen aanzien, en daar en tegen zich van top tot teen met vreemde waaren bekleeden en versieren, wyl men zijn zin wil hebben

en

en flegts eigen voordeel zoeken? — „De vreemden, zegt men, werken bevalliger en beter koop.” — Zou iemand, die liefde voor zijn Vaderland heeft, de poogingen tot herstelling van verval, al geluktenze niet, door eigennigheid of baatzugt kunnen lasteren, en onderdrukken? tot een schimpnaam, of voorwerp van *raillerie* kunnen stellen? — Zou men kunnen nalaa-ten, indien men al niet goetvond, om aan het Vaderland van zijn overvloed of bespaarde spil- en speelgeldten eene kleine Offerande te doen, ten minsten zich weinig meerdere uitgiften en eenige verlochening van eigennigheid te ge- troosten, in het verkiesen en koopen van In- landsche stoffen, om onze landslieden werk en eerlijk brood te verschaffen, welke men an- ders uit de hand moet voeden of van hon- ger laten sterven? Zoo deeze *Liefde* algemeen was, wie zou dan kunnen besluiten, om een weinig meer voordeel, Inlandsche Fabrieken naar buiten te verplaatzen, en vreemdelingen tegen de strengste plakkaaten aan, door het uitvoeren van zekere behoeften in staat te stellen, om nog in meer gevallen onze me- dedingers te worden? — Wie zou eenige natie, door het opschieten van buitenspoorige sommen in staat willen stellen, om ons door overmagt binnen en buiten *Europa* te dwars- boomen, en naderhand onze Regeering door vrees voor bankbreuk te belemmeren?

of wisselaar en bankier van vreemden willen zijn, en hun gelegenheid geeven om een handel te dryven, welken zy anders by gebrek van penningen aan ons Land zouden moeten overlaaten, dat wel eer de stapelplaats was, en nu in de meeste gevallen wordt voorbygevaaren? Zou men zeggen mogen, dat daar de *Liefde voor 't Vaderland* in 't gemeen heerscht, — daar men niet te vrede met behoorlyke winsten zich in den handel dikwerf van de laagste bedriegeryen bedient, of door ongeregelde verteeringen aan schandelyke bankbreuken schuldig maakt, en dus aanleiding geeft, dat het gering overblijffel van goed vertrouwen, het welk onze natie zoo lang den voorrang en zulk een voordeel gaf, geheel vervalle? — daar zoo veele vermogenden eene ongehoorde en dikwerf ongeregelde levenswyze verkiezen, boven de lasten en lusten des Huwelijks, waar door zy zich zelven te vaster aan hun Vaderland verbinden, en hetzelfde eerlyke en nutte Burgers leveren zouden? — daar zoo veele duizenden onder de kleine Gemeente liever verkiezen een gemakkelijk leeven te leiden, of van de genade hunner medeburgereu geheel af te hangen, dan den Staat in de grootste verlegenheid hunnen dienst ter Land en ter Zee aan te bieden, en hunne kinderen daar toe op te kweeken? — daar eindelijk zoo veele grooten en klei-

kleinen te vrede zijn, dat zy leeven, schoon zy zich niet bekommeren, of zy leeven voor hun VADERLAND.

FR. Zou de enkele *Liefde voor het Vaderland* dit alles herstellen kunnen?

E. Dit alles, en nog veel meer zou haar gezegende invloed te weeg brengen. Men zou niet dan om zeer wigtige redenen, niet dan na een lang en rijp beraad van vaderlyke gewoonten willen afwyken: het inlandsche zou altijd boven dryven; schoon min keurig en meer geldend, zou het Vaderland er altoos een stempel op zetten, welke onze verkiezing ligtelijk zou overhaalen. Men zou vooral geene stoffen kunnen dulden, nog met smaak van eenig aardewerk eeten, voor zoo verre men die ontbeeren kan, welke van eene natie geleverd waren, die door haare eenzydige aften onze — fabrieken, — zeevaart en — koophandel benadeelt, en wier meerdere groothed derzelver gewisfen ondergang zal naar zich sloepen. Ieder Gewest, ieder Stad, elk Inwooner zou gaarn zijn byzonder belang aan het voordeel, den roem, de groothed van het Vaderland opofferen; en het zich een eer, een voorrecht rekenen, iets daar aan te hebben kunnen toebrengen. Duizenden zouden zich gereed toonen, om de vlag van den Staat, en weerlooze koopvaardy vlooten tegen meerdere schending en plundering, by de eerste wapenkreet, te helpen beveiligen.

Fr. Er zullen egter nog opregte edelmoedige liefhebbers van hun Vaderland gevonden worden in ons Nederland?

E. Gewisfelijk, anders zag het er flegt uit. Zy ontdekken zich meer en meer: maar het getal zou veel grooter zijn, indien men zich minder door verwondering over alles wat nieuw en vreemd is liet vervoeren; meer aan de eenvoudige en spaarzaame levenswyze hield, welke ons te vooren onderscheidde. De overdaad, de weelde, de pragt en het gemak verzwakt onze natie, geeft aanleiding tot een ongeoorloofde winzugt en inhaaligheid, verhindert de huwelyken of maakt dezelve onvrugtbaar. Indien het Vaderland in meer gevaar en in een dadelyken oorlog ingewikkeld werd, twijffel ik egter geen oogenblik, of men zou zien, dat het vuur van Liefde in het hart van deszelfs kinderen, geenzins geheel is uitgedoofd: maar wy hoopen, dat het tot dit uiterfte nog niet komen mag, terwijl ons Gemeenebest, ik moet het met hartzeer bekennen, zich in eenen vry weerloozen staat bevind.

Fr. Zouden er geene middelen te bedenken zijn, om de *Liefde tot het Vaderland*, al behielden wy schoon Vrede, in het hart van het Algemeen op te wakkeren.

E. Misfchien ja, ten minften het was ten hoogften wenschelijk, terwijl wy anders met alle onze fchatten fchielijk zullen agter uitgaan,
of

of ten prooije worden eener algemeene verbastering, en onverschilligheid. Dit moeten wy onze Landsgenooten op alle mogelyke wyze onder het oog brengen, zonder verdrietig te worden over het dikwerf mistukken van onze poogingen, of ons te stooren aan eenige verguizing of bespottig, welke men somtyds, vooral van lieden van den *bon ton*, die alles en *bagatelle* behandelen, zal moeten ondergaan. Wy moeten hun doen begrypen, dat geen volk in de Waereld meer reden heeft om zijn Vaderland te beminnen, dan wy?

FR. Dit zou ik gaarn hooren?

E. Zoudt ge mijn Zoon? Maar gy begrijpt ligtelijk, dat dit geen werk van eenen dag is. Veelen zouden hun Vaderland beminnen, zoo ze het regt kenden: ik zou u dus een voldoende beschryving moeten geeven, niet alleen van de tegenwoordige, maar ook van de oude gesteldheid van ons Land en deszelfs inwooners; ik zou hunne Levenswyze, hunne Zeden, hunne Kundigheden, hunnen Handel en Zeevaart; het Vermogen en den Invloed van onzen Staat, in vroegere en laater tyden op de gesteldheid van *Europa*, en wat al meer u moeten openleggen: om u te overtuigen, dat wy een Land dierbaar moeten agien, het welk wy, naast den Goddelyken Zegen, aan onze vlijt en arbeid te danken hebben; het welk overal met het zweet en bloed van onze Voorvaderen besproeid

sproeid is. Ik zou uw moeten toonen, dat wy zoo wel als eenig Volk de treffendste voorbeelden voor ons hebben: ja dat wy in oudheid, voortreffelijkheid en roem onzer Voorouderen, geenen der tegenwoordige bewooneren van *Europa*, hebben toe te geeven; of in uitmuntende voorrechten, welke wy nog bezitten, voor geen een volk in de geheele bekende Waereld behoeven te wyken. Maar wat tijd en moeite zou daar aan vast zijn! welk een geduld zoudt gy verleenē moeten!

FR. Mijñ geduld zou hier door in het minste niet gevergē worden, indien het mijn Vader maar niet te veel moeite zou baaren.

E. Ja maar, er is nog zoo veel te leeren en te weeten voor iemand, die eerlijk en met roem door de Waereld wil komen, gelijk gy.

FR. Is my niets nader en nuttiger dan de kennis van mijn eigen Vaderland? Ik brand van verlangen.

E. Mijñ FREDERIK, mijn kind, hoe lief is het my dit te hooren, en zou ik kunnen weigeren, om aan een pligt te voldoen, welke ik aan elk een schuldig ben! zoudt gy van iemand anders, dan van my, uw Vaderland moeten leeren kennen: — door een ander in uwe liefde tot hetzelfde opgewekt worden, en niet door my? Ik zou al lang my
hier

hier in gekweeten hebben, zoo ik my niet naar den gewoonen loop had moeten schikken, en u eer met een vreemd, dan met uw eigen volk bekend doen worden. Maar wy zullen het nu niet langer uitstellen, nu ik uwe begeerte merk, en onze taak is afgeloopen, die wy in de oude Geschiedenisfen, hadden opgevat. Wanneer zullen wy beginnen?

Fr. Hoe eer hoe beter.

E. Wy zullen er een frischen dag toe nemen, en ik intusfchen myne aantekeningen eens nazien.

FREDERIK reeds door dit gesprek vooringenomen met het onderwerp, waar over zijn VADER voortaan met hem handelen zoude, vertelde zyne Zuster het geen hy onthouden had, en wekte haare begeerte op, om zomtijds ook deelgenoot van deeze onderhandelingen te zijn, dat haar gereedelijk werd toegestaan.

T W E E D E

ZAMENSpraak

OVER DE

Gedaante der Aarde aan veele veranderingen , door Overstromingen, en andere Oorzaaken onderworpen. Ons Vaderland hieraan vooral bloot gesteld. Onderzoek of het uit Zee aangespoeld is. Oudheid der Duinen. Eige aantekeningen van over oude tyden ontbreeken ons geheel; die van vreemde Aardrijksbeschryveren zijn zeer spaarzaam, en wijl het water merkelyke omkeeringen heeft veroorzaakt, is het moeijelijk een denkbeeld van ons Land in die dagen te maaken. Redenen, waarom het egter bewoond is geworden en gebleeven. CÆSAR, MELA PLINIUS en TACITUS aangehaald, om daar uit de gelegenheid van Land en Volk op te spooren.

FR. Zal Vader nu zyne beloften vervullen?

E. O Ja, mijn Zoon, beloften verbinden altoos, al zijnze aan den geringsten gedaan, en zou ik ze dan aan U niet houden, wiens
pry-

pryzelyke begeerten ik zoo gaarn vervulle ?
 Waar zullen wy van beginnen , ik heb my ,
 in staat gefield om uw leergierige vraagen te
 beantwoorden.

Fr. Dat is my van harten aangenaam. Heeft
 ons *Vaderland* altoos de gedaante gehad , wel-
 ke het nu heeft ?

E. Neen , dat is er zeer ver van daan. De
 geheele Aardkloot draagt overal zyne merkte-
 kenen van veranderlijkheid , maar meest in
 zulke gedeelten , die aan Aardbeevingen en
 Overstromingen zijn bloot gefield. Het laat-
 ste heeft hier zoo veel als ergens plaats.

Fr. Hoe komt dat , mijn Vader ?

E. Ik heb u , wanneer wy de Aardrijks-
 kunde met elkander behandelden , vooral de
 legging en uitgestrektheid van ons Gemeene-
 best aangewezen , herinner u dat hetzel-
 ve zich in het Westen , langs de Noordzee
 of grooten Ozeaan uitftrekt ; — dat het
 doorsneden wordt door groote wateren en Rivie-
 ren , welke hoog in *Vrankryk* en *Duitschland* , en
 zelfs in *Zwitserland* hunnen oorsprong en hier
 hunnen uitloop hebben ; en dat ons Land daaren-
 boven doorgaans laag , op veele plaatzen maar
 even het hoofd boven het water uitsteekt ,
 op verscheide anderen , gelijk ik u laatst ge-
 toond heb , beneden het gewoone gety is.
 Nu kunt gy klaar begrypen , dat wanneer de
 zee door den wind wordt opgezet , en tegen
 onze

onze stranden en dyken aangejaagd, of wanneer de rivieren buitengewoon hoog zwellen, dat dan de laage landen dikwerf overstromd en verwoest worden. Het heugt u immers nog in welk een nood ons Vaderland alomte geweest is, in de November stormen van 1775 en 1776.

FR. Ja al te wel. Maar waar by komt het dat onze rivieren zoo geweldig ryzen? zy zijn immers zoo laag, en vloeijen zoo effen in den zomer.

E. Dat ryzen heeft 's winters en in het voorjaar meest plaats, wanneer aanhoudende regens, en overvloedige sneeuw, schielijk gesmolten, de rivieren, die zich honderde uren ver uittrekken, en waarin zich zoo veel wateren ontlasten, doen zwellen. Wanneer nu deeze rivieren teffens opgestopt worden door het ys, of zich in de zee niet ontlasten kunnen, in gevalle dezelve door de stormen buitengewoon hoog is, dan moet alles vol- en eindelijk overloopen, want de toevloed van bovenwater, uit het gebergte en de hooge landen, houdt niet op.

FR. Zijn er meer landen, die aan zoo veele gevaaren zijn bloot gesteld?

E. Ja zeker, alle die, even laag als wy, aan zee, aan den uitloop der rivieren gelegen zijn, deelen min of meer in dezelfde

gevaaren , hoewel ze misfchien nergens ter Waereld grooter zyn dan hier.

Fr. Het is dan wonder , dat onze Voorvaders verkoren hebben zich in zulk een gevaarlijk land neder te zetten !

E. Hoe zult gy u dan wel verwonderen , wanneer ik u zeg , dat er in die vroegfte tyden nog dyken nog dammen waren : — dat de zee en de rivieren buiten haare ftranden en oevers gejaagd een vrijen loop hadden , en dat waarfchijnlijk by elken fpringvloed het grootfte gedeelte van dit land onder de golven bedekt was.

Fr. Is ons Land op veele plaatzen zoo laag of laager dan het water , dan moesten die landen altoos onder ftaan : hoe konden daar menfchen wonen ?

E. Dat was zomtjids gebrekkelijk genoeg. Oude fchryvers getuigen dat het op fommige plaatzen twijffelagtig was , of men het land of water moest noemen. Maar dit is teffens zeker , dat ons Land niet overal even laag is. Veele van onze gronden waren voorheen moerassen , meiren , of uitgeveende akkers , welke de vlijt der Inwooneren droog gemaakt heeft. Deeze kunnen niet anders , dan zeer diep liggen. Het oude oorfpronkelyke land is hooger , doch in 't algemeen , laag genoeg ; zoo men *Gelderland* , *Utrecht* en *Overyffel* , voor een gedeelte uitzonderd , om door alle hooge Vloeden alomme-
over-

overstroomd te worden. Men meent ook, dat het vlakke land sedert voorige eeuwen merktijk is gezakt, of de oppervlakte van het Water hooger geworden. Hier over is men het nog niet eens.

FR. Hoe zou dat mogelijk kunnen wezen?

E. Daar zijn er, die zeggen, dat al het laagte vlakke land, dat wy bewoonen, van ouds Water geweest is, en allengskens door de zee is aangespoeld. Men bespeurt by *Bologne* aan den eenen, en by *Dovers* aan den anderen kant van het Kanaal, oenerleije gronden, bestaande uit krijt met vuursteen vermenigd: dezelve schynen aan weerszyden afgebroken, waaruit men gist, dat *Groot-Brittanjen* voorheen een Schiereiland geweest, en door een vloed, mischien den *Cimberschen*, op wiens rekening zoo veel gesteld wordt, van de vaste kust gescheiden is. Sedert dien tijd zou ons Land gevormd zijn; want het gaat gemeenlijk door, dat de zee, het geen ze hier inslokt, elders weer opwerpt. Zy zoeken dit gevoelen aanneemelyk te maaken uit de buitengewoone laagte en effenheid van ons Nederland; — uit de verscheidene stoffen waar uit onze gronden bestaan, meest al met laagten over elkanderen gespreid; — vooral uit de visch-graaten en versteende vischen, schulpen en veenen, die men hier en daar aantreft. Zulk een aangespoelde, verschillende en veelal losse grond, zegt men

is

is aan eene verftuiving, uitdrooging en bezaking, geduurende zoo veele eeuwen blootgefteld, en daarvan een ongevoelige verlaaging.

FR. Zou dat waar zijn; zou de zee deezzen grond wel eer opgeworpen hebben?

E. Wy zullen eenige van die redenen overweegen. — Men beroept zich ook, dit valt my nog te binnen, op een zekere ftad, ik meen dat het *Tongeren* is, nu hoog en ver van zee gelegen, in het land van *Luik*, waar de zee van ouds tegen aangespoeld zou hebben, blykens de yzeren ringen in de buitenmuuren, waaraan de fchepen wierden vast gemaakt, en de naamen van eenige plaatzen daaromtrent, die van de Zee en Zeevaard haaren oorsprong zouden ontleenen: maar dit komt my vry beuzelagtig voor. De andere redenen zijn van meer gewigt: evenwel kunnen zy by my nog niet overhaalen. — Over den oorsprong der Veengronden zullen wy naderhand opzettelyk kunnen fpreken; dit zou ons thans te ver afleiden. Dan wat de hoorens, Schelpen en andere voortbrengfelen der zee aangaat, die worden niet alleen in het laageland, maar op bergagtige plaatzen in menigte aangetroffen, daar de hooge vloeden nimmer toegang hadden; alleen die eene algemeene uitgezonderd, welke met den naam van ZONDVLOED pleeg onderscheiden te worden, en zyne gedenktekenen alomme heeft agtergelaten.

Wanneer ik de strekking van onze kusten aan de Noordzee beschouw, blijf ik in het denkbeeld, dat ons Land van onheuchelyke tyden, en waarschijnlijk altoos bestaan heeft. Hoewel ik niet ontken, dat de laage gronden door verscheide vloeden met verschillende laagten overspreid, en dus van tijd tot tijd aangehoogd zijn. Dit kan men niet in twijffel trekken, wanneer men weet, hoe veel geboomte in ons Land onder de venaarde, het zand, en de kley nog heden gevonden en opgegraaven wordt. — Deeze kunnen niet anders, dan door de vloeden met die onderscheide aardstoffen overdekt zijn.

FR. Waar komen deeze boomen van daan?

E. Men neemtze ook wel voor een bewijs van de aanspoeling van ons Land door de zee, en zegt, dat ze van elders zijn gedreeven. Dit zoekt men daar uit te bewyzen, om dat zy meest in Vuuren hout zouden bestaan, het welk in ons land niet valt: maar, wie zal dit kunnen staande houden, die ziet, met welk een goeden uitslag zoo veele soorten van hout thans in ons land geplant worden? Allerley geboomte moest van zelfs in een land opslaan, waar de zaaden van boven door de rivieren aangebragt, door de vloedten alomme verspreid wierden. Men trof daarom zelfs Taxis-boomen onder den grond aan, die, schoon elders behorende, ook hier zeer wel groeijen. Verder — zoo deeze boomen
met

met de zee waren aangedreeven, zouden ze alomme gevonden, en in allerlei rigtingen gevonden worden. — Geen van beiden is waar: men vondze b. v. in *Peel- en Kempeland*, in de *Meijery* zeer dikwils; op veele andere plaatsen nimmer. — Zy liggen meestal met de toppen naar het Zuidoosten, ten blyke dat zy door eenen storm, en watervloed uit het Noordwesten omvergeworpen zijn; misfchien al lang voor den berugten *Cimberschen* vloed. — De oude gronden zouden overal genoegzaam even hoog zijn, zoo ze door de zee waren aangespoeld. Dus schijnt het op het oog, maar by eene naauwkeurige meeting wordt het tegendeel bevonden. Eindelijk indien de zee zulk een geweldigen brok lands opgeworpen had, was het zeer waarschijnlijk, dat dezelve van tijd tot tijd zou voortgaan, de loop van de stroomen dezelfde blyvende, met aarde aan te spoelen: dit ondervindt men op verscheide plaatsen; maar nu ondervinden wy het tegendeel. Wie weet, hoe veel lands van onze voorkusten afgespoeld is! wy verliezen daar nog van tijd tot tijd grond, en wat zou het zijn, zoo de Zee door de Duinen niet afgekeerd wierd.

Fr. Hoe komen die Duinen daar?

E. Ja, FREDERIK! dit is eene vraag, welkers beflissing hier veel afdoet. Zy die het grootste gedeelte van ons Vaderland uit de diepte doen verryzen,

zijn genoodzaakt te stellen, dat de Zee, wanneer zy ophield meer land te vormen, het zand uit haar eigen boezem heeft opgeworpen, en zich zelve dus een onoverkomelyken muur maakt; maar hun gevoelen is te onwaarschijnylyker. De Zee zou het land gevormd hebben dat zoo vlak is, wyl men ziet dat aangespoelde gronden door de golven geëffend worden, of gelijk bezakken: en zou dan dezelfde natuurlyke oorzaak, in haare poogingen volhardende, eene volstrekt tegenstrydige werking doen? neen de Zee, gelijk wy zelden, zou voortgegaan zijn vlak Land te vormen, of het by *verandering van Stroomen* weder inflokken; of alles omtrend in den zelfden staat laten blyven. Maar de Zee, hoe veel en veelerley zy by de vloed gewoone is op te werpen, kan zulk een keten van heuvelen niet scheppen, alle — uit dezelfde stof — uit Zand, en niet dan uit Zand bestaande; het welk als met overleg, wel in ongelijke hoogten, dog byna overal en hoog genoeg geplaatst is, hooger dan het de golven der Zee ooit brengen konden, om daar de wagt te houden en het woedenste element, dat zelfs de breede dyken overweldigd, en sterke muuren aan stukken rameit, door eige zwaarte af te keeren. Wel is waar, dat men hier en daar brokken veen onder het duinzand vindt, maar is dit daarom een bewijs, dat het

het zand met dezelve uit zee is opgespoeld? De veenaarde, die merkelyk ligter is dan het water, kan by zwaare overstromingen losgespoeld, opgetild, door den stroom herwaards en derwaards gevoerd, en eindelijk gebragt zijn ter plaatze, waar dezelve na het vallen van het water gebleeven is; men vindt dezelve in grooter of kleiner overvloed in alle onze Gewesten, en het is dus niet vreemd, datze ook onder de wijd-uitgebreide Duinen wordt aangetroffen. Door- gaans treft men het veen in laage gronden aan; maar het wordt ook in *Groningerland* en *Drenthe*, een manshoogte boven den gewoo- nen grond, op zeer vrugtbare velden, ge- vonden. Elders kan het 10 en 12 voeten haalen. En dus zou men volgens deeze gis- sing niet alleen de oorzaak van de verschil- lende diepte der veenen, maar ook den oor- sprong van zeer veele moerasfen en meiren in ons Vaderland kunnen verklaaren. Ik blijf ten minsten nog in het gevoelen, dat deeze Duinen van de Schepping af er geweest zijn, en zie daarom hier met een der Oosterfche Dichteren den Vinger Gods, „die der Zee het Zand tot eene paale gesteld heeft.” En dit zoo zijnde is het zeer zeker, dat ons Land niet door de Zee is aangespoeld.

FR. Dat geloof ik ook liever, want ik zou niet gaarn hebben, dat mijn Vaderland als een stroowisch was komen aan dryven, of by

geval uit Zee verreezen was. Maar, mijn Vader, zou God ook zoo wel geen vlak land als bergen en heuvelen van den beginne hebben geschapen?

E. Gewisfelijk ja, mijn Zoon. Men vindt daar door uitgestrekte vlakten de geheele Waereld door, moesten die daarom alle van de Zee gevormd zijn? Gods Wijsheid heeft in alle zyne werken eene geduurige verscheidenheid in agt genomen, om door de verandering te grooter aangenaamheid, en het meeste nut voor zyne schefselen te bezorgen. Bergen en heuvelen hebben hunne nuttigheid, maar ook de valleijen en vlakten. Ondertuschen zou er evenwel, al waren de vlakke en laage gedeelten van *Nederland* niet door de Zee gevormd, eene algemeene bezakking kunnen plaats grypen, indien onze gronden alle veenagtig of moerasig waren: maar dit zijn zy alle niet; zy bestaan voor een groot gedeelte uit vaste kley, of zand en kley onder een gemengd, om van andere stoffen niet te spreekken, die zoo hard zijn, dat zy zelfs het water niet door laten; het is, gelijk gy begrypen kunt, onwaarschijnlijk, dat deeze ten minsten merkelyk laager zouden zijn geworden.

FR. Zou dan het Water nu hooger zijn, dan voorheen?

V. Aan het ryzen der binnenwateren althans kan men niet twijffelen. De Rivieren van boven uit het gebergte gestaadig afvloeiende, voeren

ten eene meenigte stof en slibber mede, die onder weg, vooral aan het uiteinde van haaren loop zich op den grond zetten, wanneer de Zee, waarin zy zich ontlasten moeten, hoog is. Het bed der Rivieren, dus noemt men de holligheid waar in zy vloeijen, wordt daar door allengskens kleiner, en de oppervlakte van het water hooger, wijl het in geen minder hoeveelheid van boven afkomt. In den Zomer zijn daar door onze Rivieren op eenige plaatzen zoo droog, dat zy niet kunnen bevaaren worden.

FR. Ik zie nu klaar, dat ons Land eene geduurige verandering heeft moeten ondergaan, schoon het even oud is, als andere Landen.

E. Zulk eene verandering! dat het zeer bezwaarlijk valt deszelfs aloude gedaante te ontdekken. Ik zou u egter daar van gaarn eene naauwkeurige aanwyzing doen, en heb my ten dien einde alle moeite gegeven, om dezelve by onze Schryvers op te spooren, maar lang te vergeefs. Hoe meer ik veel hunner met elkander vergeleek, hoe minder ik iets dorst vaststellen.

FR. Waarom niet, Vader?

E. Alles wat wy van den ouden staat dezer Landen weten, hebben wy aan vreemden, aan JULIUS CESAR, aan MELA, aan PLINEIUS, en aan TACITUS, voornaamelijk te danken. Onze Voorvaders zelve hebben

geene gedenk-schryvers uitgeleverd. Maar deeze Vreemden hebben zich meer toegelegd om hunne eige bedryven, en de gewoonten der Volkeren, waar onder zy verkeerden, dan derzelver Landen te schetsen. Zy zeggen er egter allen iets van, maar kort, en als in het voorbygaan. — Daar en boven, hoe ver de Grieken en Romeinen het in veele opzigten mogen gebragt hebben, in de Landmeetkunde, en Aardrijksbeschryving waren zy verre beneden ons. Wy hebben daarom geene egte aftekeningen van den alouden staat van ons Land, deeze zouden waarlijk onbetaalbaar zijn.

Fr. Ik meen evenwel oude kaarten van *Nederland* gezien te hebben.

E. Dat kan wel zijn: maar deeze kaarten heeft men naar de zeer onvolkome beschryvingen der Ouden, of liever naar zijn eige begrippen ontworpen, daar van daan zijn die van CLUVERIUS, ALTING, van LOON, en anderen, zoo merkelyk van elkanderen onderscheiden, zonder dat men op een derzelve met zekerheid kan aangaan, anders was deeze de kortste en gereedste weg om u den waarschijnlyken toestand onzer gewesten te vertooncn. De kaarten van PTOLEMÆUS, een landbeschryver die ten tyde van MARCUS AURELIUS ANTONINUS in de tweede eeuw na CHRISTUS gebloed heeft, zijn door AGATHODÆMON in laater tijd zeer gebrek-

ke.

kelijk gemaakt naar zyne befchryving. De tafelen van PEUTINGER, gelijkze doorgaans genocind worden, zijn de alleroudste gedenkftukken van dien aart door COENRAAD CELTE, het eerst ontdekt en door C. PEUTINGER uitgegeeven, naar wien ze haaren naam ontvangen hebben. Wijl het niet waarfchijnlijk is, dat zy vroeger, dan ten tyde van Keizer CONSTANTYN gemaakt zijn, hoewel de tekenaar zich van ouder ftukken kan hebben bediend, zijn ze ook al niet voldoende, om den allervroegften ftaat van ons Land, daar uit op te maaken.

FR. Dat moeit my.

E. My ook. Het eeffte verfchil beftaat in de bepaaling van den loop der Rivieren, die ons Land doorsneedden hebben, en nog doorsnyden, en wel voornaamelijk van den *Rhijn*. Zommigen fchryven den zelve twee, anderen drie, anderen meer uitloopen toe in de *Noordzee*.

FR. Ik meende dat de Rivieren denzelfden loop behielden, en dat men dien altoos gemakkelijk kon nagaan.

E. Geenzins. Zomtijds raaken de rivieren, of een derzelve takken verftopt. Zomtijds maaken zy by het ontmoeten van een of ander laag land door het zelve zich eene opening, om haar water, langs een nieuwen weg te ontlasten, gelijk met den *Rhijn* en

de *Maas* gebeurd is. — Zomtijds wordt door menschen bedrijf om zekere redenen een merkelyke verandering en afleiding in den ouden loop der Rivieren te weeg gebragt. Zoo hebben weleer DRUSUS en CORBULO door hunne doorgraavingen den *Rysel* en de *Maas* met den *Rhijn*, vereenigd. En de doorsnydingen, by *Panderen* en *Westervoort*, welke laatste eerst onlangs geschied is, leeren ons van welk een invloed deeze kunnen zijn. Daarentegen worden ook de rivieren wel eens door binnenlandsche meeren, die zy zelve door overstromingen gevormd hebben, of zeën, als het ware verzwolgen, ten minsten in haar waaren loop geheel of ten deele onnagaanbaar. De verdronke landen of het *Biesbosch* by *Dordrecht*, daar men te vooren 72 volkryke dorpen, en veeryke weilanden vond, zoo men de overlevering gelooven mag: — maar vooral de *Zuiderzee*, die ontzachelijke plas, welke niet dan by helder weer op enkele plaatzen kan overgezien worden, kunnen hier van tot voorbeelden verstrekken.

FR. Ik heb ondervonden, toen ik van *Amsterdam* naar *Harlingen* voer, welk eene zee dit is, maar is zy van ouds zoo groot niet geweest.

E. Geenzins, er was niet meer, dan een binnenlandsch meir. Boven en beneden hetzel-

ve vloeide de noordelyke arm van den *Rhijn*. Of liever, deeze rivier ontlastte zich in het uiterste einde van dit meir, om aanstonds haaren loop te hervatten. Voorts waren het weilanden en boschen. Hier en daar zijn overblijffels ontdekt, welke geen twijffel overlaaten, of het grootste gedeelte van deeze verbaazende binnenzee is land geweest: dan door herhaalde overstromingen hebben zich de rivier, het meir, en de zee met elkan-der vereenigd; de laatste als de geweldigste, gelijk het doorgaans gaat onder de menschen, die zamenspannen, om eens anders goed te bemagtigen, heeft eindelijk alleen de overhand behouden, en van deeze vrugtbaaren oord zijn niet meer, dan eenige hooge brokken overgebleeven; de rest is in een zouten poel veranderd. Van de Rivier is alleen het bovensté deel in weezen, dat zich als nog in de Zuiderzee ontlast.

Fr. Hoe veel lands heeft dan de zee niet ingeslokt!

E. Wie zal dit berekenen, zoo lang men met eenige zekerheid niet bepaalen kan, hoe groot het oorspronkelijk meir geweest is: maar veel minder kan men nagaan, wat de Noordzee al van onze stranden heeft afgespoeld. Wanneer men bedenkt, hoe zeer dezelve in de laatste tyden zijn afgenomen; zal dit

dit zeer aanmerkelijk zijn. Dit hebt gy onlangs te *Scheveningen* gezien, waar het oude dorp, en de dorpkerk reeds in zee begraven liggen, en het nieuwe gebouw, dat agter de huizen binnenwaards gestigt was, nu weder kort by de duinen, en vooraan in het dorp staat, wanneer men uit zee komt. Hier van kost het onderhoud van de zeeweringen tusschen *Petten* en *Kamp*, t'er lengte van niet meer dan 8 a 900 roeden, waar het duin reeds weg is, zoo veel moeite en onderhoud. Verscheide millioenen zijn hier reeds verspild. Alles wat de konst en vlijt vermag is aangewend, en nog kan dit hoekje lands niet dan al wykende ter naauwernood tegen de woede der zee verdedigd worden.

FR. Is dit het *Hondsbosch*, daar ik zoo dikwerf van heb hooren spreken?

E. Regt, mijn kind. Misschien zijn de banken, die voor onze stranden liggen, niet anders dan overblijffels van het overweldigde land. Nog een overtuigend bewijs, van het geen de zee van tijd tot tijd ingezwolven heeft, vindt men in de beide grondvesten van oude gebouwen, welke nu ver in zee liggen, waar van het eene in zommige tyden, by eene zeer laage zee wel eens te voorschijn komt, en dagen agter een te zien is, gelijk het my zelf heeft mogen gebeuren, met duizenden, van deeze zeldzaamheid ooggetuigen te
zijn

zijn. Zoo dit gebouw al gestaan heeft, niet aan den binnenkant der duinen, maar op het vaste strand onmiddelijk aan zee, daar men anders niet gewoon is kasteelen, of sterkten te bouwen, kan men gissen, welk een verlies wy hier meer, daar minder langs onze gansche kust geleden hebben. En dit verlies zal veel grooter zijn, indien het waar is, dat dit overoud gebouw wel eer in een aangenaamen, vrugtbaren, wel bebouwden en bewoonden oord tot een sterkte of burgt is aangelegd, en derhalven in een aanmerkelyken afstand van de zee, waar over wy in 't vervolg zullen moeten spreken.

Fr. Zijn de duinen dan niet altoos dicht aan zee geweest, of was er zoo veel voorland?

E. Misfchien meer dan nu, maar niet zoo veel als de afstand van de duinen tot die fondamenten thans is.

Fr. Of waren de duinen dan toen zoo veel zwaarer en breeder, want Vader heeft immers gezegd, dat God dezelve voortgebragt heeft; dus moetenze van den beginne daar ter plaatze geweest zijn.

E. Uwe bedenkingen zijn my altoos aangenaam, en een blijk dat gy uw oordeel gebruikt. — De duinen zijn er zeker altoos geweest, maar niet bepaaldelijk op dezelfde plaats,

plaats, daar gy ze nu vindt. Zy zullen ook afgenomen zijn: wanneer de hooge zee met woedende golven het gcheele strand bedekt, en tegen de duinen geweldig aanbost, dan stortenze dikwerf over, daar ze steil zijn, en er wordt een groote menigte zand weggevoerd. Maar de grootste verandering ondergaan de duinen door overstuiving. Wanneer de zeewind van over zulk eene onmeetelyke vlakte, waar uit hy sterker waait, dan uit het land met kracht wordt aangevoerd, en zijn eersten tegenstand in de duinen ontmoet, wordt het losse en drooge zand opgetild, en over de kruinen heen geworpen, en deeze natuuryke dyken zijn dus allengskens door een onzichtbaar vermogen landwaards in gekruid. In het kleine kan men deeze uitwerking van den wind, op de zandheuvels in de *Veluwe* en elders daar uit gestrekte heijen zijn, op onbegroeide plaatzen waarneemen: hoe veel te meer aan zee, daar het zand zoo veel guller en de kracht van den wind zoo veel grooter is. Wanneer wy eens te *Petten* komen, voorheen een aanzienlijk vermaard zeedorp, zal ik u toonen, hoe deeze ongelukkige inwooners telkens voor het overstuivende zand en de landwaards in naderende duinen, den wijk hebben moeten nemen, wilden ze met hunne huizen en goederen niet onder dezelve begraaven worden; waar door hunne voorige woningen moesten af-

afgebrooken , hunne weilanden overstelpt , hunne oesterputten gevuld , en hun geheele welvaard bedorven zijn geworden.

FR. Dat is beklaglijk , voor deeze arme lieden , maar zijn daar geene middelen tegen ?

E. Dit verschafft bezigheid , aan zeer veele menschen , welke jaar op jaar in het beste saizoen werk vinden , om de duinen zoo veel mogelijk in orde te houden , en voor de overstuiving in den winter te beveiligen . Dog van dit alles zullen wy by eene andre gelegenheid spreken . Het geen ik u nu zegge , zijn niet dan eenige algemeene aanmerkingen , die ik u by voorraad mededeel , om u te doen begrypen , welke verbaazende veranderingen door herhaalde stormen en overstromingen , waar van men meer dan honderd en vijftig opnoemt , hier zijn voorgevallen , — vooral aan de kusten , in den loop en de monden der rivieren . Hoe zou men dan met de vereischte naauwkeurigheid , daar ons oude uitvoerige beschryvingen ontbreken , thans eene van den ouden staat van ons Land kunnen ontwerpen ?

FR. Neen , dat is niet mogelijk . Maar — wat zal er eindelijk van ons Vaderland worden ? Ter naauwernood zijn wy het gevaar van een onherstelbaare verwoesting , gedurende zoo veele eeuwen ontweeken , waarin ons een ongelukkige nagt nog zou kunnen doen omkomen.

men. Het is wonder, dat onze Voorvaderen geen ander land hebben verkoren, daar zy met meer gemak en veiligheid zouden hebben kunnen woonen; of dat hnnne nakomelingen deeze gevaarlyke landen niet al lang reeds weder verlaaten hebben, om verder van de zee zich neder te zetten.

E. Ik zal nu op deeze uwe bedenking antwoorden. Na het my toefchijnt hebben deeze myne aanmerkingen tot nog toe eene gansch andere uitwerking, dan ik bedoelc. Zoudt gy zoo ligt befluiten kunnen, het land daar uwe ouders, uwe voorouders zoo veele voetftappen hebben ingedrukt, vaar wel te zeggen? zoudt gy op eenig ander zoo veele, en zulke naauwe betrekkingen kunnen krygen? is er ergens een land dat u zoo dierbaar kan zijn?

FR. Neen, mijn Vader, geen ander land! vergeef het my.

E. Zeer gaarn: ik weet wel, dat gy de gevolgen van uw voorftel niet had doorgezien. Het kwam wel eens op in lieden, die veel ouder en wyzer waren, dan gy, en daarom ben ik blyde, dat gy my gelegenheid geeft om het op te losfen. — „Maar zal men zeggen de eerfte Inwooners hadden die betrekkingen niet:” dat is zoo. De Goddelyke voorzienigheid begeerde egter dat deeze landftreek, zoo wel als alle andere, die zy ter inwooning van mensch en dier gefchikt had, ja
dee-

deze vooral, waar mee zy zoo veel voor had, zoude beflagen worden. Zy wierden daarom door een onzichtbaare hand herwaards geleid: de gevaaren, met welke zy en hunne kinderen zouden te worstelen hebben, wierden wijslyk voor hunne oogen, gelijk het meer gebeurd, verborgen gehouden, en zy zagen ze eerst, toen zy er aan begonnen te gewinnen. Wy zullen egter in 't vervolg bewyzen genocg vinden, dat het er zoo niet geschapen was, als men zich doorgaans verbeeldt. In kleinen getale zijnde, konden zy zich in 't eerst op de hoogste en veiligste plaatsen, in de vrugtbaarste en bekoorlijkste strecken neder slaan; maar drong de vermenigvuldiging hun allengskens zich verder uit te breiden; de gemakken en voordeelen van scheepvaart en vischeryen deden veelen zelfs de oevers der rivieren, en de zeekusten boven het landverblijf verkiezen. — Laaten wy ons niet al te zeer over de overtollige menigte water beklagen, dat zich in en rondom ons land bevind. Het heeft veel van onze beemden vernielt, maar ook veele andere, die te vooren niet dan moerasen waren, door eene geduurige bezakking van slib en modder by herhaalde overstromingen tot grasryke weiden, en vrugtbare koorenakkers gemaakt. Men vindt nergens grooter verscheidenheid van gronden van allerlei soorten, het welke ons gelegenheid geeft, om veelerlei graanen, moeskruiden en houtgewassen, — ook Uitland-

'sche aan te kweeken, indien men zich dit voorrecht maar wist ten nutte te maaken, gelijk eene onvermoeide navorsching, en gepaste vermenging van de kley uit onderscheide gronden van ons Vaderland, ons buiten twijffel in staat zou stellen, om zoo wel syne porceleinfabrieken, als aarde- en tichelwerken aan den gang te houden, op dat wy het vreemde, vooral het Engelsche, mogen ontbeeren. Al kennen wy dan geene goud of zilver aderen in ons Vaderland, het heeft egter boven en behalven de vette bouwlanden en onvergelykelyke weiden, ook zyne mynen, welke aan de vlijt steeds bezigheid en voordeel verschaffen kunnen. De veenen zelve leveren een onuitputbaare goudmijn op. — Wy hebben duizend gevaaren door het water uitgestaan, maar ook duizend gemakken en voordeelen van hetzelfde genooten, en genieten ze nog boven zeer veele andere volken. Wy worden door veele onkosten bezwaard, die wy eeuwen lang gedraagen hebben, en in eene toenemende menigte zullen blyven draagen: maar wy worden door even dezelfde stroomen, rivieren en zeën in staat gesteld, om het te kunnen draagen, en, zoo 't God belieft, uit te houden. Waar denkt gy dat de meeste, en meest vermogende menschen in onze Nederlanden woenen? — juist daar, daar de grootste gevaaren van het water geleeden, en de zwaarste kosten tot bevryding gemaakt worden. — Waar zouden

den onze rijkdommen blyven, indien een gedeelte derzelve ook niet langs zulke kanaalen wierde afgeleid, en onder de schamele arbeiders verspreid. Moet er by ongemeere formen eene geduurige zorg en overleg gepaard gaan, om ons Land met pompen boven te houden; wy hebben reden, om een land dat ons zoo veel gekost heeft, even als goederen, die zuur gewonnen zijn, zoo veel te waarderen te houden; — en in plaats van ons door nydige nabuuren te laten verguizen, die ons wel eens by Vorfchen vergeleken hebben, welke uit hunne poelen en moerasfen kyken, laten wy er ons op beroemen, dat wy een land bewoonen, het welk wy voor een groot gedeelte aan onze eige zorg en vlijt mogen dank weeten, en het welk zoo dra weder zou verdwynen, als wy er de hand aftrokken. Waaron de Zeeuwen, te recht, een leeuw, ter halver lijf, uit de golven steekende, tot hun wapen voeren, met het omschrift, *luctor & emergo*: ik worstel en kom het te boven. Inderdaad, even deeze gesteldheid van het land deed veelen der inwooneren zoo zeer aan het water gewennen, dat zy het boven de aarde tot hun *Element* verkooren, waar door nergens ter waereld een kleine plek gronds zoo veele en zulke uitmuntende zeelieden opleverde, aan welken wy onzen ouden roem en grootheid meest te danken hebben. En — —

Fr. Gy hebt my ten vollen overtuigt, mijn Vader!

E. Laat ik er dit nog by voegen, er moet toch geene de minste bedenkelijkheid overblyven: — en zouden al onze aangewende vlijt en kosten nog te vergeefs kunnen zijn, zoo God ons niet bewaarde, laten wy ons zoo gedraagen, dat wy ons gerustelijk mogen aanbeveelen aan de zorg van dat Wezen, dat over wind en zee het opperbevel voert, op dat hy „ons vrugbaar Land tot geen zouten grond stelle, om de boosheid der geenen, die daar in wonen.” Indien de gevaaren, die wy boven andere volken te lyden hebben, ons voor hunne dwaasheden mogten bevryden, en in deugden doen uitmunten, zouden wy even daarom te gelukkiger zijn.

Fr. Vader heeft daar even gesproken van de tafelen van.....

E. Van PEUTINGER, zijt gy hier nieuwsgierig na? — het is wel ik zal u dezelve op een anderen dag laten zien. Wy zullen nu overgaan, om zoo veel mogelijk de oude gelegenheid van ons Land, ten minsten van het voornaamste gedeelte na te spooren, uit den loop der Rivieren, en de weinige be-
rigten, welke de oudste Schryvers, die ik u straks opnoemde ons daar van hebben nagelaaten. Ik heb dezelve uitgetrokken en
ver-

vertaald. Na dat ik te vergeefsch verscheide latere Schryvers had geleezen, en met elkander vergeleeken, ondervond ik ook in dit geval, dat het altoos best is tot de oudste en eerste bronnen op te klimmen. Wy zullen beginnen met CÆSAR, een man, die zich zoo wel door de pen, als door den degen een onsterfelyken roem heeft verworven. Hy was de grondlegger van de *Romeinsche* alleenheersching, en heeft geleefd voor de geboorte van CHRISTUS, welken gy weet, dat ten tyde van Keizer AUGUSTUS, deeze was zyn opvolger, voorgevallen is. Zie daar, lees het geen hy in zyne aantekeningen over den Gallischen Oorlog, ruim 50 jaar voor CHRISTUS geboorte opgesteld, in het vierde boek, het tiende hoofdstuk, geschreeven heeft.

FR. „ (*) De *Maas* vloeit uit het gebergte *Vogesus*, op de grenzen der *Lingonen*, en een

(*) Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in sinibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Valis, insulam efficit Batavorum, neque longius ab eo millibus passuum LXXX in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nannuatium, Helvetiorum, sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: & ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris

een zeker gedeelte van den *Rhijn*, het welk de *Waal* genoemd wordt, ontvangen hebbende, helpt zy het Eiland der *Batavieren* vormen, en valt niet verder dan 80,000 schreden van daar in zee. Maar de *Rhijn* ontspringt uit het land der *Leponten*, die de *Alpen* bewoonen, en legt een langen weg met veel snelheid af, door de landpaalen der *Nantuatiers*, der *Helvetiers*, der *Sequaanen*, der *Mediomatricen*, der *Tribocers*, der *Treviren*. En wanneer hy aan de Zee genaderd is, verspreidt hy zich in verscheide takken, en maakt veele en groote eilanden, voor het grootste gedeelte van woefte en barbaarsche natien bewoond, waar onder gevonden worden, welke men meent, dat van visfchen en eijeren van Vogelen leeven. Eindelijk vloeit hy door verscheide monden in Zee.”

E. Op deezen volgt POMPONIUS MELA een oud aardrijksbeschryver, een *Spanjaard* van geboorte, die onder de Roomsche Keizers TIBERIUS, CALIGULA en CLAUDIUS geleefd heeft. Het geen hy zegt in het tweede hoofdstuk van zijn derde boek, verdient uwe opmerking.

FR. „ (*) De *Rhijn* uit de *Alpen* afdaalende, vorint

feris barbarisque nationibus incolitur, ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur; multisque capitibus in Oceanum influit.

(*) Rhenus ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus

vormt digt by zijn begin twee meeren , het *Veneter* , en het *Acronisch* meer. Hier op langen tijd eenzaam en in een zelfde kil bestendig voortvloeiende , wordt hy niet verre van de zee hier en daar verspreid , maar ter linker zyde blijft hy ook dan een Rivier , en , tot dat hy uitvloeit , de *Rhijn* : daar hy ter regter zyde eerst eng en aan zich zelven gelijk , na dat zyne oevers wijd en ver van een wyken , een groot meer uitmaakt , dat de landen heeft vervuld , en *Flevo* genaamd wordt : en voorts een eiland van denzelfden naam omvattende , wordt hy wederom enger , en ontlast zich in de gedaante van eene rivier in zee."

E. Niet lang na *MELA* schreef *PLINIUS SECUNDUS* , bygenaamd de Oude , die onvermoeide navorscher der Natuur ; wiens aantekeningen nog korter zijn , schoon zy het geheele vijftiende hoofdstuk van het vierde boek uitmaaken : eg-

ter

lacus efficit , Venetum & Acronium. Mox diu solidus & certo alveo lapsus , haud procul à mari huc & illuc dispergitur , sed ad sinistram annis etiam tum & donec effuat Rhenus , ad dextram primo angustus & sui similis , post ripis longè & late recedentibus , jam non annis sed ingens lacus , ubi campos implevit , Flevo dicitur : ejusdemque nominis insulam amplexus , fit iterum arctior , iterumque fluvius emittitur.

ter zijn zy zeer befliffende en van deezen inhoud: (*) „ In den *Rhijn* zelf is het zeer edel Eiland der *Batavieren*, der *Caninesaaten*, omtrend 100,000 fchreden in de lengte, en de andere (eilanden) der *Friefen*, der *Cauchen*, der *Friſiabonen*, der *Sturiers*, der *Marſatiers*, welke by elkander liggen tuſſchen *Helium* en *Flevum*. Dus worden de monden genaamd, door welke de *Rhijn* in zee vloeit, na zich ten noorden in meeren, ten weſten in de Rivier de *Maas* te hebben uitgeſtort. Door een anderen mond, welke tuſſchen deeze beiden in is, behoudt hy een middelmaatige kil, die naar zynen naam genoemd wordt.”

TACITUS een Romeinſch Ridder, die onder VESPASIAAN, gezaghebber van het *Belgiſch Gallien*, en naderhand, zoo men meent, Burgemeester te *Romen* geweest is, een uitmuntend geſchiedſchryver komt hier vooral in aanmerking; en wy zullen meermaalen tot hem onzen toevlugt moeten neemen, wijl hy ons het volledigſt berigt geeft van de

(*) In Rheno ipſo, prope centum m. p. in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula, Cannuſanum, & alia Friſiorum, Cauchorum, Friſiabonum, Sturiorum, Marſatorum, qua ſternuntur inter Helium ac Flevum. Ita appellantur oſtia, in qua effuſus Rhenus, ab ſeptentrione in lacus, ab occidente in annem Moſam, ſe ſpargit: medio inter haec ore, modicum Nominis ſui cuſtodiens alveum.

zeden en bedryven der *Germaanen* in 't gemeen, en der oude inwooneren van dit Land in het byzonder. Onze Ridder HOOFD, wel eer Drost van *Muiden*, heeft hem vertaald, en gelukkig in zynen korten zaakryken stijl nagevolgd. Zie daar, lees, wat hy van het Eiland der *Batavieren* zegt in het tweede van zyne Jaarboeken, in het midden van het zesde hoofdstuk.

FR. „ (*) Het Eiland der *Batavieren*, werdt tot verzaamplaats gesteld, om 't gemaklyk aanleggen, en welgeleeghen om 't heir te ontfanghen, en den krijgh oover te scheepen. Want de *Rhijn*, vlietende met eenen doorgaanden kil, oft maatelyke eilanden ommevloeiende, deelt zich aan 't begin van den *Batavischen* akker aan twee stroomen en behoudt zynen naam, en heftigheid van loop, daar hy Ger-

ma-

(*) *Insula Batavorum, in quam convenient praedicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos annes dividitur: servatque nomen, & violentiam cursus, qua Germaniam pravehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens, verso cognomento Vahalem accolae dicunt: mox quoque vocabulum mutat Mosa flumine, ejusq; immenso ore eundem in oceanum effanditur.*

manen voorbyftreeft, tot dat hy zich met den Oceaan vermengt, lanx den *Gallifchen* oever breeder en zachter heene vloeiende, wordt hy met omgekeerden naame van de bywoonders de *Waal* geheeten: thans verandert hy deezen naam meede in de froom van de *Maas*, en komt door den geweldighen mondt der zelve, in denzelfen Oceaan uitftorten."

E. Ik heb er niets op aan te merken, dan dat TACITUS, die geen woord te vergeefs gebruikte, zegt, „ dat de *Rhijn* aan 't begin van den Batavifchen akker, of het land der *Batavieren*, als 't waare, (*velut*) verdeeld wordt in twee froomen of rivieren", en dat ik op 't laast liever leezen zou „ *straks* verandert hy deezen naam." TACITUS heeft *nox.* — Daar hebt gy mijn Zoon de voornaamfte aanwyzingen van het Land uwer Voorvaderen, en van de rivieren die het zelve bebroeiden, welke wy by de oudfte Schryveren aantreffen. Herlees dezelve met aandacht, en vergelijkze met de landkaarten van ORTELIUS, van CLUVERIUS, van CELLARIUS, van ALTING, van VAN LOON en van WAGENAAR. Zie welke van deeze meest met de opgegeve bepaalingen van JULIUS CESAR, MELA, PLINIUS en TACITUS, volgens uwe gedagten overeenstemmen: en raadpleeg eindelyk de wijdloopige voorrede van den *Marquis* de ST. SIMON, welke hy voor zyn kostbaar werk, de oorlogen tuschen de

de *Romeinen* en de *Batavieren* gefchreeven heeft. Gy zult er veele plaatzen en kaarten tot opheldering in vinden: van de laatste moet gy u voornaamelijk bedienen, om het denkbeeld, dat hy zich volgens de even-gemelde Schryvers van dit voortreffelijkst gedeelte van ons Vaderland gemaakt heeft, des te beter te kunnen bevatten. Wanneer gy hier mede gereed zijt, zullen wy onze zamenfpraken voortzetten.

FR. Zal ik hier wel uit komen, mijn Vader?

E. De beghinfelen van alle zaaken zijn moeilijk, maar de voortgang, wanneer men de vrugten van zijn vlijt mag plukken, wordt des te aangenaamer. Wat moeite wendt men niet aan, om de woonplaatzen van sommige oude volken, die niet half zoo beroemd zijn, als de oude ingezetenen deezer Landen, en op welke wy geene andere betrekking hebben, dan dat zy menschen geweest zijn, te leeren kennen! My valt te binnen, dat *CLUVERIUS* betuigt, dat hy het zich schaamen zou geen moeite met anderen te hebben aan gewend, om de gelegenheid en de grenspaalen van een Land te ontdekken, daar hy wel niet gebooren was, maar een lang verblijf en veele weldaaden genooten had; en hy toont ook in zyne verhandelingen, welke hy opzettelyk over de 3 takken en uitloopen van den

Rhijn

Rhijn geschreeven heeft, dat hy geene moeite heeft ontzien, schoon hy zommige vermaarde mannen van ons Land wel met meer bescheidenheid mogt behandeld hebben. De bovengemelde Heer de sr. SIMON, kan tot een ander doorluchtig voorbeeld strekken, en gy zult zien, wat al naspooringen zich deeze *Fransche Marquis* heeft laten welgevallen: hoe veel te meer moeten wy Nederlanders ons deeze moeite getroosten! Stel u dezelve intusfchen niet te zwaar voor: ik zal u in 't vervolg alle mogelyke handleiding geeven, maar begeer, dat gy uwe krachten beproeft, en zelf denkt.

Ik, maar de voortgang, zult
 vryen van zijn vijf en plaken, wordt
 het te langzamer. Het moete waarden
 hiet dat, om de vrees van van kom-
 mens, om de vrees van de vrees van
 als, als de orde, * * * * *
 en of welke wy * * * * *
 dan, dan dat * * * * *
 leeren kennen! My van ten dinn, dat er
 vrees bring, dat hy het zich schamen kon
 geen moete, het, dat te hebben aan ge-
 word, om de vrees van en de vrees van
 van een Land te ontdekken, dat hy het
 leeren was, maar om lang verby en vrees
 te vrees van vrees van, en hy kom oop-
 te vrees van vrees van, welke hy oopen-
 te vrees van vrees van, en vrees van vrees
 Rhijn

ZAMENSpraak

O V E R D E

Verskillende, maar veelal verkeerde wegen, die men ingeslagen heeft, om CÆSAR, MELA, PLINIUS en TACITUS overeen te brengen. De Plaats waar CÆSAR zyne meeting begonnen heeft, is daar de Waal en Maas elkander voor het eerst ontmoeten. De rekeming van PLINIUS neemt een aanvang, daar de Waal uit den Rhijn vloeit by Lobeth, en geeft de lengte op van het Eiland der Batavieren. De loop van den Rhijn volgens PLINIUS en MELA. Deeze rivier ontlastte zich ook by Katwijk, en door den Flevus. Deeze tak van den Rhijn, het meer en Eiland van dien naam nagespoord in de Zuiderzee, welke van ouds meest land geweest is. Of de Rhijn meer uitloopen gehad hebbe? TACITUS met de drie voorige Schryvers overeengebragt, enz.

E. Heeft FREDERIK nu mijn raad opgevolgd?

FR. Ja Vader, maar er is zeer veel overgebleeven, waarin ik uwe onderrigting noodig heb. Alle de kaarten die ik nagezfen heb

ver-

verschillen zeer veel van elkanderen, en geen van alle voldoen aan het denkbeeld, dat ik my gevormd had uit de korte opgave der oude Schryveren, hoewel ik deezen ook niet wel met elkanderen weet overeen te brengen.

E. Waar in verschillenze dan naar uwe gedagte.

FR. JULIUS CÆSAR spreekt van 80,000 en PLINIUS van 100,000 schreeden. CÆSAR, TACITUS en PLINIUS zeggen dat de *Maas* en de *Rhijn* zich vereenigen, waar van *Mela* niets meldt. Deeze maakt zoo wel als PLINIUS gewag van een meer of meeren waar in de *Rhijn* ten noorden uitloopt; en van deeze meeren vinde ik weder niets by CÆSAR of TACITUS.

E. Zeer wel opgemerkt: gy zoudt er nog by kunnen voegen, dat TACITUS van één; JULIUS CÆSAR en PLINIUS van veele en groote eilanden spreken: — dat TACITUS en MELA maar twee, PLINIUS drie, en CÆSAR verscheide monden van den *Rhijn* schynen aan te wyzen. Dit heeft zeer veele latere Schryvers in verwarring gebracht. De een hield het met PLINIUS, een ander met CÆSAR, en een derde met TACITUS. Het ergst was, dat elk zijn gekooze denkbeelden met de grootste hevigheid flaande hield, en de oude Schryvers zelfs by dit geschil moesten lyden. Die het met CÆSAR houden verheffen hem als de grootste

ste veldheer en Schryver, die door zyne algemeene kundigheden, onvermoeide vlijt, en onvergelykelijk doorzigt, alles zelfs naspoorde en getrouwelijk aantekende, terwijl anderen, die van TACITUS geen hairbreed durven afwyken, en hem met CAESAR niet weeten overeen te brengen, voorgeeven dat deeze laatste, die het hoofd vol had van groote ontwerpen, onmogelijk alles zelf heeft kunnen nagaan, dat hy veel op de berigten van anderen heeft laten aankomen, en de zaaken veel grooter heeft opgegeven, dan zy inderdaad waren, om zoo veel te grooter naam en invloed op het *Roomsche* volk te verwerven. PLINIUS moet niet alleen in dit geval, maar ook in andere veel tegenpraak lyden, wyl hy in zoo verscheide onderwerpen als de natuur oplevert, zomwylen heeft misgetast, en zich te veel door lichtgeloovigheid laten misleiden. Daar zy elk den grootsten dienst aan de geleerde waereld door hunne werken gedaan hebben, behooren zy niettegenstaande hunne mistastingen, welke nogthans oneindig minder zijn, dan door veel hedendaagse Schryvers begaan worden, onze agting en erkentenis weg te draagen. PLINIUS wordt meer en meer in verscheide gevallen, daar men hem verdagt hield, door den tijd gerechtvaardigd. En MELA, hoewel een Schryver van minder rang, heeft zyne verdiensten. — Gy hebt opgemerkt, hoe veel de oude
kaar-

kaarten van ons Land van elkanderen verschillen, schoon de een den ander in zommige gevallen gevolgd is; maar niet minder verschil zult gy by verscheide Schryvers aantreffen in de bepaaling van het Eiland van den *Rhijn*. Zommigen maaken het zoo groot, dat zy er alles onder besluiten wat tusschen de *Waal* en de *Maas* in het Zuiden, den *Rhijn* en *Zysel* zoo als hy weleer in den Occaan plag uit te loopen in het Noordoosten, en de groote Zee in het Westen begreepen is; en anderen zoo klein, dat zy het land, dat beneden *Gorkum* tusschen de *Maas* en den *Leidschen Rhijn* ligt, of dat in het kleine eiland, het welk de *Waal* en de *Maas* thans vormen, beslooten wordt, of eindelijk het land van *Maas-Waal*, voor het land der *Batavieren* houden.

Fr. Hoe kunnen de gevoelens zoo magtig ver uit elkanderen loopen.

E. Veelen schynen niet op de *Geometrische* uitgestrektheid gelet te hebben; zommigen de eer van tot het land der oude *Batavieren* te behooren, zoo zeldzaam gemaakt te hebben, als maar mogelijk was, om dezelve des te grooter te doen worden. Terwijl anderen de paalen, zoo ver zy konden hebben uitgestrekt, op dat hunne landstreck ook in die eer zou mogen deelen. Dan terwijl het buiten allen tegenspraak is, dat de *Rhijn* niet altoos met den

den *Yssel* is vereenigd geweest, kan men ook niet zeggen, dat het Eiland zich reeds ten tyde van CÆSAR tot daar toe uitstreckte. Men maakt onderscheid tusfchen het oude *Batavien*, dat by *Gorkum*, en tusfchen het nieuw *Batavien*, dat by *Schenkschans* begint: dan deeze onderscheiding is van laater tijd, alleen uitgevonden om zich uit alle zwaarigheden te redden, en ware het mogelijk, de oude Schryvers met elkanderen te vereenigen. De *Marquis* de sr. SIMON heeft getoond, dat men hier toe een gantsch anderen weg kan inflaan: hebt gy hem gelezen?

FR. Niet geheel; ook heb ik hem niet ten volle begreepen, en daarom wenschte ik, dat Vader my kortelyk zyne gedagten over deeze Schryvers, en over de gelegenheid van het Vaderland in die tyden wilde zeggen.

E. Zeer gaarn: — de moeite die gy aangewend hebt zal intusfchen niet te vergeefsch zijn, gy zult my nu te eer verstaan, en myne aanmerkingen te beter onthouden. Wy zullen de kaart van de tegenwoordige *Nederlanden* voor ons neemen: want niettegenstaande alle de veranderingen, welke zy aan hunne stranden, en van binnen ondergaan hebben, zullen wy daar beter den loop der Rivieren, en de oude grenzen deezer Landen, op kunnen na-spooren, dan op andere kaarten, welke meest-

al denkbeeldig zijn. — Hier ziet ge de *Maas*: — daar den *Rhijn*, welke elkan-
 deren allengskens naderen. Volgens CÆSAR
 ontvangt de *Maas* een gedeelte van den *Rhijn*,
 het welk de *Waal* genoemd wordt. Dit ge-
 geschied op twee plaatzen: daar by *Herwerden*
 of *St. Andries* en hier beneden by *Workum*
 en *Gorkum*. Nu is het twijffelagtig op welke
 zamenvoeging J. CÆSAR het oog heeft, wijl
 hy maar van eene spreekt. Veelen denken om
 de laatste, wijl de twee rivieren daar onmid-
 delijk vereenigen, het welk by *Herwerden*
 door Kanaalen geschied, en daarom door
 menschen handen schijnt veroorzaakt te zijn. De
 Heer ST. SIMON is egter van een ander gevoe-
 len: hy zegt, dat het waarschijnlijkst is, dat
 twee rivieren in een vloeijen, daar zy in haare
 strekking elkander het eerst ontmoeten: dat
 natuur en kunst door den tijd groote veran-
 deringen in den loop der rivieren veroorzaak-
 ken, en dat hieraan de tweede zamenvoe-
 ging, en het geheele eiland van de *Bomme-
 lerwaard* is toe te schryven. Hy beroept zich
 op GUICCIARDIN, welke uitdrukkelijk de eer-
 ste vereeniging van *Maas* en *Waal* by *Her-
 werden* stelt: — maar vooral op J. CÆSAR,
 welke het getal van schreeden van daar tot
 aan de Zee opgeeft, welke schreeden niet
 gemeeten moeten worden van den *Rhijn* af,
 daar de *Waal* uit denzelven vloeit: maar van
 de

de zamenvloeiing van *Waal* en *Maas*. Zoo zegt hy immers uitdrukkelijk, „ en de *Maas* een zeker gedeelte van den *Rhijn* ontvangen hebbende, maakt het eiland der *Batavieren*, en valt niet verder dan 80,000 schreeden van daar in Zee.”

FR. Hoe ver is deeze afftand?

E. Volgens de gewoone berckening maaken 5000 *Romeinsche* pasfen of schreeden, een *Duitsche* mijl uit, van welke er vijftien gaan in een graad van den *Æquator*. Van de *Fransche* mylen gaan er vijf en twintig in een graad. In de Atlas by TIRION uitgegeeven, zijn op de kaart der *Nederlanden* 60, op die van *Engeland* 69½ *Engelsche* en 60 *Schotsche* mylen op een graad gerekend. *Hollandsche* mylen zijn tusfchen de *Duitsche* en *Fransche* in, hoewel er eenig verfchil is tusfchen de Zee- en Landmylen, en de maat in alle plaatzen van *Nederland*, zelfs niet van *Holland* overal dezelfde is, dat veel verwarring baart. Wy zullen met den Heer BACHENE en anderen, ieder *Hollandsche* mijl op één uur gaans rekenen, het welk omtrent vier duizend pasfen beloopt zal, en dus zouden 80,000 pasfen juist een graad, of een afftand van 20 uren gaans uitmaaken. Meet nu met de pasfer volgens de mijlschaal den afftand van *Workum*, daar de *Maas* en *Waal* voor de tweede reis samenloopen tot aan de *Noordzee*.

FR. Die afstand is in lang geen 80,000 pasfen.

E. Meet nu daar de *Waal* uit den *Rhijn* vlocit, waar van daan zommigen de meeting willen begonnen hebben, tot aan het strand.

FR. Dan zou *CÆSAR* wel dertig duizend schreden te weinig gerekend hebben. Maar laat ik nu eens meeten van de eerste zamenvloeiing by *St. Andries*. . . . . Dan kom ik evenwel een weinig te kort.

E. Dat is zoo, maar wanneer gy hier nu byvoegt, het geen de Zee door den tijd van onze stranden heeft afgenoomen, zal het een juiste maat zijn; en zoo wy ons mogen verzekerd houden, dat deeze eerste zamenvloeiing de oudste is, zouden wy daar uit gemakkelijk kunnen afleiden, hoe veel verder ons Land zich ten tyde van *CÆSAR* in de *Noordzee* heeft uitgestrekt.

FR. Dat zou wel agt duizend pasfen of twee uren gaafs zijn.

E. Verwonder u daar niet over. Ten tyde van *HADRIANUS JUNIUS*, was de oude Kerk van *Scheveningen* binnen den tijd van eene Eeuw, tweeduizend pasfen ver in zee geraakt, en men maakte toen al overleg om de nieuwgebouwde landwaards in te brengen, waar men van den vloed niet te vreezen had. En zou men dan niet de breedte van het verloren land in den tijd van meer dan

dan agttien eeuwen, op twee uren gaans mogen rekenen? Uit eene volledige verklaring, door den Heer PALUDANUS geligt, weeten wy dat *Calansoog*, tegenwoordig een kleine plaats, tusfchen de duinen in gelegen, waar eenige zeevaarende lieden en visfchers wonen, wel eer een welvaarend dorp was, dat zoo wel van 't land als van de zee een ruim bestaan had. De eerste kerk stond zoo ver van zee, dat zy maar twee wagens hooi op eenen dag van hunne uiterfte landen ten westen, dat is digst aan het duin gelegen, konden te huis haalen. Hun tweede kerk was zoo ver binnenwaards gezet, na dat de eerste door de zee weggespoeld was, „dat men met een staalen booge in tweemaal niet aan 't duin mogt fchieten.” Toen haddenze nog 533 morgens goed weiland, en twee agtkante watermolens, tot dat zy in 't Jaar 1570 door een zwaaren vloed van alles beroofd wierden, en in 1580 hun derde kerk moesten zetten. Uit andere verklaringen blijkt, dat er niet alleen 1½ mylen, ja twee mylen, ten westen van *Huisduinen* een vrugtbaare streeks lands gelegen heeft, verder dan nu de *Noorder* en *Zuiderhaaks* zich uitstrekken, maar dat ook deeze grond rykelyk met geboomte bezet was, waar van de wortels, en geheele tronken verscheide reizen uit den grond door de fchippers en visfchers zijn op-

gehaald. — Het ontbreekt daarom zelfs niet aan zulken, welke de 80,000 schreden van *Gorkum* beginnen en meenen, dat al het te kort schietende inderdaad door de zee van ons Land is afgenomen. Zy brengen daar toe eene plaats uit het vierde boek van STRABO by, die omtrent 60 Jaar na CÆSAR schreef, waar dezze Landbeschryver zegt, „ dat tegen over de monden van den *Rhijn* en de *Seine*, welke beiden naar het noorden uitloopen, *Brittanjen* ligt, en wel het naast aan den *Rhijn*, zoo dat *Kent* de oostelykste uithoek van dit Eiland daar kan gezien worden.” De evenredigheid van den afstand is nog genoegzaam dezelfde, maar de tuschenruimte thans zoo groot, dat geen oog dezelve overreiken kan. Egter blijven wy by onze eerste gedagte, dat de meeting nergens dan van *St. Andries* kan geschieden. De *Maas* heeft toch voorheen ten zuiden van het Kasteel te *Bokhoven* naar *Hedikhuizen*, en van *Heusden* naar *Doveren* geloopt, waar thans een dijk en fluis in de oude *Maas* liggen. Deeze liep vervolgens benoorden *Geertruidenberg*, door de *Zuidhollandfche* waard naar *Westmaas*, *Maasdam*, *Geeryliet* en *Heenvliet*, waar dezelve by den *Briel* in zee viel. Waar zal men dus de oude en eerste vereeniging van *Waal* en *Maas* vinden, dan by *Herwerden*? Indien men dezelve laager stelt komt dit weinig overeen met het

het *straks* van TACITUS, en het zeggen van CÆSAR, dat de *Maas* de *Waal* ontvangen hebbende het Eiland der *Batavieren helpt vormen*, dat zeker een veel vroeger vereeniging van *Maas* en *Waal* vooronderstelt. De zamenvloeiing by *Gorcum* is misfchien eerst na 't verdrinken van de *Dordsche* waard begonnen.

FR. Zo de rekening van CÆSAR naauwkeurig is, heeft dan PLINIUS niet te veel fchreeden?

E. Geenzins, ik zal u doen zien dat hy eer te weinig, dan te veel geteld heeft. Het is te verwonderen hoe veel wegen men heeft ingeflagen, om dit verfchil van twintig duizend pafen te vinden. Men heeft het in de breedte willen zoeken van *Helium* tot *Flevum*, het geen PLINIUS duidelyk van de lengte fchryft. Te vooren dagt ik door een middengetal de twee Schryvers te vereffenen, wyl zy beiden een rond getal gebruiken, en ik zag naderhand, dat CLUVERIUS deezen weg heeft ingeflagen. Maar het verfchil tuffchen 80 en 100,000 blijft wat groot, en deeze uitvlugt is ook geheel onnoodig. Indien ze van het zelfde punt hunne meting begonnen hadden, zou men kunnen zeggen, dat PLINIUS, gelijk zommigen meenen, den krommen loop der Rivier gevolgd heeft; hoewel dit veel eer van CÆSAR zou mogen gegist worden. Doch nu beginnende van een geheel verfchillende plaats.

CÆSAR, die alleen voor had den loop van de *Maas*, van deszelfs eersten oorsprong, tot aan de uitvloeiing in zee te beschryven, en die niet, dan van ter zyden, van het Eiland der *Batavieren* gewaagt, zegt niet anders, dan dat de *Maas*, na dat ze de *Waal* ontvangen heeft nog 80,000 schreeden voortloopt. PLINIUS wil ons opzettelijk aanwyzende, waar dit Eiland te vinden is, en welke lengte het heeft. Wy moeten dus de geheele lengte nemen, en geenzins by de zamenvoeging van *Waal* en *Maas*, maar hooger op beginnen by het oude *Lobeth*, tusfchen *Kleef* en *Elten*, daar de *Rhijn* zich in twee rivieren splitst, waar van de een zijn naam behoudt, en de ander die van *Waal* aanneemt. Dit leert ons TACITUS al te duidelyk, dan dat wy hier omtrent een oogenblik zouden kunnen twijffelen, en wy moeten derhalven het eerste begin van het Land der *Batavieren* zoeken by dit punt, waar de *Nederlandsche* Krygsoverste *Maarten Schenk*, een vermaarde Schans, die nog naar hem genoemd wordt, heeft aangelegd. Wanneer de meeting van de lengte van het Eiland volgens PLINIUS van dit punt begonnen wordt, zal men bevinden, dat het hier eerst te pas komt, van een rond getal te fpreken, wijl PLINIUS niet alleen juist 100,000 noemt, maar er ook *omtrent* byvoegd: en dus wil hy het niet gehouden hebben voor eene

eene nette opgave, gelijk CÆSAR; maar er zal iets af of bygedaan moeten worden. Het laatste heeft hier plaats. Schoon men na genoeg by het tegenwoordig strand met 100,000 pasfen zal uitkomen, moet men nog iets stellen voor het verloren land, volgens de berekening van CÆSAR.

FR. Het blijkt dus, dat deeze vermaarde Schryvers elkander niet hebben uitgeschreeven.

E. En wy kunnen op hunne onderscheide berekening, wyl dezelve zoo volmaakt wel uitkomt, des te meer staat maaken. Hoe gelukkig is dan deeze schijnbaare tegenstrydigheid! Laaten wy beproeven of wy de overige ook niet kunnen uit den weg ruimen. Wat had u meer zwaarigheid veroorzaakt?

FR. TACITUS zegt, „dat de *Rhijn* zijn naam en snellen loop behoud, daar hy *Germanien* langs stroomt, tot dat hy zich met de zee vermengt,“ — en MELA „dat deeze Rivier ter regterhand, eerst eng en aan zich zeiven gelijk, naderhand door het uitwyken van haare oevers een groot meer wordt, dat *Flevo* wordt genaamd; en voorts, een eiland van denzelfden naam omvattende, weder nauwer wordt, en als eene rivier in zee uitloopt.“ Van dit alles spreekt TACITUS niets, of is het dezelfde arm van den *Rhijn* niet waar van zy beiden spreken.

E. Ten minsten voor een gedeelte, maar

even daarom zal het meer werks in hebben, hun overeen te brengen. Het is onnoodig het gezag van MELA in dit geval in twijffel te trekken: zijn zeggen word door CÆSAR niet tegengesproken, en door PLINIUS uitdrukkelijk toegestemt. Dit zullen wy eerst bewyzen.

„De *Rhijn* verspreidt zich, ten noorden in moerassen zich ontlastende:” zegt de laatste. Hy spreekt dus ook van den regterarm, die naar 't noorden loopt, daar de linker zich door de *Waal* met de *Maas* vereenigt, en de zuidzyde van het eiland fluit. Laaten wy deeze regterarm van den *Rhijn* op de kaart naspooren, zo ver wy kunnen. . . . .

Na dat hy de helft van zijn water aan de *Waal* by *Schenkenschans* heeft overgegeeven, loopt hy meer noordwaards, en ontmoet even voorby *Huisfen*, eer hy by *Aarnhem* komt, het kanaal dat DRUSUS heeft doen graaven, om den *Rhijn* met den *Yssel*, die er maar twee uren van daan was te vereenigen, en daar door een korter en gemakkelyker weg naar het Meer te vinden, dat nu de *Zuiderzee* genoemd wordt, en waarin de *Yssel* zich als nog ontlast. Wy willen wel niet ontkennen, dat deeze doorsnyding al voor MELA en PLINIUS volbragt is, egter moet men hem nimmer aanzien, voor een tak van den *Rhijn*, of voor de *Flevo*. Sommigen die hem voor een tak van den *Rhijn* hebben willen doen doorgaan, stel-

len

len zijn begin eerst by de gragt van DRUSUS, daar hy al veel eerder ontspringt in het bisdome *Munster*, en lang gevloed heeft; voor zyne vereeniging met den *Rhijn*. Men noemt dit wel den *Ouden-*, en het geen voorby de gragt van DRUSUS is den *Nieuwen Yssel*: — maar het is een en dezelfde rivier, die noodzaakelyk alvorens reeds een uitloop moest hebben, of in de zee of in een meir, schoon sedert het noordelykste gedeelte, na de zamenvoeging met den *Rhijn*, merkelyk meer water ontvangen heeft, en daar door *als 't waare* een nieuwe *Yssel* geworden is. Dezelve was en bleef intusfchen onderscheiden van den *Rhijn*, en moest ook daarom een onderscheiden naan hebben en behouden, welke van de meesten *Isala* of de *Yssel* wordt opgegeeven; maar niet verward moet worden met de *Flevo* van MELA, want deeze moet een *natuurlyke* tak zijn van den *Rhijn*: laaten wy denzelven zoeken! — De *Rhijn*, dan weder een gedeelte van zijn water overgegeeven hebbende aan den *Yssel*, loopt in het zelfde bed voort, tot aan *Wijk te Duursteede*, daar hy zich weder in twee armen verdeeld, waar van de linker arm, die dezelve wijdte behoudt, de *Lek* genoemd wordt, maar deeze als van laater tijd, komt nog in geene aanmerking, dan voor zoo verre dezelve het grootste gedeelte van het

Rhijn-

Rhijnwater heeft afgeleid, en daar door de veranderingen veroorzaakt, waar van wy straks spreken zullen. Verbeeld u dan mijn Zoon, dat de *Rhijn*, langs *Wijk te Duurstede*, door een enkel kanaal voortvloeit tot dezelve te *Utrecht* komt, of ter plaatze waar *Utrecht* naderhand gebouwd is, alwaar de Rivier eene aanmerkelyke scheiding ondergaat, waar op gy uwe aandacht behoort te vestigen.

FR. Hoe wordt deeze tak genaamd?

E. Men noemt hem van wegens alle de bogten, waarin hy zich kronkelt, en die mischien tot de vermindering van deeze oude rivier, wanneer hy een gereeder ontlasting in de *Lek* vond, het haare toegebracht hebben, van *Wijk te Duurstede* tot aan *Utrecht*, den *Krommen Rhijn*. Hy behoudt dus nog heden, ten blyke dat men daar de oude rivier moet zoeken, den naam van *Rhijn*, niet tegenstaande hy hoe langer hoe enger wordt, en van veel minder belang dan de *Lek*: maar zoo gaat het meer dat de kinderen de ouders over het hoofd wasfen. Te *Utrecht* dan splitst hy zich weder in twee armen. De een, die naar 't westen loopt, behoudt nog den ouden stamnaam, en komt naar verscheide takken en spranken regts en links geschooten te hebben, waar van de *Gouwe* een van de voornaamste is, eindelijk te *Leiden*, waar deeze zoo vermaarde rivier geheel verarmd, en ingekrompen

in

in de gedaante van eene graft door de stad vloeit , en zich wel eer langs *Valkenburg* door *Katwijk* in de Noordzee ontlastte , tot dat een zwaare vloed deezen uitgang van den *Rhijn* stoppte ; en de wind er vervolgens van tijd tot tijd een zwaaren dijk van Zand voor bragt. Men kan aan deezen mond van den *Rhijn* geenzins twiiffelen , daar dezelveu zich al te digt aan zee bevind , en al te duidelijc derwaards heenen strekt , dan dat hy zich niet in dit gewoone verlaat van alle rivieren zoude ontlast hebben. De oude Schryvers maaken er uitdrukkelijc gewag van , en de grondvesten der oude sterkten , welke men gewoonlijc stigt aan hoofdrievieren , wegens een gemakkelijc toevoer en betere verdediging van het Land , waar zy den toegang toe verleenen , wyzen het ook uit. Vooral het berugte huis te *Britten* , dat ruim vijfhonderd schreden ten noord-oosten , van *Katwijk* aan Zee gestaan heeft , en de tooren van *Kaligula* , of gelijk de Zeelieden zeggen *Kalla* , welke waarschiynlijc aan den mond van den *Rhijn* , tot een baak voor de Schippers zal gediend hebben.

FR. Heeft men deezen uitloop van den *Rhijn* naderhand niet kunnen herstellen ?

E. Men heeft er wel moeite toe gedaan , vooral in het Jaar 1571 en 1572. wanneer men een kanaal van den *Rhijn* , tot *Katwijk* aan zee gegraven heeft , om daar
door

door de rivier haaren ouden uitloop weder te doen krygen, maar hetzelfde is door zand en slijk cerlang weder verstopt, waar van daan men deeze uitwatering gewoon is het *Mallegat* te noemen. Men heeft naderhand verscheide meetingen en waterpassingen gedaan, om deeze onderneming te hervatten: maar de vrees voor een ongelukkig uitflag, of de tegenstrydige belangens der Steden en Dijkgraaffschappen hebben het tot nog toe tegengehouden. Ondertuschen is deeze behalven de *Maas*, niet de eenigste uitloop van den *Rhijn* geweest, gelijk veelen gemeend hebben. Dit is onmogelijk, want schoon hy zich hier by *Katwijk* in de noordzee, en hooger op in eenige toen nog kleine binnenmeeren ontlastte, waar van wy naderhand spreken zullen, was dit niet toereikende om al het bovenwater te flyten. Zelfs nu vindt men zich dikwerf overladen, schoon de *Beneden-Rhijn* door de *Lek*, de *Yssel*, de *Gouwe*, en andere spranken en aderen, zoo veel wegen van ontlasting, in vervolg van tijd, gekreegen heeft. Deeze zwaarigheid zou opgeheeven zijn, indien deeze *Rhijn*, gelijk alle Rivieren, naar maate zy naderen ter plaatze, waar zy zich ontlast, hoe langer hoe breeder wierd, en eenen uitloop had evenredig met zyne lengte en grootte: maar het tegendeel is waar, en altoos waar geweest, zoo ver de oudste aantekeningen strekken. *PLINIUS* schrijft hier
aan

aan den *Rhijn*, maar een *middelmaatige* kil toe, en geen andere kan hy bedoeld hebben dan deeze. Doch al misten wy alle aantekening, de verstopping van den ouden uitloop bewijst het, welke geen plaats zou kunnen gehad hebben, indien de *Rhijn* zich hier door een *grootte* opening altoos in de Noordzee ontlast had. — Dit alles geeft dan grond voor een andere en grootere ontlasting.

FR. Waar zullen wy die vinden?

E. Zeer gemakkelijk. Laat ons maar weer naar *Utrecht* keeren, waar ik u reeds gezegd heb, dat de *Rhijn* zich in twee takken scheidt. Den eenen, die den naam behoudt, zyn wy reeds gevolgd tot aan de Noordzee, maar de andere die de *Vecht* genaamd wordt, ontlast zich door *Weesp* en *Muiden* in de *Zuiderzee*. Het ontbreekt wel niet aan zulken, die meenen dat de *Vecht* een kwartier uur van *Utrecht*, by *Outwijk*, wel eer een klooster, zijn oorspronk zou gehad hebben, en dus geen tak van den *Rhijn* weezen. Maar men kan, volgens den Heer ST. SIMON daar ter plaatze niets ontdekken, dat naar den oorspronk van eene rivier gelijkt. Ons gevoelen wordt ook waarschijnlijk door de stichting van *Utrecht*, eene zeer aanmerkelyke stad, wyl dezelve niet alleen tot een Bisshoplyken Zetel, het hoofd van een aanmerkelijk rechtsgebied, maar ook tot

tot een stapelplaats voor den vaart en handel tusschen *Hoog-* en *Nederduitschland* weleer verstrekt heeft, door haare gunstige legging ter plaatze daar de *Rhijn* zich verdeelde, om in twee takken westwaards en noordwaards zynen loop door de *Nederlanden* te voltrekken. — De binnenlandsche zee, die thans een aanmerkelyke scheiding maakt tusschen *Holland* en *West-Friesland* aan de eene, *Gelderland*, *Overysfel* en *Vriesland*, aan de andere zyde, wordt, gelijk gy weet, de *Zuiderzee* genaamd: en van deeze moeten wy nu nader spreeken. Deeze plas, die van *Bunshoten* tot het eiland ter *Schelling* 20, en van *Genemuiden* tot *Scharvou*, omtrent 14 *Hollandsche* mylen of uren gaans uitmaakt, is door een overstroming van de zee, volgens de gedagten van zommigen, in het Jaar 860 veroorzaakt. Hoe wel dezelve niet in eens die verbaazende grootte zal gekreegen, maar zich allengs uitgebreid hebben, gelijk het zich met binnenlandsche plasfen doorgaans toedraagt. Misfchien is de voornaamste inbreuk van de zee nog laater te stellen, dan het Jaar 1119, zoo het waar is, dat het grootte Kreilsche bosch toen nog nevens *Medenblik* en *Enkhuizen* stond, waar in de *Hollandsche* Graaf, wanneer hy in eene van die steden was, zich met de Jagt verlustigde, en by die gelegenheid met den *Frieschen* Edelman *Galama*, in twist geraakte.

Ik heb u reeds gezegd, dat men verscheide voetstappen en blyken van het oude land in zee heeft opgespoord, waar van JUNIUS en anderen gewag maaken, en waar van de bewyzen onlangs vernieuwd zijn, door de loffelyke poogingen van den kundigen Heere PALUDANUS, waarvan wy den verderen uitflag met verlangen te gemoet zien.

FR. Welke zijn die bewyzen?

E. Voorcerst heeft zyn E. op het berigt, dat er in 't Jaar 1772 door een zekeren oestervischer een kerkhof ontdekt was in de Zuyderzee, waar Reuzen begraven laagen, het zelve opgespoord en gevonden tuschen het Eiland *Wieringen* en de *Wieringerwaard*, omtrend 500 roeden van den Noorddijk. Het was van eene aanmerkelyke grootte, zoo verre zy het ontdekken konden, want het wier was hun in den weg.

FR. Waren er Reuzen begraven?

E. Dit verwagte de Heer PALUDANUS niet; en de uitkomst beantwoordde ten vollen aan zyne twijffeling. De kisten, allen van goed eikenhout gemaakt, met zwaluwstaarten zonder spykers in een verbonden, gingen de gewoone wijdte en lengte niet te boven. Dit oude spreukje kon hy dus wederleggen; te meer, daar hy de beenderen naauwkeurig heeft doen meeten, en by die van andere volwasfe menschen doen vergelyken: maar hy had daarenboven het ge-

noegen van in zijn vermoeden bevestigd te worden, dat *Wieringen* te vooren aan het vaste land is gehegt geweest.

FR. Tot wat dorp of stad zou dit kerkhof behoord hebben.

E. Dat kan men met geene zekerheid bepaalen. In de kaart van GUICCIARDIN van 1539 en in die van ORTELIUS, vind men daar ter plaatze het kerkhof *Zwin*. Een zekere VALK-OOG spreekt van *Grootkeins*, *Lamoer*, *Grebbe*, en wel 20 Steden, die in zynen tijd al verdronken lagen. Die man sprak met vergroo-ting en het is jammer, dat men de oude ge- schiedenis van ons Land, van zelfs twijffel- agtig, door veele fabelen nog meer verduis- terd heeft. De moeilijkheid, om leugen van waarheid te schiften, heeft zommigen als ou- dewyven-praat veele zaaken doen verwerpen, die wel degelijk eene nadere onderzoeking, zo niet meer, verdienden. Ondertuschen heb- ben wy nog grooter ontdekkingen aan dien Heer te danken.

FR. Waar in bestaan die?

E. By gelegenheid van eene peiling en be- proeving der gronden buiten de *Wieringerwaard*, vernam men, dat een rug van steen zich door die Waard, en zelfs in Zee uitstrekke. Dit was genoeg voor den Heer PALUDANUS, om last te geeven, dat hier omtrent binnens- en buitensdijs een naauwkeurig onderzoek ge-
schied-

schiedde. Uit de kaart, die naar agtervolgende ontdekkingen met alle naauwkeurigheid gemaakt is, blijkt, dat er schuins door de droogge-
maakte polder, die men thans de nieuwe *Ziip* of *Wieringerwaard* noemt, meest bestaan-
de uit eenen vetten zaaigrond, door de zee
aangeflibt, een steenen muur of dijk heeft ge-
loopen. Deze muur, dus zal ik hem noe-
men, die langs de kerk heen strekt, is van
den eenen dijk tot aan den anderen ruim
1000 roeden lang; buitens dijks heeft men
aan weerszyden nog geen 300 roeden kun-
nen opspooren: egter is het zeker, dat
dezelve zich verder uitgestrekt zal hebben,
en wel volgens de rigting westwaards naar
Medemblik: omtrent honderd roe bezuiden dee-
ze oude stad voortgaande. Immers op de *Gan-
les*, eene plaat tusfchen *Medemblik* en *Wierin-
gen*, ontdekt men insgelijks ter lengte van
omtrent 300 roeden een rug van steen, die
op zommige plaatzen wel 20 voeten breed is;
wanneer men nu hier by voegt het gerugt,
dat by *Venhuiizen* zich iets diergelijks onder
den grond *bevindt*, wordt deeze lengte en strek-
king van dien muur des te zekerder. De Ridder
de st. SIMON, spreekt van een muur, 15 voe-
ten diep in de Zuiderzee liggende, aan alle
visfchers bekend, waaruit hy de aanmerkelyke
zakking van onzen grond bewijst. Ik zal niet

nalaaten, alle mogelyke onderrigting hieromtrent te vraagen, om te weeten, of men hem voor denzelfden houden kan.

FR. Lag deeze muur van den Heer PALUDANUS ook zoo diep?

E. O neen; 1, 2, of 3 voeten onder de oppervlakte van den zaaigrond, en buitens dijks, daar de slibber maar weinig laager ligt, was deeze muur zoo hoog, dat er geen bootje over heen kon. Zy waren dus in staat gesteld om alles naauwkeurig waar te nemen.

FR. Hoe was tog die muur gemaakt, en waar toe heeft dezelve moeten dienen?

E. Op de eerste vraag kan ik u gemakkelijker antwoorden, dan wel op de laatste. De muur, bestond uit groote duf- of trasteenen, hoedanige men aan de oudste toorens, kerken en muuren veel vindt. In het Zaailand, daar hy door ploegen en spitten geduurig afgebroken is, was hy van ongelyke breedte, maar in het water kon hy bestendig 17 *Alkmaarsche* houtvoeten haalen. De hoogte uit den grond was van 6 tot 10 voeten, naar de ongelijkheid van den bodem, waar uit hy opgehaald was. — Intuschen zal deeze muur op andere plaatzen naar evenredigheid veel dieper onder het water moeten gezogt worden. — De eerste aanleggers van deezen muur, waarover ik u in 't vervolg onderhouden zal, hebben hem willen

gebruiken of tot eenen dijk, of tot eene grens-scheiding, of liever, tot eenen weg, om deeze laage landen, die dikwerf dras lagen, ook by gewoone vloedten te kunnen gebruiken, en altoos een gerceden overtocht voor menschen, en lastbeesten te hebben, van de Noordzee tot in *Vriesland* of elders. De tijd zal het mischien nader ontdekken, en wy zullen daardoor met meer grond, dan nu kunnen spreken van de haven, waar op deeze weg buiten twijffel uitliep.

FR. Is dan deeze groote uitgestrektheid land geweest?

E. Van ouds gewisfelijk. Maar wijl het altoos zeer laag geweest is, zullen in hetzelfde van tijd tot tijd, door het overloopen der Rivier, Meeren zijn gevormd, die eindelijk zich vereenigd hebbende, de plas van water des te wyder maakten: gelijk het *Haarlemmer* meer eigenlijk uit drie byeenliggende Meeren is zamengesteld, en daar door tot die grootte allengskens is uitgedijd. — Men spreekt dus van het oude Meer *Medemelaca*; maar het voornaamste, dat zich in het land van de Zuiderzee bevond, was het meer *Flevo*, dat zeker zeer aanzienlijk moet geweest zijn, wijl zich meer dan eene rivier in hetzelfde ontlastte: *MELA* noemt het boven alle andere; dan in wat gedeelte van de Zuiderzee het behoore geplaatst te worden, is twijffelagtig. De Heer

BACHTENE, en anderen meenen, dat hetzelfde van het *Enkhuizer-zand*, en van *Takezijl* in *Friesland*, Zuidwaards strekte, maar wat grond er voor dit gevoelen is, kan ik u nog niet zeggen, hoewel ik er geene onwaarschijnlijkheid in vinde.

FR. Welke rivieren hebben in het Meer *Flevo* uitgelopen?

E. Dezelfde, welke wy reeds gebragt hebben tot de *Zuiderzee*: de *Ysel*, waar van wy wat eerder, de *Vecht*, waar van wy zoo even gesproken hebben; en andere van minder belang. De *Vecht* heeft, na dat hy zinnen loop ten noorden van het Meer *Flevo* hervat had, denzelven door *Friesland* voortgezet, tot dat zy de *Noordzee* ontmoette, en zich daar ontlastte door verscheide monden, welke eenige eilanden vormden, waarvan de meeste nog in weezën, maar zeer afgenomen zijn. Men heeft aangemerkt, dat de oorspronkelyke *West-Friesche Zuider-zee* dyken, gemaakt zijn van dezelfde Stoffe, waar uit de dyken aan den *Rhijn* bestaan: indien men tot beide het slijk en de kley van den *Rhijn* gebezigd heeft, wordt het te waarschijnlyker, dat deeze Rivier ook de *West-Friesche* kust heeft langs gevloeit. Iemand, die de gronden van de *Zuiderzee* met oplettendheid op de kaart beschouwd, moet van zelfs in het denkbeeld vallen, dat er eens Rivier, die zich

zich in twee takken by het *Breezand* verdeelde, geloopt hebbe in de killen, en wel voornaamelijk in die kil, welke het vaarwater voor groote schepen uitmaakt, en thans de *Vlie-Stroom* geheeten wordt. Deeze killen verdeelen zich weder door de droogtens die zy ontmoeten, welke my nevens het *Breezand*, als zoo veel overblijffels voorkomen van het geen te vooren land was, en door deeze takken omringd wierd: hoe zeer de droogtens en dieptens der zee aan eene geduurige verandering onderhevig zijn, dat ons belet eene naauwkeurige aanwyzing van het oude bed der Riviere te kunnen doen. Dat de *Rhijn* althans zich in het Meer *Flevo* niet verlooren heeft, blijkt niet alleen, om dat hy nog te veel water aanbragt, dan dat het door dit Meer verzwolgen zou hebben kunnen worden, maar ook uit de duidelyke aantekening van POMONIUS MELA, als hy zegt: „dat de regterarm van den *Rhijn* eerst eng en aanzich zelve gelijk, na dat zyne oeyers zich wijd en ver van een spreiden, een groot Meer uitmaakt, dat de landen heeft vervuld en *Flevo* genaamd wordt, en voorts een eiland van denzelfden naam omvattende, wordt hy wederom enger, en ontlast zich in de gedaante eener Riviere in zee.” Zommigen meenen, dat dit Eiland het zelfde is met het tegenwoordige

Vlieland; de naamen hebben althans veele overeenkomst.

FR. Maar dit Eiland ligt onmiddellijk aan zee, en volgens MELA moest er nog land en eene rivier tusschen beiden zijn.

E. Ten minsten een gedeelte van eene Rivier: het een en ander zou door de Noordzee kunnen verzwolgen zijn geworden. Gy ziet, dat dit eiland merkelyk meer binnenwaards ligt dan *Texel*, en dus zouden wy meer dan twee uren gaans kunnen rekenen, welke hier verloren zijn, het welk de wortels van boomen ook uitwyzen, die men byna zoo verre in zee aantreft. Maar ik vinde grooter zwaarigheid in de duinen, welke hier even, als langs het overige gedeelte van onze kusten gevonden worden, en geen plaats zouden hebben indien dit eiland, door twee takken van eene rivier gevormd, te vooren binnens lands gelegen had: waarom ik liever zou gelooven, dat hetzelfde even als *Texel*, *Ter Schelling* en de andere eilanden, welke zich langs de wadden verspreiden, altoos een gedeelte van onze kust heeft uitgemaakt, die zich ook hier veel verder wel eer in de Noordzee uitstreckte, en door eenige monden van den *Rhijn* doorsneedden was. Dan zal het Eiland *Flevo* meer binnenwaards moeten gezocht worden, maar op welk eene hoogte is on-

zeker. Zommigen houden *Urk* en *Schokland*, die volgens eene oude overlevering aan elkander vast geweest zijn; anderen *Marken* voor dit Eiland: maar dit steunt op de verbeelding, dat hetzelfde in het meer *Flevo* gelegen hebbe. Dit leest men by *MELA* niet, maar veeleer, dat hetzelfde een weinig laager door de Rivier gevormd wierd. — *PLINIUS* zegt, „dat de *Rhijn* zich ten Noorden in Meeren uitstort, en door de *Flevum*, welke naam met die van *Flevo* volkomen overeenstemt, even als door de *Helium* ten westen, in Zee loopt.” En *CÆSAR* „dat de *Rhijn*, wanneer hy aan de Zee genaderd is, zich in verscheide groote takken verdeeld, veele groote Eilanden maakt, en eindelijk door verscheide monden in zee vloeit.” Gy ziet, dat deeze drie Schryvers volmaakt overeenkomen in het geen ik u be-roogen wilde, dat de *Rhijn* zich niet alleen te *Katwijk*, maar ook tusschen *Oost- en West-Vriesland* ten Noorden in de Zee ontlast hebbe.

FR. *CÆSAR* spreekt niet van het *Noorden*.

E. Dat is zoo, mijn Zoon, maar hy spreekt van Eilanden, waar van de inwoners, zoo men zeide, alleen van visch en eijeren van vogelen leefden, en waar moet men deeze eilanden zoeken? herinner u, laar ik dit tusschen beiden herhaalen, dat het alleen eilanden zijn, die door de takken van eene

rivier gevormd wierden: — tusſchen welke de *Rhijn* zich in zee ontlaſtte.

Fr. Ik heb, mijn Vader, al lang hierop myne bedenking gehad. Ik meen, dat gy my in de algemeene aardrijkskunde onderrigt hebt, dat een Eiland rondom door de zee beſpoeld wordt, en een Schier-Eiland alleen met een ſmalle ſtrook aan het vaste land gehegt is, maar hier ſpoelt de zee maar aan een kant, hoe kunnen er dan Eilanden vallen? dat begrijp ik niet.

E. Gy hebt in zoo verre gelijk, — hier waren geene eigenlijk gezegde Eilanden: — alles behoorde tot het vaste land, voor zoo verre geenerhande zee hier binnen vloeide, gelijk naderhand heeft plaats gehad, waar door de overgebleevne brokken lands als *Texel*, *Vlieland*, *Urk*, *Schokland*, *Marken*, die gy hier midden in de Zee op de kaart ziet leggen, waare eilanden zijn geworden, en het geheele Noorderdeel van *Holland* in een Schier-Eiland veranderd is, ſedert dat de Zuiderzee tot aan de *Beverwijk* door het *T* doorgeboord is. Maar men gebruikt het woord Eiland ook dikwerf in een ruimer betekenis voor al zoodanig land, dat door het water geheel omringd wordt, en het welk men niet, dan ter ſcheep of over eene brug kan aandoen: zelfs geeft men dien naam aan zulke landſtrecken, welke men by waſſend water niet droogvoets kan naderen. In dien

zin komt het my voor, dat het oude *Cal-lantsoog*, *Huisduinen*, de *Helder*, *Wieringen*, toen dit nog van het vaste land niet gescheiden was, in oude papieren, Eilanden geheeten worden. Voor zoo ver dan dit gedeelte van ons Land, aan de Noordzee gelegen, aan twee kanten geheel van andere landen door den *Rhijn* gescheiden was, wierd het als een eiland aangemerkt, en alle oude Schryvers komen hier in met elkander overeen. — Dan laaten wy de Eilanden zoeken, waar op *CÆSAR* het oog had.

FR. Wy zullen immers thans geen Eilanders aantreffen, die alleen van visch en eijeren van vogelen leven.

E. Deeze gedagten kan ik beter in u draagen, die, wegens uwe Jongheid, nog geene gelegenheid gehad hebt, om veel te onderzoeken; dan in zekere Schryvers, welke *CÆSAR* om zoodanig een berigt hebben verdagt gehouden, maar zy hebben zich niet herinnerd, dat het voedsel der inwoners van *Straat Davids*, van *Groenland*, van *Noorweegen* en andere landen, die schraal gewas opleveren, maar aan vischryke zeën gelegen zijn, voornamelijk in visch bestaat. Doch wy behoeven het bewijs zoo ver niet te zoeken; zy, die op onze zee- en vischers-dorpen verkeerren, weten, dat visch, zoo ze maar gevangen wordt, daar nog het dagelijksch voedsel uitmaakt,

aan 't welk zy zich van jongs af gewennen , en veel meer nog zullen gewend hebben , toen de overvloed en keur van spijs , door alle deeze landen heen , nog zoo veel minder was , als tegenwoordig. Er is dus geen de minste onwaarschijnlijkheid in , dat in de Eilanden , die aan beide zyden van ons Land gevonden wierden , zoodanige inwoners werden aange-troffen. Nu kan CAESAR op die , welke in 't zuiden leggen , en nu *Zeeland* uitmaaken , niet gezien hebben ; want zoo het toen al Eilanden geweest zijn , zijn deeze by den uitloop van de *Maas* te vinden , waar van hy reeds gesprooken had : wy moeten ze derhalven aan den anderen kant in het Noorden zoeken , daar niet alleen de grootste vischeeters nog heden ten dage woenen , maar waar ook meer dan in eenig ander oord van ons Vaderland de eijeren van allerhande gevogelte , in een aanmerkelijk getal worden gevonden , welke sedert onheugelyke tyden eene aangehaame vervulling , vooral in het voorjaar , voor de ingezetenen hebben opgeleverd.

FR. Waar is dat ?

E. De naam zelf geeft het te kennen : op het *Eijerland* , weleer aan *Texel* gehegt , naderhand door de zee gescheiden , vervolgens door eenen dijk met hetzelfde zamengevoegd. Wanneer dit land eene uitgestrektheid had , die twintigmaalen grooter was , en *Texel* minder bewoond wierd , zouden er jaarlijks

drie

duizenden van vogels hebben komen broeden. Men weet niet, dat dit ooit afgebroken is: schoon *Texel* thans zeer bevolkt, en het *Eijerland* zeer klein geworden is, houden zy nog daar mee aan, en het getal van Eijeren, dat er verzameld wordt, is nog aanmerkelijk.

FR. Waar komen deeze vogels toch van daan?

E. Voornamelijk uit *Noorwegen*. — Maar het zou ons te ver doen uit wyden, indien ik u alle deze byzonderheden verhaalde, dit moeten wy tot eene nadere gelegenheid spaaren. — Zijt gy nu niet overtuigd, dat CÆSAR zoo wel als MELA en PLINIUS, van eenen tak van den *Rhijn* spreekt, die in het Noorden uitliep. En als het eenpaarig getuigenis van deeze drie Schryfveren nog niet genoeg afdeed, zouden wy dat van PTOLEMEUS, een beroemd aardrijkskundige, er kunnen byvoegen, die in het 160 jaar van onze telling gebloeid heeft. Deeze meldt van een *Oostelyken* en *Westelyken*, en *Middelsten* *Rhijnmond*, gelijk hy ze noemt, zoo wel als PLINIUS van *Helium* en *Flevum*, en een *Middelmaatige kil* tusfchen beiden gewag maakt: maar hy geeft zelfs de lengte en breedte, op zyne wyze, op, waar dezelve te vinden zijn.

FR. Ik ben ten vollen overtuigd mijn Vader! maar vergun my nog aan te merken, dat CÆSAR van verscheide monden spreekt en

PLINIUS en MELA maar van een enkelen, waar door de *Rhijn* zich hier ten Noorden ontlast.

E. Wy zijn al zeer ver gevorderd in het overeenbrengen van deeze Schryvers, egter is het mogelijk, daar zy zoo kort zich uitdrukken, en wy zoo ver van hunnen leeftijd af zijn, dat er iets overblijft, het welk wy niet vereffenen kunnen. Het is zeker, dat CÆSAR vooral het oog heeft op deeze noordelijkste ontlasting van den *Rhijn*, maar is het niet mogelijk, dat dezelve ten grootsten deele door eenen mond geschiedde, welke door de grootste Schepen daarom gebruikt en *Flevum* genoemd wierd, zoo dit de naam van een kanaal, en niet slegts van eene sterkte geweest is; terwijl de andere monden van minder belang en minder bekend van MELA en PLINIUS, met stilzwygen voorbygegaan worden. Maar deeze uwe bedenking brengt my te binnen, dat eenige Schryvers denken, dat de *Rhijn* behalven deeze 3 nog andere uitloopen gehad heeft, van welke de overigen, ook om dezelfde redenen, geen gewag hebben gemaakt, maar die inderdaad dienen, om de juistheid van CÆSARS korte aantekening in te klarer licht de stellen. De *Rhijn* heeft altoos, als de hoofdri- vier door dit gedeelte van ons Vaderland haaren weldaadigen invloed wijd en zijd verspreid: meest alle riviertjes en beeken en Meeren, hebben daar door aan deezen algemeenen Vader
haar

hun bestaan te danken, als de *Gouwe*, aan de linkerzyde: de *Zeil*, de *Maare*, de *Lee*, het *Sparen*, de *Amstel*, de *Zaan*, en meer andere aan de regterzyde van den middel *Rhijn*. Zelfs zyn de voetspooren van deezen naam in *Kennemerland* en het Noorderkwartier niet geheel in de oudste gedenkstukken van ons Vaderland uitgewischt. Het verdient zeker opmerking, dat zoo veele van de voornaamste adelyke huizen, en daar onder zulke, waar onze Graaven hun hof gehouden hebben kort by elkander in dezelfde streek gebouwd zyn, als de *Vogelezang*, *Berkwelv*, *Aalbrechtsberg*, *Brederode*, *Velzen*, *Heemskerk*, *Asfumburg*, *Aardenburg*, *Castrikum*, *Egmond* en andere, wyl men deeze doorgaans vermaaks en voordeelshalve aan Beeken en Rivieren plagt aan te leggen. — Ecnige giftbrieven van het Klooster te *Egmond* schynen dezelve ook in die streek te vooronderstellen. Waar hebben zich deeze riviertjes en beeken ontlast, toen de *Zuiderzee* nog niet gevonden wierd? — Zy troffen eenige binnenlandfche Meeren aan, aan den eenen, en den anderen kant van *Haarlem*, vooral in *Noordholland*, daar de *Purmer-*, de *Wormer-*, de *Beemster-*, de *Schermer-*, de *Wog-meer* en andere geteld wierden, welke zekerlyk veel water verzwelgen konden, maar niet alles, wat zy door een geduurigen toevoer uit den *Rhijn*

door

door zoo veele kanaalen ontvingen. Dit maakt de gedagten waarschijnlijk, dat zich op de hoogte van *Egmond*, of van *Petten*, of van *Kallantsoog*, of van *Ihuisduinen*, of op eenige van deeze plaatzen teffens, uitvloeijingen van den *Rhijn* wel eer bevonden hebben. Die, zoo ze al zich zelve niet hadden gevormd, door de Inwooners tot ontlasting van het overtollige water waren gemaakt. De Heer *ST. SIMON* meent de sporen duidelyk in eene plaats by *Wyk op Zee*, het *Watergat* nog geheeten, te hebben kunnen ontdekken, en hy brengt, behalven de landingen der *Noormannen*, een geval by uit *RAPIN DE THOIRAS* (*), dat zeer veel zou afdoen, om te bewyzen dat het overvloedige water volgens eene natuurlyke helling op de hoogte van *Alkmaar* eene ontlasting in de Zee gevonden heeft, indien alle die omstandigheden zoo zeker waren, als het geval zelfs, dat ons Vaderland naderhand eer, maar zoo weinig voordeel aan den handel en de fabrieken heeft aangebragt, als de verheffing van *WILLEM DE DERDE* op den throon van *Engeland*, waar mee het eenige overeenkomst heeft.

FR. Wat is dat voor een geval?

E. Hebt gy de Voorreden zoo ver niet geleezen? — „ *EDUARD DE VIERDE*, Koning van *Engeland*, gedrongen, om zyn Ryk te ver-

(*) *Histoire d'Angleterre, tom. 4. p. 248.*

verlaaten, nam met drie van zyne Schepen den toevlugt naar *Holland*, werwaards hy vervolgd wierd van veele *Duitsche* Zeeroovers. De drie vaartuigen zetten alle zeilen by, en kwamen geduurende het laage gety op de reede van *Alkmaar*, het welk de roovers (die dieper gingen) belette, hem verder te volgen. Zy wierpen het anker in zijn gezigt, om hem aan te tasten; zoodra het hoog water was geworden. EDUARD deed seinen, die begreepen wierden van den Stadhouder, LODEWYK VAN BRUGGE, welke zich toen by geval te *Alkmaar* bevond. Hy klom op staande voet in een floep, kwam EDUARD op zijn Schip ontmoeten, en bewees hem de eer, die hy aan eenen Koning, den schoonbroeder van zynen Souverein, den Hertog van *Bourgondien* verschuldigd was. Hy voegt er het gezag van HUME by, die uit PHIL. DE COMINES in zyne geschiedenis van *Engeland* aantekent: „het was niet dan met veel moeite, dat hy zich redde binnen de haven van *Alkmaar* in *Holland*. Comment. L. 3. ch. 4, 5. EIKELENBERG schrijft in zyne gesteldheid van *Westvriesland*, bl. 92. volgens een Fransche druk van COMINES: dat EDUARD te ver vooruit zijnde, de *Hollandsche* kust bereikte, en in *Vriesland* aanlandde by een stedeken *Alkmaar* geheeten; daar smeet hy 't anker in den grond, wijl

hy niet in de haven konde komen door het verloop van 't gety. Het laatste neemt eene bedenking weg, welke men zou kunnen maaken, waarom EDUARD op de kust of reede bleef, zoo hier een kanaal was, waar hy zijn toevlugt in nemen kon: maar ik kan nog niet begrypen, hoe hy seinen heeft kunnen maaken, die GRUITHUIZEN verstond, want in allen gevalle, waren de hooge Zee-duinen tusfchen beide. Ook deeze zwaarigheid zou opgeheven zijn, indien EDUARD digt by *Alkmaar*, in de *Berger-meer* volgens van DER WOUDE, geankerd heeft; dan volgens andere berigten (*) kwam de vlugtende vorst met een Engelsch Schip en twee Hollandfche Hulken, van eenige *Oosterfche* Schepen gejaagd op de reede van *Texel* ten anker, waar de *Oosterlingen*, een weinig daar na aangekomen, geredheid maakten, om hem 's anderen daags aan te tasten. Maar LODEWYK VAN BRUGGE, Heer van *Gruithuizen*, hier van verwittigt, belette alle vyandelijckheid op de Hollandfche Reede.

FR. Dit luidt gansch anders. Ik heb ook al gedagt, waar deeze haven en uitloop van den

(*) Reigersberg. 2de Deel. bl. 255. Het Goudfche Kronykje bl. 140. en de aantek. van Scriverius: de groote Kronyk van Holland, en de Vaderlandfche Historie op 't Jaar 1470.

den *Rhijn* zou gebleeven zijn, waar van ik niets gemerkt heb, toen wy by *Egmond* aan strand waaren.

E. Wanneer gy u herinnert, wat er by *Katwijk* geschied is, en wat wy van het binnenwaards overstuiven van het Zand gezegd hebben, kunt gy zeer ligt begrypen, dat er zoodanige riviertjes, welke van *Leiden* af noordwaards niet zeer verre van de duinen vloeiden, en eindelijk zich in Zee ontlastten kunnen geweest zijn, zonder dat wy er thans eenige spooren van ontdekken kunnen. De buitengemeene verwyding van het meir *Flevo*, tot een groote binnensee, waarin het water van *Noordholland* en *Westvriesland* naderhand een gereeden uitweg vond, en de afleiding van den *Rhijn* in den *Lek* en de *Yssel*, hebben deszelfs takken in deeze landstreek van den gewoonen toevoer beroofd. De zee heeft dus te gemakkelyker de monden kunnen stoppen. Want zoo dra de vloed der Zee, in kragt de uitlopende rivier-wateren te boven gaan, laten deeze, in hun vaart gestuit, het slib, dat zy met zich voeren, vallen, het bed wordt daar door aan den uitloop langzaamere hand hooger, en de rivier ten langen laatste door het zeezand geheel overweldigd. De Rivieren de *Nijl* en de *Donau*, waarvan de eene met zeven monden in de *Middellandsche*, de andere met zes monden in de *Zwar-*

te Zee plagten uit te vloeijen, hebben nu elk niet meer dan twee uitloopen, welke vaarbaar zijn; de overige, die minder toevoer van boven kreegen, zijn door den tijd verlamd of geheel verstoep. En daarenboven, wat kan er niet al plaats gevonden hebben in de groote streck lands, welke van onze kust afgenomen is! De Heer sr. SIMON meent, dat de banken en geulen, welke voor dezelve liggen hier van geen onduidelyke aanwyzing geeven. Wy moeten ons evenwel niet verbedden, dat de duinen zoo verre van de Zee verwyderd hebben gelegen: zy zijn gaande weg naar binnen gestoven en gewerkt, en dus zijn de killen, welke er van te vooren waren, door het zand gevuld geworden. — Hoe het zy, wy zullen deeze zaak nu tusfchen beiden laten. Het is my genoeg dezelve tot een zekeren trap van waarschijnlijkheid te hebben gebragt, en daar door te hebben getoond, dat het zeer wel mogelijk is alle vershil tusfchen MELLA, PLINIUS en CÆSAR te vereffenen; en dat de twee laatsten, met grond, van verscheide aanmerkelyke eilanden gewag maaken, welke tusfchen *Helium* en *Flevum* lagen, en door de verdeelingen van den *Rhijn* gevormd wierden: — alle bewoond door onderscheide natien, aan welke CÆSAR geen eenerleije levenswijs, en PLINIUS uitdrukkelijk vershil-

len-

lende benaamingen toeschrijft. Maar al wilde men geene van deeze uitloopen van den *Rhijn*, aan den westkant van het *Flie* toestaan, wy zullen egter aan den oostkant nog Eilanden vinden, welke van ouds alleen door eenige rivierspranken, maar nu ook door de Zee van het vaste land gescheiden zijn, als ter *Schelling*, *Ameland*, *Schiermonnikoog*, enz.

FR. Alles wordt my hoe langer hoe duidelyker, en my dunkt, dat Vader deeze oude Schryvers met elkander vereffend heeft.

E. Nog niet volkomen. MELA spreekt nog van de *Waal* nog van de *Maas*, in welke laatste rivier de *Rhijn* volgens het eenpaarig getuigenis van CÆSAR, PLINIUS en TACITUS, ten humen tyde zich door de *Waal* ontlast heeft, en nog heden ontlast. „Ter linker zyde blijft hy, na zich verdeeld te hebben een Rivier, en tot dat hy uitvloeit, de *Rhijn*, ter regterzyde eerst eng, vervolgens een groot Meer uitmaakende, wordt hy weder naauwer en ontlast zich als eene Rivier in Zec.” Vergelijk deeze woorden van MELA met die van de overigen, en gy zult het verschil aanstonds gewaar worden, vooral wanneer gy TACITUS met aandacht leest: deeze zegt, „dat de *Rhijn* zich aan het begin van den *Batavischen* akker aan twee stroomen verdeelt: — zijn naam en heftigheid van

loop behoudt, daar hy *Germanien* voorby-
streeft, tot dat hy zich met den Ozeaan
vermengt: maar lanks den *Gallischen* oever
breder en zagter heenen vloeijende, wordt
hy de *Waal*, straks de *Maas* geheeten, en
stort door den geweldigen mond van deeze
Rivier in denzelfden Ozeaan."

FR. Hoe zal men dit vereffenen?

E. Daar zijn er die meenen, dat *MELA*
en *TACITUS* volstrekt van dezelfde takken van
den *Rhijn* spreken; — dat de *Waal* en
ook de *Maas*, van daar zy zich met elkan-
der vereenigen zeer wel de *Rhijn* kunnen ge-
naamd worden, en dat zy derhalven de bei-
de buitenste takken van den *Rhijn* op het
oog hebben, zonder zich met den midden-
sten kil, als van minder belang te bemocijen:
maar dit kan ik geenzins gelooven, zonder
nogthans te ontkennen, dat de *Waal* en de
Maas, voor zoo verre de *Rhijn* zijn water
in dezelve uitstort, tot deeze rivier des
noods zouden kunnen gerekend worden, want
anders was het Eiland der *Batavieren* geen
Eiland van den *Rhijn*. Zou *MELA*, die hier
zoo naauwkeurig is in het opgeeven der naa-
men, van *Waal* en *Maas* gezwegen hebben,
indien hy in zyne beschryving den *Rhijn*
volgens dit spoor had willen aanwyzen? zou
de voortreffelyke *TACITUS* van een tak, die
al gaande weg zich tot een groot Meer ver-
wijdert,

Wijdt, en ten laafsten weder de gedaante van eene Rivier aanneemt, kunnen fchryven: dat hy zync *heftigheid van loop behoudt*, tot dat hy zich met den Ogeaan vermengt; daar de andere volgens zijn zeggen, langs den *Gallifchen* Oever breeder en zagter heen vloeide. Indien zy dus volftrekt van dezelfde onderwerpen gefproken hadden, zouden zy zich anders hebben uitgedrukt; maar wanneer wy ons weder de onderscheide bedoelingen van deeze Schryvers herinneren, zullen wy bevinden, dat zy van dezelfde Rivier op eene onderscheide wyze fprekende, egter beiden gelijk hebben. MELA ftelde zich voor, om in zijn kort begrip van aardrijkskunde met weinig woorden, den oorfpronkelyken loop van den *Rhijn* te befchryven, zonder zich met eenige fpranken of afleidingen, die door natuur of arbeid, van tijd tot tijd, gemaakt waren op te houden; — tot deeze behoort de *Waal* alzoo wel als de graft van DRUSUS, fchoon de eerfte veel ouder is dan de laafte, en wy niet bepaalen kunnen, wanneer en door wat oorzaak de *Maas* en den *Rhijn*, langs dit kanaal zijn vereenigd geworden. Als of er dan aan geen van beide zyden zulk eene afleiding plaats vond, die in den beginne ook van klein belang zullen geweest zijn, gaat MELA voort en volgt den

Rhijn in zijn natuurlyken, eenzaamen loop, daar hy in een zelfde kil bestendig voortvloeit, tot dat hy *niet verre van de Zee* zich hier en daar verspreidt; — ter linker zyde eene rivier, en wel tot dat hy uitvloeit de rivier de *Rhijn* blijft, daar hy ter regter zyde, eerst eng en aan zich zelyven gelijk, allengskens wyder wordt. Men kan dit niet anders verstaan, dan van den *Rhijn*, die alleen onder deezen naam tot *Utrecht* loopt, en daar zich in twee takken verdeelt, waar van de linker onder den zelfden naam en de gedaante van eene Rivier in zee by *Katwijk* vloeide, terwijl de andere tak zich wel ras in een groot Meer verspreidde. MELA beantwoordde dus ten vollen aan het denkbeeld, dat de ouden van den *Rhijn* hadden, dat dezelve namelijk zich by zynen uitloop in twee takken verdeelde, gelijk hy ook weleer gedaan heeft, waarom hy van de Dichters de *twee hoornige Rivier* genoemd wordt, het welk zommigen wel op deszelfs oorsprong, die uit twee aderen ontstaat, willen toepassen: maar VIRGILIUS, die zich onder anderen van deeze omschryving bedient, heeft alleen het oog op deeze landstrecken, welke by die der *Morinen* lagen, en van de *Romeinen* onder de uiterste grenzen van hun gebied gerekend wierden.

FR. Hoe is deeze tak tot dus verre genoemd geweest?

E. Dit

E. Dit vinde ik niet by MELA. Thans noemt men hem de *Vecht*; maar PLINIUS geeft niet onduister te kennen, dat hy ook de *Rhijn* geheeten wierd, ten minsten tot dat hy zich in de Meeren uitstortte. Het grootste van deeze Meeren, wierd *Flevo* genaamd; dus zou ook het eiland, de sterkte der Romeinen aan den uitloop gesticht, en de Rivier zelfs zijn genoemd geweest, want de woorden *Flevo*, *Flevus* en *Flevum* schynen my alleen in den uitgang te verschillen; maar dit komt my min waarschijnlijk voor, immers wanneer men het op deezen geheelen arm zou willen toepassen. Van welk een tijd en oorsprong intuschen het woord *Vecht* zy, betuige ik niet te weten. — Dan wat nu TACITUS betreft, daar CAESAR en MELA ons een denkbeeld van den loop der Rivieren, vooral van den *Rhijn* wilden geeven, wilde hy ons de legging van het *Eiland der Bata-vieren* aanwyzen. Dit begon by de eerste verdeeling van den *Rhijn*, welke te dier tijd plaats had, — wierd aan de eene zyde door de *Waal* en de *Maas* bestooten; en aan de andere zyde?..... Deeze groote vraag wordt dan ten vollen beslist: — door den *Rhijn*, daar hy zynen naam behoudt tot dat hy in zee loopt, daar hy even snel blijft, en *Germanien* langs vloeit: en terwijl wy dit alles alleen met zekerheid kunnen zeggen

van den tak, die van *Lobeth* of *Schenkschans* tot aan *Utrecht*, en van *Utrecht* tot aan *Leiden* in zee liep, is deeze zaak uitgemaakt, over welke zoo lang en zoo hevig getwist is. Dat eene Rivier naauwer kan zijn en teffens sneller vloeijen, dan een andere welke in een wyder bed geen grooter toevvoer van water heeft, is klaar te begrypen, waarom de aanmerking van *TACITUS* geenzins tegen onze stelling, en de woorden van *PLINIUS* strijd, die hier aan den *Rhijn* maar een *middelmaatigen kil* toeschrijft; dezelve worden veel eer bevestigd door het geen hy volgen laat, „langs den *Gallischen* oever breeder, en zagter heenen vloeijende.” Wat voorts de scheiding tusfchen *Germanien* en *Gallien* betreft, welke hier aan den eigenlijk gezegden *Rhijn* schijnt toegeschreeven te worden, daarover kan ik my nu niet uitlaten. Wy zouden dan in een nieuw gefchil moeten treden, dat in 't vervolg zal beslegt worden. Indien wy dit Eiland tegen de uitdrukkelyke aanwyzing van *TACITUS* van binnen naauwer beperken willen, is het onmogelyk, dat het een volk, het welk eenigen naam verdiende, — van het welke men zoo groote daaden vind aangetekend, zou uitgeleverd hebben; wanner men de leevenswyze der natie in dien tijd in aanmerking neemt. Hoe kon *PLINIUS* dan spreken van het zeer

edel

edel of *beroemd* eiland der *Batavieren*, en ZOSIMUS (*) het houden voor het *grootste* der Rivier-eilanden? — En verder kan men het niet uittrekken, of men vindt zich verlegen met de andere volken, welke volgens PLINIUS, en andere Schryvers in deezen omtrek gewoond hebben.

FR. Nu zie ik duidelijk de grenscheidingen van het *Batavische* land, en ik begrijp tefens waarom TACITUS van den dorden uitloop van den *Rhijn*, en de *Flevo* niet behoefde te spreken.

E. Dit was geheel buiten zijn bestek. Maar gy ziet ook waarom hy alleen van één Eiland, en CÆSAR en PLINIUS, daar en tegen, van veele Eilanden moesten gewag maaken. Het veld hunner beschryving was zeer ongelijk in uitgestrektheid. Onthoudt dit, en het zal veel verwarring voorkomen, dat men doorgaans onderscheid moet maaken tusschen het *Eiland* of de *Eilanden van den Rhijn*, en het *Eiland der Batavieren*. Het laatste was onbetwistbaar een Eiland van den *Rhijn*, maar niet het eenigste. Alle de andere, voor zoo verre zy door twee armen van den *Rhijn* of door den *Rhijn*, de *Waal* en de *Maas* gezamenlijk omringd wierden, kon men, in zekeren zin, wel als één Eiland aanmerken; maar

(*) L. III. c. 6.

Maar voor zoo verre zy door verscheide Spranken en Riviertjes van elkander wierden afgescheiden, maakten zy inderdaad verscheide Rivier-eilanden uit, omtrent gelijk *Zeeland* uit verscheide eilandjes bestaat, en nogthans maar éene *Provincie* is. Dit is eene onderscheiding van meer weezenlijkheid, dan die van oud- en nieuw *Batavien*, welke van veelen op het gezag van HADRIANUS JUNIUS aangenomen is.

— Ik vertrouw, dat gy nu een klaar denkbeeld hebben zult van den oorspronkelijken loop der voornaamste Rivieren van ons Vaderland. Dit onderwerp, op zich zelve min aangenaam, is te moeilijker geworden, door alle de vershillende gevoelens waarin men het verward heeft, maar het is van de grootste aangelegenheid, om op een zekeren voet te kunnen voortgaan. De Rivieren waren van ouds, en zijn nog de voornaamste grenscheiden tusschen volk en volk. Wanneer gy begrijpt, dat wy in éene zamenpraak genoegzaam hebben afgehandeld, waarover men geheele boeken heeft geschreeven, kan het u niet lang gevallen zijn.

FR. In 't minste niet mijn Vader! Ik zou er egter nog beter begrip van hebben, indien ik eene kaart voor my had, dewelke my al het verhandelde zou kunnen ophelderen en herinneren; wat spijt het my, dat er geene zoodanige voorhanden is! — Maar zij er
nog

nog meer Rivieren, over welke wy spreken moeten, eer wy kunnen voortgaan?

E. O Ja, een laag en waterrijk land gelijk het onze is, wordt even als ons lighaam, door zeer veele groote en kleine aderen doorsneden. Dezelve zullen ons egter zoo lang niet ophouden, om dat ze van minder aangelegenheid zijn, en wy ook veel minder, of geheel niets dan de naam daar van aangetekend vinden. Maar wy zullen dit tot eene nadere gelegenheid uitsstellen, ik wil uwe aandacht niet vermoeijen. Indien mijn tijd het vergunt, zal ik een kaart schotzen volgens de opgave van onze autoren, zoo als ik meen, dat dezelve moeten begreepen worden.

FR. Wilde Vader dit doen, hoe zeer zou ik my verblyden!

V I E R D E
Z A M E N S P R A A K

O V E R D E

Kaart van Nederland, volgens de oudste berigten opgemaakt. De redenen van haare ongelijkvormigheid met de tegenwoordige, onderzocht. De Schelde, de Yssel, de Vecht, en andere Rivieren aangewezen. De Oude benamingen en verdeelingen deezer Landen. Of dezelve tot Gallien, of tot Germanien behoort hebben? Eenerley oorsprong deezer natien, uit de bevolking van Europa beweezen. De eerste Inwoners van de Nederlanden, welke dezelve ten minsten voor een gedeelte verlaaten hebben. Geduurige verhuizingen, van welke die van de Cimbren en Teutonen zeer berugts is, enz.

E. Tree binnen FREDERIK, gy komt regt van pasfe. Ik heb de kaarten van PEUTINGER opgezocht, naar welke gy nieuwsgierig waart, hier zijnze; bezie dezelve naauwkeurig, zy zijn een gedenkwaardig stuk der Oudheid.

Fr. Ja, maar geheel van onze landkaarten
ver-

verschillende; ik zou met deeze strooken in lang zoo wel niet kunnen te regt raaken.

E. Wy zijn in zommige zaaken in den tijd van ettelyke eeuwen, weinig gevorderd boven de Ouden, in zommigen zelfs agter uit gegaan, het zou de nieuwe waereld tot eene onuitwischbaare schande strekken, zoo wy niet in andere opzigten hun waren voorbygestreefd; en de gebouwen opgetrokken hadden, waar van zy de fondamenten lagen. De naauwkenrige berigten, die wy by de oude aardrijksbeschryvers van Landen en Volken vinden aangetekend, in een tijd, wanneer de boeken zeldzaam, en de verstandhouding bezwaarlijk waren moeten ons verbaazen: maar zoo lang de waare grootte en gedaante van den aardkloot onbekend: het onwaardceerlijk nut van den Zeilsteen nog niet ontdekt was, de hulpmiddelen tot Sterrekundige waarnemingen zeer gebrekkelyk waren, konden zy onmogelyk de lengte en breedte op welke de plaatzen gelegen waren, behoorlyk opgeeven. Deeze oude Kaart heeft evenwel haare nuttigheid voor zoo verre niet alleen de naamen der plaatzen, maar ook derzelve afstanden daar in aangetekend staan: en deeze nuttigheid zou nog grooter zijn, zoo men altyd kon ontdekken, waar van daan, of op welk cene wyze die berekend zijn. — Maar gy zult misfchien beter uit deeze Kaart kunnen

nen komen : ik heb dezelve op uw verzoek getekend , dat my veel moeite gekost heeft ; maar deeze zal ik my gaarn getroosten , zoo mijn FREDRIK , er maar eenig voordeel van trekken kan.

FR. Ik ben u ten hoogsten dankbaar , mijn Vader. — Is deeze Rivier niet de *Maas* , — deeze de *Rhijn* , die door de *Waal* in elkander vlocijen ? waar vinde ik nu de *Vecht* , het *Meer* en het Eiland *Flevo* ? Ik zie ze hier duidelijk ; maar welke zijn de andere Rivieren ?

E. Ik heb de naamen nog niet aangetekend , de tijd heeft my ontbroken , dit zal ik naderhand doen , maar u voor tegenwoordig eenige mondelinge opheldering geeven. Laaten wy weder ons van de hedendaagsche kaart van de Nederlanden bedienen , en dezelve met deeze schets vergelyken , op dat gy te eerder ontdekken moogt , waar in zy van elkander verschillen. Het geen het eerst in 't oog loopt , is dat gy in myne Kaart eenen verderen uitsprong van onze kusten in de *Noordzee* en ongelijk kleiner waterplasfen , zult ontdekken. De tegenwoordige strekking ziet gy met stippen aangewezen , de oude is min of meer overal twee uren gaans verder : dit verloren gedeelte van ons land hebben wy nagespoord , en op onze kaart gebragt , wijl wy dan best uitkomen met de 80,000
Schre-

Schreden van de samenvloeiing van *Waal* en *Maas* by CÆSAR; en met de 100,000 van *Schenkschans* af by PLINIUS berekend.

FR. Ik heb al by my zelve nagedagt, nu Vader my getoond heeft hoe veel geweld de *Noordzee* op onze Stranden heeft geoeffend in de drie laatste eeuwen, waar het by toegekomen is, dat ons land in vroeger tyd zoo veel verlies niet schynt geleden te hebben.

E. Indien wy uit de laatste eeuwen eene berekening wilden opmaaken, zou het zeker by geen twee mylen blyven; maar men kan op zulke toevallige gebeurtenissen in de natuur, die door een samenloop van verscheide oorzaken op het onverwagtfte ontstaan, of weder een geruimen tijd ophouden, nimmer eene vaste berekening maaken; evenwel heeft het niet ontbroken aan zuiken, die dit ondernomen hebben: — die b. v. uit eenige onderscheide *Lava's* of gesmolte stoffen door den berg *Vesuvius* uitgeworpen, en uit den tijd, die de natuur noodig zou hebben, om dezelve met een genoegzaame hoeveelheid aarde te bedekken, eene oudheid van deezen aardkloot meenen te kunnen berekenen, welke zich veel verder uitstrekt, dan het begin, dat MOZES aan deeze waereld in het boek der Scheping gegeven heeft. — Laaten wy dit op het tegenwoordig geval toepasten. Men kan zeer gemakkelyk nagaan, hoe veel de Zee van

onze Kusten in één of twee Eeuwen heeft ingezwolgen, maar zullen wy daaruit besluiten, dat het in agtien Eeuwen negenmaal zoo veel is? waar zou dan het einde zyn van alle verwoestingen, welke de Zee op het drooge zou aangerigt hebben, en nog aanrigten! Er kunnen zekere oorzaken, ons onbekend, hebben plaats gehad, welke onze Kusten minder, dan nu, aan zulk een overlast blootstelden. — Het kan ook zyn, dat de Zee eens de grenspaalen van het Land overtreden en postgevat hebbende, naderhand veel grooter veroveringen heeft gemaakt dan voorheen. Intusfchen komt het my niet onwaarschynlyk voor, dat men de eerste en uiterste verheid, van onze Kusten, moet uitstrekken tot daar de banken beginnen, die voor onze Kusten liggen, welke ik daarom ook met stippen in myne kaart heb aangewezen. Dan blykt het dat de *Hollandfche* en *Westfriefche* Kust omtrent tweemaal zoo veel, als de *Vlaamsche* en *Zeeuwfche* verlooren heeft, en dat, op de hoogte van *Egmond* of van *Alkmaar*, het land, met eene bogt, zich 13 mylen verder in de *Noordzee* heeft uitgestrekt.

FR. Is de *Noordzee* hier het eerst ingebroken?

E. Dit gedeelte van ons Vaderland moest zeker den meesten aanftoot lyden, en dit maakt uwe vraag niet ongepast. Intusfchen blykt

blykt hier uit nader, hoe onmogelyk het is eene zekere en algemeene berekening op het afneemen van onze Kusten, in een bepaald getal van jaaren, te maaken, want dan zou het verlies, hier en daar, zoo veel niet kunnen verschillen. Even hetzelfde moet ik aanmerken omtrent de veranderingen die binnens lands zyn voorgevallen. — De overstromingen, die men, gedurende de laatste agt of negen Eeuwen, in onze Jaarboeken, vindt aangetekend, zyn zoo menigvuldig en geweldig, en hebben, niet tegenstaande al den vlyt welke de inwooners in dien tyd meer dan ooit te voren aanwendden tot behoud van hun Land, zoo veele duizenden morgens vernield, dat men zich ligt zou kunnen verwonderen, dat de Rivieren, die reeds, gedurende zoo veele Eeuwen, hier hunne uitwatering hadden, al de laage landen niet geheel hebben verzwolgen: ten minsten zal men zich bevreemden, wanneer men haar zoo veel minder uitgestrektheid van grond in myne schets ziet beslaan, dan in de hedendaagsche kaarten. Maar wie kan alle de redenen nagaan, waar door de hoofdrivieren van ons Land mischien veel meer water ontvangen en ontlasten dan voorheen? — Er is bovendien in de tegenwoordige gesteldheid van ons Land eene voldoende reden te vinden, waarom de beddingen der Rivieren hoe

langer hoe meer ryzen; en veel meer landen beneden peil raaken.

FR. Welke reden is dat?

E. Deeze is in onze Dyken te vinden, die de eerste *Nederlanders* niet hadden. Hier uit volgde, dat by de overstromingen der Rivieren alle de laage landen bedekt wierden; maar deeze vloedden bragten ook een slijk en slibber met zich, welke op de landen bezakkende, dezelve telkens aanhoogden, en even als de *Nijl* in *Egipten* jaarlyks vrugtbaar maakten. Nu blijft dezelfde, of mischien eene grootere hoeveelheid van afgevoerde stoffen binnen de oevers der Rivieren, welke aan weerszyden door zwaare dyken beslooten zyn, waar door ge wel begrypen kunt, dat de bodems hoe langer hoe hooger moeten worden, hoe langer hoe minder water kunnen bergen, vooral nabij de zee, waar het afvloeiende water den meesten tegenstand ontmoetende, ook de grootste bezakking moet plaats vinden. Indien de berekening doorgaat, welke men hier op gemaakt heeft, zal het er met onze laage landen, welke veel eer afneemen, dan hooger worden en dus, hoe langer hoe dieper beneden het water moeten zinken, door den tijd zeer gevaarlyk uit zien.

FR. Was het dan niet beter geene dyken te hebben, welke, zoo my voorstaat, in den *Katechismus* der Natuur ook afgekeurd worden.

E. Hoe deerlyk zou het er uitzien, zoo
wy

wy tegen het water van onze rivieren en binnenzeën ons thans agter onze dyken niet konden verschuilen ! wy mogten dan het grootste gedeelte van onze grasryke beemden wel verlaaten , wijl dezelve maar een zeer korten tijd van het jaar het hoofd boven het water zouden steeken , of altoos onder blyven . Maar of onze voorzaaten wel of kwalijk gedaan hebben , dat zy zich zelfs en hunne landeryen *in dien tijd* binnen aarden wallen hebben beslooten is eene andere vraag : buiten twijffel hebben zy het noodzaakelyk geoordeeld , zoo dra zy by eene toeneemende beschaaving de overstromingen en wijkneemingen naar hunne vlietbergen en hoogten voor ongemakken des leevens begonnen aan te zien , of andere omstandigheden , welke ons nu onbekend zijn , hun een verblijf op den onbedijkten akker , waar hunne voorouderen het zoo lang hadden uitgehouden , onverdraagelyk maakten . Wy durven hen ten minsten geen verwijt doen over zodanig eene onderneming , daar wy zoo weinig weten van de tyden , waar in dezelve is ter uitvoer gebragt , en wy het zeker *in de tegenwoordige gesteldheid van zaaken* als eene welmeenende voorzorg moeten aanmerken , die zy voor zich zelve niet alleen , maar ook voor ons , hunne Nakomelingen , dagten te moeten gebruiken . Want al had dezelfde evenredigheid van hoogte tusfchen land en water nu plaats , welke

er toen plaats greep, hoe zou het u aanstaan, wanneer gy u op het onverwagtfte rondom in het water, en vooral in de guurste Jaarfaizoenen telken dage voor zulk een bezoek bloot gesteld vond, waar door de gemeenschap belemmerd, en gy met uwe bezittingen en vee op een soort van eiland in het midden van een baare zee u zoudt moeten behelpen? Dit gaat nog aan, voor inwooners van de eilanden *Marken*, *Schokland* en dergelyken, maar ons, die in onze nette wooningen aan alle gerak en gemak gewoon zijn; die ons zoo veele zaaken, welke ligt bederf onderworpen zijn, onontbeerlijk hebben gemaakt, zou zulk eene levenswyze tot de ellendigsten aller menschen maaken.

FR. De verbeelding alleen doet my beeven: en ik heb zoo veel gehoord en geleezen van de jammeren, welke door de watervloeden, zelfs nog onlangs, veroorzaakt zijn, dat ik het nooit verlang te ondervinden.

E. Deeze waren meest door inbraaken van de zee veroorzaakt, waar tegen wy volstrekt moeten verzekerd worden, wyl het zoute water niet alleen veel nadeel doet, maar onze vette beemden ligtelyk met zand in plaats van met slijk zouden kunnen overdekken, waarby wy veel zouden verliezen. Intusfchen was het te wenschen, dat onze Voorouders het nog wat hadden kunnen uitharden, en

tot

tot geene bedykingen waren overgegaan , voor dat onze gronden door de overstromingen en bezakkingen van het rivierwater grooter hoogte gekreegen hadden.

FR. Wanneer heeft men daar mee begonnen ?

E. Men schrijft gemeenlijk de eerste bedyking , in een gedeelte van ons Land , aan dienzelfden DRUSUS toe , welke de *Rhijn* met den *Ysel* heeft laten vereenigen : ondertuschen behoeften de inboorlingen van geene Vreemden eene kunst te leeren , waar toe zoo weinig schrandrheid noodig is , dat zelfs de Bevers vry verre in dezelve gevorderd zyn. Wanneer iemand het water van zynen grond wil weeren is er niets eerder nog beter voor hem by der hand te neemen , dan dat hy een aarden wal rondom denzelfen opwerpe , en wy weten ook , dat de eerste dyken zeer laag en eenvoudig opgeworpen waren van het geen voorhanden was. Zy waren daarom alleen bestand tegen de gewoone vloedcn , maar wanneer deeze tot eene buitengewoone hoogte reezen zullen de inwooners zich in grooter verlegenheid , dan voorheen bevonden hebben , wijl hun werk tegen zulk een overmagt niet bestand was , en zy veel minder middelen hadden dan wy , om het water van hunne landen te slyten , waar door de poelen en moerasfen zeer moesten vermenigvuldigen.

FR. Ik dagt dat er tot het aanleggen, en behouden van dyken, veel noodig was.

E. Gewisfelijk ja; indien men ziet op de tegenwoordige tyden, waarin de dyken eene verbaazende menigte waters, door wind en stroom dikwerf aangezet, moeten afkeeren, wordt er veel overleg en ondervinding vereischt. Ja somtijds vindt de grootste menschelyke schranderheid, schoon ze de schatten van het veelvermogende *Neerland* tot haaren dienst heeft, zich nog niet in staat, om in onverwagte gevaaren te voorzien, of voorgevallen inbreuken te herstellen; op dat wy met konst en vliegwerk den grond zouden mogen behouden, die wy hebben. Indien gy alles by elkander voegt, wat de kracht van het water, den loop der stroomen, het aanleggen van dijksluis- en molen-werken betreft, maakt dit eene weetenschap van eene verbaazende uitgestrektheid uit, waarin maar zeer weinige Stervelingen eene gegronde ervarenheid bezitten. — Maar ik had alleen het oog op de eerste beginselen, welke zekerlijk zeer eenvoudig waren, en, van tijd tot tijd, tot grooter volmaaktheid gebragt zijn. — Dan laat ons tot de kaart, en de Rivieren keeren, welke in dezelve zijn aangewezen. Wy zullen om 't gemak de kust volgen langs de *Noordzee*, beginnende in het Zuidwesten, daar wy het eerst eenen tak van de *Schelde* ontmoeten, welke

ke zich noch met een anderen tak ontlastte in de *Maas*.

FR. Waar zijn hier de *Zeeuwsche Eilanden*?

E. Die waren er niet. Alles was vast land. *Vlaanderen* en het tegenwoordig *Zeeland* was aan een verbonden, alleen liep er een klein riviertje tusfchen beide, door Keizer OTTO de DERDE tot een Kanaal verwijld, dat met sluizen wierd afgeslooten, tot dat de Zee alles overweldigde, en zich eenen doortogt tot de *Schelde* maakte, welke thans de *Hond* of *Westerfchelde* genaamd wordt. Hier door kroeg het water meer en meer de overhand en die velden, die voorheen naauwlijks van elkander waren gefcheiden, raakten eindelijk voor altoos zeer verwyderd. — Zommigen hebben deezen uitloop een mond van de *Maas* genoemd, met oogmerk om deeze landen met goeden fchijn tot het eiland der *Batavieren* te betrekken: maar inderdaad is hy niet anders dan de mond van de *Schelde*, of van de *Tabuda* volgens PTOLEMAEUS, welke haaren oorspronk heeft in *Picardyen* in 't land van *Vermandois*, uit denzelfden berg *St. Marten*, daar de *Somme* en de *Sambre* uit ontspruiten; en na een gedeelte van *Vrankryk*, *Henegouwen*, *Vlaanderen* en *Braband* doorgevloeid te zijn, zich hier, voor de helft, ontlastte, terwijl het ander gedeelte in de *Maas* en met dezelve door ce-

nen mond in de *Noordzee* vloeide. Op deezē voet kunnen wy de oudste en beste aantekeningen over deēze rivier gevoegelykst overeenbrengen. Deēze zelfde uitloopen zyn ook nog voorhanden, maar zy zyn thans zoo zeer vermenigvuldigd, als er eilanden geteld worden, welke zy bespoelen.

FR. Het is dan wonder dat de Zee, die op zoo veele plaatzen heeft weeten in te breeken, hier niet alles overstromd, en overweldigd heeft.

E. Dit is buiten twijffel veroorzaakt door de ongelijkheid der gronden; de laagste, welke by elken hoogen vloed dras lagen, hebben ten laasten voor het water moeten wyken, terwijl de hoogere het hebben uitgehouden, en tot waare eilanden zyn gevormd, hoedanige dezelve, in zommige tyden, toen reeds scheenen te zyn: daarom wordenze twijfelagtig in zommige Kaarten aangewezen, het geen ik nagevolgd hebbe. Voorts wierden deēze landen door een aaneengeschakelde keten duinen even als die van *Vlaanderen* beschermd, agter welke men veele boschaadien vond, waar van de overblijffelen menigwerf in zee ontdekt zyn. Zy wierden alleen van de overige landstreeken gescheiden, door den zeer wyden mond van de *Maas*, welke op die van de *Schelde* volgt, en *Helium* genoemd wierd.

FR. Hoe komt deēze mond zoo wijd? dus
is

is hy niet in de nieuwe Kaarten , daar het *Haringvliet* en de *Hond* zich veel grooter ver-
toonen.

E. Wanneer men in aanmerking neemt van
welk eene lengte en aangelegenheid de *Maas*
is , welke hier en daar zoo veele wateren
ontvangt , daar dezelve maar één uitloop had ,
kan men ligt begrypen , dat deeze zeer groot
moest zijn , vooral na dat de *Rhijn* door de
Waal zich ook in dezelve begon te ontlasten ;
waarom dezelve ook nu en dan als de mond
van den *Rhijn* , en wel als de *Wester-mond*
van deeze meer beroemde Rivier wordt aan-
gemerkt. In vervolg van tijd , wanneer het wa-
ter door het *Biesbosch* zich een gereeder weg
baande , en de *Rhijn* ook door de Graft van
drusus afgeleid wierd , is de oude en eenig-
ste mond van de *Maas* merkelyk vernaauwd ,
zelfs hebben er zich plaatzen en eilandjes in
beginnen te vormen , en men zou den tijd
na ons kunnen beleeven , dat hem na zoo veele
afleidingen eindelijk een dergelyk noodlot trof ,
als den oorspronkelyken mond van den *Rhijn*.

Fr. Welke mond is dat ?

E. De derde , die gy hier op de Kaart ziet
ter plaatze , waar men naderhand *Katwijk* heeft
gesticht. Deeze is de middelste mond van
den *Rhijn* , maar eigenlyk de *Zuidelyke* of
Westelyke , over wiens noodlot wy reeds in
't breede gesproken hebben , waarom wy voort-
gaan

gaan tot den *Noordelyken* of *Oostelyken* mond van den *Rhijn*, want op beide wyzen word dezelve omschreeven, zonder ons met de andere ontlastingen, welke wy niet verder dan tot eene zekere waarschijnlijkheid hebben kunnen brengen, op te houden. Ik heb ze alleen met eenige stippen aangetekend. Omtrent deezen derden of noordelyken mond van den *Rhijn*, de *Flevus* of *Fleestroom* vindt hetzelfde plaats, dat wy by den aanvang van ons Land omtrent den mond van de *Schelde* hebben aangetroffen, namelijk eene menigte van Eilanden, welke thans of de *Zuiderzee* van de *Noordzee* scheiden of zich langs de *Friesche* kust uitstrekken tot voorby de *Eems*. Deeze eilanden zijn ook overblijffels van eene kust, die hier en daar wel door den uitloop van Riviertjes wierd doorsneden, maar voor het overige aan een, en zoo wel als de gansche uitgestrektheid, die wy langs de *Noordzee* omgewandeld zijn, door een keten duinen beschermd wierd. Het land was ook van eene ongelyke hoogte, en liep op de laagste plaatsen dikwerf onder. De sporen van de Riviertjes en oude uitwateringen zijn nog te vinden in de *Borne*, die zich door het *Born-diep* ontlastte, maar door het *Dokkumer* diep ook gemeenschap had met de *Lauwers* en de *Hunze*. Deeze drie vormden eenen inham, van welke door geduurige inbraaken de *Lauwer*

zee geworden is. Ten laafsten komen wy aan de *Eems*, welke de oofteyke grensfchiding van dit gedeelte van ons Land uitmaakt, waar in de *Fimel* of *Fivel Aa*, de *Pekel Aa*, de *Westerwoldsche Aa*, nevens andere Riviertjes en Beeken vloeijen. By deezen mond van de *Eems* vindt gy in de nieuwe Kaart een wyden froom en plas, welke de *Dollaart* wordt geheeten, en zigbaar door de zee ingebroken is, waar door eene menigte landeryen, dorpen en huizen zijn vernield. Voornaamlyk is dit gefchied in twee inbraken die in *February* en *December* van 1277 voorvielen.

FR. Dit zelfde noodlot moet dan deeze ganfche kust ondergaan hebben, want ik vinde hier overal Zee in de nieuwe Kaart, tufchen de Eilandjes, en het vaste Land.

E. Zoo is het ook. Al het laagere land heeft voor de overmagt der Zee moeten bukken, en er zijn niet dan eenige *ruinen* van overgebleeven, — boven het water, deeze zijn de eilanden; — en onder het water deeze zijn de wadden, tufchen welke hier en daar geulen en dieptens loopen, buiten twijffel overblyffelen van de reeds gemelde Riviertjes, waar door deeze froomen ook voor kleinere Schepen bevaarbaar zijn. De naam van *Wadden-Zee*, *Mare Vadofum*, is van een zeer vroegen oorfprong, en de Ouden hebben er zich al van weeten te bedienen,

om

om de holle *Noordzee* zoo veel mogelijk te vermyden, waar uit men besluiten kan dat deeze inbraaken al eerder dan die van *Zeeland* hebben plaats gehad. Voorts kon de *Rhijn* door middel van zijn Noordelyken arm zich ook hier volgens de uitdrukking van *CÆSAR*, door verscheide wegen ontlasten en even zoo veele rivier-eilanden vormen, het geen ge nu klaar ziet opgehelderd.

FR. Er blijft nu geene duisterheid voor my meer over, maar waar moeten wy nu heen, nu wy hier aan de Grenzen van ons Land gekomen zijn.

E. Wy moeten te rug naar den *Rhijn*: laaten wy ons verbeelden, dat wy den zelven voor de verandering met eene sloep door het *Flie* opvaaren, dan zullen wy de voornaamste Riviertjes ontdekken, welke zich te vooren in den *Rhijn*, en naderhand in het meir *Flevo* ontlastten, om door den *Flie*stroom gezamenlijk in zee te storten. Aan den westkant zullen wy er geene van naam aantreffen, maar veele aan den Oostkant en Zuidkant van het voornoemde Meer: de *Tjonger*, de *Linde*, de *Kuinder*, de *Vecht*, die uit verscheide takken, waar van een de *Dinkel* gheeten wordt, voornaamelijk in het *Munstersche* ontspruit, en door de *Regge* met de *Schipbeek* vereenigd wordt.

FR. Ik meende, dat de *Vecht* by *Utrecht* ontsproot.

E. Zoo

E. Zoo doet hy , maar hier is ook eene Rivier van denzelfden naam , welke de *Overysfelfche Vecht* ter onderscheiding geheeten wordt. Zoo heeft men ook de *Eems* in *Oost-Vriesland* en in het *Sticht* ; de *Yssel* zoo wel in *Holland* als in *Gelderland* : vooral is de naam van *Aa* zeer gemeen , maar wel meest by de grenzen van *Vriesland* en in *Brabant*. Verscheide beeken die den naam van *Aa* draagen , ontlasten zich ook in de *Vecht*. Waarschijnlijk heeft dezelve , eef de *Zuiderzee* , waarin zy nu door het zoogenaamde *Zwarte Water* valt , zoo ver inbrak , zich vereenigt met den *Yssel* , de voornaamste rivier , welke zich in deezen arm van den *Rhijn* ontlastte , en met denzelven door het *Vlie* in de *Noordzee* stortte. Wy kunnen toch den *Yssel* , gelijk reeds aangemerkt is , zoo min voor den *Noorder Rhijn* houden , als wy hem een afzonderlyken uitloop zouden toeschryven , waar van geen het minste spoor te ontdekken is , dan by zulke Schryvers , die het eiland der *Batavieren* zoo ver mogelijk , en wel tot aan deezen *Yssel* hebben willen uitstrekken. Doch dit is een misverstand. De *Yssel* , of de *Isala* , de *Sala* ook wel *Nabalja* , maar nimmer de *Rhijn* geheeten , heeft een afzonderlyken oorspronk in 't Hertogdom *Cleef* by 't Steedje *Ringelenberg* ; en was voor dat

dat DRUSUS hem met den *Rhijn* vereenigde, van veel minder belang, schoon hy het Riviertje de *Berkel* en de *Schipbeek*, ten oosten in het Bisdom *Munster* ontspruitende, en aan de andere zyde een weinig laager de *Grift*, in zynen boezem ontvangt. — Het land, dat gy hier ziet tusfchen den *Ysel*, den *Rhijn*, de *Vecht*, en het Meer *Flevo*, is hoog en bergagtig, men vindt er daarom minder water dan elders. Eenige beeken waarvan de *Luntersche* de voornaamste is, ontspruiten voor een gedeelte in de veenen, die men ook hier aantreft, en verëenigen zich tot een foort van Rivier, welke ook de *Eems* geheeten wordt. — Wy zijn dus gevorderd tot aan den ingang van het Meer, waar wy het *Ye* ontmoeten, door welk hetzelfde gemeenschap heeft met den *Amstel*, de *Zaan*, het *Spaaren* en andere kleinere Riviertjes, met welke wy ons thans niet zullen ophouden, maar ons watertogtje door de Utrechtsche *Vecht* voortzetten, tot aan den *Middel-Rhijn*, waar wy ons aan land begeeven zullen. — Hier ziet gy het zoo zeer beroemde Eiland, thans door de *Linge*, de *Lek*, den *Ysel*, de *Gouwe*, de *Nieuwe Maas* en de *Merwe*, in verscheide groote stukken gesneden, welke stukken door veele vlieten en beeken al weder verdeeld worden: maar schoon de meeste van die binnen wateren van een
zeer

zeer hoogen Ouderdom zijn , meen ik egter dat ze in hunne beginselen geenfins van die uitgestrektheid en aangelegenheid waren , gelijk zy nu zijn. Gy hebt gezien , dat men de Landen , welke rondom door het water besloten waren , ras Eilanden noemde , en dan zou men , indien hier zoo veele doorsnydingen van ouds hadden plaats gehad , voor één veele eilanden geteld hebben ; intusfchen spreken de Schryvers bestendig van één Eiland , schoon het door twee onderscheide volken bewoond wierd. Ik heb u ook reeds gezegd dat de *Lek* oulings van een zeer klein belang , en niet meer dan een beekje geweest is , het welk uit den *Rhijn* sproot , maar , volgens de algemeenste berigten , door toedoen van een der beroemdste Opperhoofden van dit Eiland van zulk eene aangelegenheid is geworden. De voornaamste Riviertjes aan de overzyde van de *Maas* , van de *Schelde* af te rekenen , worden nu genoemd de *Dintel* of de *Merk* , de *Donge* , de *Dommel* en de *Aa* , welke twee laatste in de moerassen van de *Donderflagsche* Heide en de *Peel* ontspruiten , en verscheide beeken ontvangen eer zy , gelijk de twee eerste in de *Maas* invloeijen. In de *Schelde* zelve , waarmede wy ons tochtje begonnen hebben , en ook besluiten zullen vloeide weleer de *Stryne* , en nu nog de *Zoom* , welke egter zoo min als andere zou

I. DEEL. K ver-

verdienen genoemd te worden, indien dezelve door eene sterke vesting, welke men daar, in laater tijd, aangelegd heeft, niet berugt ware geworden. Daar wy nu ons reeds in de overheerde landen van den Staat buiten de grenzen van onze zeven gewesten bevinden, zullen wy ons hier mede vergenoegen, te meer daar wy zoo weinig met zekerheid spreeken kunnen van den loop en de lengte der riviertjes en beeken in de vroegste tyden, van welke men in 't geheel geen gewag vindt gemaakt in de oudste gedenkschriften. Alles wat wy er van zeggen kunnen moet uit de tegenwoordige gesteldheid worden opgemaakt; maar kunnen hoofdrievieren in haare takken zelfs verloop en veranderen, hoe veel te meer is dit van kleinere stroomen en beeken te verwagten. Ik wil daarom ook niet, dat deeze kaart hooger dan eene Schets by u worde aangemerkt, welke tot opheldering van myne beschryving alleen is opgemaakt, volgens de opgave der oudste Schryveren, in vergelyking met den tegenwoordigen toestand van ons Land. Men zal er zoo ik vertrouwt minder tegenstrydigheden in ontdekken, dan in de meeste andere Kaarten, egter wil ik dezelve niemand als een nauwkeurig tafereel van den vroegsten staat van ons Vaderland opdringen.

Fr. Zy heeft my veel klarer denkbeeld gegeven, en ik dank er u nog voor

voor , mijn Vader ! Is er nu niets meer over deze Landstreek aan te merken ?

E. Niets , dan dat gy u van dezelve in deze tyden , wanneer het water overal een vrijen loop gelaaten wierd , geen akelig denkbeeld moet vormen , maar een land voorstellen , dat voor het grootste gedeelte met allerlei geboomte bezet , egter genoegzaam tusfchenruimten had voor weiden , en graanvelden , — dat overal met beeken en rivieren doorsneedden , de noodige drank voor mensch en beest , maar telfens een gunstige gelegenheid tot den vischvangst opleverde , welke de strandbewoners naar genoegen ook in de *Noordzee* konden oeffenen : waar in een volk , dat naar de oorspronkelyke wetten der natuur met zeer weinig te vrede was , in de beste Jaarfaizoenen een genoegzaamen voorraad en overaangenaam verblijf vond : — terwyl zy , die weinig omflag hadden , zich met hun vee in den winter , en by hooge vloedden zeer wel wisten te behelpen. Inwooners , die naar de gesteldheid van het land gevormd zijn , kunnen het overal houden : maar hier zou iemand van de tegenwoordige eeuw , zoo hy alleen zyne gemakkelyke wooning met zich had kunnen voeren , een gedeelte van het jaar , waar in hooge vloedden hem geene bekommring konden baaren , met genoegen hebben kunnen flyten ;

en zich met wandelen, met het beschouwen van de duizendvormige veranderingen der natuur, waar by onze konstige en kostbaare inrigtingen niet haalen; hebben kunnen verlustigen, of met jaagen en vischen bezig houden. Er was dus in lang die eenpaarigheid van tooneelen niet, welke onze vlakke en ope landsdouwten, weiden en kooerenlanden doorgaans opleveren; het beste denkbeeld zoudt gy u van die aloude gesteldheid kunnen maaken in de wouden en bosschen van *Drenthe*, daar de natuur zoo wel als de inwooners zich nog in hunne grootste eenvoudigheid voordoen, en volgens het getuigenis van den voortreffelyken landschapschilder van *DRIELST*, die zich hier voornamelijk heeft gevormd, de schilderagtigste gezigten van ons Vaderland gevonden worden, voor zoo verre het geboomte en den opstal van gebouwen aangaat. Elders zijn zeker uitneemender vergezigten, welke egter niet altoos geschikte onderwerpen voor de kunst uitleveren. Behalven deeze boschaadien, hier en daar door het land verspreid, was de geheele kust, van *Vlaanderen* af tot aan de *Wadden* toe, langs de duinen met geboomte bezet. By den middelsten mond van den *Rhijn* maakte dit de landstreek zoo verrukkend, dat *AGRIPPINA*, eene Dame van den eersten rang en smaak, besloot daar een landhuis aan te leggen, en wy zullen zien, dat de beschaafde Natie dit land
haar

haar verblijf , haar zorg en haar bondgenootschap waardig gekeurd heeft , het welk geene plaats zou gevonden hebben , zoo wy hier niets dan poelen en meiren hadden te zoeken , waar geen mensch , vooral , die in het Zuidergedeelte van Europa in overvloed en weelde groot gemaakt was , een oogenblik met genoegen , of éénen dag in gezondheid zou kunnen doorbrengen.

FR. Waren hier dan zoo veele wouden en boschen ?

E. O Ja , hier van daan de menigvuldige naamen van plaatzen , die op *bosch* , *woud* of *wolde* en *hout* of *hold* uitgaan , die men door ons gansche land aantreft , ook daar nu naauwlijks een groep boomen te ontdekken is. De ruimte tusfchen *Haarlem* , en *Noordwykerhout* , welke eenige mylen uitmaakt , is geheel bosch geweest. Van het Heilig Bosch , waar de inlanders volgens TACITUS zich tot den krijg verbonden , is nog een overblijffel , zoo men meent , tusfchen *Leiden* en *Delft* in *Schaken* of *Sacrenbosch*. *LODEWYK* , Koning der *Franken* schonk aan *DIRK* den eerften , het Foreest van *Wilsda* , dat van een ongemeene grootte moet geweest zijn , en zich wijd en ver van de *Noordzee* af bezuiden de *Maas* uitgestrekt hebben , waar men ook nog eene menigte overblijffels van geboomte in den grond vind. Neffens *Medenblik*

en *Enkhuizen* vond men het groote *Kreilſche* bosch, waar van wy reeds gesproken hebben, en een kleine mijl ten noordoosten van *Stavoren*, zou het vermaarde bosch *Fluſo* geweest zijn, dat in het begin van de dertiende eeuw geheel afbrandde.

FR. Ik kan begrypen, dat een land vol boschen, beemden en wateren, niet onaangenaam moet geweest zyn, maar waar zijn alle deeze boschen gebleeven?

E. Ik heb reeds gezegd, datze meest van zelfs waren opgeslagen. Hier uit volgt een weligen waschdom, maar ook eene nalaatigheid by volken, die gewoon waren, dat zy het hout zonder hunne zorg zagen opſchie en en groot worden. Zy, die geene voorschriften van huishoukunde hadden, hebben alles byna aan het geval overgelaaten, waar door de boschen, niet behoorlijk gezuiverd, niet ingeboet, noodzaakelyk door ouderdom moesten verminderen; al wierden zy niet overbodig tot brand- en timmerhout gebruikt, dat evenwel geschied zal zyn, en zelfs in onzen tijd het gebrek aan hout in *Duitschland*, en elders, gaande weg doet toeneemen. Eene sterkere bevolking maakte daarenboven, dat weiden bouwlanden meer begeerd wierden, waar men jaarlyks de vrugten van zynen arbeid kan plukken, terwijl de boschen meest voor de nakomelingschap geplant worden. En eende-

delijk heeft het vuur , hebben de stormen en watervloeden , eene groote verwoefing in verfcheide bosfchen aangerigt. Daar zoo vele oorzaaken te zamen loopen , behoeft zeker het gebed van een Heilige niet ten Hemel opgezonden te worden , waaraan het bygeloof de uitroeijing van de bosfchen heeft toegefchreeven. — Maar dit zy getoeg ! Ik heb u een regt denkbeeld van de natuurlyke gefteidheid van uw Vaderland in de vroegfte tyden zoeken te geeven ; nu moeten wy tot wat anders overgaan.

FR. Dit zal my aangenaam zijn ; maar my valt daar in nog te vraagen , hoe deeze landen van ouds genoemd wierden.

E. De naam van *Nederlanden* , en vooral die van *Nederlandsche Provinciën* of gewesten is zekerlyk van laater oorsprong. Men noemt dezelve in 't Latijn doorgaans *Belgium* of *Belgia* , maar dit woord heeft by de Ouden nooit *Nederland* of de *Nederlanden* betekent. De *Romeinen* verdeelden *Gallien* , dat zich van *Italien* af tot hier toe uitftekte in drie voornaame deelen , waar van het *Belgisch Gallien* , het verfte of noordelykfte uitmaakte. De *Belgen* waren dus *Galliers* , maar men vindte ook by *PTOLOMEUS* in *Brittannien* , en naderhand heeft men deezen naam alleen op de Inwooners van de zeventien *Nederlanden* toegepast , dat veeltijds verwarring baart. Men heeft

in de oudste tyden mischien nimmer gedagt om deeze Landen onder eenen onderscheidenden naam te bevatten. Elk gedeelte wierd genoemd naar het volk, dat het bewoonde. De naam van *Germania inferior* of *Neder-Duitschland* is de algemeenste en beste, die ik heb kunnen ontdekken.

FR. Wy behoorden dan tot *Duitschland*?

E. Gy herinnert my daar een geschil, dat hevig onder de Oudheidkundigen is gevoerd, en ik heb er u ook iets van willen zeggen, hoe noode ik my in zulke geschillen inlaat. De meesten van onze nationaale Schryveren willen stijf en sterk betoogen, dat wy tot de *Duitschers* behooren. Het goed gerugte, waarin dit Volk zich steeds gehandhaafd heeft, en de afkeerigheid, die wy by zommige gelegenheden tegen de *Franschen* voedden, hebben hier veel toe gedaan. Ondertuschen moet men in zulk een geval de zaak beslissen, niet gelijk men het gaarn had, maar gelijk het waarlijk is. Gy hebt gehoord, welke verschillende gedagten men gevormd heeft over het Eiland der *Batavieren*. Wyl men hier op zyne aandagt genoegzaam alleen bepaalde, als of het ons geheele Vaderland uitgemaakt had, moest men het eerst hebben zoeken eens te worden, over deszelfs legging en grootte, wanneer men verder zou hebben kunnen onderzoeken of het tot *Gallien* of tot *Germanien* behoorde: maar nu heeft men doorgaans in het wilde geschermd. FR.

Fr. Bepaalen de Oude Schryvers dit niet?

E. Zy zijn niet alleen elkanderen, maar zich zelve in dit stuk zeer ongelijk, en egerter zullen wy hun weder moeten raadpleegen, gelijk in voorige gevallen. Zy komen hier in over een, dat de *Rhijn Gallien* van *Germanien* affcheid: maar de onderscheide gevoelens over de armen en uitloopen van den *Rhijn*, hebben ons belet de regte gevolgen uit deeze algemeene bepaaing te trekken. *PLINIUS* plaatst in het 15de hoofdstuk van zijn vierde boek, de Eilanden van den *Rhijn* in den *Gallischen* Ozeaan, en in het 17de hoofdstuk telt hy de *Batavieren*, en alle de inwooners van de eilanden van den *Rhijn*, onder de *Galliers*. *CIVILIS* noemt by *TACITUS* zyne landgenooten, in zyne aanspraak aan *MONTANUS* den *Trevir*, *Calliers*; maar *JUNIUS* heeft zeer wel opgemerkt, dat hy dit uit Staatskunde kan gedaan hebben, om de *Galliers* te eer tot een opstand te beweegen, want de *Batavieren* waren volgens hunnen oorspronk en zeden *Germaanen*, gelijk ze door *TACITUS* in zijn uitmuntend geschrift over de zeden van deeze volken, daaronder getekend worden. Het kan nogthans zijn, dat het land, het welk zy toen bewoonden, tot *Gallien* behoorde. Wy hebben in onze derde Zamenpraak alle de aangehaalde woorden van *TACITUS* naauwkeurig overwogen, maar over twee der-

zelve ons voorbedagtelijk niet uitgelaaten. Hy zegt: „ dat de *Rhijn*, die zich aan het begin van den *Batavischen* akker in twee stroomen verdeelt, zijn naam behoudt *daar hy Germanien voorbystreeft*, tot dat hy zich met den *Oceaan vermengt*, maar langs den *Gallischen oever*, breeder vloeiende de *Waal* geheeten wordt; straks verandert hy deezen naam en stort door den geweldigen mond derzelve in denzelyen *Oceaan*. Uit deeze woorden blijkt, dat *Gallien* zich tot aan de *Waal* en *Maas*, voor zoo verre zy ook als een tak van den *Rhijn* kunnen aangemerkt worden, heeft uitgestrekt, maar ook niet verder, want anders kon de *Rhijn* niet gezegd worden, door *Waal* en *Maas* den *Gallischen Oever* langs te vloeijen. En hier in stemt *TACITUS* met zich zelve volkomen overeen, wanneer hy elders schrijft, dat de *Batavieren* behalven het eiland van den *Rhijn* de uiterste oevers van *Gallien* hebben ingenomen. Maar op dezelfde wyze kan men hier ook uit opmaaken, dat *Germanien* aan den overkant van den anderen arm van den *Rhijn*, welke de *middelste* geheeten wordt, begon, en dat de rivier daar de grenspaal van dit Land uitmaakte. Wy hebben reeds gezegd, dat *TACITUS* hier den *Rhijn*, die zynen naam behoudt tot aan zee moest volgen, zonder zich over de *Vecht* en de *Flevo* uit te laten.

FR. Waar behoorde het eiland der *Batavieren* zelf dan toe, of de Eilanden van den *Rhijn*, die zich tusfchen de grenzen van *Gallien* en *Germanien* bevonden?

E. Dit blijft even duifter, en daar zijn er ook die meenen, dat zy noch tot het een, noch tot het ander behoord hebben. Men weet hoe moeilijk het nog valt, wanneer de natuur geene zichtbaare affcheiding maakt, de juiste grenzen tusfchen Land en Land te bepaalen. In laaterc tyden hebben wy zoo wel als *Germanien* onder den *Franfchen* Scepter moeten bukken, en vervolgens hebben wy tot het *Duitfche Rijk* behoord, tot dat de *Nederlanden*, zich onder Keizer CAREL DE VIJFDE hier van afgefcheiden hebben, zoo dat wy ook hier uit geen meerder licht kunnen fcheppen.

FR. Wat gevoelen zou wel het beste zijn?

E. Wijl wy ons wagten moeten, om op het voetspoor van veelen het land en volk der *Batavieren*, voor het eenigfte te houden dat onze aanmerking verdient; maar wy het oorfpronkelijk Vaderland in de grootfte uitgeftektheid van grond moeten zoeken, welke zich in deeze fchets aan uw oog verthoont, kunnen wy ons te eer laten vinden, en zeggen dat ons Land ten deele tot *Gallien*, maar voornamelijk tot *Germanien* behoort heeft, en dat de inwooners in raal en zeden, met de

Duit-

Duitschers overeenkwamen, gelijk zy ook meest uit volkplantingen van deeze volken bestonden. Wijl de *Romeinen* in de bepaaling der grenscheidingen, wel eens naar het uitzetten of inkrimpen van hun rijksg gebied, verandering maakten, gelijk ten tyde van JULIUS CAESAR, met betrekking tot *Gallien* geschied is, kan ik er geene nuttigheid in zien om dit nader uit te pluizen; te minder, daar de eerste inwooners van *Gallien* en *Germanien*, uit dezelve beginfelen, dezelve voorouders gesprooten zijn.

FR. Hoe is dit mogelijk, daar deeze beide volken zoo magtig veel van elkanderen verschillen?

E. Verwonder u daar niet over, de *Ita-lianen*, de *Spanjaards*, de *Engelschen*, de *Deenen* en *Zweeden* zijn zoo wel, als de *Franschen* en *Duitschers* voor het grootste gedeelte oorspronkelijk het zelfde volk.

FR. Dat heb ik nooit geweeten.

E. Gy hebt toch geweeten, mijn FREDERIK! dat de gansche Waceld uit een paar menschen bevolkt is; — dat de nakomelingen van *Noach* zich na den Zundvloed door de sehikkingen der Goddelyke Voorzienigheid, alomme over den aardbodem verspreid hebben, en dat dus uit enkele stammen geheele volken, van tijd tot tijd, moeten gesprooten zijn. Wy hebben u de redenen gemeld, waar-

waarom de Openbaaring dit den Jooden herinnerde, en wy Christenen behooren dit nimmer uit het oog te verliezen.

FR. Ik heb wel het een en ander gehoord van de geringe beginfelen van oude beroemde Volken, maar van de eerste bevolking van *Europa*, heb ik nimmer iets gehoord nog gelezen, ik wenschte, dat Vader my daar van een denkbeeld gaf.

E. Wy zijn immers thans met de *Nederlanden* bezig.

FR. Maar de *Nederlanden* zijn voor my het allervoornaamste gedeelte van *Europa*, en ik zal dan mischien van zelfs hooren, hoe zy eerst zijn bewoond geworden.

E. En even daarom zal ik er van spreken, schoon ik my noodwendig aan eene uitweiding zal schuldig maaken. — Verscheide Schryvers hebben geloofd, dat de inwoners van dit waerelddeel hunnen oorsprong hadden uit de *Celten*: vooral heeft A. van SCHRIEK, Heer van *Rodorne*, een *Brabandsch* Edelman, opzettelijk zijn werk gemaakt, om dit te bewyzen; maar zyne wijdloopigheid, geduurige herhaalingen en zonderlinge woord-vormingen, hebben een werk, waarin anders veel goeds is, lastig en onverstaanbaar gemaakt. In onzen leeftijd is dit stuk met meer smaak behandeld door den Heer PELLOUTIER, Fransch
Pre-

Predikant onder de Hervormden te *Berlin*, welke in zyne *Histoire de Celtes*, met een verbaazenden arbeid alle de oudste berigten, en getuigenisfen der beste Schryveren heeft by een verzameld, en dit gevoelen tot een zeer groote waarschijnlijkheid gebragt.

FR. Wie waren de *Celten*?

E. *Schythische* Volkeren. De *Scythiers* maakten weleer het talrijkste volk van den aardbodem uit; en dorsten, met goed recht, den *Egijptenaaren* den voorrang betwisten. Oorspronkelijk woonden zy in het Noorder gedeelte van *Asien*, binnen en buiten het gebergte *Imaus*, maar strekten zich door ecne sterke vermenigvuldiging wijd en zijd uit. Hier uit sprooten de *Sarmaten* en de *Celten*. Deeze laatste trokken door tot aan de *Caspische Zee*, en vestigden zich in *Persien*, maar keerden zich voornamelijk naar de *zwarte Zee*, en zonden volkplantingen naar *Thracien*, *Macedonien* en *Griekenland*, van waar dezelve naar de Eilanden van de Middellandsche Zee, naar *Europa* en ook naar klein *Asien* overstaken. In het *Noorden* zullen de *Celten* door *Moscovien*, insgelijks in *Europa* of vrywillig, of uit noodzaakelijkheid gedrongen zijn. Door den Ozeaan eindelijk gestuit, zullen zy zich meer Zuidwaards hebben begeeven, tot dat zy elkander ont-

moe-

moeteden, en de vrugtbare gewesten van *Europa*, met inwoners vervuld waren. Wy moeten hier onze gedagten rigten naar de meefte waarfchijnlijkheid. Het is toch onmogelijk een naauwkeurig berigt van deeze bevolkingen te geeven, of te zeggen welke landen vroeger, welke laater zijn beflagen geworden; want de levenswyze der *Scythiers* dulde gecnerhande geleerdheid, terwijl zy te ver verwyderd waren van alle volken, by welke de wetenfchappen bloeiden.

Fr. Maar het ftrekt ons en de inwooneren van *Europa*, tot weinig oer dat wy uit zulke volken gefprooten zijn. Waren de *Scythen*, en dus ook de *Celten*, geene *Barbaaren*?

E. Gy weet, dat de *Grieken* en *Romeinen* deezen naam gaven aan alle vreemde natien, vooral wanneer zy ze zoo befchaaft niet hielden, als zy zelve waren. Ondertusfchen fcheenen zy de tyden vergeeten te hebben, waarin dezelfde onweetendheid onder hun plaats had. De *Scythen* moeten befchouwd worden als volken, die in den ftaat der natuur beroofd waren van veele kundigheden, maar ook zuiver van veele gebreken, welke niet zelden onder befchaafde volken indringen. De *Scythiers* hielden zich alleen in het veld, in tenten op, en leefden van aardvrugten, van melk,

melk, en van het vleesch van hunne tamme en wilde dieren, zy bragten hun leeven zonder verdriet en onlust door. Tweedragt en verschillen wierden onder hun zeer zelden aangetroffen, wijl zy hunne goederen meestal gemeen hadden, en goud en zilver, zoo zeer van andere volken begeerd, by hun niet gekend wierden. Zy lagen zich enkel op rechtveerdigheid en billijkheid toe, en schikten zich van zelfs naar de beste voorschriften, welke anderen ter naauwernood van hunne Wysgeeren en Wetgeeveren wilden overneemen. Vrede en welvarendheid heerschte daar door bestendig onder hun. De opvoeding hunner kinderen was zoo ingerigt, dat hunne lighaamen van jongs af gehard waren tegen kou en ongemak; en zy in eene zoberere en deugdzaame levenswyze van zelfs genegen waren, het voorbeeld van ouderen te volgen, welken zy de grootste agting beweezen. Deezen, niet onderhevig aan alle de ongemakken en ziekten, welke uit eene ongeregelde onmaatigheid voortspruiten, bereikten doorgaans een hoogen ouderdom, en onderwierpen zich niet eene wel te vredene kloekmoedigheid aan den dood.

FR. Wy behooven ons dan niet te schaamen uit zulk een Stamboom gesprooten te zijn: maar zou dat zeker zijn dat zy geheel *Europa* bevolkt hebben, het welk zoo vol inwooners is?

E.

E. De Gewyde gefchiedenis plaatst de eerfte inwooners der waereld in *Afien*, en niet anders kan het zijn, wanneer men begrijpt, dat dit waereldeel lang voor de anderen is befchaafd geweest, ja als de wieg en bakermat van konften en weetenschappen is aan te merken, van welke veele daar reeds tot een zekeren trap van volmaaktheid gevorderd waren, toen de beroemdste volken van *Europa* nog niets wisten, of nog niet geboren waren. Aan welke van de *Afiatische* volken zullen wy nu het bevolken van *Europa*, met meer waarfchijnlijkheid toefchryven? Anderen, die er ook niet ongelegen toe waren, kunnen het niet geweest zijn: zy zouden de konften en weetenschappen, die onder hun reeds bekend en in bloei waren, dan met zich in *Europa* hebben overgevoerd. De weelde en overvloed, die al vroeg, en voor de bevolking van *Europa*, veele volken, die de Zuidelyke deelen van *Asia* bewoonden, bedorven hadden, hebben hen niet toegelaaten op onderneemingen van dien aart te denken, en zy zouden het ook in de onbebouwde en in vergelyking van hunne warme luchtfreck, toen meestal guure landen van *Europa* niet hebben kunnen harden. Zy, die in het Noorden van *Afien* zich gevestigd hadden, waren daar voor het meest gefchikt. Eene fobere levenswyze maakten hun gehard tegen de ongemakken der lucht, en teffens

ongemeen vrugbaar. Doordien zy van het land, doch met weinig arbeid, en van de jagt hun meefte onderhoud trokken, had elk huisgezin een vry groote uitgeftektheid gronds van nooden; en wyl zy in tenten woonden, beflooten zy ras eene nieuwe en gunftige gelegenheid op te zoeken, waar door zy zich, binnen korten tijd, wijd en zijd verfpredden. *Europa* zou zich nimmer zoo zeer, ten minften niet in de laater Eeuwen, boven de andere gedeelten der Waereld, hebben verheven, indien andere natien, fchoon meer befehaffd, hetzelve allereerst bevolkt hadden.

FR. Hoe zoo?

E. Indien wy uit de *Asfyriers*, uit de *Babyloniërs*, of andere beroemde en magtige volken der oudheid gefprooten waren, zou men meenen op zulk een afkomst meer te kunnen boogen. *Europa* zou ook allerlei weetenfchappen en kunften ontvangen hebben van hun, die er volkplantingen vestigden; maar zy zouden, zoo zy het al in deeze onbebouwde, landftreeken hadden kunnen uit harden, te gelijk de *Afiatife* Zeden met zich gebragt hebben. Zouden wy dan gelukkiger geweest zijn, indien dezelfde Geest van onderdrukking en verwijfdheid, welke *Afië* heeft overweldigd, zich ook door gansch *Europa* gevestigd hadde zoo dra het bewoond wierd? voor hoe veele eeuwen zouden wy
dan

dan reeds bedorven, verzwakt, en tot dien zelfden staat van werkeloosheid en barbaarschheid gebragt zijn, waar in de meeste volken van dat Waereldsdeel gedompeld liggen! Het is toch niet te denken dat de kinderen het hier beter zouden gemaakt hebben, dan die van het moederland. Wy behoeven ons dus geensins te beklagen, over de agterlijkheid onzer Voorouderen in vergelyking van de *Aziatische* volken. Het is eene wyze schikking der Voorzienigheid, dat zy naar Landen, die eens de overige waereld moesten verlichten en overtreffen, zoodanige volken deed vertrekken, welke dezelve met sterke en gezonde inwooners konden voorzien, die zeer verre van de weelde verwyderd waren. Van zulken, schoon onbeschaafd en ruuw, is, door den tijd, alles te maaken, terwijl natien waarin de menschelyke natuur, door overdaad en weelde, verbasterd is, tot weinig ondernemingen geschikt zijn, en schielijk te gronde gaan. De ondervinding heeft dit altoos bevestigd, en gy zult mijn *FREDERIK*, hoe meer gy in de geschiedkunde vordert, te meer hier van overtuigd worden.

FR. Hebben dan andere volken in 't geheel geene volkplantingen naar *Europa* overgezonden?

E. Wie zou dat durven verzekeren, daar de oudheid zoo duister is. De *Phoeniciers* zijn

misschien de eersten, welke door hun uitgebreiden Koophandel en Zeevaart, behalven de *Celten*, zich in *Spanje*, *Vrankryk* en *Portugal*, nedergezet hebben. De *Carthagers*, uit hun voortgekomen, hebben dit, in laater tijd, nagevolgd; de *Grieken* insgelijks: maar deezen hadden zelve hunnen oorspronk, ten minsten voor een gedeelte, aan de *Scythiers* te danken. De verhuizingen van andere *Aziatische* volken naar *Europa* kunnen evenwel niet menigvuldig zijn, men zou 'er anders spoooren van de bekende *Oostersche* gewoonten en levenswyze, vooral in de vroegste tyden, hebben kunnen ontdekken, daar 'er tusfchen deeze, en die van onze Voorvaderen een hemelschbreed verschil plaats vond, terwijl zy in alles byna overeenstemden met de *Schyten* of *Celten*, welke ook *Celto-Scythen* genoemd wierden.

Fr. Waarom wierden zy dus genoemd?

E. Om hun te onderscheiden van de *Sarmaten* of *Sauromaaten*, die ook uit de *Scythiers* oorspronkelijk, maar veel woester waren en voor de Oogmerken der Voorzienigheid min geschikt, dan de *Celten*. Men houdt de eerste inwoners van de Landen, waar de *Sclavonische* taal de oorspronkelyke is voor *Sarmaaten*. De *Cozakken*, *Calmukken* en *Tartaaren* zijn niet alleen hunne egte afftammelingen, maar hebben ook geduurende eene reeks van eeuwen veel van hunne zeden behouden. Een groot deel van hun

leeven, brengen zy op hunne paarden door, welke hun teffens dekfel en voedsel verſchaffen. Aan de Grenzen waren de *Sarmaaten* en *Celten*, gelijk het doorgaans gaat, onder een vermengd, waaruit eene derde natie ſproot, tot welke, onder anderen, de *Finnen* behoorden. De *Sarmaaten* beſloegen dus de Grenzen van *Europa* en *Aſien* in het Noorden, terwijl *Zweden*, *Noorwegen*, *Deenemarken*, *Duitschland*, *Groot-Brittannien* en *Ierland*, *Vrankrijk*, *Spanjen*, een gedeelte van *Italien* en *Sicilien* door de *Celten* ingenomen wierden. Men vond deezen ook in de Landen aan den *Donau*, in *Thracien*, in *Macedonien* en *Griekenland*. In klein *Aſien* hebben zy zich weder uit *Europa* wijd uitgebreid, onder den naam van *Galaten* of *Gallo Græci*, het geen de Heer *Pelloutier*, in eene afzonderlyke prijsverhandeling, beweezen heeft. — Laat deeze volgende byzonderheden tot bevestiging van het gezegde u genoeg zijn. Wanneer de *Romeinen* in *Spanjen* en *Portugal* kwamen, vonden zy, volgens *VARRO* by *PLINIUS*, *Phœniciers* en *Carthagers*, maar voornamelyk *Iberiers*, *Perſen* en *Celten*, volken van éenen oorſpronk, blykens de taal en gewoonten. De *Iberiers*, by welken veele ſteden en landen *Celtiſche* uitgangen hebben, wierden daarom ook *Celtiberiers* genoemd. Dit wordt door *HERODOTUS* en *EPHORUS* bevestigd, waarom *STRABO* en *DIODORUS*

hun *Celten* genoemd hebben. — Een derde gedeelte van *Gallien*, dat niet onder de gehoorzaamheid der *Romeinen* gebragt was, wierd *Celtica* geheeten. Schoon zy nu in vervolg van tyden, meest door nabuurschap en omme-gang met andere volken, eenigzins in taal en zeden verschilden, kwamen zy toch in den beginne geheel met elkander overeen, en waren allen *Celten* volgens PAUSANIAS, dus noemden zy elkanderen met een algemeenen volksnaam. De *Romeinen* en *Grieken* noemden hen *Callen* of *Galaters*.

FR. En *Duitschland*?

E. Op *Duitschland* zal het hier voornamelijk aankomen; ondertuschen zijn er de sterkste bewyzen voor, dat het door de *Celten* bevolkt is. De oude Schryvers gemogen het eenpaarig. HERODOTUS en ARRIANUS zeggen, dat de *Donau*, een vermaarde rivier, die uit een berg by 't oude *Hercynisch* woud in *Swaben* een aanvang neemt, in 't Land der *Celten* ontspringt. De *Duitschers* droegen den naam van *Celten* nog lang, na dat de *Fran-schen* en *Spanjaards* dien reeds hadden afgelegd. DIO CASSIUS zegt uitdrakkelijk: dat de *Celten*, die over den *Rhijn* gegaan waren, welke men *Germanen* noemde, het gansche land den naam van *Germanien* gegeven hebben: — dat de *Duitschers*, die

aan beide zyden van den *Rhijn* woonden, den algemeenen naam van *Celten* hebben gehad, maar dat de *Galliers* zedert van de *Celten* onderscheiden zijn, en de *Rhijn* beider grenspaal geworden is. STRABO zegt, dat de *Duitschers* wel wat grooter en stoutter, maar 't zelfde volk zijn met de *Galliers*, welken zy *broeders* noemen, waar van daan men den bynaam van *Germanen* gewoonlijk afleid. De *Romeinen* hielden den *Donau*, van zyne oorspronk af tot aan de vesting *Carnutum* voor een grenspaal van *Duitschland*, aan die zyde. Intusschen waren de volken, welke over die rivier tot aan de *Alpen* woonden, als de *Helvetiers*, de *Rhetiers* en *Pannoniers*, ook *Celten*, waar van daan zy volgens zosimus, onder den Keizer AURELIAAN, de *Celtische* Legioenen uitmaakten. Maar *Duitschland* strekte zich, van ouds, veel verder uit ten *Noorden*, en ten *Oosten* dan heden. Het oude *Scandinavien* behoorde 'er toe, volgens MELA. SOLINUS en PTOLEMÆUS rekenen den *Weisfel* onder de *Duitsche* vloeden. De *Poolen*, de *Aesthionen*, en *Gothinen* of *Gothen*, waren dus ook *Duitschers*, welke zich volgens PLUTARCHUS ten *Oosten* uitstrekten tot de *Palus Meotis*, waar de *Celten* zich eerst gevestigd hebben. TACITUS rekent er de *Suionen*, *Suitonen*, en andere volken aan de *Ys-Zee* onder,

der, en PLINIUS strekt *Duitschland* van het gebergte *Sero* by de *Witte Zee*, langs de Oost- en Noordzee tot aan *Gades* of *Cadix* uit: Er zal dus weinig in *Europa* overschieten. — Ik zou u op denzelfden voet van andere volken kunnen toonen, dat zy van de *Celten* gesprooten zijn, maar deeze zijn de voornaamsten op welken wy betrekking hebben, en er blijft dus geen twijffel over, of de *Nederlanden*, die of tot de *Gallien* of tot *Germanien* behooren zijn ook door dezelve bevolkt geworden. Men rekende met een woord de grenzen van *Europa*, en de grenzen der *Celtische* volken voor dezelfde. De oude EPHORUS, die maar 't verhaal van STRABO voor ORPHEUS en MUSEUS leefde, allen uit *Thracien* oorspronkelijk, deelde de waereld in vier deelen, van welke het Noorden en Westen bewoond waren by de *Scythiers* en *Celten*.

FR. Ik ben ten vollen overreed mijn Vader, laat ik u alleen nog vergen over de bevolking van *Engeland* my by deeze gelegenheid eenige opheldering te geven.

E. Waarom juist omtrend *Engeland*.

FR. Om dat deeze natie zich zoo van alle andere onderscheid, dat my altijd is voorgekomen; dat zy een volk op zich zeiven zijn; ten minsten waren zy met ons van denzelfden oorspronk, zy zouden ons zoo laag, zoo aanhoudend niet kunnen mishandelen, daar wy hun niets misdeeden. E.

E. Zy zijn wel degelijk met ons van den zelfden oorspronk. Intusfchen laaten wy het hun met de *Franschen* beslifen of zy de *Gallien* voor een gedeelte, dan of de *Galliers* hunne eilanden van inwooners eerst voorzien hebben. Zy zijn ten minften *Celten*, hadden eenerleye wapens, gewoonten en spraak, en steeds gemeenschap en handel met de inwooners van 't vaste land; zoo de *Britsche* eilanden daar eertijds niet aangehegd zijn geweest, het welk de zaak tē zekerder zou maaken. Hunne oude Vorften en plaatzen hadden volgens *TACITUS* *Celtische* naamen. De Godsdienst der *Celten* was ook de oorspronkelyke in *Brittanjen*, behieldt daar langer haare zuiverheid dan in *Spanjen* en *Gallien*, waar ze door de *Phœniciers*, de *Grieken* en de *Romeinen* verbasterd wierd, sehoon de *Druïden* ook vroeg nieuwigheden invoerden in *Brittanjen* en vervolgens in het nabuurig *Gallien*. *TACITUS* bewyst uit de blonde hairen en groote lighaamen dat de *Schotten* *Duitschers* zijn, maar de *Silurers* in 't Prinsdom *Wallis* zouden *Iberters* zyn uit *Spanje* gekomen: dan dit verschilt weinig. Volgens *DIOD. SICULUS* hebben een ruw soort van *Galliers*, *Britten* genaamd, zich in *Ierland* neergezet. Het blijkt dus dat de *Engelschen* geene *Aborigines* zijn, gelijk zy mogelyk zouden willen; maar hunne afzondering van andere volken op hunne eilanden rondom door

de Zee bespoeld, heeft hun zeker meest doen ontaarden, en hunne bekende woestheid doen aanneemen. Intusfchen was het te wenschen, dat de volken van *Europa* de betrekking, die zy op elkander hebben steeds in 't oog hielden, en zich als broeders onderling aanmerkten en behandeldden?

FR. Hoe kon dit met de liefde tot het Vaderland bestaan?

E. Zeer wel. Wanneer gy eens tot uwe Jaaren zijt gekomen, zult gy dan niet verplicht zijn de belangen van uw huis met al uw vermogen voor te staan, gelijk gy van uwe ouderen gezien hebt: maar zoudt gy daarom de betrekking vergeeten, en de liefde uitwisfchen, die tusfchen u en uwe broedren en zusteren behoort plaats te houden? zoo behoortge ook het welzijn van uw Vaderland en uwe Medeburgeren boven alles ter harte te neemen; maar andere volken moet ge die agting en goedwilligheid betoonen, welke gy hun als mede-menschen verschuldigd zijt.

FR. Maar wanneer zy myne landgenooten veragten en mishandelen?

E. Wanneer zy uw Vaderland, en deszelfs bezittingen openlijk aanranden, spreekt het van zelfs, dat gy hun als vyanden van hetzelfde moet aanmerken; maar wanneer in verscheide

ge-

gevallen eene nationaale verbittering doorstraalt, en de handel en zeevaart van uwe landgenooten, op alle wyzen, benadeeld wordt, tegen het recht der volken, zelfs tegen byzondere verbindtenissen aan, dan is het uwe pligt, op alle mogelyke wyze, mede te werken, dat dergelyke mishandelingen worden tegengegaan, en het vermogen van zulk eene natie, tot verderf van de uwe, niet onder de hand toeneeme; terwijl zy die pligten van onderlinge goedwilligheid, welke zy aan uwe Landsgenooten weigeren, ook van u niet vorderen kunnen. Eene verdraagzaamheid en toegeeyndheid, welke gy in uwe byzondere gevallen aan uwen broeder, moet bewyzen, die met u onder de bescherming van overheden en wetten leeft, mag omtrent openlyke of bedekte vyanden van den Staat niet geoeffend worden; maar men is verplicht alles toe te brengen, wat tot handhaving van de eer en veiligheid van het Vaderland dienen kan, zonder daarom zich aan eenige onrechtvaardigheden, of wreedheden, vooral niet tegen weerlooze vreemdelingen, schuldig te maaken; dit moet men voor de *Engelschen* overlaaten. Maar laaten wy tot de *Celten*, en de bevolking van *Europa* wederkeeren.

FR. Vergun my dat ik nog twee bedenkingen inbreng, mijn Vader! Hoe komt het, zoo alle deeze volken eenerley oorsprong had-

hadden, dat zy zoo veele onderscheide naamen hebben aangenomen, en niet alleen naamen, maar ook taalen en gebruiken?

E. Uwe bedenkingen zijn geensins ongegrond, ik zalze met geduld oplossen. Naarmate de huisgezinnen vermenigvuldigden, verspreidden zy zich onder zekere hoofden van elkander, welke nogthans tot een zekere stam behoorden en met dezelve één volk, één lighaam uitmaakten, tot dat by eene verdere vermenigvuldiging, en uitbreiding zulk een stam zich in twee of meer volken verdeelde. Deeze gaven zich zelve en elkanderen naamen en dit was zoo noodzaakelyk, als elke stad, elk dorp, elk gehugt, en zelfs elke straat en steeg een byzonderen naam toe te voegen: maar de oorsprong van alle deeze naamen aan te wyzen is onnoodig en ook onmogelyk. Doorgaans heeft men ze van zekere doorlugtige Leidslieden, Vorsten en Stichters afgeleid: maar dit is meest beuzelagtig, en heeft aanleiding tot honderd fabelen gegeven. Zekere, nu onbekende gevallen, gewoonten, byzonderheden, of de gelegenheid van woonplaats zullen daar aanleiding toe gegeven hebben. Zoo meent men, dat de *Scythen* van hunne ervarenheid in 't treffen met de pijl of werpspies, anderen zeggen van het heromtrekken, in 't Hoogd. *ziehen*; en de *Celten* of *Kelten* van de koudheid hunner gewesten: — de *Iberiers*
of

of *Uberiers*, van hun verblijf over een rivier of gebergte: — en de *Armorikers* dus genoemd zijn; om dat zy aan zee, — aan 't Meer woonden. De benaaming van *Britten en Picten* leidt men af van 't schilderen der naakte lighaamen; die van *Pannoniers* van de verscheidenheid van kleeding; — van *Lombarden* van de langheid der baarden, die zy droegen; gelijk de *Galliers* of naar de lange broeken, of naar het lang hoofthair onderscheiden wierden. *Marcomannen* zouden de zulken zijn, die aan de *Marken* of *Grenzen* woenen, *Æstionen* die in 't Oosten zich ophouden, *Wandualen* die overal dwaalden in tegenstelling van *Liguriers*, die eene vaste woonplaatze verkoren. *Franken* en *Friesen*, die by uitstek op hunne vryheid gesteld waren. Zie daar een klein staaltje, maar voor de egtheid van alle deeze naams afleidingen wil ik geenzins instaan. Indien men egter deeze naamen vergelijkt by de oudste *Noordsche* taalen van *Europa*, worden deeze afleidingen nog waarschijnlyker. Gy twijfelt niet of de *Saxen*, de *Hesfen*, de *Thuringers*, de *Schwaben*, de *Hanoverschen*, de *Brunswykers*, de *Westphalingers*, en zoo veelen meer, zijn allen *Duitschers*, niettegenstaande zy door zoo veele naamen onderscheiden worden.

FR. Geenfins, maar waarom worden deezen thans *Duitschers* genoemd?

E.

E. Van *tis* of *tuisco*, welken zy als *S'am-*
vader of als *God* vereerden. — Gy hebt
 naar de reden van de verscheidenheid der taalen
 gevraagd, ook deeze laat zich vry gemakkelijk
 oplossen. Welk een Hemelschbreed onder-
 scheid is er tusschen de taalen van *Indien*!
 — Van de *Oosterfche* van de *Westerfche* Vol-
 ken, van *Africa* en *America*, en nogthans zijn
 dezelve uit eenen bron gesproten, — ten mins-
 ten uit die weinige bronnen, welke by de
 taal-verwarring ontstonden. De Volken, die
 in hunne kindsheid waren, kenden geene vaste
 regelen, en het is dus te eer te begrypen, hoe
 zy, van elkander verwyderende en ontwennende,
 van tijd tot tijd, andere woorden, tong-
 vallen en taalgebruiken hebben aangenomen.
 De *Galliers*, schoon een en hetzelfde volk,
 konden elkander daarom ten tyde van *CESAR*
 niet allen verstaan zonder tolken te gebrui-
 ken; maar dat het dus van den beginne niet
 geweest is, mogen wy gerust vooronderstellen.
 Vergelijk alleen het *Nederduitsch*, dat voor vijf
 en zes eeuwen, in ons land, gesproken wierd
 met het tegenwoordige, en gy zult ondervinden,
 dat het een geheel andere taal voor u geworden
 schijnt. Het onderscheid tusschen het oude en
 hedendaagsche *Friesch* is nog grooter. — Dit
 zelfde heeft in meest alle taalen plaats, vooral
 van *Europa*. En niet te min kan men zeer
 duidelyk eene groote overeenkomst bemerken,

tusfchen de *Engelfche*, *Fransche*, *Spaansche*, en *Italiaanfche* taalen. De *Duitfche*, *Deenfche*, *Zweedsche*, *Yflandsche* en *Friefche* hebben meer van het *Noordsche*, en *Celtifche* behouden. Men wil de overeenkomst der laaftten met het *Latijn* afleiden van de verkeering en invloed der *Romeinen*, maar deeze kan de oorzaak niet alleen zijn: zy hebben zeker aanleiding gegeven om de taalen en de denkbeelden der Volken te verryken, door woorden van hun te ontleenen; maar waarom zouden zy dus gehandeld hebben in gevallen, waarin zy reeds van naamen voorzien waren, gelijk in vader, moeder, broeder, lang, kuisch, beanxt, de arm, een fter, een os, een muis, een broek, een beest, de baart, een akker, fakkel, vrugt, gras, heer, nevel, kaas, ftaan, ceten, en veele andere die zeer weinig verfchillen van *pater*, *mater*, *frater*, *longus*, *castus*, *anxius*, *armus*, *ftella*, *bestia*, *barba*, *bos*, *mus*, *bracca*, *ager*, *fax*, *fructus*, *gramen*, *herus*, *nebula*, *cafeus*, *ftare*, *edere*.

PR. Is het niet met *scribere*, *legere*, *littera* en *catena* hetzelfde? meer willen my nu niet te binnen fchieten.

E. Met zulke en dergelyke zou het anders kunnen geleegen zijn, wyl de weetenfchappen, en het geen daar toe betrekking heeft, hun zoo wel vreemd waren, als de kennis en het gebruik der metaalen: maar voor andere natuur-

tuurlyke voorwerpen , en dagelyksche verrigtingen hebben zy lang woorden gehad , eer zy iets van de *Romeinen* wisten. De *Engelschen* , *Franschen* , en *Spanjaarden* hebben nog meer overeenkomst , in hunne taal , met de *Romeinen* ; waar voor byzondere redenen zijn , en het is eene bekende zaak , dat het *Italiaansch* meest van hun ontleend is.

FR. Ik had nimmer gedacht , dat wy op dat beroemde volk zoo veele betrekking hadden.

E. Gy zult veel minder gedacht hebben , dat onze taal nog veel meer overeenkomst heeft met de *Grieksche* , in zoo verre dat men niet alleen verscheide woorden aantreft , die dezelve oorsprong en betekenis hebben ; maar ook veele gebruiken , welke beide taalen eigen zijn. Diodoor van *Sicilien* heeft daarom met regt aangemerkt , dat de taal der *Hyperboræers* met die van *Athene* en *Delos* groote overeenkomst hadt. De woorden *patêr* , *mêetêr* , *thugateêr* , *kephalêe* , *thura* , *puur* , *mus* , *nux* , *nêos* , *speudein* , *staein* , en zeer veele andere , waar van men gemakkelijk een geheele lijst zou kunnen maaken , hebben de *Grieken* uit het *Celtisch* behouden. Men gist , dat de *Grieksche* taal eene mengeling is uit die der *Scythiers* , *Phaniciers* en *Egyptenaaren* , want deeze drie hebben het oude *Griekenland* bevolkt. In het Hoog- en Neder-duitsch zijn deeze woorden , *Vater* ,
mut.

mutter, tochter, kopf, thur, vuur, muis, nagt, nieuw, spoeden, staan; die ook ten deele met het Latyn, maar meest met het Grieksch overeenstemmen. Deeze twee taalen hebben toch eene groote verwandschap, maar eene misfehien nog grootere heeft 'er tusfchen de Griekfche en Duitfche taalen plaats, het welk men hier aan moet toefchryven, dat zy uit een en de zelfde bron oorfpronkelyk zyn, gelyk door verfcheide Taalkundigen zo Hoogals Nederduitfchers, is aangetoond. De beroemde JUNIUS, TEN KATE EN REIZ hebben dit opzettelyk beweezen, vooral de laafte, in een uitgebreid werk, dat ik u in 't vervolg ter hand zal ftellen. Het is ongegrond te zeggen, dat onze voorouders hunne woorden en taalgebruiken veelal van de *Grieken* zouden ontleend hebben: want de *Grieken* hebben hunne heerfchappy nimmer westwaards uitgeftek; men kan dus hierin de reden der overeenkomst niet zoeken, maar dezelve moet uit andere oorzaaken worden afgeleid, en deeze meen ik aangewezen te hebben in de eerfte bevolking van *Europa*. Het is dan zeker, dat wy met de bewooners van *Griekenland* en *Italien* die zich door kunften, weetenfchappen en dappere bedryven zoo beroemd gemaakt hebben, uit denzelfden ftam gefprooten zyn: maar zyn zy uit geringe beginfelen zoo groot geworden, dit behoort ons des te meer aantemoedigen,

om hun spoor te volgen, en ons Vaderland eer aan te doen. —

FR. De levenswyze en gebruiken verschillen evenwel.

E. Veel minder, dan gy denkt. Ja zoo zeer als de Oosterfche Volken van de Europeefche verfchilden, zoo groot eene gelykformigheid werd 'er onder deeze laaftten aangetroffen, de *Grieken* en *Romeinen* niet uitgezonderd: maar wy moeten tot de vroegfte tyden te rug gaan, toen deeze Volken nog in hun eerfte eenvoudigheid leefden, eer de *Grieken* van de *Phœniciers* en *Ægyptenaars*, en de *Romeinen* weder van de *Grieken* veele zeden en gewoonten hadden overgenomen. Het is toch zeker, dat de taal veel invloed op de zeden, en de zeden op de taal van een volk hebben: naar maate het van deszelfs oorfpronkelyke eenvoudigheid afwykt, worden zy in beide opzigten verbasterd of verbeterd. Het geen wy over de taalen gezegd hebben, moet ge daarom ook op de gebruiken toepaffen. De onderscheide Volken, na dat zy veel met elkander gemeenfchap oeffenen, of ver van een verwyderd raaken, zullen in het eene geval veel van elkander overneemen, en in het andere merkelyk verschillen. Ik kan my hier over in geene byzonderheden inlaaten: dit zou ons te ver buiten spoor helpen; maar wanneer wy van de gewoontens onzer Voorouderen handelen, zult gij gelegenheid hebben, om te zien

zien in hoe verre dezelve met de gebruiken en Godsdienstige begrippen van de Oude *Grieken* en *Romeinen* overeenkwamen, en zelfs tot opheldering van de fabelleer zouden kunnen verstreken.

FR. Wanneer is *Europa* bevolkt?

E. Dit is met geene mogelijkheid te bepalen. De oudste aantekeningen van de geschiedenis van den mensch zyn ons in de H. Schrift bewaard, maar deeze heeft zich in geene byzonderheden kunnen inlaaten, dan voor zoo ver dezelve eenige betrekking hadden op het Joodsche Volk en den waaren Godsdienst, die onder de Israëlitien moest worden voortgeplant. Men wil dat de inwooners van *Europa* uit GOMER, den oudsten Zoon van JAPHET, zouden gesprooten zyn; het zou kunnen waar zyn, maar MOZES zwygt 'er van; en wyl de waereld in haare kindsheid alleen by mondelyke overlevering de geschiedenissen bewaarde, is het geen wonder, dat veele derzelve door den tyd zyn verlooren geraakt. Indien de duistere berigten, welke de *Romeinen* ons van JANUS en anderen hebben ter hand gesteld, eenigen grond hebben, moet de bevolking van *Europa* egter niet lange na den Zondvloed een aanvang hebben genomen.

FR. De eerste inwooners der *Nederlanden* waren dan *Celtische* Volken, maar zy zullen ook, gelyk de anderen, hunne byzondere naamen gehad hebben.

E. Buiten twyffel, maar dezelve zyn nimmer tot onze kennis gekomen. Alles, wat die eerste tyden betreft, is een raadzels. Van hun noodlot kunnen wy alleen in zoo verre iets gissen, als de *Romeinen* iets met hun hadden te verrigten; deeze waren de naaste Volken, welke in die tyden schriftelyke aantekeningen hielden, en wier berigten tot ons gekomen zyn.

FR. Immers leggen onze landen op een verren afstand van *Italien*, wat hadden de *Romeinen* met dezelve te stellen?

E. Meer als hun lief was. Wyl de *Celten* geene Steden bouwden, en ondertusfchen gaande weg vermenigvuldigden, maakten zy weinig zwaarigheid om het eene land te verwisfelen met het andere, dat hun beter aanftond, of zy lieten het opkomend geflagt derwaards verhuizen. Gy moet u daarom niet verbeelden, dat de zelfde *Celten*, welke zich eerst in de *Nederlanden* hebben neêrgeflagen, daar altoos gebleeven zyn: zy zullen van tyd tot tyd door anderen zyn vervangen, en dit maakt het zoo moeiljelyk om de oude woonplaatzen van veele Volkeren, van welke de oude gefchichten gewaagen, te bepaalen. Dit alles kon gemakke-lyk gefchieden zoo lang *Europa* niet bevolkt, en 'er land genoeg voor hun open was: dan wanneer men zich wyd en zyd had uitgebreid, moest 'er dikwils met de wapenen ruimte ge-
maakt

maakt worden; en dit gaf aanleiding, dat men zoo lang vogt en voorttrok, tot dat men zyn oogmerk kon bereiken. Men begon toch in die tyden reeds de betrekkingen uit het oog te verliezen, die men op elkanderen had en de oude verwantschappen moesten voor de jongere wyken. Dikwerf wierd uit het hart van *Duitschland* en de uiterste grenzen van *Gallien* een stroom gedaan tot in *Spanje*, tot in *Italië*, ja tot voor en binnen de muuren van *Rome*, en daar door kwam het, dat de Romeinen deeze afgelege volken leerden kennen, en derzelve gedagtenis in hunne schriften bewaard hebben.

Fr. Hoe gaarn zou ik hier iets van weeten, vooral zoo de oudste inwooners van myn Vaderland hier ook deel in gehad hebben.

E. Men kan dit in allen gevalle met geene volkome zekerheid bevestigen of ontkennen, wyl de Romeinsche Geschiedschryvers, vooral in den beginne, de juiste kennis niet hadden van de naamen en woonplaatzen der Volken, welke, tot één lighaam vereenigd, hun en hunne nabuuren menigwerf ontrustten. Ik wil u wel een enkel geval van deezen aart mededeelen, op dat uwe aandacht door eene aangename inmenging van geschiedkundige verhalen te meer leevendig gehouden worde. Doorgaans waren het *Gallen*, welke meer onrustig, of boven maaten bevolkt en bekrompen in hunne woon-

plaatsen meer dan anderen een uitwyk zогten, waarom zy, zoo men meent, *Waaen* genaamd wierden, waar van de *Grieken* en *Romeinen*, *Gallen*, *Galaten* gemaakt hebben. Reeds onder de regeering van TARQUINIUS PRISCUS, ruim anderhalve eeuw na de stigting van *Romen*, wanneer de *Biturigen* de voornaamsten onder de *Celten* waren, beslooten zy, op aanraading van AMBIGATUS, hun opperhoofd, om nieuwe landen op te zoeken. De menigte, hier toe geschikt, wierd in twee heeren verdeeld, en het bevel aan de Zusters Zoonen van den Vorst, SEGOVETUS en BELLOVETUS opgedraagen. De weg, welke elk zou uitgaan, wierd by het lot beflist. SEGOVETUS, vielen de *Hercynische* wouden, die zich zeer verre uitstrekten en meest nog woest waren, ten deel: maar BELLOVETUS moest zich naar *Italien* opmaaken, waar hem meer vrugtbaarer landstreeken, maar ook grooter zwaarigheden ontmoetten. Dan zy lieten zich nergens door te rug houden, zelf niet door die keten van ontoegankelyke bergen, welke de *Alpen* geheeten worden, en aan dien kant de natuurlyke voormuur van *Italien* zyn. Uit een Godsdienstigen schroom dorsten zy die in 't eerst niet over treden, dan het gerugt dat eene plaats van den zelfden naam in hun land en over de *Alpen* gevonden wierdt, gaf hun geen ongegrond vermoeden, dat zy de eerste *Celten*

niet

niet waren, die dezelve overtrokken: zy begonnen het zelfs als een gunstig voorteken aan te merken. Het geen men naderhand in HANNIBAL zoo zeer geroemd heeft, was dus lang te vooren door deeze Volken ondernomen, zonder dat het naauwlyks eenige opmerking in de gefchiedenissen verwekt heeft. Zoo veel onderscheid baart het door wien, en in welk een tyd een en dezelfde zaak wordt uitgevoerd. De *Tyrrhenen*, *Heitruriers* of *Toscaanen* hadden toen de grootste magt in *Italien*. De Zee, welke deeze beroemde Landstreek aan weérzyden bespoelde, wierd daarom al van ouds de *Tyrrheensche* en de *Adriatische Zee* genaamd, naar *Adria*, een der hoofdsteden van dit Land! Deeze Volken waren egter niet in staat om den aanval der *Galliers* af te keeren; zy wierden overwonnen, en hun vermogen zoo gefnuikt, dat zy zich sedert dien tyd niet hebben kunnen herstellen. In 't *Milaneesche* hebben deeze *Celten* zich voornaamelyk nedergezet.

FR. Hoe liep het met de *Romeinen* af?

E. Deeze raakten met de schrik, ten minsten met het gerugt van deezen inval voor dien tyd vry, maar tweehonderd jaaren later liep het in lang zoo wel met hun niet af. De *Gallen* verzamelden zich weder ten getale van drie maal honderdduizend gewapende mannen, zonder de vrouwen en kinderen te rekenen. Het bevel wierd aan BELGIUS en BRENNUS op-

gedraagen. De eerste trok op *Illyrien* en *Pannonien* af: maar BRENNUS volgde het spoor van BELLOVETUS, die het met zoo veel geluk en roem gebaad had. Een zeker toeval moedigde hem en de zynen daar toe te sterker aan. ARUNS, een voornaam burger van *Clusium*, wiens vrouw door een aanzienlyk Jongeling, over welken hy voogd geweest was, onteerd wierdt, nam zynen toevlugt tot BRENNUS, wyl men hem geene voldoening wilde of konde bezorgen. De *Galliers* raakten verlekkerd op de geschenken, vooral van wyn, welke hy met zich bragt, en wilden het land zien, dat zulke edele voortbrengfelen opleverde. Let eens, myn FREDERIK, wat gevolgen de buitenspoorigheden van een wulpschen Jongeling kunnen hebben: maar hoe gevaarlyk het ook is de veiligheid van zyn Vaderland aan de ingebeelde zoetigheden van wraaklust te waagen. De *Clusiners*, wien het noodlot der *Toscaanen* niet onbewust was, zoo dra zy de donkere wolken gewaar wierden, welke hen boven het hoofd hingen, rekenden zich niet tegen zulk een vyand opgewassen, schoon CLUSIUM toen een aanzienlyken rang onder de Steden bekleedde. Zy zonden om hulp aan de *Romeinen*, welke reeds begonnen hadden hun gebied van *Italien* op de puinhoopen van de *Hetrurische* magt te vestigen. De *Romeinen*, welke toen naauwlyks een zwaaren

ren

ten oorlog met de *Vejers*, by wien het gering overblyffel van dit vermogen nog gevonden wierd, geëindigd hadden, wilden zich liever in geen nieuwen inlaaten, waar van zy weinig heil te wagten hadden, vooral niet met een volk, dat zy niet genoeg kenden: — of waar van zy te veel by overlevering gehoord hadden. De bezadigdften hebben het ten minften daar heen gerigt, dat men gezanten zoude zenden, om de zaak, was het mogelyk, zonder oorlog af te doen. De *Clufiners* stonden in geen verbond met *Romen*, maar hadden zich in het verschil en den ondergang van hunne nabuuren onzydig gehouden, en daar door verdienstelyk gemaakt by de *Romeinen*, wier stelregel was zich in alle geschillen der volken te mengen, dezelve door hunne gezanten of wapenen te beslegten, om daar door hun aanzien te vergrooten, den eenen door vriendschap, den anderen door geweld afhanke-lyk te maaken.

FR. Dan bereikten zy thans hunne oogmerken niet?

E. Verre daar van daan; de schranderste Staatkunde wordt dikwerf door onverwagte tuschenkomsten verydeld. Hunne Gezanten, de drie Zoonen van M. FABIVS AMBUSTUS, Jongelingen die tot zulk een post te weinig bezadigheid hadden, gaven de eerste aanleiding tot eene volflage mislukking. Zy kreegen

wel last om vriendelyk met de *Gallen* te handelen, en hun onder het oog te brengen, dat zy Volken, van welke zy geen ongelyk ontvangen hadden, vrienden van het *Romeinsche* Volk, niet met de wapenen behoorden te overvallen: — dat de *Romeinen* hun des noods zouden beschermen; maar dat het immers best was den oorlog te vermyden, en dat zy de *Gallen* als een nieuw volk liever in vrede, dan door de wapenen wilden leeren kennen. Het antwoord, dat de *Gallen* gaven, volgens *LIVIVS*, is opmerkelyk, en legt de denkwyze van dit Volk aan den dag. „Schoon zy den nieuwen naam van *Romeinen* nu voor 't eerst hoorden, wilden zy wel gelooven, dat dezelve dappere mannen waren, wyl de *Clusiners* in zulk een hachelyk tydstip tot hun den toevlugt hadden genomen. En nadien zy liever hunne bondgenooten door een gezantschap, dan door de wapenen hadden willen beschermen, dat zy den vrede, welke hun wierdt aangeboden, niet versmaadden, indien de *Clusiners* van de landen, die zy in grooter overvloed bezaten dan zy konden beheeren, een gedeelte wilden overlaaten aan de *Gallen*, die 'er gebrek aan hadden: — dat zy op geen anderen voet den vrede konden verwerven, en het antwoord op staande voet in tegenwoordigheid van de *Romeinen* moest gegeven worden. — Indien zy dit weigerden, dat zy dan onder het oog der

Ro-

Romeinen om het land wilden vegten, op dat deezen te huis zouden kunnen boodschappen, hoe zeer de *Galliers* alle andere sterfelingen in dapperheid te boven gingen. Dewyl het recht by hun hier in gelegen was, dat zy land vroegen van zulken, die het geeven konden, of het met de wapenen overmeesterden". De *Romeinen* daarentegen, — „wat zy in *Heitruvien* te doen hadden, en wat dit voor een recht was, dat zy in de wapenen stelden?" Men kwam van woorden tot daadelykheden, en de *Fabien* voegden zich aan de zyde der *Clusinen*; hunne toerusting en dapperheid liepen ras in het oog by de *Galliers*; vooral na dat *QUINTUS FABIVS* één hunner oversten met een spies had doorregen en uitgeschud. Naauwlyks wierd dit rugtbaar door het leger, of men hield af, om de *Romeinen*, wier gezanten de post van Middelaars zoo kwalyk waargenomen hadden, tot voldoening te noodzaaken. De driftigsten wilden aanstonds op de stad los gaan: maar de Oudsten beslooten door een gezantschap over de schending van het heilig recht der volken te klaagen, en de overlevering der *FABIEN* te eischen. De Raad vond zich met de zaak verlegen, en bragt dezelve voor het gansche lichaam des volks, op dat de ongelukkige uitslag hun niet mogt geweten worden. Het aanzien en de gunst vermogten zoo veel op de menigte, stout door voorige overwin-

nin-

ningen, dat men besloot de geëischte voldoening te weigeren, en de *FABIEN*, die zich zoo dapper gekweeten hadden, tot *Tribunen* met eene burgermeesterlyke magt aan te stellen. De *Fecialen*, aan welken het oordeel over vrede en oorlog stond, waren wel met eenige anderen van een tegengesteld begrip, maar de meeste stemmen golden.

FR. Lieten de *Gallen* zich hier mee afzetten?

E. Dat zy verre. Terstond maakten zy zich op, om zich zelfs voldoening te bezorgen. Alle inwooners ten platten lande en in de steden, die zy voorbytrokken vlugteden op hun aankomst en bragten de tyding hunner aannadering binnen *Romen*, daar alles met schrik vervuld wierd. Op den afstand van tien of elf mylen wierden zy eerst gestuit, door een leger, dat met spoed zamengeraapt was. De *Romeinen* hadden zich, om te meer nut te trekken van hun Volk, en niet omcingeld te worden in een halve maan geschaard, en de hulpbenden in de regte vleugel op eene hoogte geplaatst. *BRENNUS*, die zoo veel beleid als dapperheid bezat, valt op deezen het eerst aan, en werpt dezelve schielyk overhoop, wyl ze uit het midden der slagorde niet genoegzaam ondersteund konden worden. De wanorde en verzaagdheid overmeesteren eerlang het geheele heir der *Romeinen*. Die 'er het lyf konden afbrengen, zoeken hunne veiligheid by de *Vejers*, tegen welken
zy

zy zulk een langen en hevigen kryg gevoerd hadden. Een zeer klein gedeelte brengt de tyding hunner neerlaag en den schrik binnen *Romen*, werwaards zy eerlang door de *Galliers* op de hielen gevolgd worden.

FR. Hoe liep het met de Stad af?

E. Het zou voor altoos met dezelve gedaan geweest zyn, indien de *Galliers* de vlugtenden hadden vervolgd, of maar terftond by hunne aankomst binnen *Rome* waren getrokken, daar alles in verwarring was en zelfs op het sluiten van de poorten niet gedacht wierd. Maar de *Galliers* waren verbaasd wegens de schielijke overwinning van een volk, dat zich zoo veel had laaten voorstaan, en hielden zich eenigen tyd met het zamelen van den buit op. Ten laafften trokken zy onverhinderd op de stad af. Zy vonden ook deeze geopend, maar dorften zich, uit vrees van verraad tegen den naakenden nagt, niet wagen in eene bemuurde plaats, waar niemand hunner bekend was. En, dit marren was het behoud van *Romen*. Deeze stad moest wel vernederd, maar niet vernietigd worden. De Voorzienigheid wilde haar bewaaren voor eene grootheid, tot welke nimmer eene stad is opgeklommen.

FR. Wat deden de *Romeinen* intusfchen.

E. Van de eerste schrik een weinig bekomen, toen zy zagen, dat de *Galliers* hun eenigen tyd gaven, besteedden zy denzelven om
al-

alles ter redding van hun stervend Vaderland gereed te maaken, aan het welke zy niettegenstaande hun voorige lafhartigheid, in deezen bangen nood de grootste verkleefdheid betoonden. De geheele stad te behouden was onmogelyk. Het *Capitolium*, eene sterkte op eene rots gebouwd was hun eenigste toevlugt. Alle wapenen en voorraad, die men in weinige uren by een kon krygen, werden hier naar toe gebragt; en alles aan de weerbaare mannen en jongelingen, die voorhanden waren aanbevolen. Eenige vrouwen en kinderen, de hoop van het toekomstend geslacht, wierden nevens de Leden van den Raad, die de Jaaren niet buiten staat gesteld hadden om van nut te zyn, toegelaaten, maar de ruimte was te klein om de gansche menigte te bergen.

FR. Waar bleef dezelve dan?

E. Allen die zich redden konden met de vlugt, moesten hun behoud in de nabuurige Steden, of op het open veld zoeken, terwyl de Grysaards, waaronder veele der aanzienlykste *Romeinen*, den dood in hunne huizen gerustelyk afwagten, en zich, naar hunne denkwyze, opofferden voor hunne stad, en het overschot hunner burgeren. En zy zouden 'er het leeven afgebragt hebben, wyl de *Galliers* met den morgenstond in de stad gedrongen, eerbied hadden voor de agtbaarheid, welke van deeze agtergebleevenen afftraalde; had de oude Raadsheer

PAPIRIUS de onvoorzigtigheid niet gehad van een der *Galliers*, welke hem zagtelyk over den langen baard streek, ruwelyk met zyn stok te slaan, het welk hy met den dood moest boeten, en aanleiding gaf tot een algemeene slagting. De stad wierd hierop geplunderd, en ten deele in 't aanzien der *Romeinen* verbrand, die in het *Capitolium* ten naauwsten wierden opgesloten, zonder eenige hoope van uitkomst. Zy verdedigden zich dapper, stelden de geweldige aanval, en de heimelyke overrompeling van welke zich BRENNUS bedienen wilde, te leur, maar konden het nogtans niet lang goed maaken.

FR. Moesten zy zich niet eindelyk overgeeven?

E. De *Galliers* begon de belegering, aan welke zy geheel ongewoon waren, te verdrieten; zy zelve bevonden zich door ziekten en schaarscheit van voorraad in meer dan eene ongelegenheid. Hunne uitgezonde benden waren onverhoeds, daar zy nu geen vyand meer dugtten, door die van *Ardea*, onder-aanvoering van CAMILLUS, en naderhand nog tweemaal door de *Clufiers* geslagen. Zy verlangden niet dan met eer en eenig voordeel te kunnen afrekken, en kwamen overeen, dat zy de stad zouden ruimen, indien de *Romeinen* hun duizend ponden gouds bezorgden. Men was werkelyk bezig om het aan te brengen. De vrouwen en jonge dogteren, gaven hier toe gewillig haare cieraaden

van

van goud en zilver, het eenig overfchot van alle haare bezittingen, om het Heilig Goud, den goden gewyd, te spaaren: maar, daar hetzelfde in lang niet kon toereiken, moesten zy ook van dit laatste zich bedienen. Wanneer CAMILLUS, die intusfchen tot opperfte gezaghebber verkoren was, op slag kwam en verklaarde, dat hy geenzins een handel die buiten zyne kennis en toestemming was begonnen zou gedoogen; — dat de stad niet door goud maar door de wapens moest bevryd worden. De *Galliers* dus verrast, moesten zich dan tot de wapenen begeeven, en het gewoge goud op een hoop laten liggen. Men raakte fchielyk handgemeen tusfchen de overblyffels der verwoeste stad, maar de *Galliers* kreegen het te kwaad, zy wierden uit dezelve verdreeven. En CAMILLUS die te vooren reeds de grootste dienften aan den Staat beweezen had, maar met ondankbaarheid beloond was, had weder het onuitspreekelyk genoeg van zyne medeburgers te doen ondervinden, hoe veel hun aan één man, — hoe veel hun aan hem gelegen was. Men noemde hem een anderen ROMULUS, den tweeden Stigter van Rome, een naam, die hem te meer toekwam, om dat, zonder zyne tusfchenfpraak, het volk de puinhoopen van Rome op den raad van hunne *Tribunen* zou verlaaten hebben, en naar *Veji* getrokken zyn. Gaarn zou ik u zyne aanspraak, aan het volk by deeze gelegenheid gedaan, mededeelen: zy ademt
niets

niets dan eene voorbeeldige liefde voor het Vaderland. Maar ik kan my niet langer met *Rome* ophouden; gy kunt dezelve by *LIVIVS* in het vyfde boek zyner gefchiedenisfen vinden; en het is wel der moeite waard deeze geheele gebeurtenis by hem, en by *PLUTARCHUS* in het leeven van *CAMILLUS* wegens alle de byzonderheden, die ze behelst, na te leezen.

FR. Waar bleeven de *Galliers*?

E. Volgens *LIVIVS* wierden zy in een tweeden veldslag buiten de poorten van *Rome* geheel vernield; maar dit is buiten twyffel een verdichtfel, om de gedagtenis der schandelyke nederlaag zoo veel mogelyk uit te wifchen. Wy gelooven *PLUTARCHUS* en anderen veel liever, die zeggen, dat de *Romeinen*, volkomen te vreden met het zuiveren hunner stad van deeze lastige inwooners, hun den aftogt in zoo verre zelfs hebben gemakkelyk gemaakt, dat zy hun van den noodigen voorraad voorzaggen. Het is niet waarfchynlyk, dat zy hen den buit ontweldigd, of dat de inwooners van *Italien* het overfchot der vlugtelingen vernield hebben; want hoe kon het Roomfche goud dan in vervolg van tyd in *Gallien* aangetroffen zyn, volgens *SUETONIUS*? hoe kan men dan verhaalen, dat *BRENNUS* na het verbranden van *Romen* met honderd en vyftig duizend voetknechten en twintig duizend ruiters op het fpoor van *BELGIUS* in *Griekenland* en *Afien* een gedugten inval zou onder-

nomen hebben, om den Tempel te *Delpbi* te plunderen, en alomme den schrik voor zyne wapenen en den naam der *Gallen* te verspreiden? Zeker, indien BRENNUS zyne dichters en historiefchryvers gehad had, de oudheid zou weinig minder van hem gewaagen, dan van een ALEXANDER, een CAESAR en andere Veroveraars. Ik heb u daarom deeze gebeurtenis wat wydloopiger verhaald, hoewel zy misfchien niet zoo zeer tot ons onderwerp behoort, om dat, schoon wy tot nog toe niet in staat zyn te bewyzen, dat onze landgenooten onder de duizenden van deeze benden zich ook bevonden hebben, dit ten minften zeker is, dat zy eenerleijen oorsprong met deeze onderneemende Natie hadden. De beste Gefchiedfchryvers der *Romeinen* noemen ze *Celten*; ook wel een ongewoonen en nooit gehoorden vyand, welke hun van den zeekant, en de uiterfte oorden der aarde den oorlog aandeed, schoon de *Senonen* de voornaamften en bekendften waren. Wy zouden verscheide kenbaare trekken uit deeze verhaalen kunnen opmaaken, welke vooral niet te gunstig zyn opgegeeven, wyl de *Grieken* en *Romeinen* deeze volken voor *Barbaaren*, en de laatften dezelve voor hun ergfte vyanden hielden.

FR. Welke zyn dan die trekken?

E. Het verdient onze opmerking, dat zy op het zelfde recht, dat de *Romeinen* zich lieten voorstaan te bezitten, het recht van den *Magtigsten*,

sten, zich beriepen. Schoon de eersten het in niemand, dan in zich zelve wilden dulden, de laatste gebruikten het egter, maar met meer gemaatigheid, dan de *Romeinen* doorgaans deden. Eene overmaat van volkrykheid drong hun vooral tot den togt: zy vroegen land, dat die van *Clusium* te veel, en zy noodig hadden. De *Romeinen* staken zich in eene zaak, welke hun niet betrof: zy schonden het recht der volken, van het welk de *Gallen* wel degelyk begrip toonden te hebben; deezen eischten voldoening, die *Rome* op eene behoorlyke wyze wierd afgevraagd; en wanneer dezelve geweigerd wierd, keerden zy hunne wapenen naar den beleediger, schoon hy veel gedugter was.

FR. De *Romeinen* hadden zich zelve alleen deeze vyandelykheden te danken.

E. Zekerlyk, en nimmer is de Staat, zedert de oprigting van het *Romeinsch* gebied tot aan deszelfs einde, in zulk een hagchelyken toestand geweest, dan naderhand ten tyde der *Cimbren*. Zy hadden met talryke onverschrokke vyanden te doen, wier voorkomen alleen in staat was om den dapperen *Romer* in verlegenheid te brengen. By de sterkte hunnes lighaams en vreemde wapenrusting voegden zy eene orde en overleg, die men nimmer zou verwagt hebben. De Roomsche Historiefchryvers moeten erkennen, dat het niet enkel by toeval was, dat BRENNUS de overwinning behaalde.

Gebruikte hy dezelve niet te regt, hy had dit met veele groote mannen gemeen, en het kwam by hem voort uit volstrekte onkunde van de gelegenheid van *Rome*; — uit vrees voor ver-rasfing. De zorgeloosheid van zyne benden, die om voorraad wierden uitgezonden, was niet te verſchoonen; maar zy meenden geen vyand meer te duchten te hebben, en het was alleen aan het onvermydelyk gebrek toe te ſchryven, dat BRENNUS de zaak ten deele moest opgeeven. Het geen men vertelt van zyne bedriegelykheid, van het *wee den overwon-nenen*, is miſſchien zoo wel verzonnen als hun geheele nederlaag. Ten minſten is het gedrag, dat CAMILLUS zou gehouden hebben, in weerwil van de gemaakte overeenkomst, even zoo weinig goed te keuren voor een man, die zoo naauw-gezet was, dat hy het Dictatorſchap niet dorst aanneemen, zonder de bevestiging van het *Capi-tolium* te hebben; daar deeze goedkeuring niet dan met levensgevaar kon gehaald worden, en byna de oorzaak eener overrompeling geweest was van deeze eenigſte toevlugt der Room-ſche vryheid. Dit alles bewyſt, dat BRENNUS en de zynen niet onder de Wilden behoor-ren geteld te worden: — dat hy, ſchoon minder beſchaafd, egter een groot man geweest is, en dat wy, die doorgaans in de zaak der *Romei-nen* belang neemen, hoewel zonder reden, niet onpartydiger gewoon zyn te oordeelen, dan hun

hun eige Historiefchryvers. Dit alles viel ruim 360 jaar na het ftigten van *Rome* voor.

FR. Hebben de *Romeinen* in 't vervolg geen nieuwen overlast van deeze volken moeten lyden?

E. O Ja. Deeze vierde eeuw der *Romeinfche* Jaartelling was nog niet afgeloopen, of de *Gallen* verfehneen weêr in *Italien*; maar de gelukkige uitflag van het beroemde en teffens geoorloofde tweegevegt van J. MANLIUS, federt dien tyd TORQUATUS genoemd, deed hun voor dat Jaar verdwynen. Dan zy kwamen in 't volgende weder, drongen door tot dicht by *Rome*, waar by de *Collinfche* poort een hevig gevegt voorviel, en de *Romeinen* in 't gezigt van hunne bekommerde ouderen, echtgenooten en kinderen de overwinning behaalden.

FR. De ftad was dan weêr in 't uiterfte gevaar; maar mag ik vraagen, waarom Vader dat tweegevegt geoorloofd noemt, ik meende datze altoos moesten vermyd worden.

E. Zoo verfocijelyk de tweegevegten tuffchen byzondere perfoonen, zoo ftrydig als dezelve zyn tegen alle Goddelyke en burgerlyke rechten; zoo zeer was het zelve in dit geval goed te keuren. Een *Gallier* van eene buitengewoone grootte en fterkte verfehneen op de brug der rivier, die de beide legers fcheidde, en daagde den dapperften *Romein* uit ten ftryde, op dat men zien mogt, welk van de

twee volken het meest in het vegten uitmuntte. Na een langduurend stilzwygen kwam MANLIUS, een aftammeling van hem, die het Capitoool voor eene overrompeling der *Gallen* onder BRENNUS bevryd had, een uitmuntend Jongeling, voor den dag; hy verzogt en verkreeg verlof van den *Dictator*, welke doorgaans (zoo veel gevaar zagen de *Romeinen* 'er in,) in de *Gallische* oorlogen wierd aangesteld. Door zyne vaardigheid wist hy den zwaargewapenden *Gal* den buik op te ryten, zoo dat hy ter aarde plofte, en zyne landgenooten des nagts aftrokken. Men kan dit geval vergelyken met den tweestryd tusfchen DAVID en GOLIATH. MANLIUS handhaafde de eer en de veiligheid van zyn Vaderland, bespaarde het bloed zyner medeburgen, en egter wilde hy zyn leeven niet waagen dat den Staat behoorde, dan op het gezag van den Opperbevelhebber, die hem aanmoedigde. „Ga heen, zeide hy, kwyt u van uwe dapperheid en godvrugt jegens uw Vaderland en Vader, op dat men weete, dat de *Romeinen*, wanneer de Goden hun helpen, onverwinlyk zyn.” Het beslegten van byzondere geschillen was by de oude *Grieken* en *Romers*, hoe gereed anders ten wapen, onbekend. Men stelde en toonde alleen zyne dapperheid in het verdedigen van het Vaderland tegen algemeene vyanden. Hoe schandelyk is het dan, dat een barbaarsche gewoonte, by de beschaafde Heidenen geheel vreemd, zoo veele

eeu-

eeuwen onder de Christenen heeft stand gegreepen, en nog stand grypt. Laat uwe dapperheid dan nooit zoo verkeerd geplaatst worden, myn FREDRIK!

FR. Ik zal 'er altoos aan denken; maar hoe is het met BELGIUS afgeloopen? die naam luidt zeer *Nederlandsch*?

E. Sommigen denken ook daarom, dat hy uit *Belgisch Gallien* oorspronkelyk, en het hoofd was der *Nederlanderen*. Wy zouden dan ruim zoo veel betrekking op zynen tocht hebben als op dien van BRENNUS. Maar wyl het beslissend bewys ook hier ontbreekt, en het ons voornaamste oogmerk was, uit eenige aanmerkelijke gebeurtenissen in de vroegste tyden de volken te leeren kennen, die ten minsten met onze landgenooten van denzelfden oorsprong waren, hebben wy ons het langst met de *Gallen* onder BRENNUS opgehouden, om dat wy van dezelve de naauwkeurigste aantekeningen vonden. Van alles, wat door hen in *Griekenland* en *Afien* verigt is zyn my niet dan onvoldoende, en zelfs verwarde tegenstrydige berigten by de Historiefchryvers voorgekomen, waaruit ik tot nog toe geen aanéngeschakeld begrip heb kunnen vormen. Men schryft aan denzelfden BELGIUS en BRENNUS in denzelfden tyd toe, het geen anderen na verloop van eene eeuw aan andere veldoversten der *Gallen* welke egter juist die zelfde naamen zouden gehad hebben, toeëigenen.

De een laat BELGIUS in *Pannonien* en *Illyrien* blyven; — BRENNUS met zyn volk in herhaalde veldslagen tegen de *Romeinen* omkomen; — de ander brengt ze beiden in *Macedonien* en *Griekenland*. Dan laten wy ons met de naamen van Vorsten niet ophouden, dit kan ik u ten minsten melden, dat de *Gallen* ruim eene eeuw laater, na het onderbrengen van *Pannonien* of *Hongaryen*, op *Griekenland* en *Macedonien* zyn los gegaan. PTOLOMÆUS CERAUNUS voerde daar het opper gebied. Na een opstand verwekt te hebben tegen LYSIMACHUS; na het vermoorden van SELEUKUS, die hem tegen dien Vorst de hand bood; na het aangaan van een bloedschendig huwelyk met zyne zuster ARSINOË, de weduwe van LYSIMACHUS; na het ombrengen van haare twee zonen erfgenaamen van het Ryk, die zy te vergeefsch in haaren schoot zocht te verbergen; na het smaadelyk verstootten van deeze Vorstinne; — na het pleegen van zoo veele gruwelen, meende PTOLOMÆUS zyne oogmerken bereikt, en zich van den Throon van *Macedonien* verzekerd te hebben.

FR. Hy had zulk een loon voor zyne schelmeryen niet verdiend, maar wie kon hem nu straffen?

E. De Voorzienigheid, ontbreekt het nooit aan middelen, wanneer de maat der ongerechtigheid vol is, om de onschuld te wreken. Deeze, te vooren gansch onbekende Volken moesten haar in dit geval dienen; zy moesten geheel

Grie-

Griekenland, waar de *Macedoniers* lang den meester gespeeld hadden; ja het geheele *Oosten*, dat ALEXANDER met zyne gelukzoekers afge-loopen had, moesten zy wreken, en in 't byzonder de *Persiaanen*, welke door hem beroofd waren van het opper gebied, waarin zy zich een geruimen tyd hadden gehandhaafd. Dit is te meer opmerkelyk, indien men vastfelt, gelyk sommigen willen, dat de *Gallen* of *Celten* denzelfden herkomst, dezelfde oorspronglyke zeden en Godsdienstige begrippen hadden met de *Perser*. Schoonze dan, sedert lang van hun verwyderd in gantsch onderscheide luchtfreken verkeerd hadden, moesten zy egter de *Macedoniers* al het leed vergelden, dat deezen hunne stamgenooten hadden aangedaan. De *Perser* door de weelde verwyfd konden den aanval der *Grieken* niet wederstaan, maar deezen moesten op hun beurt voor de onverbasterde en dapperre *Gallen* zwigten, schoon zy in krygstucht en wapenrusting verre beneden de *Persiaanen* waren, toen ALEXANDER hen overwon. Zoo veel scheelt het, myn FREDRIK of een volk door de wellust en overvloed verzwakt is, of niet.

FR. Ik hoor dit met verwondering aan. Hoe leerzaam zyn de geschiedenissen! maar hoe ging dit alles in zyn werk?

E. Moet ik nog al meer uitflappen doen? wel aan ik zal uwe nieuwsgierigheid kortelyk bevreedigen. Wanneer de *Gallen* in aantogt waren, en elk om slyd den vrede van hun

kogt, boden zy denzelven ook aan de *Macedoniers*: maar PTOLEMÆUS, verblind door zyn geluk, eischte hunne Vorsten tot gyzelaars, en alle hunne wapenen tot onderpand, het welk zy met versmaading affloegen. Jaa zoo verwaand was deeze geweldenaar, dat hy de twintigduizend man, hem door de *Dardaniers* aangeboden, van de hand wees. „De *Macedoniers*, zeide hy, „die alleen het gansche Oosten hadden kunnen overwinnen, hadden geen *Dardaniers* noodig, om hunne grenzen te beschermen. Zyne soldaten waren kinderen der bezoldelingen van ALEXANDER, overwinnaars der waereld.” Het kwam naauwlyks tot een treffen, of de voorspelling van den gehoonden Vorst der *Dardaniers* wierd bevestigd, het leger van PTOLEMÆUS geflagen, en hy zelf van het leeven beroofd. Het was toen nog geen halve eeuw geleeden, dat ALEXANDER, met zyne *Macedoniers* de allermagtigste volken den voet op den nek zette, en eene derde zoogenaamde *Monarchie* stigtte. Zoo ras kunnen de zaaken veranderen! zoo schielyk en onverwagt worden de geesfels van het menschedom gestraft, en vernederd! niet anders zal het de onderdruckers van UW VADERLAND vergaan, wanneer hun rol is afgeloopen myn FREDRIK! gy zult misfchien beleeven, het geen ik te vergeefs in myne dagen verwagte. — De geroofde schatten vielen in de handen van *Barbaarsche* volken, en deezen waren het voor welke de overwinnaars der waereld niet

on-

ouwerwinyk waren ; gelyk hunne landgenooten onder BRENNUS in opzigt van de *Romeinen* reeds getoond hadden.

FR. Waarlyk een groote roem voor deeze volken, en ook voor ons, zoo zy voor een gedeelte uit ons Vaderland hun oorspronk hadden. Ik zie nu dat onze voorouders voor even zulke heldendaaden bekwaam waren, als welke de naam der *Grieken* en *Romeinen* vereeuwigd hebben.

E. Zoo is het myn Zoon. Wy waren toch voor een gedeelte *Galliers*, en, gelyk ik u gezegd heb, al onze voorouders met hen uit hetzelfde volk gesprooten.

FR. Hebben de *Gallen* zich in *Macedonien* gevestigd?

E. Kort daarna zyn zy door SOSTHENES overwonnen, maar deeze nederlaag is door de aankomst van een anderen BRENNUS hersteld, welke ook gaarn zyn deel wilde hebben van de schatten van het *Oosten*. Hy sloeg de *Macedoniers* op zyne beurt, maar de beste buit was reeds gevlogen, en daar op nam hy het voorneemen om den tempel van APOLLO te *Delphi* te plunderen, het geen hy volgens sommigen ook volvoerde. Dit schynt den eersten BRENNUS mislukt te zyn, men vertelt althans, dat hy met de zynen in een roekeloozen aanval, of door een voorbeeldige wraak der Godheid, wier heiligdom hy zocht te schenden: — door ysfelyke onweeren en aardbevingen omgekomen is. Gy kunt ligt begrypen, dat

dat de Gefchiedfchryvers volgens hunne Heidenfche denkbeelden , dit uitgelegd hebben. Tempelroof was by hun de fchrikkelykfte misdaad , en de *Gallen* daarom verfoeid ; die zich nogthans , wyl zy zelf in hun oorspronkelyken Godsdienst geene tempels gebruikten , hier van niet lieten afschrikken. Door veele wifelvalligheden en gevegten zyn 'er van de *Galliers* zekerlyk veelen gefneuveld ; maar een aanmerkelyk overfchot heeft zich in *Galatien* of *Gallifch Griekenland* neêrgezet , van waar zy geduurige invallen dedden in *Afien* en deel hadden aan veele oorlogen en onlusten , die in *Griekenland* , van tyd tot tyd , voorvielen. Niet lang voor onze Jaartelling , wierden zy nog door hunne Drie- of Viervorften geregeerd , waar van één , genaamd DEJOTARUS , door POMPEJUS wegens beweeze hulp tot Koning verheeven en hem verfehiede landftreeken gefchonken wierden. Volgens het getuigenis van HIERONYMUS den oudvader , waren in zyn tyd in *Galatien* nog overblyfzels van dezelfde taal , welke in het nabuurig *Trier* wierd gefproken.

Maar het word tyd , dat wy van de *Gallen* affcheiden , en van eene andere volksverhuizing der *Cimbren* en *Teutonen* fpreken , welke nader aan onze tyden komt : edog wy hebben reeds lang genoeg ons onderhouden , en zullen daar toe eene nadere gelegenheid afwagten.

V Y F D E

ZAMENSPRAAK

O V E R D E

Verhuizing der Cimbren en Teutonen. Oude woonplaatsen, en redenen van hunne optogt onderzocht. Hunne omzwerping door Europa, overwinningen en lotgevallen. Zy zyn door de wapenen der Romeinen byna geheel verdelgd. Hunne aart, zeden, en levenswys.

E. Vinde ik u reeds hier, myn FREDRIK?

FR. Ja, myn Vader, ik hoop dat gy nu myne nieuwsgierigheid voldoen zult in het bebefchryven van die gewigtige volksverhuizing der *Cimbren* en *Teutonen*. Waar hielden die volken zich op?

E. Men plaatst de *Cimbren* doorgaans in het bekende Schier-eiland, by de Ouden *Cimbrica Cbersonesus* geheeten, waar nu *Sleeswyk*, *Holstein* en *Jutland*, gevonden worden tusfchen de *Noord-* en *Oostzee*. Men denkt dat deeze volken, uit *Scythien* oorspronkelyk, zich in vroeger tyden naar *Europa* begeeven hebben, en de zelfde waren, welke de Grieken *Cimmeriers* noemden. Ten deele hebben zy zich gevestigd aan de

de zwarte zee, waar van de *Bosphorus Cimmerius* zyn naam ontleend heeft. Zy worden ook wegens hun oorsprong *Celten* of *Celtoscythen* genaamd; maar hoe zy aan den naam van *Cimbren* gekomen zyn, weet ik niet; zommigen leiden denzelven af van *Gomer*, den eersten zoon van *Japheth*: want tusfchen *Cimmeriers* en *Gomeriers* is weinig onderscheid. Volgens *PLUTARCHUS* betekende de naam *Cimbren* in hunne taal zoo veel als Vrybuiters; maar wat grond hy hier voor had weet ik niet. Dit zullen de *Romeinen* opgemaakt hebben uit het zwervend leeven, dat zy leidden, toen zy aan hun bekend wierden. *Miles* en *Latro*, een foldaat en een ftrui kroover, betekenden weleer en betekenen nog dikwils het zelfde. De *Cimbren* waren gewis krygslieden, wy zullen egter zien, dat hun oogmerk geenzins alleen op ftroopen en plunderen uitliep. Men heeft van hun verteld by de Ouden, dat zy in eene droevige fomberheid verkeerden; wyl het daglicht maar zeer kort de lange nagten verwisfelde, en te minder uitwerking had wegens de zwaare bosfchen, die het zonlicht nooit doorlieten, waar mede het land bedekt was. Hier van daan het fpreekwoord, dat u wel voorgekomen is, *Cimmerifche duisternisfen*. *HOMERUS*, aan welke deeze volken in naam reeds bekend waren, plaatfte den ingang van de hel in hun land. En of dit nog niet akelig genoeg was, deedt

deedt men hen in onderaardsche holen woonen, waar zy wegens de nabyheid in geduurige onderhandeling waren met de onderaardsche Geesten.

FR. Hoe kwamen zy aan deeze verdrictfelen ?

E. De *Grieken* en *Romeinen* waren gewoon de volken, die hun onbekend waren in de noordelyke deelen van den aardbodem, onder zulke nadeelige denkbeelden zich voor te stellen; welke niet verbeterd wierden, wanneer zy naderhand overlast van dezelve leden. Een ondragelyke koude en droevige duisternis maakten dezelve ongenaakbaar, zoo zy meenden, en hun land onbekend voor andere ftervelingen. Wy weeten by de ondervinding, hoe weinig dit met de waarheid overeenstemt, vooral wanneer wy de *Cimbren* niet alleen in het *Cimbrica Chersonesus*, aan de *Oostzee*, maar in het geheele noordergedeelte van *Duitschland*, langs den zeekant tot aan den *Rhyn*, tot aan de kust van *Vlaanderen* plaatsfen.

FR. Zouden de *Cimbren* dan ook in *Nederland* gewoond hebben ?

E. Dit is meer dan waarschynlyk. *PLUTARCHUS* erkent ronduit, dat men eigenlyk niet weet, waar deeze volken van daan kwamen, wyl hunne Landen onbekend waren. — Dat het *Celtofcythen* waren, bestaande uit verschillende volken, welke zich wegens gelykheid van oorsprong,

sprong, taal, zeden en belangen by elkander hadden gevoegd, en daar door allengskens tot eene verbaazende menigte waren aangegroeid, want enkele volken waren in dien tyd zoo talryk niet. Eindelyk, volgens de algemeene gerugten, hadden zy in de verst afgelege deelen van *Duitschland*, over den *Rhyn*, aan de zeekusten gewoond. FLORUS verhaalt daarom, dat zy uit de verste oorden van *Gallien* (die aan den *Rhyn* en *Duitschland* grensden,) gevlugt waren; (*) STRABO telt de *Cimbren* op by de *Sicambren*, *Bructeran* en *Chaucen*, die niet ver van de zee woonden, en in onze landstreek geplaatst worden. En wat verder: — „de *Sicambren* en de *Cimbren* zyn de voornaamste volken onder de noordelyke *Germaanen*, welke langs het zeestrand van de monden des *Rhyns* tot aan de *Elve* zich uitstrekken.” Tot dus verre waren de *Romeinen* ten tyde van DRUSUS geweest, waar door het land nog noordelyker gelegen, aan STRABO onbekend was. En hier van daan wierd de *Noordzee*, in de tyden van CLAUDIAAN, de *Cimbriſche*, naderhand de *Germaniſche* zee genoemd, welke het water van den *Rhyn* uit twee monden verzwelgde. HIERONYMUS, die aan 't eind der vierde eeuw leefde, ſchryft daarom te regt aan GERONTIA, dat de *Cimbren* van de uiter-

(*) L. VII. p. 291, 294.

terste stranden der zee van *Vrankryk* en *Duitschland* waren vertrokken. En zoo 'er nog eenige bedenkelijkheid overblyft, zal dezelve nit eene naauwkeurige vergelyking der oude Schryvers ras opgeruimd worden. De weinige berigten, die wy van hun hebben, zyn genoeg om hun te erkennen voor een volk van den zelfden oorsprong met die, welke in deeze landen in laater tyden door de *Romeinen* zyn aangetroffen. Om niet te zeggen, dat de algemeene berigten aangaande de aankomst der *Batavieren*, welke de uiterste grenzen van *Gallien* ontledigd van inwooners vonden, myne gedagten nog meer bevestigen.

FR. Nooit heb ik geweten, dat ons land van de *Cimbren* weleer bewoond geweest is, en nu twyffel ik 'er niet aan: maar zouden zy de allereersten geweest zyn, die dit land beslaagen hebben?

E. Voor zoo ver de zee kust aangaat, langs welke zy zich van *Vlaanderen*, ten minsten van den eersten mond des *Rbyn*; af Noordwaards uitgestrekt hebben, is dit zeer waarschylyk. Zommigen houden de *Cimbren* voor de oudste inwooners van *Duitschland*, welke naderhand onder de naamen van *Germanen*, *Alemannen* en *Duitschers* by andere Volken zyn bekend geworden. Indien de aanmerking van *Tacrus* doorgaat, dat alle volken, die van woonplaats veranderden, zulks te sloop ondernamen; hoewel hy de *Duitschers* vol-

gens zyne begrippen, voor eige inboorlingen des lands houdt, uit geene andere natie gesprooten, dan is het eer te begrypen, dat de zeekusten het vroegst zyn beslagen geworden. Meer binnen 's lands zullen zich egter al ras ook inwooners neergezet hebben. Wy verbeelden ons, dat deeze *Nederlanden* voor de omkeeringen, door overstromingen veroorzaakt, zich in eene nog betere gesteldheid bevonden, dan naderhand, en daarom te gunstig waren om niet beslagen te worden, zoo dra ze by de steeds toeneemende bevolking van *Europa* ontdekt wierden. Maar van deeze vroegste inwooneren onzes lands kunnen wy buiten de *Cimbren* niets melden, om dat zy in de oudste jaarboeken niet bekend staan. Alleen dit weten wy uit de aantekeningen van JULIUS CAESAR, de eerste der *Romeinen*, die deeze volken heeft gezien, dat de *Gallen* in de vroegste tyden, de *Germanen* in volkrykheid en vermogen overtroffen. Dit deed hen meermaalen den *Rhyn* overtrekken, en in de grenzen der laatstgemelden volkplantingen vestigen, waarom wy het niet geheel onwaarschynlyk geoordeeld hebben, dat in de heirlegers der *Gallen* onder BRENNUS, of BELGIUS, zich eenigen onzer landslieden bevonden, te meer, om dat onze landpaalen zich over den *Rhyn* in 't *Belgisch Gallien* uitstrekken. Maar naderhand verkeerde de kans, de *Germanen* wierden de *Gallen* te magtig, en vestigden zich vooral in dit *Belgisch Gallien*. Deeze
Bel-

Belgen waren ten tyde van JULIUS CAESAR, onder de *Gallen* het minst verbasterd, het meest beroemd in dapperheid, en hadden zich voor al door het afwyzen der *Cimbren* eenen naam gemaakt; al waren schoon deezen hun oude landslieden. Herdenk het geene ik u van te voren over de oude en nieuwe volks-betrekkingen gezegd hebbe. Wy kunnen ten minste niet gelooven dat de *Batavieren* de eersten van eeninge naam zyn zouden, welke het voornaamste deel van ons vaderland bewoond hebben. Dit stryd tegen het eenpaarig getuigenis der geschiedschryvers. — Indien de *Cimbren* het binnenste gedeelte niet besloegen, zyn het andere volken geweest, welke uit dit Eiland, zoo wel als uit andere oorden mede gelokt en onder den gemeenen naam begreepen wierden. — Wyl nu deeze volkplantingen in het *Belgisch Gallien* de *Duitschers*, aan den anderen kant van den *Rbyn*, *broeders*, *Germanen* noemden, als uit den zelfden stam oorspronkelyk, meent men dat deeze naam aan hun allen in vervolg van tyd is gemeen geworden. Wy zouden denzelven toch liever, zoo wel als den naam van *Belgen* uit de eige taale van dit volk afleiden, welke in mannelyke sterkte en dapperheid byna alles stelden, en zich daar door ook meest beroemd gemaakt hebben. Zy waren, om zoo te spreken, *gansche kaerels*, *gaar mannen*, *al mannen* of *oorlogsmannen*, uit

TEUT of TUISCO gefprooten; maar dit in 't voorbygaan.

FR. Zyn de metgezellen der *Cimbren* dan daar van daan *Teutonen* genaamd?

E. Gewisfelyk! men zou deezen daarom als een algemeene naam van kleinere volken kunnen aanmerken, welke de *Cimbren* op hunnen weg ontmoet en meê gelokt hebben; en dan mag men de oude Inwooners van *Nederland* zoo wel onder de *Teutonen* als onder de *Cimbren* rekenen. Zommigen meenen egter, dat deeze *Teutonen* nabuuren waren van de *Cimbren*, en nog noordelyker dan deezen op de eilanden van de *Oostzee* woonden, of in *Noorwegen* en *Zweeden*.

FR. Uit welk eene oorzaak wierden deeze volkeren tocht- en lotgenooten?

E. Door ééne zwaare of herhaalde overstroming, welke hen hunne landen geheel of ten deele deed ruimen. Byna anderhalve eeuw voor de geboorte van *CHRISTUS*, ruim 600 jaar na het bouwen van *Romen*. Men kan den tyd, wanneer zy eerst op reis gegaan zyn, niet wel bepaalen; maar wel wanneer hunne aannadering by de *Romeinen* ongerustheid heeft beginnen te baaren. Veelen denken, dat de berugte *Cimbrische* vloed, op dit tydftip voorgevallen, de waare aanleiding tot deezen optogt gegeven heeft, schoon die van anderen twee eeuwen vroeger wordt gesteld.

FR.

FR. Was het deeze , waar van te vooren reeds gefproken is ?

E. Het was deeze vloed , welke men denkt dat zulke verbaazende veranderingen in dit gedeelte van den aardbodem heeft te weeg gebragt , waar door *Engeland* van *Vrankryk* , *Vlaanderen* van *Zeeland* gefcheurd , de eilanden langs de *Vriefche* kust en in de *Oostzee* zouden gevormd zyn. De *Noordzee* , door de duinen , die te vooren onze gheele kust omringden , ingedrongen , heeft toen een groote verwoesting te weeg gebragt , gheele eilanden van ligte veenftof opgetild en hier en daar vervoerd ; gansche bosfchen van denne- en eikenboomen onder dezelve begraven ; welke eenpaarig met de wortels naar het noordwesten , en de toppen naar het zuid-oosten in eene rigting onder den grond gevonden worden , ten bewyze , dat zy niet van elders aangespoeld , maar op den bodem , waar op zy groeiden , omver gefmeeten zyn. Geen wonder dan , dat deeze vloed na de algemeene van NOACH en die van OGYGES wyd en zyd beroemd geworden is , en dat dezelve doorgaans wordt aangemerkt als de oorzaak , dat eene andere vloed van menfchen , op wier landen de eerfte het meeste uitwerkfel deed , gansch *Europa* byna overftroomd heeft ; gelyk de Digter CLAUDIAAN zich over deeze gebeurtenisfe zeer eigenaartig uitdrukt. Dit wordt wel van STRABO en weinige anderen

wederfproken , die dit by de andere verlichtfelen telt , welke van deeze volken verhaald worden , onder voorgeeven , dat de *Cimbren* of *Celten* , zoo noemt hyze , die het vloeijen en ebben van de zee tweemaal daags zoo lang opgemerkt hadden , zoo bevreesd niet konden worden door een buitengemeene vloed , dat zy allen hun land en wooningen eensklaps verlieten.

FR. Dan moet STRABO nooit overwogen hebben , welk eene behaauwdheid en rampen een noordwester storm en hooge vloed in landen , die zoo gelegen zyn als de onze , veroorzaken kunnen. En wyl Vader getoond heeft , dat de *Cimbren* aan de zee-kusten woonden , geloof ik te liever , dat zy daar door verdreeven zyn. Mifchien zyn de andere verhalen by hem , uit onkunde , ook voor verlichtfelen doorgedaan.

E. Zeer wel opgemerkt , myn Zoon ! Men had namelyk verhaald , dat de *Cimbren* gewoon waren zich met de wapenen tegen de aanvallen der zee te verzetten ; en CLITARCHUS fchreef dat zy , het opkomen der zee merkende , naauwlyks dezelve te paard hadden kunnen ontvlugten , maar byna door de golven overrompeld waren : en wyl het eerfte eene dwaasheid was , die niet wel in kustbewooners kon vallen , en dit laafte een fabel , om dat men gemakkelyk een langzaam wasfende zee

zee kan ontwyken, zag hy het andere ook voor een verdichtfel aan, en geloofde dat de *Cimbren* enkel uit eene zugt om te zwerven en te stroopen hunne woonsteden verlaaten hadden. De waarheid zal hier in bestaan, dat de *Cimbren* met hunne spaden, schoppen en houweelen waterkeeringen zullen gemaakt hebben, om tegen de vloedén, vooral in de laagste landen, beveiligd te zyn; maar dat zulk een geweldige vloed en stroom alle hunne poogingen, en zelfs de borstweeringen der natuur had overweldigd, waar op zy te viervoet de vlugt moesten nemen, en ter naauwernood het inbreekende water ontkomen konden, waar van iemand, die alleen de vloedén der zee, aan een hoog strand ongevoelig zich uitbreidende, heeft waargenomen, zich geene verbeelding maaken kan.

FR. Zy zyn dan de eerste dykwerkers in deeze strecken: maar wat weg hebben zy ingeslagen?

E. Wyl zy onder hun geene Geschiedschryvers hadden, en de *Romeinen* hun eerst ontwaarden toen hun tocht byna ten einde liep, is het ligt te begrypen, dat wy weinig van dezelve weten. Dit alleen kan ik u uit vry eenpaarige berigten mededeelen, dat zy al wat hun op de reize zou belemmeren tusschen de Schelde en de Maas, let wel, onder bewaaring van ruim zesduizend man agtergelaaten, en zich met een ontzaglyk heir, het welk de *Romeinen* naderhand ten minsten op driemaal honderdduizend slydbaaré mannen begrootten, behalven de vrou-

wen en kinderen, zuidwaards op begeeven hebben om nieuwe woonsteden en landen te zoeken. De *Galliers* moesten den eersten en zwaarften aanval van dit *Cimbrisch* onweder doorstaan. De *Belgen* weezen hun manmoedig af, maar anderen wierden zoo door de overmagt benaauwd, dat zy tot hunne vastigheden toevlugt moesten neemen, waarin zy zoo veel gebrek leden, dat zy, volgens het verhaal van een *Gallier* by *CÆSAR*, de onweerbaaren op aten. Het was egter de zaak der *Cimbren* en *Teutonen* niet, om zich met langduurige belegeringen op te houden. Al wat zy aantroffen wierd verslonden, en zy bleeven zoo lang, tot dat de honger hun drong verder op te gaan, en nieuwen voorraad te zoeken. Zo is dit Heirleger, of liever een gedeelte van hetzelfde, want het spreidde zich buiten twyffel zeer ver uit, onder anderen vervallen in het *Hercynisch* of het zwarte woud onder de *Bojers* of *Bohemers*, en toen zy hun hoofd slootten aan den *Donau*, onder de *Scordisken* en *Taurisken*, ook *Gallen* van afkomst. Vervolgens heeft het gansche heir zich begeeven naar *Zwitserland*, waar twee der vier volken, welke daar woonden, bekoord door den buit, zich toen of kort daar na by hen gevoegd hebben, namelyk de *Tigurinen* en *Ambronen*. Beiden waren ook uitmuntend in dapperheid, waar door de *Cimbren*, die op zulk een langen tocht, en in verscheide gevegten, veel volk zullen verlooren heb-

hebben, nu ruim zoo sterk als by hun uittocht, een nieuwen moed hebben opgevat, en niet te vrede zyn geweest, voor en al eer zy *Europa* van de eene tot de andere zee dwars hadden doorgekruist, en ook de *Romeinen* die toen reeds de grondslagen tot eene algemeene heerschappy gelegd hadden, over de *Alpen* in het vrugbaar *Italien* een bezoek hadden gegeven. Hier door zyn ons eenige hunner lotgevallen en daaden bekend geworden.

Fr. Wyl onze vroegste voorzaaten daar zoo veel deel aan hadden, hoop ik, dat Vader zal goedvinden my dezelve meê te deelen.

E. Dit is myn voorneemen. Zoo dra de *Romeinen* de tyding van hunne nadering aan *Italien* vernamen, zonden zy een hunner burgemeesteren PAPIRIUS CARBO om de *Cimbren* in de verste deelen der oostelyke *Alpen* af te wagten, en den doorgang te beletten. De *Cimbren* boden de *Romeinen*, zoo dra ze in elkanders nabyheid gekomen waren den vrede aan, welken PAPIRIUS in schyn aannam. Toen zy niets kwaads vermoedden, lokte hy hen door het omkoopen der Gidsen in een hinderlaag, en tasteze, zoo dra hy meende van de overwinning verzekerd te zyn, onverhoeds aan. De *Cimbren* over dit schelmsch bedryf met verontwaardiging aangedaan, weerden zich met verwoedheid, sloegen de *Romeinen* af, en noodzaakten ze tot eene schandelyke vlugt naar de omgelegene boschen, waar ze zich drie dagen

verschoolen zonder te voorschyn te durven komen.

FR. Zy kreegen dan hun verdienden loon voor eene verraadery, die de *Cimbren* aanstonds een slegt denkbeeld van de *Romeinen* moet gegeven hebben.

E. Wy zullen meermalen zien dat by de Barbaarsche volken meer deugd huisvestte, dan by de *Romeinen*, die zich zoo veel op hunne beschaafdheid van zeden lieten voorstaan. *Rome* wierdt nu nog meer met angst vervuld, zy dagten dat de *Cimbren* terstond over de *Alpen* zouden rukken in de bygelegen wingewesten, en vervolgens op *Rome* aantrekken. De overwinnaars van *Carthago*, tegen wien een HANNIBAL met zyne geoeffende benden niet bestand was, herinnerden zich het lotgeval van hunne Stad by den inval der *Galliers*, en waren de *Cimbren* aanstonds voortgetrokken, wie weet wat 'er gebeurt zou zyn? maar zy trokken te rug door *Helvetien* naar het overalpische *Gallien*, dat zy rondsomme afliepen.

FR. Waarom namen zy toen geen verderen wraak op de *Romeinen*, liever dan het onschuldig *Gallien* op nieuw te verwoesten?

E. Men zou zich ook kunnen verwonderen, dat zy zich niet eindelyk hier of daar hebben gevestigd: maar zy hadden zoo het schynt het land nog niet gevonden, daar zy, die aan een frische zeelucht gewoon waren, met genoeg en veiligheid zouden kunnen wonen,

en

en daarom hebben zy het misfchien aan de Middellandsche zee willen zoeken. PLUTARCHUS meent, dat zy gehoord hadden dat de *Galliers* op hun verzoek in *Hetrurien* uitmuntend land hadden ontvangen, en zy daarom niet minder begeerden, of dat zy door hun overwinning aangemoedigd, niet wilden aftrekken, dan voor zy op *Rome* een kans gewaagd hadden; intusfchen hebben zy omtrent deezen tyd een gezantschap naar *Rome* gezonden, om te verzoeken dat zy land als een krygsbezolding mogten ontvangen, met aanbidding dat de *Romeinen* zich van hunne handen en wapenen konden bedienen. In plaats van hier in te treden, zonden de *Romeinen*, zo dra zy zich hersteld hadden, den Burgemeester SILANUS tegen de *Cimbren*, welke hun in 't *Narbonsch Gallien*, en zo wel op hunne hoede aantrof, dat het *Romeinsche* leger terftond geflagen wierd, en het geheele land op nieuw voor den vyand open bleef. CASSIUS LONGINUS wierd wel naar dit wingewest gezonden, maar de *Romeinen* vielen op hun beurt in eene hinderlaag der *Tiguriners*. De dappere CALPURNIUS PISO zocht hem wel te ontzetten, dan hy sneuvelde met den burgemeester. POPILIUS, die toen het opperbevel aanvaardde, was zoo bloohartig, dat hy een fchandelyk verdrag aanging, volgens het welk hy alle zyne wapenen en bagagie moest overgeeven, en met zyn leger onder 't juk doorgaan.

FR. Hebben de *Cimbren* geen een vaste Stad ingenomen? E.

E. Zy hebben 'er zich niet mée opgehouden, die toch niet verkozen in dezelve te woonen, en ook van het belegeren en verdedigen der Steden geene ondervinding hadden, wyl dezelve in de oorden, waar uit zy kwamen nog niet gevonden wierden. Evenwel hebben zy *Toloufe* veroverd, welk men houdt voor de hoofdstad der *Tectosagers*, dog ook ras weder verloren, wyl het door *SERVILIUS CECIPIO* werd ingenomen, wien het over *Alpisch Gallien* by looting was te beurt gevallen.

FR. De *Romeinen* behaalden dan eindelyk ook eenig voordeel op de *Cimbren*?

E. Ja, maar zy hadden 'er zoo weinig eer van, als de *Cimbren* weinig werk gemaakt zullen hebben om in het behouden van deeze vastigheid te voorzien. Dit blykt, want de oude inwooners stelden die stad in handen van *CECIPPIO*, welke des niet te min, erger dan een barbaar, dezelve door zyne soldaaten liet uitplunderen, terwyl hy de tempels beroofde van de onnoemlyke schatten die daar in waren opgelegd, en door de onbaatzugtige *Cimbren* onaangeroerd gelaaten, welke volgens de minste begrooting, honderd en twintig ponden aan goud en vyf millioenen aan zilver bedroegen.

FR. Hoe kwamen de *Gallen* van *Toloufe* in dien tyd aan die schatten.

E. Men verhaald, dat dezelve door de *Gallen* onder *BRENNUS* uit den Tempel van *APOLLO*

Lo te *Delphi* waren geligt en hier opgelegd in een anderen tempel, insgelyks aan APOLLO toegewyd. Maar dewyl STRABO, PAUSANIAS en POLYBIUS verzekeren, dat niemand van die heiligfchenners in hun land is te rug gekeerd, denken anderen, dat dezelve uit de goud- en silvermynen, waar van dat gedeelte van *Gallien* toen voorzien was, gehaald zyn. Ik heb in onze voorige zaamenkomst deeze ftrydigheid zoeken te vereffenen. Ten minften blykt ook hier, dat de *Galliers* in het plunderen van dien tempel volgens het algemeen denkbeeld maar al te wel geflaagd zyn. Althans de *Romeinfche* Burgemeester had niet gefchroomd dezelve aan te tasten, en fchoon 'er, een gedeelte onder een zwak geleide naar *Marseille* voor 's Lands fchatkist gezonden werdt, liet hy het onderweg ophigten.

Fr. Een dubbel fchelmftuk! bleef hy lang meester van dien fchat?

E. 's Jaars daar aan wierd de Burgemeester MALLIUS of MANLIUS tot verfterking van CÉPIO afgevaardigd, maar zy konden elkander geenzins verftaan, waarom zy befloten zich van elkander af te zonderen. Zoo dra de Bondgenooten dit merkten vielen zy op een fterke bende van MALLIUS, onder het bevel van AURELIUS SCAURUS, welke niet tegenftaande zyne bekwaamheid wierd gevangen genomen, na dat zyn volk geheel verflagen was. Te vergeeffsch verzogt MALLIUS door dit verlies merkelyk verzwakt,

zwakt, dat CEPIO zich by hem zou voegen: elk moest voor zich zelf zorgen, was het antwoord. Evenwel naderde CEPIO, en plaatste zyn leger zoo, dat de *Cimbren* hem eerst moesten aantasten, op dat hy de eer der overwinning alleen mogt wegdragen. De Bondgenooten maakten daar uit op dat de *Romeinsche* Veldheeren verzocnd waren, waarom ze op nieuws voorflagen van vrede aanboden. Wanneer de Afgezondenen door het leger van CEPIO, naar dat van den Burgemeester MALLIUS trokken, wierdenze aangehouden, en CEPIO zou dezelve als verspieters gehandeld hebben, zoo zyn volk het niet belet had. Wanneer hy dan genoodzaakt was naar het leger van MALLIUS te gaan en de voorflagen mede aan te hooren overdwarfte hy alle de onderhandelingen, en behandelde de Gezanten zeer barbaarsch. Dit verbitterde de Bondgenooten met reden, en van het duurend misverstand nu verzekerd, besloten zy zich van deeze gelegenheid te bedienen om wraak te nemen. Terwyl de Zwitserfche Bondgenooten op MALLIUS aanvielen, tasten de *Cimbren* het leger van CEPIO aan, die van beiden zekerlyk de grootste Veldheer was. Het gelukte hen de beide Legers overhoop te werpen, waar door 'er zulk eene verbaazende slagting onder de *Romeinen* en hunne hulpbeden voorviel, dat zy tagtig duizend man verloren, nevens de twee zoonen van den Burgemeester, en veertig duizend slaaven en zoetelaars.

FR. Hoe liep het met CEPIO en zyne ſchat-
ten af?

E. Hy bragt 'er niet meer dan het leeven
af, met zyn medebevelhebber. Maar zy, die
men voor Vrybuiters hieldt, wilden volgens
eene vrywillige belofte voor den ſlag gedaan,
zich niet verryken met een buit, zoo onwettig
door *Cepio* verkreegen. Zy wierpen al het zil-
ver en goud, nevens de bagacie in de *Rhone*.
Zoo ver ging hunne verontwaardiging dat zy de
paarden der *Romeinen* verdronken en alle hun-
ne gevangenen om het leven bragten; zoo dat
'er van dit talryk leger niet meer dan tien man
overbleeven, om de akelige tyding te *Rome* te
brengen, onder welke de jonge *SERTORIUS*, die
zich naderhand zoo beroemd gemaakt heeft,
een was.

FR. Hoe zullen de *Romeinen* nu wel te moe-
de zyn geweest?

E. Dit kunt gy licht opmaaken. Op den-
zelfden dag van *October*, kreegen zy de ty-
ding, dat het leger van hunnen *Prætor* in *Lufi-
tanien* of *Portugal*, ook geheel verſlagen was;
en de Raad beſloot dat dezelve voortaan onder
de ongelukkige dagen (*dies nefasti*) zou gere-
kend worden. Alle winkels wierden geſloten.
CEPIO, moeſt de eerſte van alle Roomſche
Veldheeren de ſchande ondergaan, dat hy door
het Volk, in weerwil van den Raad, voor al-
toos van zynen poſt in het Leger wierd be-
roofd, en uit *Rome* gebannen. Naderhand keer-

de

de hy tot zyn ongeluk, door bemiddeling zynner vrienden, te rug; maar de Gemeensmannen vernieuwden de beschuldigingen. En de hooge eertitelen welke hy te vooren bekleed had van Burgemeester, Opperprieester en Voorstander (*Patronus*) van den Raad, konden hem zoo min als een gehoude zegepraal bevryden van een schandelyken dood. Zyn lighaam wierdt naar de gemeene gerechtsplaats gesleept, door handen van den beul, of van het verwoede volk aan stukken gehakt en ten toon gesteld.

FR. Dan moest hy de plundering van *Tolouze*, en de gelede nederlaag waarvan hy oorzaak was, wel duur betaalen.

E. Zoo weinig is de wraak van het gemeen, als hetzelfde eens aan 't hollen geraakt is, te beteugelen. De gedagtenis van voorrige uitmuntende daaden, word door de bewustheid van tegenwoordige wanbedryven geheel verdrongen, en het is niet te grooter verontwaardiging aangedaan, naar maate het bevind, dat hooge gunsten en eertitelen zoo kwaalyk geplaatst zyn.

FR. Maar wat namen zy by de hand om hunne zaaken te herstellen, of lieten zy den moed na zulke nederlaagen geheel zakken.

E. Geenszins, de *Romeinen* waren tot dus verre nooit grooter, dan in den grootsten nood van hun Stad en Vaderland. Het denkbeeld dat de *Cimbren* en hunne Bondgenooten eerlang in *Italien* en voor de poorten van *Rome* zouden

den verfchynen , maakte van elk burger een foldaat. Elk trok het krygsgewaad aan. Niemand bleef vry. De zoon van den Burgemeester RUTILIUS RUFUS , een jongeling van zestien jaaren , moest , volgens begeerte van zynen vader , als gemeen foldaat te velde. En wyl de oude ervaren krygslieden van de hand , of meestal gefneuveld waren , wierd het jong en nieuwgeworve krygsvolk voor 't eerst door leermeesters in den wapenhandel geoeffend. Het vermogen der *Romeinen* , dat in vroeger tyd na zoo veele neerlagen zou uitgeput zyn , herstelde zich daar door fchielyk. En zoo behoort het te gaan , myn Zoon , wanneer het de behoudenis van het Vaderland geldt.

FR. Ja , Vader , zoo behoort het , want met het Vaderland is alles verlooren. Wat gebruik maakten de *Noordsche* en *Zwitfersche* bondgenooten van hunne heerlyke overwinning ?

E. Zy maakten inderdaad overleg om terftond over de *Alpen* te gaan , en *Rome* aan te tasten. Dan wyl de gevoelens niet eensgezind waren , beflooten zy den gevangen AURELIUS SCAURUS voor zich te laten brengen , en hier over te onderhouden. Met eene edele onvertfaagdheid raadde hy hun , zich niet te veel te laten voorftaan op eene overwinning , welke zy meest aan de oneenigheid der twee Veldheeren moesten toefchryven. Indien zy over de *Alpen* wilden trekken , zouden zy

het zelfde noodlot te wagten hebben, dat PIRRHUS en HANNIBAL ondergaan moesten, en ondervinden, dat de *Romeinen* daar onverwintlyk waren. Dit welgepast antwoord mishagde een der jonge Leger-oversten, BOLUS geheeten, zoodanig, dat hy SCAURUS op staande voet doorfak. Anderen leggen deeze waarlyk barbaarsche daad BOJORIX, Koning of Legerhoofd der *Cimbren*, te laste. Evenwel schynt dit zeggen eenigen indruk gemaakt te hebben. De bondgenooten maakten als nog geen toefsel om over de *Alpen* te trekken, maar keerden zich weder naar *Spanjen*.

FR. Dit was andermaal gelukkig voor *Rome*.

E. Het kon zich te beter herstellen. Ter regter tyd keerde de beroemde MARIUS met een leger uit *Africa*, waar hy den hardnekkigen oorlog met den listigen en dapperen *Numidier* JUGURTHA in dit tydftip ten einde had gebragt; en hy was ook de man, welke *Rome* uit het tegenwoordig gevaar redden moest. Het volk maakte hem Burgemeester; en terwyl FIMBRIA in *Italien* de *Cimbren* afwagte, ging MARIUS met de frische manichap, die door RUTILIUS geoeffend was, over de *Alpen*, waar hy, terwyl de *Cimbren* nog van de hand waren, en meer hulp verwacht wierd, de benden in den wapenhandel oeffende, aan den arbeid gewende, en tot deeze en geene onderneemingen uit-

uitzond , vooral tegen de *Tectosagers*.

FR. Wat voerden de *Cimbren* ondertusfchen in *Spanje* uit ?

E. Niet zeer veel. *MARCUS FULVIUS* , die aldaar Prætor was , wist hun met een kleine magt tegen te houden ; waar op zy zich weder naar *Gallien* wendden. Maar eer dit gebeurde , was 'er een nieuw leger van *Marfen* of *Maresaaten* aangekomen , om zich by hen te voegen. Men vond een volk van deezen naam in *Italien* by de *Alpe* , maar deeze *Marfen* waren nabuuren der *Cimbren* en *Teutonen* , en wy zullen ze in vervolg onder de inwooneren van ons *Nederland* aantreffen , fchoon *STRABO* hun in zynen tyd aan de *Luppia* of *Lippe* in *Duitschland* plaatst. Zy moeten vry talryk geweest zyn , wyl *SYLLA* , die naderhand zoo berugt geworden is , door *MARIUS* tegen hen afgezonden , raadzaam oordeelde hen liever door onderhandeling , dan door de wapenen te winnen ; het welk gelukte.

FR. Dus deed hy op de beste wys den Staat den grootften dienst. Dan is het deeze *SYLLA* , die met *MARIUS* naderhand den Staat heeft doen beeven ?

E. De zelfde. Meermaalen wierden groote Verlosfers de gevaarlykfte Verdrukkers van een vry volk , als zy deszelfs dankbaare genegenheid misbruikten. *MARIUS* , wiens Burgemeesterschap van tyd tot tyd tegen de wetten , en

gelyk hy zich hieldt, ook tegen zynen zin op begeerte van het volk verlengd wierd, trok met zyn leger naar de *Rhone*, waar naderhand de Stad *Arles* gestigt is, om de *Teutonen*, *Ambronen* en andere volken, die zich by hen gevoegd hadden, den doortogt naar *Italien* te betwisten. Hy had namelyk berigt gekreegen, dat de bondgenooten van een zouden scheiden; de *Cimbren* over de Ooster- en de anderen over de *Wester-Alpen* zouden trekken. Op dat het hem in zyne legerplaats aan geen toevoer, en de foldaaten aan geen werk ontbreeken mogt, liet hy hun den mond der *Rhone* opruimen, en de rivier zoo ver 't noodig was verdiepen. Daarenboven liet hy ze zwaare marschen doen, hun eigen bagagie draagen, om ze tot alle vermoeijenis te gewinnen. Twee armen, waar van de eene naar hem de *Mariaansche* graft genaamd wierd, benevens de zee, flooten zyne legerplaats rondom in, en bevryden dezelve voor alle onverwagte aanvallen. Naauwlyks was alles in gereedheid, of het leger der vyanden daagde op, en zocht hem uit zyne verschansing tot den sryd uit te lokken; maar *MARIUS* hield zich stil, en zyn volk onder eene strenge krygstucht; zy moesten gaande weg aan het gezigt van deeze verschrikkelyke vyanden, die zy te bestryden hadden, en derzelver vreemde wapenrusting van hunne wallen gewinnen: alleen liet hy eeni-

eenige ligte benden het omliggende land verwoesten, waar door de bondgenooten in verlegenheid gebragt, zich te meer begeerig toonden om een bellisfende slag te waagen; waar toe zy de *Romeinen* in hunne legerplaats dagelyks uitdaagden.

FR. Hoe was zulks voor den fieren *Romein* te dulden?

E. Zeer bezwaarlyk. Een strenge *MARIUS* wist hun alleen in teugel te houden, schoon hy met vermaak bespeurde, dat zyne benden hunnen vyand minder begonden te rekenen, en naar den stryd te verlangen. Dagelyks beklagden zy zich over hun Veldheer. „Hy heeft ons, zeiden zy, alleen bekwaam gerekend om zand en modder op te ruimen, en schynt ons voor wyven aan te zien, die niet vegten durven. Schrikt het voorbeeld van *MALLIUS* en *CZEPHO* hem af? Wy willen ons niet by die benden, noch den onzen by die Veldheeren vergeleeken hebben.” Om hen te beter onder gezag te houden, bediende hy zich van een zekere *Syrische* Waarzeggerin *MARTHA*, welke van den Raad afgeweezen door zyne huisvrouw hem uit *Rome* was toegezonden, wegens de blyken van vooruitzicht, welke zy in een schouwspel gegeven had. Deeze wist al de maatregels van *MARIUS* als besluiten der goden by het volk te doen voorkomen, waar aan zy zich met eene blinde gehoorzaamheid onderwierpen en stille hielden,

om dat zy verklaarde, dat een gevegt als nog verderfelyk voor den Staat zou zyn. Wyl alles, ook de uitdaaging van een overkloekte *Teutoon*, aan MARIUS gedaan, niet beantwoordde aan de reikhalzende verwagting der Bondgenooten, onderftonden zy, maar te vergeeffsch, de legerplaats der *Romeinen* te overweldigen. Ten einde aan hun geduld braken zy op, om op de best mogelyke wyze over de *Alpen* te geraaken, en trokken langs de verfterking der *Romeinen*, waar mede zy zes volle dagen bezig waren; zoo groot was hun getal. Al fchimpende vroegen zy, of deezen niets aan hunne wyven te boodfchappen hadden; maar MARIUS hield zich ftill, tot dat hy het raadzaam oordeelde hun op de hielen te volgen. By *Aqua Sextia*, het tegenwoordig *Aix* in *Provence*, haalde hy hen in, waar zy druk bezig waren met baden en zwemmen. Hy gaf bevel om een legerplaats af te flecken, om altoos een veilige toevlugt te hebben. Of het de fchuld der zynen was, of op bevel van MARIUS gefchiedde, dat hen noodig water daar by ontbrak, althans hy wist zich van deeze ongelegenheid tot zyn voordeel te bedienen. Wanneer de krygsknegten vroegen van waar zy het haalen moesten, wees hy hen naar den vyand: „daar is het, gy zult het met uw bloed moeten koopen. Laat ons dan vegten, terwyl het bloed nog in onze aderen froomd”,
was

was het antwoord. De *Ambronen*, namelyk, hadden zich by de Rivier *Cenus*, thans de *Arque*, gelegerd. De legerknechten toogen hier op uit, met allerlei geweer voorzien, maar zy wierden afgewezen. Op het rumoer kwamen eenigen van de benden toeschieten, waar op de *Ambronen*, omtrent dertigduizend sterk, zich over de rivier begaven, en *MARIUS* genoodzaakt wierd om zyne legioenen in volle orde en wapenrusting te doen aanrukken. De *Liguriers*, hulpbenden der *Romeinen*, begonnen den sryd, maar wierden door de *Ambronen*, die aan de nederlaag van *MALLIUS* en *CEPIO* ook veel hadden toegebracht, onder het wederzydsch geroep *Ambronen*, *Ambronen*, schielyk overhoop geworpen. Maar tegen de geoeffende legioenen waren deezen niet bestand. Tot aan de rivier terug gedreeven, verloren zy, die zich niet zwemmen niet by tyds red den konden, het leven, en de *Cenus* wierd rood van het bloed der verslagenen.

FR. Droevige ramp! Waar bleeven de *Teutonen* toen?

E. De *Ambronen*, door den wyn aangezet, hadden zich ontydig gewaagd, en zy moesten 'er de gevolgen van bezuuren. De anderen waren een weinig van de rivier af gelegerd, en buiten twyffel niet gereed, wanneer de *Helvetiers* in deezen onverhoedfen sryd by toeval wierden ingewikkeld. Twee dagen verliepen,

eer de *Teutonen* onder hunnen Veldheer *Teutobod* zich in orde gefchaard hadden. Het ongeval der *Ambronen*, waar door zy merkelyk verzwakt waren, deed hun wel beter op hunne hoede zyn; noguhans wist *MARIUS*, die zich van deezen tusfchentyd bediend had, om een gunftige plaats uit te kiezen, hen te verfehalken. Na dat hy met het voetvolk eene hoogte had ingenomen, lokte de ruitery door een uitval en gemaakte vlugt den vyand derwaards. Zy drongen in een goede orde tegen een hagelbui van pylen in, en vielen op de *Romeinen* aan. Maar deezen als in één lighaam befloten, dat rondom bedekt was, ftonden pal en behoeften de aanvallers, na dat zy hunne pylen op dezelve hadden afgeworpen, maar met hunne fchilden af te weeren, welke, daar zy tegen de hoogte op moesten, — weinig vastigheid onder hunne voeten hadden, dikwerf van boven neér tuimelden, en daar door zich te vergeefsch afmatteden; te meer, daar de zon hen in het aangezigt fcheen, en zy de fchilden boven het hoofd moesten houden. Zy hielden het egter uit, niettegenftaande alle deeze nadeelen, tot aan den avond, wanneer een andere list van *MARIUS* de overwinning ten voordeele van de *Romeinen* beflifte. 's Nagts voor den ftryd had hy *MARCELLUS* met eenige voetknegten afgevaardigd, om zich in een hinderlaag op eenigen afftand in laage boschagtige plaat-

plaatzen te verbergen, tot dat de vyand zich in de grootfte hitte van den aanval bevond. Hy had hem een menigte flaven medegegeeven, welke op al de lastbeesten gezeten, die men vinden kon, ruitery moesten verbeelden. Naauwlyks bevonden zich de *Teutonen* tot op den vlakken grond, terug gedreeven of deezen kwamen van agteren opdaagen. Toen ontzonk de *Teutonen* den moed. Afgemat en in verwarring, namen zy de vlugt, maar deeze wierd hun ras afgefneeden, en naar de minfte begrooting bleeven 'er honderdduizend op 't slagveld: terwyl niet minder dan zestigduizend gevangen wierden genomen, waar onder hun Koning *Teutobod*, schoon anderen hem onder de gefneuvelden tellen, en de overblyffelen van zyn graf nog in *Provence* aanwyzen. Maar FLORUS verhaalt, dat hy een der aanmerkelykfte voorwerpen by de zegepraal van MARIUS was.

FR. Welk eene slagting!

E. Zommigen maaken het getal nog meer dan eens zoo groot; maar dan zullen zy de vrouwen en kinderen 'er by gerckend hebben, anders zouden de *Cimbren* maar een klein overschot uitgemaakt hebben. Het verlies van menschen was ondertusfen verbaazend, zoo dat de velden door het bloed en de lyken der verflagenen vet gemest wierden, en die van *Marseille* hunne wyngaarden met derzelver doodsbendersen omheinden. De uitkomst was dus

verderlyk voor deeze volken, die elkander, misfchien uit misverftand, niet onderfteund hadden, hoewel de grootfte Veldheer van zyn tyd al zyn list en dapperheid had moeten te hulp roepen. MARIUS, edelmoediger of fchran-derer dan CECIPIO, weigerde al den buit te ontvangen, die hem van zyne foldaaten wierd aangeboden. Na dat hy het gaafte en beste voor de zegenpraal had uitgefchoten, liet hy het overige op een hoop werpen, om tot een offerhande te verftrekken. Op het oogenblik, dat MARIUS in plegtgewaad volgens gebruik de ftapel het eerst zou aanfteeken, kreeg hy tyding, dat hy voor de vierde reis tot het bur-gemeesterschap verkoren was, het welk een gejuich in het leger veroorzaakte. Zoo veel vertrouwen ftelden de *Romeinen* op deezen man. De *Cimbren* hadden aan den anderen kant den ambtgenoot van MARIUS door hun overmagt reeds doen wyken tot aan de *Atbesis* of *Adige*, eene rivier, die uit de *Alpen* ontspruit en naast de *Po* de voornaamfte is van *Italië*. Terwyl CATULUS geen kans zag om de *Cimbren* den overtocht over de *Alpen* te beletten, floeg hy hier zyn leger aan weerszyde van de rivier neder, en bouwde een brug van gemeenschap. De *Cimbren*, na dat zy de *Tigurinen* tot een waarborg by de *Norifche Alpen* agtergelaaten hadden, trokken met hunne vrou-
wen

C. M. Engelbrecht, del.

Rein. Viabla, fecit.

DE OPTOGT DER CIMBREN OVER DE ALPEN.

wen en kinderen by *Tridentum*, waar de *Romeinen* aan de andere zyde gelegerd waren, de *Alpen* over, in het midden van den winter, wanneer dezelve door meerder ys en sneeuw nog hooger en gevaarlyker zyn, het geen *PLINIUS* te regt daarom naast den overtocht van *HANNIBAL* plaatst, en als een *portentum* (een verbaazend wonder) aanmerkt. De *Romeinen* zagen niet alleen hoe zy het op hunne, meest naakte, lighaamen lieten sneeuwen; maar zich ook als uit kortswyl op hunne schilten van ysfelyke hoogtens lieten nederglyden. Van steiltens in den afgrond neder te storten; scheen by hen maar spel te zyn. Dus over de *Alpen* geraakt zynde, zогten zy de *Romeinen* in hunne verschanfingen te overweldigen. Wyl de rivier te diep was om te doorwaaden, smee tenze geheele boomen met hunne wortels en geweldige steenen, als andere reuzen, van boven neer, om zich een overtocht te maaken. Wyl de brug hier door veel aansloot leed, verbaasde dit de *Romeinsche* krygsknegten dermaate, dat zy hunnen Veldheer verlieten. Zelfs de Roomsche Ridder vlugtten naar de Stad, onder welken een zoon van den Raadsheer *SCAURUS*, die van zyn vader met verontwaardiging terug gezonden, liever verkoos door eige handen, dan door die der verschrikkelyke *Cimbren* te sterven. De braave *CATULUS*, om de schande van zyn leger te bedekken, besloot met spoed op te bree-

breeken , op dat het den ſchyn zoude hebben , dat de bloohartige foldaat zyn Veldheer en veldtekenen volgde. Hy verzamelde zyne benden weder aan de *Po* , welke hy ter naauwer-nood bereikte , en het gelukte hem , door misleiding zyner vyanden , aan de overzyde der rivier , by welke de *Cimbren* reeds gelegerd waren , zich neder te ſlaan.

FR. Dit was een goed begin voor dit volk.

E. Het zou miſchien voor hun ook een goed einde gemaakt hebben , indien zy dit voortvlug-tig leger geen gelegenheid gelaaten hadden van zich te verſterken , en tot het neêrſlagtig *Romen* waren doorgedrongen : maar het was nog de tyd niet , dat de Stad tot een prooi van *Barbaarſche* volken moest verſtrekken. Zy zamelden , om eerst de komſt der *Teutonen* in te wagten , van wier nederlaag zy nog geen narigt hadden : terwyl zy zich , even als *HANNIBAL* in *Capua* , door de bekoorlyke en vrugtbaare land- en luchtſtreek der *Veneters* lieten verlokken , om daar het beste ſaiſoen door te brengen. *MARIUS* had dus gelegenheid om eerst naar *Rome* te trekken , waar hem het Burgemeesterschap voor de vyfdemaal , en tefens het opperbevel tegen de *Cimbren* wierd opgedraagen , wyl al de hoop van het ryk in hem beruſtte. Daar zyn ambtgenoot zich in geen gunſtige omſtandigheden bevond , wei-gerde hy voor als nog de zegepraal , welke
hem

hem teffens wierd aangeboden. Hy liet hier op zyn overwinnend leger uit *Gallien* komen, en vereenigde zich met *CATULUS* aan de *Po*. Toen verzogten de *Cimbren* nogmaals om land voor hun en hunne broeders. „Welke broeders meent gy,” wierd hun gevraagd? — „De *Teutonen*”. Hier op ontstond een luid gefchater, en *MARIUS* antwoordde, „laat af, uwe broeders hebben reeds en zullen eeuwig hebben het land, dat wy hen gaven.” Toen de gezanten zagen, dat zy bespot wierden, dreigden zy de wraak der *Cimbren* en *Teutonen*. „Zy zyn reeds hier”, hervatte *MARIUS*, eer gy gaat, wilt gy uwe broeders niet begroeten?” Daar op liet hy eenige gevangene *Teutonen* te voorschyn brengen, behandelde de gezanten zeer bits, en bedreigde hen met het zelfde lot, zoo zy niet spoedig terug trokken. Dit verbitterde de *Cimbren* dermaate, dat *BOJORIX* zelf *MARIUS* uitdaagde, om tyd en plaats tot een algemeen gevegt te benoemen.

FR. Nam *MARIUS* dit aan?

E. Schoon de *Romeinen* zich door geenen vyand weiten lieten stellen, wanneer zy vegten en niet vegten moesten, gaf *MARIUS* ditmaal zyn woord, dat men op den derden dag op de vlakte van *Vercelles* of *Vercellée* zou handgemeen worden. *BOJORIX* liet zich dit welgevallen, schoon dit slagveld geen ruimte genoeg bevatte voor zyn talryk voetvolk, om
zich

zich behoorlyk uit te breiden en flaags te geraaken , daar zyne ruitery maar vyftienduizend man uitmaakte. Het leger der beide Veldheeren MARIUS en CATULUS bedroëg niet meer dan ruim vyftigduizend koppen.

Fr. Hoe dorften de *Romeinen* dit waagen ? Waren zy niet met veel grooter magt onder MALLIUS en CEPHO geflagen ?

E. Dit bleek uit het getal der gefneuvelden. Indien de *Cimbren* hunne hiftoriefchryvers zoo wel als de *Romeinen* gehad hadden , zou het getal der eerften waarfchynlyk minder , en dat der laaftten meer geweest zyn. Daarentegen moet men ook aanmerken , dat de *Teutonen* en *Helvetiers* niet by hun , en de *Romeinen* nu vereenigd waren. Evenwel ftraalde de nuyver tufchen de beide Bevelhebbers door. Op dat CATULUS te minder eer van de overwinning zou hebben , wierden zyne benden agterwaards in 't midden , en die van MARIUS aan de beide vleugelen geplaatst ; dan dit had ligtelyk eene averegtsche uitkomst kunnen te weeg brengen. De ruitery der *Cimbren* trok het eerst aan , en dreigde de *Romeinen* in de flank te vallen ; maar zy lieten zich door MARIUS terug dryven. Het voetvolk , dat in een geregeld vierkant gefchaard was , waar van elke zyde op driehonderd ftadiën begroot wordt , deed hier op een fellen aanval op het volk van CATULUS. Deeze vogten alleen

leen verdedigender wys, en hielden het uit tot dat de *Cimbren* begonden te verflaauwen, welken alles weder tegenliep. De slag viel voor in 't midden van den zomer. *MARIUS* had de *Romeinen* eerst het lighaam laten sterken door spys en drank, en maakte daarenboven, dat hy de eerste op het slagveld was, veel nader by hun, dan by de *Cimbren* gelegen, op dat zyn volk van den marsch nog eerst zoude uitrusten. Hy plaatste hen daarenboven zoo, dat zy den wind en de zon weder tot hun voordeel hadden. De *Cimbren*, aan de hitte min gewoon, werden door de zon en het stof belemmerd, het welk daarentegen de verbaazende menigte der vyanden voor het oog der *Romeinen* bedekte, en deezen met versche kragten op dezelve deed invallen. De *Cimbren* moesten wyken, maar vlugten konden zy niet. Daar zy beslooten hadden te overwinnen of te sterven, hadden zy zich met ketenen of touwen vastgemaakt, om te minder uit elkanderen te geraaken, even als de *Noormannen* nog heden doen als zy lyf om lyf willen vegten. 'Er schoot voor de *Romeinen* dus niet anders over, dan deeze aëmechtige en verwarde menigte af te maaken, terwyl *MARIUS* met zyne benden van agteren invallende, de nederlaag voltooide. De geheele vlakke wierd met lyken bedekt, honderd en veertigduizend wierden 'er verflagen, en meer dan zestigduizend

zend gevangen genomen , met twee hunner Veldheeren CLODIC en SESORIX. Men verkogt ze aan de meestbiedenden. De Opperhoofden BOJORIX en LUICH fneuvelden niet ongewroken in den slag; de anderen bragten zich zelf om 't leeven. De *Romeinen* zouden niet meer dan drieduizend man verlooren hebben. En of dit nog te veel was , verminderen anderen het tot driehonderd , maar dit is gewis een mislag der uitschryveren.

FR. Ysfelyke moord ! Hoe treft my dit , myn Vader ! Is 'er dan niemand afgekomen ? Zyn de ruiters ook allen verslagen ? waar zyn de vrouwen en kinderen dier rampzaligen gebleeven ?

E. Op al deeze vraagen kan ik u niet dan een onzeker of droevig antwoord geeven. Het heeft my verwonderd , dat gy niet reeds naar de vrouwen en kinderen der *Teutonen* gevraagd hebt. Ik heb 'er voorbedagtelyk van gezwegen , om dat dit tooneel nog akeliger is ; maar nu moct ik 'er van spreken , en zal u , daar al de omstandigheden genoegzaam overcenkomen , beider noodlot kortelyk verhaalen. Deeze volkeren waren gewoon een soort van versterkte legerplaats te maaken van hunne wagens en karren , die zy aan één bonden en rondom zich plaatsten. In deeze wagenburgt lieten zy hunne vrouwen by de kinderen en bagagie , wanneer zy geene ooggetuigen waren van den
stryd,

stryd , dat dikwerf , maar nu niet , gebeurde. Zoo dra de *Romeinen* de mannen verflagen hadden , zогten zy de legerplaatfen op , waar zy een onverwagte tegenweer aantroffen. De vrouwen weerden met fpiefen , heirbylen en andere wapenen , die zy aan de hand hadden , beiden vriend en vyand af. Zy behandel- den zelfs haare vaders , haare broeders en man- nen als lafhartigen en verraaders ; en daar de wapenen ontbraken , zогten zy de *Romeinen* , die verbysterd ftonden , om dat zy het fchandelyk rekenden tegen vrouwen te vegten , hun- ne zwaarden en fchilden te ontnemen. Toen zy eindelyk zagen , dat allen tegenftand te ver- geefsch was , deeden zy aan MARIUS een voor- flag , die haar eer aandeed ; dat zy , name- lyk , haare vryheid mogten behouden , of , 't geen zeldzaam luidt , niet dan in den dienst van VESTA gebruikt worden ; ten minften dat haare eer in volkome veiligheid mogt zyn. Deeze ver- zoeken wierden of door de *Teutoonfche* of door de *Cimberfche* vrouwen gedaan , want de gelykheid der gevallen en der beide volken baart wel eens verfchil by de hiftoriefchryveren , maar door den trotschen MARIUS volfbrekt afgellagen.

FR. Hoe veel *Barbaarfcher* handelden de *Ro- meinen* dan deeze vrouwen , die zy voor *Bar- baaren* hielden. Gaven zy zich toen over ?

E. Verre daar van daan ; zy wierden wan- hoopig , en koozen den dood voor haar en

haare kindertjes boven het verlies van vryheid en eer. 'Er is geen vaster betrekking in de natuur, dan tusſchen moeder en kind; maar waar kan de vertwyffeling een mensch niet toe vervoeren! zy dagten, dat haare weesjes zonder haar in de handen van een vyand niet gelukkig konden zyn. Na dat zy deezen op de ſpoedigſte wyze onder haare armen gefmoord, of door andere middelen van kant gemaakt hadden, bragten zy elkanderen en zich zelve om; onder anderen vindt men eene moeder aan een diſfelboom hangen, met twee kinderen aan haare voeten. Zeer veele mannen, die het met de vlugt ontkomen, of wegens ouderdom waren agtergebleeven, volgden dit ſchrikkelyk voorbeeld. Zy doorſtaken elkander, of hingen zich aan hunne wagenen, of aan de hoornen en ſtaarten van hunne oſfen op, die zy met prikkelen ſtaken om voort te snellen, daar 'er geen boomen genoeg voorhanden ſcheenen, om deezen zelfsmoord te pleegen. De *Romeinen* zelf waren ontroerd door dit ysſelyk ſchouwſpel, waar van de menſchheid gruwet, en zy ten deele de oorzaak waren. — — Maar ik moet hier van aſſcheiden, myn Zoon! Gy kunt hier uit opmaaken, dat 'er zeer weinig van dit ontzaglyk heirleger overgebleeven is; — dat de meesten verre van hun vaderland jammerlyk zyn omgekomen.

FR. Ik beklaag het droevig lot van onze voor-
zaa-

zaaten en derzelve bondgenooten zo zeer, als ik aan MARIUS een roem misgunne, welke met zoo veel bloed bevlekt was.

E. Zy waren te meer te beklagen om dat het verlies onherstelbaar was, en het toekomend gellagte, daar door wierd uitgerocid, maar zoo veel te meer stelden die van Rome in eene zege, door welke zy in eens van alle vrees verlost wierden. Zy hadden dit zoo wel aan CATULUS en aan SYLLA, die toen onder hen diende, als aan MARIUS te danken. Een en dertig standaarden benevens al den buit wierden in het leger van den eersten gebragt, waar onder een gouden koe of stier, welke men voor den afgod der *Cimbren* hieldt. Het volk van MARIUS had maar twee standaarden veroverd. Dit veroorzaakte een hevigen twist tuschen de twee legers, wyl elk gaarn het grootste deel in deeze gedenkwaardige overwinning wilde hebben. De bevelhebbers lieten de beslissing over aan de gezanten van *Parma*, welke zich by geval daar bevonden. Deezen ontdekten, dat de naam van CATULUS op meest alle de pylen en werpschichten getekend stond, waar door de vyanden gedood waren, en deeden uitspraak ten zynen voordeele. Het volk niet te min schreef al de eer aan MARIUS toe, het noemde hem den derden stigter van Rome, wyl sedert CAMILLUS hun zulk eene groote verlossing niet was te beurt gevallen: ja zommigen aanbadden hem als een

God. En wie weet wat 'er zou gebeurd zyn, zoo hy zyn roem niet overleefd had. Men kon CATULUS egter de zegenpraal niet onthouden, wyl MARIUS hem daarin recht deedt. Elk stichtten zy een tempel: MARIUS voor de Eer en Deugd, (*Honori & Virtuti.*) CATULUS voor het Fortuin van dien dag. Daarenboven wierden 'er gedenktekenen opgerigt ter plaatse waar de veldslagen waren voorgevallen. Men sprak van buitengewoone verschynselen, en erkende in dit geval den magtigen invloed der Goden, zonder welken het Gemeenebest uit zulk eene benaauwdheid zoo volkomen niet kon gered zyn. Maak hier uit op, hoe veel de *Romeinen* in het overwinnen van volken stelden, die haare stad en geheel *Italien* met grooter schrik vervuld hadden, dan toen HANNIBAL met zyne zegevierende *Carthagers* in aantogt was.

FR. Is 'er van deeze ontzagchelyke menigte dan niets te regt gekomen?

E. Eenigen hunner hebben zich onder deeze en geene volken vermengd. Van de agtergeleatenen aan den voet der *Norische Alpen* vinde ik dit uitdrukkelyk by FLORUS aangetekend: en van veelen der gevlugte ruiteren mag men het zelfde gelooven. In den omtrek van *Verona en Vicenza* is als nog eene volkplanting, welke zich afkomstig rekent van de *Cimbren* die in *Italien* vielen, en zich daar cenigen tyd hebben opgehouden. Zy geeven voor derzelver

ver taal te spreken, welke ten minsten van de Italiaansche zeer onderscheiden is, en waar van ik onlangs eenige staaltjes heb aangeroffen (*). Men heeft niet meer dan een klein handschrift, dat van hand tot hand overgaat, waarin de geheele geschiedenis van dit volk begrepen is, onder den Italiaanschen titel *dei Cembri d' Italia e l'oro origine. Relations in versi Vernacoli*. Men schryft het toe aan eenen DOMINICO CATAZZO. Niet-tegenstaande het door geduurig overschryven zeer veel zal verlooren hebben, was het wel der moeite waard, hetzelve te doorinuffelen.

FR.

(*) Ziet hier eenige deezer staaltjes in het VADER ONS, de ENGELEN GROET, en het SALVE REGINA, zoo als dezelve by de Roomschegezinden bekend en in gebruik zyn. De taal van dit volk heeft groote overeenkomst met het *Hoogduitsch* en wel met de *Swabische* Dialect, waarom de vermaarde BUSCHING hun houdt voor een volkplanting van *Swaben*, welke door voorige Keizers van dien landaard in *Italien* zonden medegebragt zyn. De taal is zeker door langheid van tyd veel verbasterd, maar hoe komen ze aan deeze oude overlevering, waar by zy zich en hunne taal van de oude *Cimbren* afleiden?

HET VADER ONS.

Vatter unser der du pist in Himmelen. Gheheiligh say dain nam; und zua keme dain Reich. Dain Bill geschieghe bie im Himmel also auf Erden. Unser taglich proat ghib uns haut. Und vorghib uns unser sciulden, als auch bier vorgheben unsern sciuldighern. Und fuere uns nicht in versuchung sonder uns erlöze von ubel.

Fr. Mifchien is dan het eenig echt overfchot der *Cimbren* te zoeken, waar zy de zesduizend man op de grenzen van ons Land by de zwaare bagage gelaaten hebben, gelyk Vader verhaald heeft. Hoe is het met deezen afgeloopen?

E. Hoe ver zy ook hier van *Italien* mogten afzyn, hebben zy egter het zwaard der *Romeinen* niet kunnen ontkomen.

Fr. Hoe was dit mogelyk! zyn zy dan ook het voetspoor der anderen gevolgd?

E. Zy hebben zich gevestigd en uitgebreid, niet ver van de plaatsen, waar zy agter gelaaten wierden, onder den naam van *Aduatiken*. Mifchien hebben zy denzelven reeds gevoerd als een byzonder volk, eer zy met
de

DE ENGELEN GROET.

Ghegruacet saystu Maria, voglier gnaden, der Herr is mit dier. Benedeyt pist du unter den Baibern und benedeyt der Frucht dainen layb. Jesus heilige Maria, muatter Godes pitt fur uns sunter, ebest und in der stund vum unfer toat.

HET SALVE REGINA.

Ghegruacet saystu Kunighin muatter der Barmherzikeit; das Leben suacigkeit und unzer hoffnung sai gegruacet! zua dier schrayen bier elend kinder, zua dier saufzen bier, klagend und boanend in diesem zaheren thal. Eya unfer fursprecherin keahre daine barmherzig aughen zua uns. Und nach diesem elend zoaghe uns Jesum, der gezegnete Frucht von daynem layb. O milde Gnatighe suace Jungfrau, pitt fur uns heilige Gottes gebohrein, auf daz bier burdig sayn der Christi vorhoazzung.

de *Cimbren* en *Teutonen* op reis gingen. Eerst leefden zy in een geduurigen oorlog met hunne nabuuren, welke zy overvielen, en van welken zy op hun beurt ontrust wierden, tot dat zy eindelyk den vrede troffen en vry gerust bleeven woonen, na dat zy eenigen derzelven cynsbaar hadden gemaakt, waar onder de *Eburonen* of *Luikenaars*, die het naast aan hun grensden, geteld worden. Zy namen zoo sterk toe, dat zy binnen den omtrek van driemaal dertig jaaren negen en twintig duizend gewapende mannen konden uitleveren. Dit egter kon hen van een geheele nederlaag niet bevryden. Hoewel ik een grooten uitsprong moet doen, zal ik dit kortelyk melden, om de geschiedenis der *Cimbren* agter een af te handelen, en daar uit u dit volk zoo veel te meer te doen kennen. JULIUS CAESAR, nog grooter Veldheer dan MARIUS, was de man, die dit uitvoerde; by welke gelegenheid, zal ik u hier na opzettelyk verhaalen. Toen deeze de *Nervien*, die omtrent *Oudenaarde* woonden, zoo deerlyk sloeg, dat 'er van zestig duizend weerbaare mannen, die zich wanhoopend geveerd hadden, maar vyfhonderd overbleeven, waren de *Aduatiken* met hun gansche magt ter hulp van deeze hunne bondgenooten op weg. Zoo dra zy van deeze nederlaag verwittigd wierden, trokken zy te rug; verlieten al-

le hunne gehugten en bevestigde plaatzen, en hogaaven zich gezamenlyk in eene sterkte, welke natuur en vlyt, zoo zy meenden, onwinbaar gemaakt hadden, alzoo zy rondom door hooge rotzen en steilten beslooten was, en maar aan een kant kon genaderd worden langs een toegang, welke niet wyder was dan twee honderd voeten. Deeze plaats was omringd met eene graft en een zwaare dubbele muur, die de hoogte van twaalf voeten, en een omtrek van vyftien mylen had; verscheide bolwerken maakten denzelven te ontzagchelyker, op welken zy sleeten van eene groote zwaarte en scherp-gemaakte balken bragten. Zoo dra kwamen de *Romeinen* niet in hun gezigt of de *Aduatiken* deden geduurige uitvallen, en hielden sfermuzzellingen met hunne vyanden. Ten laatsten hielden zy zich stil agter hunne versterkingen. Wanneer zy zagen, dat de *Romeinen* niet alleen eene borstweering opwierpen en overdekte galeryen aanbragten, maar ook van verre een hoogen houten tooren toerustten, hebben zy hun bespot en uitgejouwd, om dat zulk een gevaarte op zoo groot een afstand toegesfeld, naar hunne gedagten, met geen menschelyk vermogen by de vestingwerken kon gebragt worden. Dan zoo dra zagen zy niet, dat de toorn met gemak bewoogen en aangevoerd wierd door menschen van veel kleiner gestalte, dan zy: zonden zy gezan-

ten

ten tot CÆSAR, en verzogten „ om den vrede met een volk, het welk in zyne oorlogen zoo zichtbaar door de Goden geholpen wierd. Gaarn wilden zy zich en al wat zy hadden aan de magt der *Romeinen* onderwerpen, alleen verwagttten zy van de bekende goedertierenheid van CÆSAR, dat hy hen van hunne wapenen niet berooven zou. Met meest alle hunne nabuuren hadden zy in vyandschap geleest, daarom zouden zy zich niet zonder wapenen tegen hunne afgunst kunnen handhaven. Zy wilden liever alles dulden, dan zich aan allerlei mishandelingen bloot stellen by de zulken, over welken zy gewoon waren te heerschen. ”

FR. Hier kon CÆSAR niets tegen hebben.

E. Hoe billyk dit voorstel ook was, vond hy goed te antwoorden, dat hy hunne wykplaats, meer uit kragt zyner gewoonte, dan wegens hunne verdiensten, in haar geheel zou gelaaten hebben, indien zy zoo lang niet gewagt hadden met zich over te geeven. Dat 'er nu geen ander beding kon gemaakt worden, dan met het overgeeven der wapenen. Hy zou met hun handelen als met de *Nerviërs*, wien hy hun land had wedergegeeven, en hunne nabuuren beveelen, dat zy geen wingewest van het Roomsche volk eenig ongelyk aandeeden. Dit namen zy aan, en hebben daar op zulk eene menigte wapenen over de muur geworpen, dat

de graft geheel gevuld wierd, en de hoogte die van de wal byna evenaarde: nogthans hadden zy wel een derde gedeelte agtergehouden. Tegen den avond liet CÆSAR de poorten sluiten, en zyne foldaaten uit de vesting gaan, op dat de inwooners geen overlast van hen zouden lyden. Deezen hadden daar en tegen overleid, om van de afweezendheid der bezetting en de gerustheid, waarin zy de Romeinen vermoedden, zich te bedienen en tegen dezelve een kans te waagen met de wapenen, die zy hadden behouden, waar toe zy in der haast ettelyke schilden gereed maakten van boombasten, en gevlogten tinnen die zy met huiden overtrokken. Ten dien einde doen zy een plotslingen uitval tegen de derde nagtwaake op de versterking der Romeinen, waar dezelve het gemakkelykst te beklimmen was.

FR. Dat was niet braaf gehandeld, was het wel, Vader?

E. Het was geenzins goed te keuren; maar een overheerd man zoekt listen om zich te redden; en hoe zeer dit tegen den aart der oude *Duitschers* streed, hebben zich de *Gallen* al vroeg wegens hunne wispeltuurgheid en ontrouw in het houden van hun woord, berugt gemaakt. De Romeinen, die 'er meermaalen, zelfs in *Africa*, de ondervinding van hadden, dorsten zich daarom niet meer op hun verlaaten. De *Aduatiken* hadden dit mischien zoo
wel

wel als de vestingbouw al van hun overgenomen; — maar het bleek, dat CÆSAR op zyn hoede was. Zoo dra de vuuren, het teken van onraad, volgens zyn bevel waren ontstoken, snelden de bezettingen van de naby gelegen sterkten, ter hulp; niettemin stelden zich de *Aduatiken* in deezen ongelyken kans, waarin zy van boven neer getroffen wierden, met zulk eene heevigheid te weer, als van de dapperste mannen in den uitersten nood zou kunnen geschieden, tot dat 'er vier duizend verslagen waren. Toen weeken de overigen in hunne vesting, welke zy evenwel niet ondernamen te verdedigen, waarom CÆSAR den volgenden dag de poorten liet openbreken, en al wat 'er in was ter plundering verkogt, waarop de Koopers hem een getal van drie en vyftig duizend koppen hebben aangegeeven. Of deezen nu in koelen moede vermoord zyn, of als slaaven aangemerkt wierden, kan ik uit de aantekeningen van CÆSAR niet opmaaken; maar in beide gevallen was deeze natie byna geheel uitgeroeid, en het verschil was weinig by een volk, dat den dood boven de slaverny stelde. — Ik denk myn Zoon, dat gy voldaan zyt over het uitvoerig berigt, dat ik u heb medegedeeld, het eenigste genoegzaam, dat wy by verscheide Schryvers over deeze volken hebben aangetroffen. Ik oordeelde dat wy 'er belang by hadden, en het daarom een plaats verdiende in de geschiedenissen van ons Vaderland.

FR.

FR. Ik dank u zeer, myn Vader: hadden zy maar zulk een treurig uiteinde niet gehad! De *Gallen* kwamen 'er met grooter roem af.

E. Dat is zoo, myn Zoon, maar waren de *Gallen* daarom zoo veel te meer agting waardig? men meet doorgaans, maar ook dikwerf buiten reden, iemands braafheid af naar den gelukkigen uitslag zyner onderneemingen. Ik denk, dat gy u, alles in aanmerking genomen zynde, over deeze aloude inwoners van uw vaderland niet behoeft te schaamen. Zy schynen wel min beschaafd, min geoeffend en geregeld in den sryd dan de *Galliers*, wier onderneeming ruim drie eeuwen vroeger was: maar terwijl de *Cimbren* mischien laater uit *Scythien* in *Europa* waren aangeland, en zich in het afgelegen *Noorden* hadden opgehouden, was het geen wonder dat zy agterlyker waren. De beschaaving en kunde hangen toch van de verkeering met beschaafde volken en eige oefening af. Hoe moesten zy derhalven te meer in beschaafdheid afsteken, en in krygskunde onder doen by de *Romeinen*, die hun voordeel wisten te doen, met het geen zy by andere volken zagen, en daar door allengskens in beide toenamen, gelyk ze, van tyd tot tyd, in vermogen vorderden. Hunne grootheid was by den inval der *Gallen* onder BRENNUS in de geboorte, en nu bereikte ze eerlang den hoogsten top, want de Eeuw van JULIUS CAESAR en

AUGUSTUS naderde sterk, toen dit gebeurde. — Niettemin ontbrak het den *Cimbren* maar voornaamelyk aan eenen MARIUS. Daar zy het alleen op hun moed en lighaamskrachten lieten aankomen en geene ondrneeming hun te moeielyk scheen, hielden zy zich met geene krygslisten op; zy vervielen in tegendeel dikwerf in de lagen, welke hun gelegd wierden. — Hunne aanhoudende omzwerfingen en strooperyen waren wel niet goed te keuren, maar naar de denkwijze van dien tyd zagen zy hier geen kwaad in. De *Romeinen* waren de grootfte stroopers, uit moedwil, die zich op den aardbodem in die tyden bevonden; de *Cimbren* en *Teutonen* waren uit eene dringende noodzaakelykheid tot zulk eene levenswijze vervallen. En hebbenze niet tot drie onderscheide reizen toe, gedurende den loop hunner overwinningen, met de *Romeinen* een verbond willen maaken, indien ze hun een geruste woonplaats wilden aanwyzen?

FR. Waarom willigden de *Romeinen* dit niet in? waarom zetten zy deeze lieden steeds met trotsheid af?

E. De *Romeinen* wisten even als de *Engelschen* in onzen tyd wel van neemen, maar niet van geeven. „Wat zouden zy gegeeven hebben, vraagt FLORUS, daar zy geene landen genoeg voor hun eige burgers hadden, en dit de gevaarlykste opschuddingen voor den Staat onder
de

de GRACCHEN veroorzaakt had"? Zy behoorden dit den *Cimbren* met bescheidenheid onder het oog gebragt te hebben, nu zouden hunne bitse weigeringen ligt van kwaade gevolgen kunnen geweest zyn. Zy zouden van de vriendschap van dit volk nut en hulp hebben kunnen trekken, maar daarentegen was zulk eene magtige natie in gevalle van verwydering een gevaarlyk nabuur, want wat zou deeze niet vermogt hebben, zoo zy door den tyd by hunne dapperheid, ervarenheid gevoegd hadden! De *Gallicsche Belgen* hebben het in de *Aduatiken* ondervonden: Rome heeft in laateren dagen ondervonden, wat Noordsche volken kunnen uitvoeren. Deezen hebben hunne landgenooten wraak verschaft; juist als wy voorheen van de *Gallen* hebben aangemerkt.

Fr. Dit brengt my in een gunstiger denkbeeld van deeze Volken. Ik wenschte dat gy my nog iets van den aart en zeden van deeze *Cimbren* konde mededeelen.

E. Maar zeer weinig is daarvan aangetekend, en dit weinige vinden wy by de geschiedschryvers, die *Romeinen* waren of het met hun hielden. Zy hadden een gering denkbeeld van vreemde volken, en leerden deezen alleen kennen toenze als gevaarlyke vyanden van hun vaderland zich opdedden. De onzydigheid is een voornaam vereischte, maar teffens eene zeer zeldzaame hoedanigheid in een
ge-

gefchiedfchryver. Ik zal u egter uit deeze weinige aantekeningen, en voorts uit het verhaal van hunne bedryven, zoo veel van hun karakter en zeden opgeeven, als my mogelyk is. De *Cimbren* waren groot en grof van lighaam, fors en verfchrikkelyk van uitzigt, het welk door de koppen en huiden van wilde dieren waar mede zy zich vercierden, nog verfchrikkeliker wierd: zy waren voor 't grootfte gedeelte naakt, en egter ontzagen zy zich niet op de *Alpen* met sneeuw en ys bedekt, in 't gezigt der *Romeinen* te klauteren, maar zelf op de zwaar gewapende *Romeinen* in te vallen. Met zulke lighaamen, tegen de ongemakken der lucht gehard, en eene groote fterkte van geest, waren zy gefchikt voor alle groote onderneemingen, waar van een zwakke liefde voor het leeven, hun niet affchrikte, wyl ze weinig betrekkingen hadden, — voor weinig genietingen vatbaar waren. Eene byna onbepaalde vryheid beurde hunnen moed op. Twee fpeeren, een heirbyl en een zwaard, waren hunne voornaamfte wapenen, een fchild hun eenigfte bedekking. En deeze weinige wapenen waren nog van een zeer flegt alloi. Men vindt van de *Gallen* in vroeger en laater tyden aangetekend, dat hunne zwaarden by het eerfte gebruik ftomp en vol fcharden waren, zekerlyk om dat zy ze niet behoorlyk wisten te harden, en zouden die van de *Cimbren* beter geweest zyn? Hun-

ne schilden zullen zoo wel als die der *Aduatiken* van boomsehorsfen, en gevlogten tienenzamengefteld, en met beesten huiden overtrokken zyn geweest. Anders hadden deezen iets byzonders boven hunne landsgenooten. De *Gallen* hebben zich al vroeg op de vestingbouw toegelegd. Zy omringden en verfterkten de plaatzen daar zy zich nedersloegen rondom met paalen, welke evenwyd twee voeten van elkan-der geheid, in de lengte aaneen gehegt, en tusfchen beiden met gehouwen fteenen aangevuld wierden. Het gantsche werk wierd, even als aan onze dyken, met zwaare fluitbalken gekoppeld, en van binnen verfterkt met aarde. Wanneer deeze wallen een bekwaame hoogte hadden, maakten ze, volgens *CÆSAR*, geen flegte vertooning, en waren tevens vry wel bewaard tegen den stormram en brand. De dringende nood zal de *Aduatiken* buiten twyffel geleerd hebben, dit voorbeeld van hunne buuren naar te volgen, en zich tegen hunne gewoonte in wallen op te fluiten, welke zy op eene allervoordeeligfte plaats aangelegd hadden, ten blyke, dat het hun zoo min aan vernuft als dapperheid ontbrak, waar door zy zich niet alleen wisten te handhaaven onder de *Gallifche Belgen*, die de andere *Cimbren* den indrang in hun land betwifteten, maar ook gevreesd hadden gemaakt. Niet-tegenftaande de *Romeinen* in krygskunde uitgeleerd

leerd op hen zoo veel voor uit hadden , hebben zy vyf volkomen overwinningen op dat volk behaald , schoon het meer dan eens door bekwaame veldheeren wierdt aangevoerd. Hunne laafte noodlottige nederlaagen , stelden dan hunne dapperheid niet in twyffel ; maar zyn welligt ook veroorzaakt , dat zy hunne vyanden te klein agtten , zich daarop verdeelden , en te lang ophielden eer zy in *Italien* drongen. Dus konden de *Romeinen* den een voor , den anderen na overmeesteren , en zich ten laafsten by een voegen , daar zy anders hunne magt ook hadden moeten verdeelen. VALERIUS MAXIMUS geeft van hun dit lollyk getuigenis : „ Het karakter der *Cimbren* is wakkerheid en moed ; zy „ sprongen van blydschap wanneer zy ten sryde „ gingen om dat zy roemryk en gelukkig zouden „ sterven , indien zy sneuvelden : daarentegen „ schreiden zy in ziekte , wyl zy vreesden met „ schande en ellende te zullen omkomen. De „ hartsgefteldheid van dit volk verdient allen lof : „ om dat de *dappere* bescherming van den ongekrekten welstand van het Vaderland , en de „ standvastige bewaaring van vriendschap en „ trouw hunne heerschende gevoelens waren. ”

— By

(*) Deeze plaats is in 't oorspronkelyke te aanmerkelyk , dan dat ik ze niet geheel zou aanhaalen.
„ *Avara & sœneratoria Gallorum philosophia , alacris & fortis Cimbrorum & Celtiberorum , qui in acie*

— By hunne Godsdienstige verrigtingen bedienden zy zich volgens STRABO van eenige gryze vrouwen: deeze waren hunne priesteressen of waarzegsters, en verzelden hen in den kryg. Zy waren in het wit gekleed, en hadden fyne hemden aan, welke van boven op de schouders met ringen of gespen waren vastgemaakt; een koperen gordel droegen zy om 't lyf. Deeze priesterinnen vielen met uitgetoge zwaarden op de vyandelyke gevangenen aan, en sleepten hen, na dat ze neerge-maakt waren by een overgroot koperen bekken, dat twintig Romeinsche kruiken hieldt. Voorts wierdenze op een verheve plaats gelegd en de keel afgefneeden, dat het bloed in het bekken stroomde.

FR. Ik yze van zulk eene wreedheid; waar toe deeze toch, myn Vader?

E. Het was barbaarsch, myn Zoon! ik beken het, maar zy waren Heidenen, en bedienden zich van deeze gevangenen tot byge-loovige oogmerken. Uit het loopen van het
bloed

*exultabant gaudio, tanquam gloriose & feliciter vita
excessuri: lamentabantur in morbo quasi turpiter &
miserabiliter perituri. Celtiberi etiam nefas esse ducebant
prælio superesse, cum is occidisset pro cuius salute
spiritum devoverant. Laudanda utrorumque populorum
animi præstantia, quod & Pausiæ incolumitatem
fortiter tueri, & fidem amicitiae constanter præstan-
dam arbitrabantur.” VAL. MAX. Lib. II. c. 6.
ex. II.*

bloed maakten zy hunne voorspellingen op, wegens den uitkomst in gewigtige gevallen, vooral in den oorlog; terwyl soortgelyke Priesteressen het zelfde deden uit de ingewanden van andere gedoodde gevangenen. Of zy ze met één voor hun verflagene landgenooten aan hunne Goden geofferd hebben, weet ik niet; ten minsten plagten zy dit omtrent hunne misdaadigers te doen, die aan een staak gestoken wierden, indien men ALEXANDER *ab Alexandro* gelooven mag. De *Grieken* en *Romeinen* lieten hunne gevangen slaaven, uit louter vermaak, in hunne schouwspelen en zelfs aan hunne maaltyden elkander vermoorden. En in 't gemeen dagt men, dat aan krygsgevangenen geen verbeuren was, tot dat de grondbeginsels van het Christendom de volken andere denkbeeldem inboezemden.

FR. Welke Godheden eerden zy?

E. Dit heb ik nergens gevonden; mischien de zelfde met de *Duitschers*, waar van ik nu niet zal spreken. Alleen lees ik in hunne geschiedenis van een gouden (anderen zeggen een koperen) koe, die hun tot een voorwerp van godsdienstige aanbidding zou versprekt hebben. Is het een gouden geweest, hebben zy deeze, nevens verscheide wapenrustingen, hun niet eigen, mischien by de *Galliers*, *Spanjaards*, of andere volken gevonden. Op zulk eene wyze kan men begrypen, dat hunne

ruiters met borstharnasfen, helmten en blinkende schilden gewapend waren. Anders zullen ze weinig of geene schatten van goud en zilver met zich hebben gebragt; daar zy ook weinig mee op hadden. Het yzer en koper schynen ze gekend te hebben. *Zweeden* kon hun dit bezorgen. Voor het overige stelden zy, zoo wel als de *Scythiers*, *Egyptenaars* en andere oude volken, een ongemeene prys op het rundvee; het geschiedde wegens al de voordeelen en het gemak, die hetzelfde hun opleverde. Zy gebruikten het ook om hunne wagens en karren te trekken. — Het kan daarom ook zyn, dat zy een stier of koe voor hun hoofdbanier hebben verkoren, gelyk de *Romeinen* den *Adelaar*. Daarenboven bedienden zy zich tot dat einde van de afbeeldfels van allerlei wilde en tamme dieren. Insgelyks spanden zy gedroogde vellen van dieren over de wielen van hunne rytuigen, welke een groot geraas maakten, en tot het zelfde oogmerk als de hoorens en bazuinen strekken konden. De trommen, welke wy gebruiken worden met reden daar van afgeleid; gelyk de *Cimbren* het van de oude *Scythen* ontleend hebben. Ook bedienden zy zich in den fryd by den aanval van een groot krygsge-schreeuw.

Fr. Waar leefden zy van?

E. Zekerlyk van de Jagt; want daar door kon-

konden zy zich zoo veele jaaren in vreemde landen onderhouden; — van het visfchen, waar toe zy aan hunne kusten goede gelegenheid hadden — en van den landbouw. Dit laatste blykt niet alleen uit hunne osfen, maar ook uit het zoeken en begeeren van land, waar op een zwervend volk, dat alleen van den roof en de jagt leeft, niet zoo zeer gesteld is; en daarom hebbenze ook te meer hun Vaderland verlaaten, wyl hunne arbeid en hoop telkens door de overstromingen te leer gesteld wierden. De vrouwen zullen dit laatste meest waargenomen hebben. In hoe verre haare andere handwerken zich uitstrekten, kunnen wy niet bepaalen; haare Priesterinnen waren althans van linnen, en wel van fyn linnen voorzien. Voor het overige waren deeze vrouwen getrouwe echtgenooten, en bovenmaaten kuisch: deeze waarheid hebben zy met haar dood bevestigd. Zy volgden de mannen doorgaans in den oorlog, en als het op de vryheid aankwam, waren zy niet afkeerig om de wapenen op te vatten. Zoo toonden zy uit het zelfde land oorspronkelyk te zyn, dat in laater eeuwen in de kruistochten, in de burgerkrygen en Spaansche oorlogen zoo veele *Amazoonen* heeft voortgebragt. Over 't geheel zult gy, myn FREDRIK, uit deeze weinige trekken zien, dat de *Cimbren* van oorsprong een en het zelfde volk waren, met

die, welke vervolgens hunne plaats bekleed hebben; — dat het menschedom in hun een waar verlies heeft geleden, — en *Italië* van zulk een nieuw en onbedorven ras van inwooners veel voordeel had kunnen trekken, daar de *Romeinen* na de overwinningen op *Carthago*, de *Numidiërs* en *Cimbers* ras het grootste vermogen bereikten, maar ook eerlang door de rykdommen en de weelde geheel verbasterd wierden. Eindelyk — dat een weinig beschaaving en oeffening uit dit volk zulke groote helden zoude voortgebracht hebben, als men ooit onder *Grieken* en *Romeinen* vond, welke in hunne ruuwe beginselen tegen zulke vyannden en zwaarigheden niet te worstelen, — meer tyd hadden om zich te vestigen, en tot alle onderneemingen bekwaam te maaken.

FR. Laat ik u nog eene vraag doen, myn Vader; hoe was de burgerlyke regeering van dit volk ingerigt?

E. Ik weet u hier niets anders op te berigten, FREDRIK, dan dat zy, ten minsten in den oorlog, waarin zy aan de *Romeinen* bekend wierden, hunne Koningen, Hertogen of Bevelhebbers hadden. Buiten twyffel door elk volk verkoozen uit de bekwaamste, dapperste en kloekste mannen. Van TEUTOBOD vinde ik aangetekend, dat hy door zyne lengte boven al de menigte niet alleen, maar boven de zegetekens uitstak, toen MARIUS en

CATULUS hun triumph te *Rome* hielden; hy was niettemin zoo vlug, dat hy over vier en zes paarden kon heenpringen. Zoo wordt ook de vaardigheid, vooral van hunne ruiters, in 't gemeen geroemd. Dit is het alles, wat ik van de *Cimbren* berigten kan. Heeft hun naam een einde genomen, laten wy ook deeze samenkomst besluiten. In een volgende zullen wy zien, welke volken hunne plaats hebben ingenomen.

FR. Dan zal Vader mischien nu beginnen, daar het kort begrip der Vaderlandsche geschiedenis, het welk ik gelezen heb, een aanvang neemt?

E. Wy zyn 'er eerlang aan toe. Meest alle onze Geschiedschryvers beginnen veel later. Het voorbeeld van sommigen, die de oudheid hunnes volks ongelukkig op fabelen hebben gegrond, waar aan het ook in ons Land geenzins ontbreekt, heeft hen mischien afgeschrikt om in deeze onzekerheid in te dringen. Ik meen reden te hebben om te gelooven, dat de waarfchynlykheid aan myne zyde is, en ben de eerste nog eenigste, die van dit begrip was. En zoo het seilde; zoo al de *Gallen*, *Cimbren* en *Teutonen*, welke tegen de *Romeinen* gestreeden hebben, nimmer voor een gedeelte in de *Nederlanden* gewoond hadden, (dat tot nog toe niemand heeft kunnen bewyzen) zyn zy toch de eenigsten, uit wel-

ken wy, wegens hun omgang met de Romeinen, kunnen opmaaken, welke de geartheid onzer Voorvaderen in die vroege tyden was. Misfchien zal eene of andere onverwagte ontdekking ons nog meer in zekerheid stellen.

FR. Nadien hier dan eene nieuwe historie begint, zal ik myne zuster by ons vraagen.

E. Doc zoo; wy zullen een nieuw verhaal beginnen, dat veele gedenkwaardige zaken oplevert.

Z E S D E

ZAMENSpraak

OVER DE

De geschiedenisfen, vooral van het Vaderland, zeer nuttig. Eene korte herinnering van het voorgaande. De woonplaats der oudste Volken die bekend zyn, aangewezen. Eerste ontdekking deezer Landen, door CÆSAR. Kort berigt van deezen grondlegger der Roomsche Opperheerschappye, en zyne krygsverrichtingen in Belgisch Gallien tegen de Morinen, Menapiers en hunne nabuuren: en over den Rhyu tegen de Sueven en Sicambren.

Hoe! MACHTILDE, vinde ik u hier by uwen Broeder.

M. Ja, myn Vader! FREDERIK, zei my, dat het nu nog regt tyd was, om uwe lessen over de Vaderlandsche geschiedenis by te wonen, wyl Vader een nieuw stuk beginnen zoude, dat zeer *interessant* was; en myne Moeder heeft my daar toe verlof gegeven. . . . .

E. Gy zyt zeer wellekom, myn Kind; maar uwe sexe valt zelden op historien.

R 5

M. Dat

M. Dat is zoo, Vader! — ik wil het wel weeten, ik lees gaarn een goede Roman, of iet anders, dat myne nieuwsgierigheid gaande houdt, maar ik denk, dat de geschiedenis van myn Vaderland, beide aangenaam en noodzaakelyk is.

E. Wanneer eene verdichte geschiedenis door eene verstandige en zedige pen opgesteld is, met oogmerk om ons een voorzigtigen en deugdzaam ommeegang met de waereld te leeren, keur ik het geenzins af dezelve in een uur van uitspanning met oplettendheid te leezen: maar hoe weinig Schryvers bezaten een vernuft, een hart, — hoe weinigen hadden mensch- en zede-kunde genoeg, om deeze beiden in een bevallig gewaad te kleeden, en in treffende voorbeelden de Jeugd ongemerkt in te scherpen! En uit welke bronnen hebben deeze weinigen hunne Charakters, en gevallen moeten scheppen? Is het niet uit de geschiedenis en heeft deeze dan niet al het voorrecht, dat het oorspronkelyke en waare boven het ontleende en verdichte toekomt? vooral wanneer dezelve zich niet enkel toelegt op het beschryven van eeuwigduurende oorlogen, en dwaasheden van zulken, die men Vorsten noemt; maar vooral den mensch in onderscheide wyzingen, ik wil zeggen in verschillende volken en tyden vertoont zoo als hy geweest is, en nog is. Wanneer dan hier nog bykomt de naauwe betrekking, die elk tot zyn Vaderland heeft, wat kan van

van meer belang zyn, dan deszelfs vroegere en laater inwooners te kennen, en derzelver voornaamste bedryven en lotgevallen zich te herinneren.

M. Ik ben 'er van overreed, myn Vader, en het spyt my, dat ik zoo veel tyd niet kon afzonderen als myn Broeder, om van den beginne by uwe Zamenfpraaken tegenwoordig te zyn.

E. Het is nog onzeker, welk een post uw Broeder, ten nutte der Maatschappy zal moeten bekleeden. Het kan zyn, dat hem deel gegeven wordt in het Lands of Stads bestuur, en dan zou het schandelyk zyn, wanneer een Regent het volk en het land niet kende, wiens belangen hy meest uit deszelfs gedenkschriften kan weten. Waar toe de Voorzienigheid hem ook mag gebruiken, de kring zyner wetenschappen is altoos veel ruimier dan de uwe. — U zal ik met een woord herhaalen, waar over wy gehandeld hebben, op dat gy den draad onzer gesprekken te beter zoudt kunnen volgen. Kunt gy dezelve zomtyds niet bywoonen, uw Broeder zal u dan den korten inhoud wel willen mede deelen. Dit zal hem met een tot beter herinnering dienen, van het geen ik hem gezegd heb.

M. Wilt gy dit doen, FREDRIK?

FR. Zeer gaarne, myne Zuster.

E. Wy hebben de oude gesteldheid van den grond,

grond, dien wy bewoonen, en van de voornaamste rivieren, die denzelven doorsnyden, zoo naauwkeurig opgespoord als ons mogelyk was. Ik heb tot gemak van uw Broeder, een landkaart ontworpen, wyl ik 'er nog geene had aangetroffen, welke met alle de bepaalingen der oude Schryveren, en ook met myne denkbeelden volkomen overeen stemde. Vooral hebben wy ons werk gemaakt, om het zoo beroemde eiland der *Batawieren* te ontdekken, terwyl het een hoofdgedeelte van ons oude Vaderland uitmaakte, en wy hebben het gevonden tusfchen de twee voornaamste armen van den *Rbyn*, van daar dezelve zich ruim honderdduizend fchreeden van het oude strand voor de eerste reize in deezen oord verdeeld; tot dat hy in 't zuiden door *Maas* en *Waal*, en wat laager by *Katwyk* in zee stort. — Zie hier de kaart, **MACHTILDE**. Dit is de *Rbyn*, die heel uit het *Zwitzerfche* gebergte voortkomt, en van ouds de voornaamste fcheiding tusfchen de landen der *Galliers* en *Germaanen*, of, gelyk wy nu zeggen, tusfchen *Vrankryk* en *Duitschland* maakte. Daar verdeelt hy zich in tweeën. De regter arm, die de noordelykste is, behoudt den oorspronkelyken naam, maar verdeelt zich een weinig verder weder in twee voornaame takken. Die regt uitloopt tot in de *Noordzee*, wordt nog de

Rbyn

Rhyn geheeten; en daar hy in zee valt de middelste mond van den *Rhyn*. De andere tak, die naar 't Noorden loopt, is de *Vecht*, die zich wel ras in een groot Meer verliest, dat nu in een gansche zee veranderd is, toen *Flevo* en nu de *Zuiderzee* geheeten. Vervolgens krimpt het in tot een stroom, die een vry groot Eiland vormt, en ten laafsten door verscheide monden in den *Oceaan* of *Noordzee* uitloopt. Nu moeten wy tot de eerste verdeling van den *Rhyn* wederkeeren. Deeze zuidelyke tak wordt de *Waal* genoemd, die omtrent twintigduizend schreeden verder in de *Maas* valt, deeze twee rivieren vereenigd, en somtyds den laafsten daarom als een gedeelte van den *Rhyn* doet voorkomen, om dat deeze rivier zich door den zelfden mond, die *Helium* van ouds genoemd wierd, in de Noordzee ontlast. En deeze takken, die de *Waal* en de *Maas* aan de eene, en de oude of ook wel de *Leidsche Rhyn* aan de andere zyde genoemd worden, bepaalden het voornaamste eiland van die rivier.

M. Maar welke zyn deeze andere rivieren?

E. De voornaamste, daar wy voor eerst mede stellen hebben, zyn de *Schelde* hier in 't Zuiden; de *Yssel* in 't Oosten, die naderhand by die stikken ook met den *Rhyn* vereenigd is, en de *Eems* in het Noorden. Deeze bevinden zich genoegzaam op de uiterste grenzen van dat land,

land, waar op wy thans onze aandagt moeten vestigen, het welk in het Westen en Noordwesten door de zee bespoeld wordt. — Wy spraken vervolgens over de eerste inwoners van dit Land, waar van wy weinig of geene berigten hebben, dan die ons van de *Romeinen* en *Grieken*, de eenigste geschiedschryvers der volken in dit waerelddeel, zyn ter hand gesteld, by gelegenheid dat zy van vreemde volken, uit de afgelegenste en noordelykste deelen van *Europa* bezogt wierden. Ik heb uw broeder gezegd, dat zy van ouds allen *Celten* genoemd wierden, die *Vrankryk*, *Duitschland* en het geheele Noorden van *Europa* bevolkt hebben; — dat deeze *Celten* uit *Aziatische Scythen* gesprooten zyn, en zich allengskens van tyd tot tyd door *Europa* hebben verspreid, na dat hunne zwerflust, of de noodzaakelykheid hen daar toe noopten: — terwyl men by gebrek van aantekeningen onmogelyk den juisten tyd, wanneer elk Land en ook ons Vaderland een deel in de bevolking gekreegen heeft, bepaalen kan. — Onze landstreek behoort ten deele tot *Gallien*, gelyk de *Romeinen* het noemden, ten deele tot *Germanien*, en is dus door beide Natien beflaagen, schoon zy oorspronkelyk één volk zyn. Intusschen hebben zy over en weér bezit van deeze landstrecken genomen: eerst de *Gallen*, die in den beginne de volkrykste, de magtigste,

ste, en het meest genegen waren tot verandering; en daar na de *Germaanen*, wanneer dezelve in aantal en dapperheid de *Gallen* konden opweegen. De byzondere naamen der volken, die aan deezen en geenen kant van den *Rhyn* woonden, en uit deeze beide Naticen gesprooten waren, zyn eerst aangetekend, wanneer de *Romeinen* op hun beurt deeze landen tot een tooneel des oorlogs maakten. Men kan dus wegens de geduurige verhuizingen niet gissen, hoe lang of hoe kort zy gewoond hadden op de plaats, waar de *Romeinen* hun eerst aantroffen; — te minder, om dat eenige buitengewoone vloed en eene merkelyke verandering in deeze oorden te weeg gebragt hebben, welke de *Cimberfche* vloed of vloed en worden genaamd, om dat de *Cimbren*, die langs de kusten van de *Noordzee* woonden, het meest daar door geleden hebben, en genoodzaakt waren hunne woonplaatsen te verlaten, en anderen te zoeken; gelyk ze met verschillenden uitflag gedaan hebben, tot in *Italien* toe, waar zy meest allen hun einde vonden.

FR. Van deeze aanmerkelyke tochten heb ik myne zuster het een en ander medegedeeld.

E. Dan zult gy haar gezegd hebben, dat deeze *Cimbren* ook hier aan den zee kant van den *Rhyn* af naar 't Noorden toe gewoond hebben, dat de *Noordzee* naar hun de *Cimbrifche* zee geheeten wierdt, dat zy verscheide andere volken,

ken, van minder naam, die zy in hun tocht aantroffen, hebben mede genoomen, zoo dat men hier uit met de meeste waarfchynlykheid befluiten kan, dat onze landgenooten zich ook onder dat ontzachelyk heir hebben bevonden, het welk byna geheel *Europa* heeft ontruf, en de Stad, die der wacred wetten voorfchreef, meer dan eens doen beeven. Op zulk een wyze is dan deeze landfreck byna anderhalve Eeuw voor de geboorte van *CHRISTUS*, uit nood of vrywillig ontvolkt; egter zoo, dat buiten twyffel nog een aanmerkelyk gedeelte der inwooneren gebleeven is.

FR. Het is jammer dat wy deezen niet kennen.

E. Misfchien komt de *Sicambren* de eer toe, dat zy het meest gehegt waren aan hun Vaderland. Zy hadden ook de minfte reden tot verandering, wyl hunne landen het minst bloot gefteld waren aan de vlooden.

M. Die naam zweemt wel wat naar die van *Cimbren*, waar woonden zy.

E. Men denkt dat de naam van *Sicambren* zoo veel zegt als *Zuid-Cimbren*, en hier is niets belachelyks in, wanneer men nagaat hoe onderscheiden, en dikwerf geheel verkeerd naamen van vreemde en eerst bekend geworde volken worden uitgefproken. Elk buigtze naar zyn tongval gelyk ook de *Grieken* en *Romeinen* naar de hunne deden. Men plaatst hen aan
reg-

de regterzyde van den *Rhyn* in *Gelderland* en *Zutphen*, wylze toen door geene rivier verhinderd wierden: misschien hebben zy zich tot aan den *Rhynschen* Vecht uitgebreid, want zy waren vry talryk en zeer onderneemend. Men trest in deeze oorden de hoogste gronden van deeze landstreek aan. Naderhand zyn ze een weinig verplaatst.

Fr. Wy keunen dus al één volk by naame.

E. Zoo is het ook. Of de overigen van vroeger of laater tyd zyn, weet ik niet; ik zal ze u opnoemen, en hunne woonplaatzen aanwyzen. Gaat dezelve naar op de kaart, en vergelykt 'er de hedendaagsche by. Laaten wy van boven af dat is aan den zuidkant beginnen. De eersten, die men hier aantrest zyn de *Morinen*, die de uiterste der volken genoemd worden, om dat zy aan de zee dicht by de grenzen van *Galliën* woonden, want al wat verder strekt, dan deeze grenzen, of dat hetzelfde is, verder dan de *Rhyn* was de *Romeinen* in vroeger tyden geheel onbekend. De oudste inwooners van *Zee-land* tusschen de armen van de *Schelde*, de nabuuren van de *Morinen* of *Vlamingers* gelyk ze thans genoemd worden, zyn de *Taxandriers*, maar van een weinig laater oorsprong. Tusschen de *Schelde* en de *Maas*, in de nabuurschap van het land van *Luik*, hadden de *Cimbren* hunne zesduizend man agtergelaaten, die eene volkplanting der *Aduatiken* uitmaakten. Men vond 'er

een of twee plaatzen, die van hun den naam ontleenden. Wat laager woonden de *Menapiers* in *Brabant* en strekten zich zydwaaards uit tot over den *Rhyn*. De *Batavieren* bewoonden niet alleen het eiland van den *Rhyn*, tusfchen de armen van deeze Rivier, en die van de *Waal* en *Maas* beflooten, maar hebben zich ook vervolgens aan deeze zyde van de *Maas*, die hier ook wel de *Rhyn* genaamd wordt, uitgebreid. Daar-entegen woonden ook andere volken op het eiland, fchoon het naar de *Batavieren*, als verre de voornaamften, benoemd wierd. Deezen waren de *Kaninesaaten* aan de eene en misfchien ook aan de andere zyde van den middelften *Rhynmond* langs het ftrand. De kleine *Cauchen* volgden aan deezen, dan de *Marsen* of *Marfaaten*, die omftreeks *Tesfel* geplaatst worden. Meer binnen 's Lands woonden de kleine *Friezen*, de *Frisia-boonen*, die van zommigen voor dezelfde gehouden worden, en de *Sturiers*. Deeze laafte vier of vyf volken telt *PLINIUS* op de andere eilanden, die neffens het voornaame eiland der *Batavieren* tusfchen *Helium* en *Flevium*, tusfchen den mond van de *Maas* en het *Flie* liggen. Men zal ze dan best in *Noordholland* en *West-Friesland* plaatzen, die door veele fpranken van den *Rhyn* en meiren, als 't ware, in verfcheide eilandjes verdeeld wierden; terwyl men *Zuidholland*, benevens een gedeelte van *Gelderland* en *Utrecht* voor de *Batavieren* moet overlaaten. Aan de overzyde van het *Flie* denk ik uit de
be-

beschryving van *PLINIUS* dat de groote *Cauchen* langs de Noordzee een aanvang genoomen hebben, ter plaatze daar nu de *Wadden* zyn. De groote *Friezen* woonden wat verder landwaards in het overige gedeelte van *Groningerland* en *Vriesland*. Aan deezen grensden de *Tenctren* in 't Landfchap *Drentbe*, de *Ufipeten* nevens de *Brufteren* in *Overysfel*, en de *Sicambren* waar van wij reeds gefproken hebben in *Gelderland*. Wat hooger, tusfchen de *Maas* en den *Rbyn* woonden de *Ambivariten*.

Fr. Dus was ons ganfche Vaderland beflaagen. Als Vader het niet kwalyk neemt, zal ik tot gemak van myne Zuster en my alle deeze volken op de kaart aantekenen.

E. Dit mag ik gaarn lyden; maar laat ik u alvorens zeggen, dat ik het opgegeevene niet voor onfeilbaar houde. Het zou ligt kunnen gebeuren, dat ik naderhand omtrent het een of ander volk beter onderrigt wierd. Ik heb alle kaarten van den alleroudften ftaat van onze *Nederlanden* geraadpleegt, en op dezelve zoo veel verfchillende en willekeurige geplaatfte volken aangetroffen, als 'er denkbeelden omtrend de rivieren plaats hebben. Het gemeenfte en waarfchynlykfte gevoelen heb ik omhelsd, maar my vooral gefchikt naar de oudfte Schryvers. Ondertusfchen is het niet wel mogelyk hier alle misflagen te vermyden, en alles te vereffenen.

M. Waar komt dit van daan, Vader?

E. Daar zijn verfcheide redenen voor. Veele

oude natien hebben dan hier, dan daar gewoond. Zy verhuisden, wierden verdreeven of verplaatst van hunne overwinnaaren, waar door zy met evenveel recht in verschillende landen genoemd zyn. Dus zal men de *Tenctren* en *Ufipeeten* in *Duitschland* vinden, ik heb ze in de *Nederlanden* geplaatst, om dat zy derwaards van de *Sueven* verdreeven wierden. De *Sicambren* hebben eerst langs den regter daarna langs den linker oever van den *Rhyn* gewoond. Wy hebben de *Marfen* aan de Noordzee in *Westvriesland* geplaatst, maar naderhand zyn zy, buiten twyffel om de hooge vloed, aan den *Ysel* verhuisd en eindelijk by de *Lippe* aangetroffen. Zommige volken behielden ook den naam van den stam, waar uit zy gesproten waren, dus vindt men *Cauchen* en *Vriezen* aan deezen en aan geenen kant van het meer *Flevo*.

M. Wat al vreemde naamen! Ik heb nimmer dezelve hooren noemen behalven die der *Batavieren* en *Friezen*.

E. Zommigen plaatzen ook nog andere volken in ons Land: als de *Mattiaken* in *Zeeland*; maar hier vindt men geene mynen nog warme baden, welke in het land van deeze volken wierden aangetroffen. — De *Auchen* of *Causen* tusfchen de *Vecht* en den *Ysel*, en over den *Ysel* de *Ansuarien*.

FR. Ik heb my reeds verwonderd over al de volken, welke Vader heeft opgenoemd, die in ons land en byzonder in *Westvriesland* zouden ge-

gewoond hebben, dat voorheen lang zo veele menschen niet heeft kunnen bergen als tegenwoordig, want ik heb wel gehoord, dat de *Beemster*, de *Purmer*, de *Waard*, de *Zype* en meer anderen te vooren water geweest zyn. Immers hadden de menschen toen meer ruimte noodig.

E. Zommige volken komen wel eens onder meer dan een benaming voor, gelyk dezelfde perfoonen op zeer verschillende wyzen by de Schryvers genaamd worden, of zy hebben niet gelyktydig op dezelfde plaats gewoond, maar el- kander vervangen, zo was het met de *Ansuariën* en de *Bructeren*. En wat *Noord-Holland* en *West-Friesland* belangt, het was wel met ver- scheide takken van den *Rhyn* doorsneden; maar de meiren waren nog zoo groot nog zoo veel in getal, als in laater tijd toen de middelste mond van den *Rhyn* verstopt raakte, en het water elders een uitwyk moest zoeken, waar door de laagte plaatzen in moerasfen en meiren veranderden. Waaron ik in myne getekende kaart dezelve met een enkelen omtrek alleen heb aangewezen. -- Ook was deeze landstreek toen veel grooter, zy begon van den middelsten *Rhyn* af en eindigde by het *Vlie*; de *Noordzee* had aan den westkant, nog de *Zuiderzee* aan den oostkant in lang zoo veel land niet ingezwolgen; zoo dat die opgenoemde vol- ken 'er ruim zoo gemakkelyk wonen konden, wen ze niet sterk in aantal waren, als nu de *Ken- nemers*, de *Amstellers*, de *Zaankanters*, de *Wa-*

terlanders, de *West-Friezen*, de *Tesfelaars* en meer anderen.

M. Maar waar zyn al die vreemde naamen en volken gebleeven, van welken ik my thans geen kan herinneren, behalven de *Friezen*?

E. Niet te schielyk, myne MACHTILDE, gy weet nog niet hoedaanige deeze volken waren in hun aart en levenswyze: welke lotgevallen hun zyn overgekomen; is het niet der moeite waart, dit eerst te onderzoeken?

M. Zekerlyk, hoe kan ik zoo vooruit loopen! het zou my zeer aangenaam zyn van hun allen eenige byzonderheden te weeten. Zou Vader, ons dezelve kunnen mededeelen?

E. Van de meesten weeten wy niets buiten de naamen die zy gedraagen hebben. Iets meer weeten wy van de *Caninefaaten*, en het allermeeste van de *Batavieren*. Wanneer deeze, gaande weg, verdwynen, komen uit de eerste inwooners de *Friezen* te voorschyn, het eenigste volk, dat zyn ouden naam behouden heeft. Laat dit u ondertusfchen troosten, dat de andere volken van veel minder belang waren, en dat wy hunne zeden en bedryven, in een zeker tydflip meestal kunnen opmaaken uit die der *Batavieren*, onder welken zy dikwerf begreepen wierden, gelyk nu onder den naam van *Hollanders* de ingezetenen der zeven gewesten.

FR. Wat is het goed, MACHTILDE, dat wy van het voornaamste volk het meest kunnen vernemen. Hoe dikwils heb ik met lof van de *Batavieren* hooren gewaagen!

E. Het

E. Het geen ik van de overigen gevonden heb, zal ik u ook mededeelen, en een aanvang maaken met het verhaal wanneer, en by welk eene gelegenheid zy zyn bekend geworden. De ontdekkingen van nieuwe landen en volken geschiedden toen zeldzaamer en men mag ze daarom in dien tyd, schoon ze minder voordeel aanbragten, van geen minder aangelegenheid agten, dan nu. De gemeenschap tusfchen de volken zoo noodzaakelyk tot mededeeling was derhalven zeer gering, en veelen zouden nog eeuwen langer aan elkander onbekend gebleeven zyn, indien de volksverhuizingen en zucht om veroveringen te maaken, gelyk in laater tyden de uitbreiding van zeevaart en koophandel, de verborge oogmerken der Voorzienigheid niet hadden bevorderd.

FR. Ik heb Vader van CÆSAR hooren fpreeken, toen hy in het *Belgisch Gallien* het overblyffel der *Cimbren* en *Teutonen* overwon en uitroeide. Ik denk, dat hy ten zelfden tyde tot in ons Vaderland is doorgetrokken, en misfchien de eerfte Romein geweest is, die onze Voorzaaten heeft leeren kennen.

M. Wie was CÆSAR?

E. Gy hebt zeer wel gedacht, myn Zoon, dog de billyke vraag van MAGTILDE verpligt my, om deeze zaak wat vroeger op te haalen. —

CAJUS JULIUS CÆSAR, een Romein, uit een aanzienlyk geflagt gefproten, bezat veele voortreffelyke hoedanigheden, welke zeldzaam in zulk eene

groote maat in één mensch vereenigd zyn. En hy zou een uitmuntend mensch geweest zyn, een zegen voor zyn vaderland, indien hy zich niet aan eene onverzadelyke heerschezugt had overgegeeven. Ter naauwernood bragt hy 'er het leeven af onder den *dictator* SYLLA, welke niet te vergeefsch voorfpeelde, dat in hem verscheide MARIUSSEN schuilden. Welhaast had hy het door dapperheid en list zoo ver weeten te brengen dat hy nevens POMPEJUS en CRASSUS alle zyne medeburgeren boven het hoofd wies, maar ook hier mede was hy die in een klein Steedje van *Zwitserland* liever de eerste, dan in *Rome* de tweede wilde zyn, geenzints te vrede. De *Gallische* oorlogen gaven aan deezen onderneemenden geest gelegenheid om een aanzienlyk krygsheir onder zyn gezag te krygen, en zich teffens by zyne Landsgenooren, welke met het uitzigt eener alleenheersching over de bekende waereld geheel ingenomen waren, te meer verdienstelyk te maaken. De *Zwitfers* bragten dit werk eerst aan den gang. Niet te vrede met hun Land, wilden zy over het grondgebied der Romeinen elders heen trekken, en ook al veroveringen maaken. CÆSAR, aan wien het *Gallische* zoo ver het toen onder de magt van *Rome* stond, was opgedragen, bragt hen na een zwaar verlies in zulk een engte, dat zy het als eene groote gunst aanmerkten met het overfchot naar hun oude landstreek te mogen wederkeeren. Een gedeelte der *Galliers* die eeuwig met elkander over hoop

la-

lagen, bedienden zich van deeze gelegenheid om *Cæsar* tot een scheidsman hunner geschillen te neemen. Vooral verzogten zy bystand tegen *ARIOVISTUS* een magtig vorst der *Germaanen*, tot welken de zwaksten hunnen toevlugt genomen hadden. Dit was juist geschikt om de veruitziende oogmerken van *CÆSAR* te bevorderen, en de *Galliers*, welke tot nog toe voor het grootste gedeelte geheel vry waren, onder het *Roomfsche* juk te brengen, schoon zyne benden welke voor den naam der *Germaanen* beelden, hem niet dan schoorvoetende volgden. Na dat eene en andere onderhandeling te vergeefs was afgelopen, moesten de wapenen het geding beslissen. De meeste *Romeinen* maakten hun uiterste wil; zoo weinig verwagting hadden deeze overweldigers op een gelukkigen uitflag. Maar de bekwaamheid en moed van *CÆSAR* kwam alles te boven, *ARIOVISTUS* moest na een dapperen tegenstand wyken. Het *Roomfsche* leger trok al verder voort, de meeste volken onderwierpen zich: anderen booden een vrugteloozen tegenstand, wyl hun onderlinge verdeeldheden hen beletten tegen den algemeenen vyand zich te vereenigen, tot dat *CÆSAR* zyne zegevierende wapenen in het *Belgisch Gallien* overbragt. Verscheide volken zouden zich daar, tegen hem zamenvoegen, maar de ongelooflyke spoed, waar mede *CÆSAR* voorttrok verrasste hen. Eerst overwon hy de *Nerviers* die de magtigste wa-

ren en vervolgens de *Aduatiken*, het overblyffel der *Cimbren* en *Teutonen*, gelyk ik u myn **FREDERIK** in de voorige zamenkomst verhaald heb.

FR. Ontmoette **CÆSAR** uit deeze gewesten geen tegenftand.

E. Zeer luttel. Na dat het met de *Nerviers*, en *Aduatiken* zoo flegt was afgelopen dagten de anderen, dat zy althans niet beftand konden zyn tegen zulk een magtigen vyand. — De *Nerviers*, laat ik u dit kortelyk verhaalen, die omftreeks *Oudenaarde* woonden, maakten met hunne nabuuren de *Atrebaten* en *Veromandeurs* een heir van zestigduizend ftrydbaar mannen uit, waar toe zy alleen vyftigduizend geleverd hadden. Nevens anderen, aan dien kant van den *Rhyn* woonende, waren zy uit de *Germaanen* buiten twyffel gefprooten en het minfte niet ontaard van hunnen oorsprong. **CÆSAR** tekent tot hun lof aan: „ dat de vreemde *Kooplieden* tot hen geen toegang hadden, terwyl zy geen handel dreeven; — vooral geen invoer duldden van wyn of eenige andere dingen, die tot gulzigheid en onkuisheid verlokken, wyl zy meenden dat de gemoederen daar door bedorven, en de moed verflapt wierd. Zy verweecten de andere *Belgen* dat zy zichzelven zoo ligt aan het *Romeinfche* volk hadden overgegeeven en van hunne voorouderlyke dapperheid waren afgeweecken. Zy zouden geene gezanten zenden, nog
in

in eenige onderhandeling met CÆSAR treden.” Wat was ’er van zulk eene fiere natie, zoo trots op haare Onafhankelykheid, zoo kloek van lighaam en van geest niet te wagten. Zy gaven CÆSAR ook de handen vol werk; en zonder zyne ervarenheid, zonder zyne tegenwoordigheid van geest en zelfs zonder een tydig verkreegen onderstand zouden zy het geheele leger, waar van zy verscheide benden aan het wyken bragten, geheel verslagen hebben. En niet tegenstaande alle de voordeelen, die de *Romeinen*, op deeze volken hadden, zou het nog met hun gedaan geweest zyn, zoo de *Aduatiken*, wier *Cimbrische* dapperheid in eenen geduurigen oorlog tegen hunne nabuuren geoeffend was, zich in tyds met hunne magt volgens afspraak by de *Nerviërs* hadden kunnen voegen, daar zy nu het spits elk alleen hebben moeten afbyten, en te kort schooten. Zoo veel doet de vaardigheid af, en aan deeze had CÆSAR zyne meeste overwinningen te danken, wyl hy dikwerf met zyn persoon of met de zynen het gerugt van zyne aannadering voorkwam. Wegens deezen onverwagten uitflag der onderneemingen van hun, die na de *Bellovaken*, of die van *Beauvaisin* de magtigsten onder de *Belgen* gerekend wierden, en in oorlogsroem voor geen volk behoeften te zwigten, zou het eene vermetelheid gescheenen hebben met eene mindere magt zulk een overwinnaar tegenstand te willen bieden.

De

De volken die over den *Rhyn* woonden beslooten daarom gezanten aan CÆSAR te zenden, en liever van zyne goedertierenheid zich te bedienen, welke hy aan allen, die zich vrywillig aangeboden hadden, betoonde; dan door een vrugteloozen tegenstand zich een gewissen ondergang te berokkenen.

FR. Op welk een voet hebben zy een verdrag met de *Romeinen* gesloten?

E. Wy weten alleen uit de aantekeningen van CÆSAR, die tot beide, de pen en het zweerd gereed was, dat zy gezanten uit hun midden hebben afgevaardigd met aanbieding om gyzelaars te geeven, en te doen het geen hy van hun zou vorderen. Maar wyl zyne tegenwoordigheid te *Rome* vereischt wierd zouden zoo veel byzondere onderhandelingen te veel tyd genomen hebben. Dezelve konden haar volkomen beslag niet krygen voor en alear de veldtogt in den volgenden zomer geopend was: en het was vooreerst genoeg, dat zy voor geene vyandelykheden van de zyde der *Romeinen* te vreezen hadden. Intusschen heeft CÆSAR de volken niet genoemd, welke hem door hunne gezanten hebben aangezocht. Wy moeten uit zyn verhaal opmaaken, dat 'er geene moeten uitgezonderd worden dan de *Menapiers* de *Tenctren* en *Uspaatens*, buiten twyffel, ook de *Sicambren* en de *Morinen*, welke eerst na herhaalde verliezen hunne onderhandelingen met CÆSAR be-

begonnen hebben. Elk hunner heeft gewis zulke voordeelige en eerlyke voorwaarden bedongen, als hy verkrygen kon. Volgens eene uitdrukking, die CÆSAR doorgaans van de overwonne volken bezigt, had hy ze allen bevredigd: (*pacaverat*) maar wy kunnen dit van allen zonder onderscheid niet aanneemen. Wy wecten niet, dat dit gedeelte der *Nederlanden* immer als een *Roomsch* wingewest aangemerkt is. Het is ten minsten zeker, dat de *Batavieren* niet verplicht waren eenige schattingen op te brengen, maar volstaan konden met het leveren van manschap, als hulpbenden en *bondgenooten van het Roomsche volk*, gelyk zy meer dan eens genoemd worden. Zy moeten dit zeker geworden zyn uit kragte van een verbond in deezen tyd, in het vierënvyftigste jaar voor de geboorte van CHRISTUS geslooten, schoon de *Romeinen*, gelyk het doorgaans met de magtigsten gaat, geene zwaarigheid gemaakt hebben om hunne bondgenooten wel eens als ahangelingen te behandelen.

M. Hoe is het dan met de *Menapiers* en de overigen die Vader zoo even noemde afge-loopen?

E. De *Menapiers* waren door andere *Galliers*, die welhaast berouw hadden van hunne aange-gaane verbintenisfen met de *Romeinen*, aange-zogt om zich by hun te voegen tegen een gemeenschappelyken vyand, welken zy reeds te
veel

veel veld hadden laten winnen. Schoon dit ook averegts uitviel; schoon CÆSAR den een na den ander op zyne wys bevredigde, hadden egter de *Menapiers* zoo weinig als de *Moriners* eenigen tot CÆSAR afgevaardigd, om met hem te handelen. Dit nam deeze Overweldiger zoo cuvel op, dat hy besloot hen deswegens te straffen. Dan zy, wel weetende dat zy tegen de *Romeinen* in een openbaar gevegt niet waren opgewassen, begaven zich in hunne moerasen en boschen, waar uit zy hunne onverhoedsche toch vrugtelooze uitvallen op de *Romeinen* deden. CÆSAR liet hier op de boomen voor de voet omverhakken en als eene borstweering op elkander stapelen, op dat zyn volk niet in hun arbeid zou overvallen worden. Hy slaagde hier mede in zoo ver, dat hy hun vee en bagage magtig wierd, maar terwyl zy al dieper in weeken, wierd hy genoodzaakt om zyne vervolgingen te staaken wegens een ysfelyk onweder, dat met zwaare stortregens verzeld deeze schuilplaatzen ongenaakbaar maakte. Zoo wierd het leeven van deeze ongelukkigen door den Hemel gered, maar hunne weerlooze dorpen en huizen moesten de woede van den trotschen *Romein* ondervinden: zy plunderden het land uit louteren moedwil en schoon de roofgierige foldaat geene schatten kon verwagten, moesten egter de onschuldige inwoners van meest alle de geryfkyheden des levens beroofd worden.

M. Dat gelykt weinig naar goedertierenheid en menschlievendheid!

E. Zeer weinig! zoo gaat het doorgaans: de overwinnaar meent dat hem volgens het recht des oorlogs alles vry staat. CÆSAR kon deeze volken de schuld niet geeven, van het schenden des verdrags, want zy hadden het nog niet aangegaan, gelyk de overige *Belgen*. Maar door zulken, die zich overgaven en stille hielden genadig, en anderen die hunne vryheid en afhankelykheid zогten te bewaaren gestreng te behandelen, bedoelde hy niet anders, dan ze allen onder de *Roomsche* oppermagt te brengen en te behouden. Dit onheil was egter het eenigste niet dat de *Menapiers* trof. De *Tenkren* en *Ufipaten*, die tot dus verre in *Duitschland* in de nabuurschap der *Katten* en *Sueven* gewoond hadden, waren door de laatste genoodzaakt hun Vaderland te verlaten, en namen deezen winter van dit zelfde jaar ook hun toevlugt tot den *Rhyn*, na dat zy lang de kwellingen der *Sueven* verdraagen, en vervolgens drie jaaren in *Duitschland* omgezworven hadden. Zoo dra de *Menapiers*, die aan weerszyden van den *Rhyn*, niet zeer ver van daar dezelve in zee stort, zich gevestigd hadden, hun aankomst vernamen, trokken zy met al hun tilbaare haven over den *Rhyn*, waar zy goede wagt hielden en de *Tenkren* nog de *Ufipeeten*, die geen schepen hadden, hen volgen konden. Hier op gelaaten deezen zich
als

als of zy weder naar hun land wilden trekken: maar komen na een marsch van drie dagen met zulk een spoed te rug, dat zy de *Menapiers*, die weder naar hunne wooningen gekeerd waren overvielen, eer dezelve nog in het denkbeeld waren, dat de vyand zich voor altoos verwyderd had. Na dezelve meerendeels vermoord en uitgeplunderd te hebben, trokken zy met hunne schepen over den *Rhyn*, waar de andere *Menapiers*, even min op hunne hoede, op de zelfde wyze wierden behandeld, en de *Tenktrien* met de *Uspeeten* maakten zich meester van alles wat de *Romeinen* overgelaaten hadden.

Fr. Dus was dit volk onherstelbaar bedorven. Foei zulk eene wreedheid!

E. Zoo zouden zy in deezen tyd geweest zyn, waar in de behoeften des leevens zoo zeer vermenigvuldigd zyn, als men van de oorspronkelyke natuur is afgeweeken. — De *Tenktrien* voltooiden uit eenige noodzaakelykheid, het geen de *Romeinen* uit moedwil begonnen hadden, en egter dorsten deezen zich als richters en wreekers der onderdrukking opwerpen. Zoo dra de tyding aan CÆSAR gebracht wierd dat de *Gallen*, naar verandering haakende, heimelyk de *Duitschers* hadden uitgenoodigd, vond hy het noodzaakelyk dezelve op het lyf te vallen en met de *Uspeeten* te beginnen. Toen hy nog eenige dagreizens af was, kwamen de afgezonden
nen

nen deezer volken by CÆSAR. Hun aanspraak was inderdaad mannelyk. „Zy waren niet voorneemens den *Romeinen* het eerst den oorlog aan te doen, noch zich aan denzelven te onttrekken, wanneer zy getergd wierden, want de gewoonte der *Duitschers*, hen van ouds overgeleverd, bragt mede, aan elk, die hun aanviel, tegenstand te bieden en geenzins den slyd af te bidden. Dit egter wilden zy niet ontveinzen, dat zy uit hun Vaderland verdreeven, en geenzints vrywillig hier gekoomen waren. Indien de *Romeinen* hunne vriendschap en genegenheid zогten, zouden zy hen van grooten dienst kunnen zyn; — zy moesten hun dan of landen geeven of toelaaten, dat zy die behielden, welke zy door de wapenen ingenomen hadden. De *Sueven*, waar tegen de onsterfelyke Goden zelve niet vermogten, waren de eenigsten, voor welken zy moesten onderdoen, maar anders was 'er niemand in de wereld, tegen wien zy niet op konden. ”

M. Een hartige taal, indien zy hier de waarheid spraken, was het beter zulk volk tot vrienden, dan tot vyanden te hebben.

E. CÆSAR gaf hun onder veele andere redenen tot antwoord: „dat 'er geene vriendschap tusſchen hun kon plaats grypen, indien zy in het land der *Gallen* bleeven. — Dat het vreemd was, dat zy, die hun eigen land niet konden beſchermen, dat van anderen zouden in bezit

ncemen. — Dat 'er geen land in *Gallien* ledig was, het welk met eenige billykheid, vooral aan zulk eene talryke menigte zou kunnen ingeruimd worden. Zy mogten egter, indien zy wilden, zich op de grenzen der *Ubiers* nederzetten, wier gezanten by hem waren, om over de *Sueven* te klaagen en hulp te verzoeken. Die zouden het hun niet weigeren. „ De gezanten namen aan, dit berigt aan de hunnen te brengen en na gehouden overleg op den vierden dag te zullen wederkeeren: alleen begerden zy, dat hy met zyn leger intusfchen niet naderen zou. Dit weigerde CÆSAR, want hy had vernomen, dat een groot deel van hunne ruiters eenige dagen van te vooren naar het land der *Ambivariten* over de *Maas*, was gezonden, om te voerageeren en te plunderen. De afgezondenen kwamen dan volgens afspraak te rug, wanneer CÆSAR twaalf duizend schreeden van hun af was; zy verzogten zeer, dat hy niet verder wilde voorttrekken, en als zy dit niet verkrygen konden, begeerden zy, dat CÆSAR ten minsten eene bode aan zyne ruiters zond met bevel, dat zy zich van alle vyandelykheden zouden onthouden, op dat zy gelegenheid mogten hebben, om naar de *Ubiers* of *Keulenaars* te zenden. Want zy gelieten zich, dat zy van die gelegenheid en voorwaarde, welke CÆSAR hun voorgesteld had, zich bedienen wilden, indien de Vorsten en de Raad der

der *Ubiens* hen verzekering wilden geven. Dan hier toe hadden zy drie dagen noodig. *CÆSAR* vermoedde, dat dit uiftel nergens toe diende dan om intusfchen hunne uitgezonde ruiterbenden te rug te krygen, egter nam hy aan, dien dag niet verder dan vier duizend fchreedden te zullen voorttrekken, om zyn leger van het noodige water te kunnen voorzien: op den volgenden zouden zy in genoegzaam aantal byeenkomen, op dat hy weeten mogt wat zy verlangden. Intusfchen zond hy bevel aan de Overften, welke met alle de ruiterbenden waren vooruitgetrokken, dat zy de vyanden niet zouden bevegten; en zoo men hen tot den ftryd tergde, dat zy het moesten uithouden, tot dat hy met zyn gansche magt hun bykwam.

Fr. Ik ben zeer verlangende, wat besluit zy namen.

E. Alles liep in de war. De *Romeinfche* ruitery kon vyfduizend koppen haalen, die der *Tenctren* en *Ufipeeten* niet boven de agthonderd wyl de overigen nog niet te rug gekeerd waren. Nicttegenftaande deezen ongelyken kans, daar zy het oogmerk der *Romeinen* niet wisten, ontdekten zy dezelve naauwlyks, of vielen hun onverhoeds op het lyf. De *Romeinen* ziende, dat het hun gelden zoude, vereenigden zich en boden wederftand; maar de *Duitsche* ruiters zaten daarop af, vielen te voet op de *Romeinen* aan, doorftaken veelen hunner

paerden en maakten het hun, niettegenstaande hunne overmagt, zoo benauwd, dat zy de wyk moesten neemen en niet op te teuven waren, dan voor en al eer zy by het leger van CÆSAR waren aangekomen. Het grootste verlies der *Romeinen* bestond in dat van PIZO een zeer dapper man, uit vorstelyken bloede onder de *Aquitaniens* oorspronkelyk, die onder de *Romeinen* bevel voerde. De voornaamste reden, waarom zyne gedagtenis boven allen, die met hem vielen, verdiend vereeuwigd te worden is, om dat hy zulk een uitneemend bewys van getrouwe liefde by deeze gelegenheid gegeven heeft. Zyn broeder van de vyanden omringd valt van zyn paerd, dat gekwetst was. Hy verdedigt zich egter te voet zoo lang, tot dat hy door de menigte van vyanden en van wonden bezwykt. Dit ziet PIZO, die reeds het gevaar ontkomen was; hy rent ylings en begeeft zich in den diksten drom, om zyn broeders leeven te redden, maar te vergeefs! hy moest 'er het zyne by in schieten.

M. Dat smert my, zulk een edel broeder paar was beter lot waardig geweest.

E. Dit ongeluk zou hun niet getroffen hebben indien de *Romeinen* zich agterlyk gehouden, en de *Duitschers* geene aanleiding gehad hadden om den stilland te schenden. Wy zyn niet overreed, dat zy alleen uit verradery hunnen slag hebben waargenoomen. De gelegenheid

heid, die zich aanbood, was niet gunstig genoeg, om hun daar toe uitlokken. Mischien hebben zy van de afspraak hunner gezanten allen nog niet geweten; — mischien is het enkel aan gebrek van orde, aan misverstand of aan argwaan tegen de *Romeinen* toe te schryven. CÆSAR nam deeze daad en dit gelede verlies egter zoo euvel op, dat hy naar geene voorstellingen wilde hooren, en besloot zonder oenig uitstel hen op zyn beurt met de wapenen te overvallen, eer hunne ruiters waren te rug gekeerd. Zoo dra had hy de noodige schikkingen hier toe niet gemaakt, of ziet de Oversten en Oudsten des volks komen des anderendaags 's morgens vroeg, zoo als de *Romeinen* gereed waren uit te trekken, in het leger aan, om zich te verontschuldigen over het geen tegen hun woord, tegen hun verzoek was voorgevallen, en teffens, om den stillstand van wapenen te herstellen en te verlengen.

FR. Zoo liepen zy CÆSAR zelf in den mond.

E. Dit was de ondergang van hun en al de hunnen: — maar tevens een groot bewys voor hunne onschuld. Een volk dat zich van zulk een kwaad bewust is, handelt anders, waagt zich niet in zulk een aantal op zulk een losfen voet. — Het zou ook gestreden hebben tegen den aart der natie. Maar CÆSAR moest

een voorwendfel hebben om zyne onmensche-
lykheid te verſchoonen. Hy ſchildert hen als
een hoop verraders af, welke hem door zulk
eene vertooning zogten in ſlaap te wiegen en
onder de begunſting van een beſtand te
zekerder te overvallen. Hy is de eenigſte, die
dit zegt, waarom zouden wy dan de zaak van
dit ongelukkig volk niet verdedigen, zoo veel
wy kunnen? — De liſtige *Romein* laat deeze al
te gunſtige gelegenheid geenſins voorby gaan.
Nadat hy de hoofden der *Tenctren* en *Uſipeeten*
in goede verzekering had laaten neemen, trekt hy
op, plaatst de verſchrikte en verſlage ruiterbenden
agter aan, en verſchynt, naar zyne gewoonte,
met den uiterſten ſpoed, in het land deezer Vol-
ken, die op de te rugkomst en het berigt hun-
ner Overſten en Oudſten wagtreden.

Fr. O my! ik voorzie al wat 'er gebeuren
moet. Geen voorgangers, geen orde; niet te
weeten of zy vegten of vlugten moesten, wat
is hier van te wagten?

E. Niet anders, dan de uiterſte verwarring.
Veelen namen de wapenen op, die zy ſteeds
aan de hand hadden, maar vonden geen oog-
blik, om zich te beraaden of in orde te vereeni-
gen. Te vergeefs ſogten zommigen agter
eene wagenburg den vyand op te teuven, maar
niets kon nu zyne verbitterde woede en moed,
door den goeden uitſlag opgewakkerd, tegen-
staan.

staan. Hunne vrouwen en kinderen, die met hun over den *Rhyn* getrokken waren, zогten een goed heenkomen; dan CÆSAR zond zyne laste ruiterbenden derwaards vooruit, die hen agterhaalden, het welk de schrik verdubbelde, en overal een jammerkreet deed opgaan, waarom zy, de wapenen weggeworpen hebbende, hunne veldtekenen moedeloos verlieten. Ten laastten kwamen de vlugtenden en de vervolgers ter plaatzé daar de *Maas* en de *Rhyn* door den *Waal* vereenigd worden. Hier werd de slagting verdubbeld. Veelen sprongen in de rivier maar konden zich afgemat en gewond niet redden, waardoor zy, die het zwaard ontkwamen, meest allen in het water smoorden. Van zesmaal honderd en dertig duizend menschen bragten 'er maar zeer weinigen het leeven af, terwijl de *Romeinen* maar eenige gekwetsten hadden.

FR. Welk een bloedbad! te meer jammer, om dat zulke braave kaerels, zoo overrompeld, ongewroken hebben moeten sterven! dus waren weder een of twee volken door deeze helden byna uitgeroeid.

M. Rampzalige vrouwen en kinderen! hoe liep het met die ligtgeloovige hoofden van dit ongelukkig volk af? Zeker hebben die het ook met den dood moeten bekoopen. Wat genade is 'er toch by zulke onmeêdogende menschenmoorders te wagten?

E. Hoe myn MACHTHULDE durft ge een CÆSAR en zyne zegevierende benden zoo afmaalen? Maar het was in uw Vaderland, niet waar, daar deeze moord, want anders was het niet, voorviel en daarom treft dit u te meer. Het is zoo; de wraak was ysfelyk en veel te streng, al was het voorgevallene met opzet gefchied. Dit heeft misfchien CÆSAR ook bewogen om alle de gevangenen het leven en de vryheid te fchenken. Maar zy hadden 'er weinig aan, nu al hunne broeders vrouwen en kinderen verflagen en hunne bezittingen vernield waren. Tot de *Galliers* dorften zy hunnen toevlugt niet neemen, wyl zy als vreemdelingen en ftroopers wierden aangemerkt in het Land, waar zy zich nu moesten ophouden. Zy verzogten daarom by de *Romeinen* te mogen blyven: dan CÆSAR liet hun heenen gaan, zonder eenige verdere mishandeling. Dit bewyst te meer, dat de befchuldiging van verraadery niet waarfchynlyk was: dezelve zou aan deeze Hoofden het meest te wyten en het zwaarst te straffen zyn geweest. Indien zy tot Gyzelaars waren gehouden, en met hunne Natiën een verdrag was aangegaan, zou CÆSAR voorzigtig gehandeld, en veel onfchuldig menfchenbloed verfchoond hebben. Dan het waren *Barbaaren*, en van deezen eenige duizenden min of meer om te brengen; — eene geheele natie min of meer te verdelgen, kwam by de *Romeinen* weinig in
aan-

aanmerking. Indien deezen niet op een gelyken voet met de *Menapiers* gehandeld hadden, zoo zy zich niet in eens anders land en goed onregtvaardig neergezet hadden, zouden wy hun nog meer bejammeren. Nu gaven zy een nieuw bewys, dat het geroofde zelden den tweeden bezitter verrykt, en dat de Goddelyke wraak den overweldiger spoedig, zeer spoedig dikwerf op de hielen volgt. — Gy ziet intusfchen weder hier uit, myn FREDRIK, wat beleid en eene vaardige uitvoering vermogen, want zonder dit, zou CÆSAR het kwaad gehad hebben. Uit het eene geval van de ruitersbenden kan men egter besluiten, dat het al geene grootspraak was, welke zy voortbragten, by hunne eerste aanmelding: al kon men hun nu gemakkelyk als lammeren slagten. Wy kunnen egter geenzins gelooven, dat hun getal zoo veele duizenden hebbe uitgemaakt als CÆSAR opgeeft. Welk eene ruimte hadden zesmaalhonderd en dertig duizend menfchen in dien tyd niet noodig om te woonen, waar de afweezende ruitery nog niet eens onder gerekend is? Zoo het geene fchryf fout is (*), heeft hy buiten twyffel dit zeer vergroot.

FR.

(*) Waarfchynlyk moeten wy in plaats van CDXXX *millium* leezen CLXXX *millium*, honderd en tachtig duizend, dat nog genoeg is.

FR. Het is jammer, dat die ruiters niet by tyds de rug waren gekeerd.

E. Wat zou het gebaat hebben, zoo zy even onverhoeds overvallen waren? Nu waren zy het eenig overblyffel van de *Tenctren* en *Ufipeeten*. Deezen zoo dra zy hoorden, dat hunne landgenooten eene onherstelbaare nederlaag hadden gelceden, hebben zich over den *Rhyn* naar de *Sicambren* begeeven, en met dit ftrydbaar volk zamengevoegd. CÆSAR, hoewel deeze ruiters althans aan het overvallen zynen benden onfchuldig waren, eischte hun allen tot een toe op, onder voorgeeven, dat zy hem en de *Galliers* den oorlog hadden aangedaan: maar hy kreeg dit antwoord. „De *Rhyn* was de grondfcheiding van het *Roomfche* gebied. Indien hy het niet bilyk oordeelde, dat de *Duitschers*, tegen zyn wil en dank in *Gallien* kwamen, waarom zou hy dan eenig gebied of gezag over den *Rhyn* voor zich vorderen?” Zulk een hartig antwoord kon de trotsche CÆSAR niet verduwen. Hy befloot zyne vyanden te vervolgen, te meer terwyl de *Ubiers*, de eenigften, die het beftendig met de *Romeinen* hielden, omtrend deezen tyd verzogten, dat CÆSAR hun als zyne bondgenooten wilde byspringen; ten minften met zyn leger over den *Rhyn* in *Duitschland* trekken, om door zyn naam hunne nabuuren een fchrik aan te jaagen, en hen vooral van de kwellingen der *Sueven* te bevryden. De *Ubiers* woonden toen aan de overzyde van den

Rhyn;

Rhyn; maar zyn wederhand aan deezen kant hooger op verplaatst, waar zy hunne bouwstad aangelegd en een *Romeinschen* naam gegeven hebben, het geen hun tot een billyk verwyrt verstrekte.

FR. Hoe kwam CÆSAR met zyn leger? over den *Rhyn*?

E. Dit baarde gewis merkelyke zwaarigheid. De *Keulenaars* die toen al een aanmerkelyken handel, naar dien tyd, dreeven, booden hem de noodige vaartuigen aan. Maar CÆSAR agtte dit noch veilig, noch overeenkomstig met de waar- digheid van het *Romeinsche* volk: 'er schoot dus geen ander middel over dan een brug op te slaan, en dus over de rivier te trekken. Deeze onderneeming wierd zeer moeijelyk geoordeeld, want de *Rhyn* was daar van een aanmerkelyke wydte en diepte en de stroom sterk, egter wierd dezelve volgens het bestek van CÆSAR, dat hy naauwkeurig opgeeft, in tien dagen voltooid. Na dat hy zyne te rugtogt wel verze- kerd had, ging hy aanstonds op de *Sicambren* los. Onderweg kwamen, van tyd tot tyd, afge- vaardigden van verscheide volken, om vrede en vriendschap by CÆSAR te verzoeken, welken hy gunstig ontving, en alleen gyzelaars afvorderde. De *Sicambren*, hadden, zoo dra zy hoorden, dat de brug over den *Rhyn* begon geslagen te worden, op den raad der *Tenctren* en *Ufipeeten*, alles by een gepakt, en in wouden en bos- schen

fchen den wyk genomen. CÆSAR liet alle hunne dorpen en huizen in den brand steeken, en hun koorn vernielen, waarna hy de *Keulenaars* ging ontzetten. Dan de *Sueven*, zoo dra de verspieders hun van de toerusting van CÆSAR verwittigd hadden, besloten in eene algemeene volksvergadering, naar gewoonte gehouden, hunne vrouwen en kinderen, met alles wat tilbaar was in de boschen in zekerheid te brengen, en met al de weerbaare manschap, die by hun een aanzienlyke magt uitmaakte, in 't midden van hun Land CÆSAR af te wygten. Maar deeze Veldheer vond niet raadzaam hun aan te tasten: hy had zyn oogmerk genoegzaam bereikt en besloot daarom, na een verblyf van agtien dagen, weder over den *Rhyn* in *Gallien* te trekken, en de konstig gewerkte brug af te breeken.

M. Gelukkig dat *Duitschland* en wy zoo ras van dit bezoek verlost wierden. Ik hoop, dat het ook met eens afgedaan was. Zulke gasten zyn nergens welickom, vooral niet by een vry onafhankelyk volk.

E. Het was zekerlyk daarom niet alleen eene groote onregtvaardigheid, maar ook eene groote dwaasheid in CÆSAR zoo ver van huis, deeze volken te beoorlogen, by welken niets te haalen was, met welke de *Romeinen* geen uitstel hadden en op wier onderwerping zy geen den minsten staat konden maaken. De *Duitsche* volken hebben, even als de *Parthiers*, de *Romeinen*
hun-

hunne overwinningen duur doen betaalen en de heerschappy over hunne landen voet voor voet berwist. Trouwens zy hadden ook een en denzelfden oorsprong, en moesten elkander in de zucht tot vryheid niets toegeeven.

Fr. Hebbenze in ons land ook weder het *Romeinsche* jok zoeken af te werpen?

E. O ja! en daar toe gaf hun de togt van CÆSAR naar *Engeland* eene gunstige gelegenheid, die zy niet verzuimden. Gy zult zelf al de volken, die CÆSAR reeds meende verdelgd te hebben, de *Nerviërs*, de *Menapiërs*, de *Aduatiken*, het hoofd weder zien opsteeken, en zoo dra zy zich eenigzints herfeld hadden, op de *Romeinen* aanvallen. Bergierigheid en heerschzucht, mischien ook begeerte om een land en volk te zien, dat zich toen al deed gelden, en eene naauwe gemeenschap met de *Galliërs* onderhield, drongen CÆSAR tot deezen tocht, waarin wy hem egter geenzins zullen verzellen. Na dat hy de *Britten* een en andermaal geflagen, tot onderwerping en tot het zenden van gyzelaars genoodzaakt had, stak hy tegen den winter weer naar *Gallien* over, waar zyne benden naauwlyks voet aan land zetteden of de eerste driehonderd wierden van de *Morinen* vyandelyk bejegend, dog door CÆSAR tydig ontzet, en zoo dra waren de legioenen niet gereed of CÆSAR liet hier over door LABIENUS eene gestrengte wraak neemen, welke van zoo
veel

veel doodelyker gevolg was , wyl de moerassen, in Staatsvlaanderen en *Zeeland*, tot welke zy als voorheen hunnen toevlugt hadden genomen, nu zeer droog waren. De *Menapiers*, die uit hunne schuilhoeken waren opgedaagd en zich in hun oude landstreeken, hadden nedergezet, (*) te voren de getrouwe medestanders van hunne nabuuren, moesten het nu weder ontgelden. Hunne landen wierden op nieuws geplunderd, hun oogst vernield en hunne huizen verbrand, maar zy zelve hadden hun toevlugt in de boschen genomen, waar zy van de *Roomsche* bevelhebbers *TITURIUS* en *CORTA* niet vervolgd wierden.

M. Die *CÆSAR* moet wel een onverzadelyk mensch geweest zyn, daar het vaste land nog aan zyne heerschzigt niet voldoen kon: ik ben in-

(*) Het komt onbegrypelyk voor, dat de *Nerviërs*, de *Aduatiken*, de *Menapiers* en andere natiën die zulke zwaare en herhaalde nederlaagen geleeden hadden, zoo ras weder te voorschyn komen. Dit is een onwederspreekelyk bewys van den onbezweeken moed van deeze volken, die teikens middel hebben weeten te vinden, om in een gedeelte van hun land den overwinnaar te ontwyken, en na eene tuschenpoozing weder op het tooneel te verschynen. De *Menapiers*, die aan deeze en geene kanten van de *Maas* en den *Rhyn* woonden, hadden daar toe in deeze uitgestrekte landstreek althans eene gunstige gelegenheid.

intusſchen wel te vrede, dat de *Britten* ook hun deel gekreegen hebben. En weet gy, wat ik wel wenschte Vader?

E. Wel nu kind?

M. Dat 'er thans zich een andere CÆSAR opdeed! die zou raad weeten, om dit volk op hun eigen grond op te zoeken en te straffen, dat de *Franschen* meermaalen te vergeefsch ondernomen hebben.

E. Het zou nu zoo gemakkelyk niet gaan: *Brittanjen* was toen in verscheide onafhankelyke volken verdeeld, die, schoonze al srydbaar waren, tegen de *Romeinen* niet opkonden. Ook zyn zulke CÆSARS, onverzadelyk in heerschzugt gelykge zelfs aangemerkt hebt, zeer gevaarlyk. Een ALEXANDER hield de bekende wereld voor zich te klein, en niet anders zou het met CÆSAR geweest zyn, indien hy in den loop zyner overwinningen niet weggerukt was. Denkt eens, wat men van zulk een man verwagten kon. Naauwlyks had hy zyn togt in het twee en vyftigste jaar voor CHRISTUS afgelegd, of hy maakt zich in het volgende gereed om naar het ander einde van *Gallien*, dat digt aan *Italien* grensde, en vervolgens naar *Slavonien* te trekken. Na dat hy hier zyn werk verrigt heeft, verschynt hy ter vlugt weder by zyn volk, dat hy nog in de winter legeringen vindt, maar volgens zyn bevel intusſchen al de oude schepen, tegen die van *Vannes*, een
Gab

Gallisch volk, in een scheepsfryd gebruikt, vermaakt, en eenige nieuwe aangebouwd had, die wyder en meer gefchikt waren om volk en paarden over te voeren. Niettegenftaande zy aan veele noodwendigheden tot den fcheepsbouw gebrek hadden, was 'er zene vloot van agt en twintig lange fchepen, zoo wierden de oorlogfchepen der *Romeinen* geheeten, en zeshonderd transportschepen gereed, waar mede hy zeer in zyn fchik was.

FR. Ik verwonder my hoe langer hoe meer over deezen man, en moet hem niettegenftaande al het kwaad, dat hy onze voorzaaten aangedaan heeft hoogagten. — Maar niets verwonderd my meer, dan dat foldaaten in zulk een korten tyd in den winter zoo veel fchepen in gereedheid konden krygen. Dit zou in ons ganfche land, niet mogelyk zyn.

E. Althans in onzen tyd niet, ten zy een voortvaarende geest, als die van CÆSAR, het werkvolk bezielde en beftierde. Hoewel de meeste dier fchepen niet veel grooter zullen geweest zyn, dan visfcherspinken, wyl CÆSAR dezelve op ftrand kon laaten trekken en omfluiten, was egter hun aantal groot. Gy ziet 'er uit wat menfchen handen vermogen, wanneer het ernst is. De *Romeinfche* bevelhebbers en vooral CÆSAR gebruikten hun volk tot alles, op datze door lediggaan in het veld niet verflappen, maar aan den arbeid gewinnen zouden.

En-

Enkele krygsoeffeningen wierden hier niet genoegzaam toegerekend: dit geval is egter zeldzaam. CÆSAR had eenige timmerlieden en scheeps-bouwkunstenaars met zich gevoerd, onder wier opzigt de vlytige krygsknegt zoo lang werkte, als het korte daglicht hem vergunde, om zynen Veldheer, die zeer by hem bemind was, in wakkerheid niet toe te geeven.

FR. Wat moest CÆSAR met die vloot uitvoeren?

E. Weer naar *Brittanjen* oversleeken, om zyne voorgaande overwinningen te hervatten, welke zo weinig te weeg gebragt hadden, dat niet meer dan twee volken hem gyzelaars hadden gezonden. Dan alvorens moest hy met vier legioenen en agthonderd ruiters die van *Trier* bedwingen, welke op den algemeenen dagvaart der *Galliers* niet verscheenen waren, en heimelyk by de *Overrhynsche Germaanen* om hulp gezonden hadden: op zich zelfs waren zy magtig, vooral in ruitery. Een hunner Vorsten *Induciomar* was de aanleider van deezen opstand, terwyl *CINGETORIX* het met de *Romeinen* hield. De zaak wierd voor deeze reis geschikt, wyl de vloot omtrent *Calais* in de havens *Iccium* al gereed lag, daar de kortste overtogt was naar het Eiland, waar toe maar weinig uren noodig waren. CÆSAR scheepte met 5 legioenen en tweeduizend ruiteren naar *Engeland* over,

even zoo veel ruiters en vyf legioenen liet hy agter.

M. Hoe veel manschap maakte zulk een legioen uit.

E. Dezelve zyn van tyd tot tyd vergroot, men kon dezelve in dien tyd op byna zesduizend man rekenen. De *Britten* hadden nu het opperbevel aan den dapperen *CASSIVELLAUNUS* opgedragen, en boden, vooral met hunne srydwagens, welke zy in menigte hadden en zeer wel wisten te gebruiken een wakkeren tegenstand, dog andermaal vrugteloos. Deze *Britsche* Vorst vond zich genoodzaakt den vrede te laten verzoeken, welke hem van *CÆSAR* vergund wierd, wyl hy de winterlegeringen liefst in *Gallien* wilde betrekken, om dit onrustig volk in ontzag te houden. De *Britten* kwamen met eene verpligting van een dubbel getal gyzelaaren te geeven, en eene jaarlyksche schatting te betaalen vry. — Eene buitengewoone droogte had een schraalen oogst veroorzaakt, en *CÆSAR* genoodzaakt zyn leger, op dat het by zyne terugkomst mogt kunnen bestaan in verscheidene kwartieren te verdeelen in de landen der *Morinen*, der *Nerviërs*, der *Eduërs*, der *Rhemers*, der *Trebieren*, der *Eburonen*, en het eigenlyk gezegde *Belgium*, waartoe die van *Beauvaisin* en *Artois* behoorden. *CÆSAR*, wyl deeze benden in den omtrek van honderd (Italiaansche) mylen gelegd waren, meende, dat hy ze beter overal by

de hand kon hebben: maar de *Gallier*, dat het hem te beter zou gelukken de verdeelde magt der *Romeinen* te overheerschen. AMBIORIX en CATTIVULCUS, twee vorsten der *Eburonen* of *Luikenaaren*, opgemaakt door *Induciomar* den *Treviraan*, hielpen het werk aan den gang. Na een vrugteloos aanval op de *Romeinsche* houdhaalers en legerwallen, wist de listige AMBIORIX den bevelhebber SABINUS wys te maken, dat hy zich uit erkentenis gedrongen vond de *Romeinen* te waarschuwen, dat zy op hun hoede moesten zyn, wyl al de *Galliers* zich tegen hun verbonden en de *Duitschers* op ontboden hadden, om hunne legerplaatzen, de eene voor, de andere na, te overweldigen. Zyn aanslag gelukte; de medebevelhebber COTTA laat zich ook eindelyk overhaalen, om, in tyds, de sterkte te verlaten, en met al de benden en bagage naar de naaste winterlegering te wyken. Daar zy in het land der *Eburonen* niets kwaads vermoedden, vielen zy in eene hinderlaag, welke AMBIORIX hun gelegd had. Schoon de *Romeinen* zich in deeze ongelegenheid een geheelen dag zoo goed verweerden als zy konden, gelukte het maar weinigen te ontkomen. De overigen beslooten naar de verlate legerplaats te rug te wyken, waar zy van alles beroofd, te zwak om zich te verdedigen, zich zelven van kant maakten.

FR. Het verwondert my zeer, dat de *Romeinen* zich zoo lieten verkloeken.

E. Zy hadden althans van de *Eburonen* zulk een roekeloozen aanval niet verwacht. *AMBIORIX* was inderdaad aan *CÆSAR* verplicht. Te voren was hy en zyn volk aan de *Aduatiken* (zoo gedugt waren deezen) cynsbaar geweest, en onder andere gyzelaars hadden zy zyn zoon en broeders in hechtenis. *CÆSAR* had deezen en het ganfche volk vrygemaakt, en des te minder was deeze veinzery goed te keuren. — Het fchynt dat men toen reeds weinig op de *Luikerwaalen* aan kon. Zie hier nog een trek van de uiterfte trouwloosheid, ten minften in *AMBIORIX*. *COTTA*, terwyl hy het volk tot kloekmoedigheid aanspoorde, wordt door een flinger zwaar aan den mond gekwetst. De *Romeinen* misten zeer veel aan deezen man, die zich van te vooren tegen eene verrassing had gereed gemaakt; waarom *SABINUS*, die door zyn goed vertrouwen de oorzaak was van al dit ongeval, geheel verlagen, aan *AMBIORIX* zond en verzogt, dat hy hem en zyn volk wilde fpaaren. *AMBIORIX* belooft hem, op zyn woord, alle veiligheid. *COTTA* wantrouwt weder, maar *SABINUS* laat zich voor de tweede reis verftrikken. Want daar hy zich met de Tribunen en Hoplieden, die by hem waren, tot *AMBIORIX* begaf en de wapens op zyn bevel afleide, is hy onder het beraamen der voorwaarden allengskens omringd, en met al de zynen afgemaakt. Deeze gebeurtenis, welke ik daarom moest ophaalen, deedt ook

ook onze landzaaten de wapenen weder opvatten.

M. Ik hoop dat het nu beter zal afloopen!

E. Den *Aduatiken*, die het naast aan zyn gebied grensden, bragt AMBIBORIX zelf de tyding van den goeden uitflag zyner onderneming, en s' andereendaags spoorde hy de *Nerviërs* aan: „om deeze gelegenheid niet te laten voorby slippen, maar zich voor eeuwig vry te maaken, nu een deel van het *Roomsche* heirleger verslagen en twee bevelhebberen gesneuveld waren. Zy konden zich nu wreken van al den overlast, die de *Romeinen* hun hadden aangedaan, en op de legerplaats onder het bevel van CICERO in hun gebied aanvallen, waarop hy hun de behulpzame hand bood. „Ter zelfder tyd zond hy boeden aan nog vyf kleinere aangrenzende volken. Deeze allen bragten hunne magt zoo spoedig by een, dat zy de *Romeinen* overvielen, daar zy bezig waren met hout en andere noodwendigheden op te haalen, eer 'er eenig berigt van het voorgevallene tot hun was gekomen; — en noodzaakten tot de legerplaats te wyken, van waar CICERO te vergeefschen boden naar CÆSAR zondt, wyl zy allen wierden opgevangen. De *Romeinen* werkten nacht en dag om zich tot een dapperen tegeweer in staat te stellen, waar toe zelf de zieken, zelf CICERO, schoon hy ook zwak was, de hand leenden, het welk van de uiterste noodzaakelykheid was, wyl de

aanvallers by hunne overmagt de ondervinding voegden, die zy den *Romeinen* hadden afgeleerd. De *Nerviers* hadden, buiten twyffel op het verhaal van *AMBIORIX*, *CICERO* in dergelyk een strik zoeken te vangen en hem door eene vriendelyke waarschuwing tot het aftrekken te beweegen. Dan wanneer zy zagen, dat de list niet baarte, maakten zy zich gereed om alle geweld te gebruiken. Zy maakten in den tyd van drie uren, schoon zy hunne zwaarden in plaats van schoppen en hunne slippen voor kruiwagens moesten gebruiken, eene omgraaving van tien-duizend schreden om de legerplaats; bouwden houten toorens en wierpen met gloeiende kogels van kley en spiesen de strooijen daken der hutten in brand, om duurende de verwarring te beter de wallen te bestormen. Dan de *Romeinen* weerden al den aanval kloekmoedig af, en daagden zelf het volk van eenen der aangebragte stormtoorens uit, om over te komen, maar zy dorsten niet, waarop dezelve in den brand wierd gestoken." Maar by deeze gelegenheid komt my een geval te binnen, het welk ik naauwlyks stilzwygend kan voorbygaan, om dat het tot bevestiging dient van het geen ik over de byzondere lyfgevegten heb aangemerkt.

FR. Ei! verhaal ons dat ook myn Vader, het zal mischien even aanmerkelyk weezen als dat van *MANLIUS* en den *Gallier*.

E. Ja maar het was van een gansch anderen
 aart,

aart. Twee vóornaame Hopmannen TITUS PULFIO en LUCIUS VARENUS hadden zedert langen tyd met elkander om den voorrang getwist en by alle gelegenheid om ftryd proeven van dapperheid gegeven. Deeze oude nayver deed PULFIO tot VARENUS zeggen; daar zy zich beiden op den wal bevonden „ wat staat gy in twyffel, of wagt gy betere plaats om uwen moed te betoonen, — deeze dag zal ons gefchil befligten “. Het woord was ’er naauwlyks uit, of hy begeeft zich buiten de vestingwerken, en fluijft op den dikften drom der vyanden in. VARENUS kon niet minder, dan hem op eenigen afftand volgen, om zich aan geen verwyt van lafhartigheid bloot te ftellen. PULFIO trof een van de Vorften, dat hy ter aarde ftortte, maar wierd daarop met werpfpiefen van de anderen overdekt. Eene der fpiefen doorhoorde zyn fchild en bleef in den draagband zitten, waardoor hy buiten staat was om zyn zwaard te trekken. Hy wierd omcingeld, en het zou met hem gedaan zyn geweest, indien zyn mededinger niet was toegefprongen. Wyl zy meenden, dat hy reeds doorregen was, vallen zy gelykelyk op VARENUS aan, welke hand aan hand ftrydende op zyn beurt door een onverhoedfchen val in het uiterfte gevaar raakte, waaruit PULFIO hem redde. Eindelyk zyn zy, na veele vyanden verflaggen, en den roem behaald te hebben, dat zy

in dapperheid en trouw aan elkander gelyk stonden, behouden in de vesting gekeerd.

FR. Was deeze de regte weg niet, om zyne dapperheid te betoonen?

E. Ik zou zulk eene betoonde braafheid pryzen boven alle tweegevegten, die uit wraak of eerezugt ondernomen worden; en nogthans was dit bestaan van PULFIO niet van reukeloosheid vry te spreken, schoon het gelukkig affiep. Maar om tot het leger der *Bondgenooten* weder te keeren, zy maakten het CICERO en zyne *Romeinen* zeer bang, en het zou met hun gedaan zyn geweest wyl 'er van de tien mannen naauwlyks een zonder wonden was, hadden zy eindelyk geen middel gevonden, om door den slaaf van een *Gallischen* overlooper CÆSAR hun hoogen nood bekend te maaken. Ijlings ontbiedt hy twee der naastbygelegerde bevelhebberen, en besluit CICERO te gaan ontzetten, schoon hy anders voornemens geweest was den winter in *Italien* door te brengen. Zoo dra de *Bondgenooten* van zyne aannadering berigt ontvangen, breeken zy de belegering op, en trekken CÆSAR met zestig duizend man te gemoet. Deeze veinst zich in zyne opgeworpe legerplaats uit vrees te willen opsluiten. Dit maakt de *Nerviërs* en hunne *Bondgenooten* zorgeloos: zy loopen zonder orde rondsom: CÆSAR neemt zyn slag waar, berst uit alle poorten te

gelyk uit en dryftze met eene groote slagting op de vlugt. Het leger van CICERO wordt daar door geheel bevryd en met lofuitingen overladen. INDUCIOMAR, die zich gereed maakte met zyne *Trevieren*, om LABIENUS in zyn winterlegering des anderendaags aan te tasten, moest zyn voorneemen nistellen. En ROSCIUS die met het dertiende legioen in de landen der *Esfuen* of *Eduen* gelegerd was, raakte bevryd van een aanval der *Armoriken*.

FR. De zaaken veranderden dan geheel van gedaante?

E. Evenwel bleef CÆSAR, die zich met drie legioenen omtrend CHAMBRAY gelegerd had, in geduurige bekommering, wyl het ongeval van SABINUS al de *Galliers*, behalven de *Eduen* en *Rhemers*, had gaande gemaakt, om zich van het *Roomsch* gezag te bevryden, dat hun, die altoos voor een dapper onafhankelyk volk beroemd geweest waren, naar de aanmerking van CÆSAR zelf ondraagelyk moest vallen. INDUCIOMAR zocht de *Duitschers* in zyne belangen te trekken, maar te vergeesch. De *Galliers* zогten hem in tegendeel van zelfs op, en wyl de *Senonen* en *Carnuten* in het hart van *Gallien* aan de eene, en de *Nerviers* en *Aduatiken* aan de andere zyde zich gereed maakten tot den fryd, oordeelde hy het tyd te zyn om een gewapende dagvaard te beleggen, en op LABIENUS los te gaan. Deeze bevelhebber volgde het voorbeeld van zyn

grooten meester, hy hield zich zoo lang stil tot dat de belegeraars hunnen vyand veragteden en onnodig vonden langer op hun hoede te zyn. Toen gaf hy den zynen last een algemeenen uitval te doen, maar op niemand dan op INDUCIOMAR aan te houden, wien zy eindelyk aantreffen en van het leeven beroofden.

FR. Wierd daar door de rust niet voor een tyd hersteld.

E. Ja, maar het duurde niet lang. CÆSAR vond goed een dubbel getal, van het volk, dat hy onder SABINUS verloren had uit *Italien* te ontbieden, op dat men des te grooter denkbeeld van de onuitputtelyke magt der *Romeinen* in *Gallien* mogt maaken: en zulks was ook noodig, want het getal der vyanden nam dagelyks toe. De *Trevieren* bloedvrienden en opvolgers van INDUCIOMAR waren nu te meer verbitterd en lieten niet af, om de *Duischers* tot hulp aan te zoeken, welke dit om den ongelukkigen uitslag van ARIOVISTUS en de *Ufspeeten* eerst hadden afgeslagen. Eindelyk lieten zy zich door de toezegging van veel geld beweegen, waarvoor de *Trevieren* borg stelden: dog de vaardigheid van CÆSAR verydelde alle beraamingen, welke tegen hem gemaakt wierden. De winter was nog niet geëindigd of hy viel de *Nerviers* onverhoeds op het lyf, en noodzaakte hen gyzelaars te geeven. De *Senonen* en *Carnuten* lagen toen aan de beurt, maar zy verzogten
en

en verkreegen op voorspraak vergiffenis , dan de *Menapiers* kwamen 'er zoo wel niet af.

M. Deezen fcheenen wel tot het ongeluk geboren.

E. Egter waren zy zoo hardnekkig op hunne vryheid gezet , dat zy , dit tekent *CÆSAR* by herhaaling aan , nog nimmer eenig aanzoek by hem gedaan hadden. Zy hadden zich ook in een verbond met *AMBIORIX* ingelaaten , en daar om was het raadzaam , wyl *CÆSAR* befloten had van hem en de *Trevieren* wraak te neemen , deezen byftand af te fnyden. De *Menapiers* hadden zich weder met al het hunne in de bosfchen en agter de moerassen begeeven , waarin hun grootfte fterkte bestond , maar *CÆSAR* liet bruggen opflaan , en trok met vyf fterke legioenen aan drie kanten in hun land , waar hy al hunne huizen en dorpen in den brand ftak en een groot getal van menfchen en beesten roofde , het welk de *Menapiers* zoo verlegen maakte , dat zy eindelyk gezauten aan *CÆSAR* zonden om den vrede te verzoeken , welke hun toegeftaan wierdt , mids dat zy *AMBIORIX* geenerhande hulp beweezen.

M. Deeze zal het kwaad by *CÆSAR* te verantwoorden hebben. Maar waar blyven de *Aduatiken*?

E. Deezen , terwyl het met de *Nerviërs* en *Menapiërs* , tusfchen welken zy in woonden , zoo flegt was afgeloopen , hebben het niet raadzaam

ge-

geoordeeld, daar zy maar even wat bekomen waren, zich alleen te waagen, te minder daar de *Trevieren* ook omtrent deezen tyd door *LABIENUS* overwonnen wierden. Deezen waren voorneemens hem en zyn legioen in de legerplaats weder aan te tasten. Dog toen hy met twee legioenen door *CÆSAR* versterkt was, oordeelden zy raadzaam te wagten, tot dat zy de hulp der *Duitschers* zouden ontvangen hebben. *LABIENUS* veinsde uit vrees voor derzelver aankomst af te trekken. De *Galliers* veranderden daarom van besluit, en legerden zich neder in het gezigt der *Romeinen* op eene zeer ongunstige plaats, waar zy tegen hunne verwagting aangevallen en dapper geflagen wierden. Hunne Hoofdplaats wierdt ingenomen en *CÆSAR*, die op nieuws een inval in *Duitschland* wilde doen, op dat *AMBIORIX* derwaards zyn toevlugt niet weer mogt neemen, liet naby dezelve eene brug over den *Rhyn*, een weinig hoger op dan te vooren, toefstellen. Na dat hy daar eene sterke bezetting geelaaten had, volvoerde hy zynen overtocht even gelukkig. De *Ubiers* waren de eersten, die gezanten zonden, om zich te verontschuldigen en te verzoeken, dat hy hun geenzins onder het algemeene ongenoegen tegen de *Germaanen* begrypen wilde. Niet zy, maar de *Sueven* hadden hulp gezonden aan de *Trevieren*, schoon deezen na het laatste ongeluk, dit volk overgekomen, onverrichter zaak waren te rug getrokken.

FR. Ik ben benieuwd, of CÆSAR nu beter in zyn oogmerk slagen zal dan de voorgige keer.

E. Geenzins! schoon hy alles naauwkeurig had laten opnemen, hoe het met de *Sueven* en hunne landstreek gelegen was: — schoon hy een goeden voorraad voor zyne benden opdeedt, en de *Uhiers* beval om al hun vee en graanen te bergen, op dat de *Duitschers*, die zoo weinig voorraad van graanen als voorzorg hadden, uit gebrek genoodzaakt zouden worden een ongunstigen kans te waagen; — het liep weder vrugteloos af. De *Sueven*, die zoo wel als CÆSAR hunne verspieters hadden, borgen by tyds hunne tilbaare have, en maakten zich gereed om CÆSAR wel te ontvangen. Zy ontboden ruiters en voetknechten van de omleggende volken, die hun cynsbaar waren en legerden zich met dezelve op de grenzen aan den ingang van een zeer uitgestrekt bosch, het welk hen van de *Cherufken* scheidde en in dien tyd *Bacenis* genoemd wierd; waar van het *Thuringer* wald misfchien nog een gedeelte uitmaakt. Dit noodzaakte CÆSAR nog spoediger dan de eerste reis, te rug te keeren. Op dat het egter schynen zoude, dat hy voorneemens was deezen togt te hervatten liet hy de brug alleen voor een gedeelte, aan de zyde van *Duitschland*, ter lengte van tweehonderd voeten af breeken, en aan de *Gallische* zyde een tooren bouwen, waar in hy eene bezetting van twaalf benden leide. — Nu

lag

lag AMBIORIX aan de beurt. MINUCIUS BASTI-
 LUS wordt met de geheele ruitery door het *Ar-*
duenner bosch, dat zich van de grenzen der
Treviren aan den *Rhyn* meer dan vyftig
 mylen in de lengte uitstrekt, vooruitgezou-
 den met last, om met alle stilte en spoed
 AMBIORIX op te zoeken en te overvallen. Wyl
 CAESAR in *Duitschland* vermoed wierd, was men
 niet op zyne hoede en elk maakte zich gereed
 tot den oogst. Paerden en wagenen waren van
 de hand: en zy zouden den Vorst, wiens ver-
 blyf ontdekt was, eer hy nog van de *Romeinen*
 iets wist, de pas afgesneeden hebben, indien zy-
 ne wooning naar de wyze der *Galliers* niet
 door geboomte en water omringd was. Hier
 door hadden de weinigen, die by hem waren, ge-
 legenheid, om de ruiters op te houden en AM-
 BIORIX tyd om te ontvlugten. Onbewust of de
 gantsche magt der *Romeinen* volgde, maakte hy
 geen werk om zyn volk by een te brengen,
 maar alleen om hun te waarschouwen, waar
 door het vlugten naar de boschen, moerassen
 en eilandjes aan den Ozeaan gelegen, algemeen
 wierd. De oude CATTIVULCUS, welke de *Eu-*
buronen voor de helft bestierde, en wegens zyn
 naam uit de zelfde natie, die ons land nu voor
 een gedeelte bevolkte, oorspronkelyk gerekend
 word, vervloekte te laat zynen raadsman
 AMBIORIX en eindigde zyn leeven met de beyen
 of het loof van de *Taxis* of *Kfenboom*, welke
 men

men toen in menigte in *Gallien* en *Duitschland* vond.

M. Was de zelfsmoord ook al het uiterste toevlugt by deeze volken? beter had hy blyven leeven om zyn volk te redden, was het mogelyk, uit de ongelegenheid, waarin hy ze gebragt had.

E. De zelfsmoord, altoos verfoeijelyk, is nog eer in Heidenen in te schikken, dan in Christenen, die wecten, door wien zy in hun post gesteld zyn en wat zy te verantwoorden hebben, wanneer zy ongeroepen van denzelven asloopen. Deeze Vorst, reeds hoog bejaard, zal tegen de moeijelykheden van den oorlog of van de vlugt hebben opgezien. — Mischien heeft hy ook de omkeering van zyn Vaderland niet willen overleeven. — De *Condrusen* en eenige andere volken, van *Duitschen* afkomste, die tusschen de *Eburonen* en *Trevieren* zich neer geslagen hadden, verzogten *CÆSAR*, dat hy hun allen niet met een maat wilde afmeeten, wyl zy nooit oorlog gezogt nog met *AMBIORIX* aangespannen hadden. Dit was zoo. Zy kwamen vry met het uitleveren van de gevlugte *Eburonen*. Nadat *CÆSAR* al de bagagie en eene sterke bezetting onder het bevel van *Q. T. CICERO* gelaaten had in dezelfde versterkte legerplaats, in 't midden van 't land der *Eburonen*, *Atuatuca* geheeten, waarin de ongelukkige *TITURIUS SABINUS* en *COTTA* te vooren de winterkwartieren meenden te betrekken,

ken, maar door AMBIORIX opgeligt wierden, verdeelde CÆSAR zyn overige magt in drie deelē. T. LABIENUS zondt hy met drie legioenen in de Landen tusfchen den Oceaan en de *Menapiers* gelegen. C. TRIBONIUS moest met een gelyk aantal volks in de nabuurschap der *Aduatiken* alles verwoesten. Hy zelfs begeeft zich met de drie overige legioenen naar de *Schelde*, waar het *Arduenner Bosch* zich toen ook in de breedte strekte en aan AMBIORIX met eenige ruiters schuilplaats verleende. CÆSAR trok dus met zyn volk weer naar onze grenzen, en — waarfchynlyk zelfs in dien oord van Nederland, welke thans *Staats-Klaanderen*, *Zeeland* en een klein gedeelte van *Holland* uitmaakt. Niet langer dan zeven dagen was tot dien togt bestemd, want zoo ver kon de voorraad van CICERO en zyn Legioen strekken.

M. Zy konden met zoo veel volk in dien korten tyd kwaad genoeg uitvoeren.

E. En egter was dit by CÆSAR niet toereikende. Hy wilde de voldoening zynēr wraakzucht verzekeren en teffens zyn volk voor onbebaande wegen en onveilige bosfchen fpaaren, waar zy niet in orde vereenigd konden voorttrekken, maar zich in verscheide hoopen moesten verdeelen; het enigste middel, om den vyand, die nergens eene vastigheid had, op te spooren: daarom liet CÆSAR al de omliggende buurtschappen uitnoodigen, om de *Eburonen* te plunderen onder

toe-

toezegging van den buit, om door deezen vond de *Gallen*, wien alle wegen en toegangen best bekend waren, tegen de *Gallen* te waagen, en de stam en naam der *Eburonen* dus geheel uiteroeijen.

M. Ik hoop niet, dat de *Galliers* zich in dien strik lieten vallen.

E. Het baatzugtig karakter van de *Galliers*, zoo als het door VALÉRIUS MAXIMUS in tegenstelling van dat der *Duitschers* word opgegeeven, straalde in dit geval maar al te sterk door. Dan het waren de nabuuren der *Eburonen* niet alleen, welke bereidwillig de hand leenden aan hunne plundering en vernietiging. Het gerugte, dat zy door CÆSAR vogelvry en hunne goederen prys verklaard waren, verspreidde zich over den *Rhyn*. De *Sicambren*, die even over deeze rivier woonden, trekken denzelfen hierop, tweeduizend man sterk, met schepen en schuiten over, dertig duizend schreden beneden de brug, die CÆSAR agter gelaten had. Aanstonds vallen zy in de landpaalen der *Eburonen*, vangen een menigte vlugtelingen op en een groot getal vee, het welk by hun de beste buit was. Hier door verlekkerd, trekken zy, die voor geen moerassen of boschen stonden, daar CÆSAR van de hand was, al verder voort, tot dat een gevangene, hen raadt naar *Atuatuca* te gaan, dat drie uren van daar en opgepropt was met al den rykdom der legioenen onder ecne zwakke bezetting. De *Sicambren*,

I. DEEL. X die

die daar door gelegenheid kreegen, om zich te wreken en te verryken; trekken 'er onder 't geleide van deezen man terstond op af. — De zevende dag, de laatste door CÆSAR vastgesteld, was reeds verscheenen en CICERO vreesde, dat zyn Veldheer niet slijt zyn woord zou kunnen nakomen. Tot dus ver had zelfs geen zoetelaar het hoofd buiten de poort mogen steeken: maar CICERO, het gemor van 't volk moede en bevreesd voor gebrek, geeft eene groote menigte van legerknegten verlof; om met hunne lastbeesten in 't naaste veld te voerageeren, — en aan driehonderd herstelde zieken vryheid, om de ruime lucht te scheppen, daar CÆSAR, met eene magt van omtrend zestigduizend man in het veld getrokken, alles schoon gemaakt had, en 'er geen vyand drie mylen in 't ronde te dugten was. De legerplaats was in de nabyheid van een heuvel en van een boschje, agter welke het graan op de akkers stond. Hier door was het vrye uitzigt belemmerd en de beste gelegenheid voor de *Sicambren*, die toen juist kwamen aanrennen, om de *Romeinen*, die zoo even hun volk hadden uitgelaaten, te overvallen en door dezelfde poort in hun legerplaats in te dringen. Alles raakte op deeze onverwagte verschyning in de uiterste wanorde. Men verbeeldde zich, dat CÆSAR geslagen was en de voorhoede der Barbaaren dit overschot van het *Romeinsche* leger kwamen overvallen. — Men bragt zich het ongelukkig noodlot van de

voorige bezetting te binnen, en vreesde denzelfden ramp te moeten ondergaan. De *Sicambren*, die dit merkten, hielden zich te meer verzekerd, dat alleen eene zwakke bezetting in deeze sterkte was agter gelaaten en drongen des te onversaagder aan, zoo dat de wagt hen naauwelyks kon afweeren. Had de kranke *BACULUS*, hoofdman in eene voorste bende, zoo dra hy het gevaar bemerkte, een der verbysterde krygsknegten het geweer niet afgenomen; — was hy de andere bevelhebbers niet voorgegaan, de *Sicambren* zouden het ver gebragt hebben. Schoon hy schielyk door vermoeidheid en wonden bezweek, hadden de anderen daar door gelegenheid om zich te herstellen.

FR. Dat moeit my. Het zou eene groote voldoening voor de *Sicambren* en hunne Nabuuren geweest zyn, indien zy de *Romeinen* van al het hunne hadden kunnen berooven, terwyl deezen bezig waren om landen en volken te verwoesten.

E. Daar toe was hunne magt te klein en de tyd te kort. De uitgetoogen benden komen intusschen te rug. Het krygsrumoer doet eenige *Romeinsche* ruiteren vooruit, en de aanvallers te rug trekken, wyl zy meenden, dat de *Legioenen* naderden. Dan het klein getal, dat zich vertoonde, deedt hen besluiten, het zelve aantasten. De voorhoede, die uit nieuw geworve manschap bestond, wist niet wat te doen, werwaards te wyken,

daar de legerplaats, hun eenigste beschutting in deezzen oord afgesneeden was. Zy wykt te rug naar de bevelhebbers, terwyl de legerknegten eene hoogte bereiken of door den onverwagten Vyand schielyk onder de andere benden gedreeven, de verwarring verdubbelen. Hier was goede raad duur. Zommigen wilden zich op den heuvel byeen schaaren en de uitkomst afwagten; maar de anderen, waar onder de goeestende benden, besluiten in de gedaante van een driehoek door den Vyand heen te slaan, het welke zy onder het bevel van TREBONIUS gelukkig volbrengen en behouden in 't leger raaken. Zelfs raaken de legerjongens met de ruitery binnen; maar de eersten, die op den heuvel wilden blyven, berouw hebbende van hun verkeerd overleg, mistukt het; en zy zouden allen in de pan gehakt zyn, zoo eenige dappere bevelhebbers, ten koste van hun leeven, aan weinigen geene ruimte gemaakt hadden, om te ontkomen. De *Sicambren* bergen zich met den buit, die zy verkreegen hadden over den *Rhyn*. En waarlyk te regter tyd, wyl VOLUSENUS in denzelfden nagt met de gansche ruitery te rug kwam: maar in zoo ver had de schrik het volk van CICERO overmeestert, dat zy niet wilden gelooven, dat CÆSAR met de zynen behouden naderde.

FR. Hy zal wonder opgezien hebben, dat het wraakzugtig opontbod tegen de *Eburonen*, zoo veel geyaars voor zyn eigen volk gebrouwen had.

Maar

Maar was zyn groote oogmerk bereikt, myn Vader! was AMBIORIX gevangen of gedood?

E. Geen van beiden! In deezen opzigte was zyn zevendaagsche tocht met zulk eene magt geheel vrugteloos uitgevallen. Hoe zeer zy alle hoeken doorkruisten; — overal Ruiters, in verscheidene hoopen verdeeld, afgezonden — alle gevangenen ondervraagd wierden, hy was hier en daar gezien, maar nergens gevonden, wyl hy alleen van vier ruiters verzeld, zich over dag verborg en 's nagts een nieuwen schuilhoek opzocht. CÆSAR moest zich daarom vergenoegen met het hervatten van zyne strooperyen, waar in de omliggende Natien hem weder moesten bystaan. Hier door bleef niets onbezogt, niets onverwoest: en, schoon hy alle de *Eburonen* niet kon uitrocijen, wierden zy toch door het verteeren, het vertrappen en verderven van den geheelen oogst aan een onvermydelyk gebrek tegen den winter bloot gesteld.

FR. Wyl CÆSAR een gedeelte van zyne brug over den *Rhyn* gelaaten had, zal hy buiten twyffel wraak genomen hebben van de *Sicambren*.

E. De winter naderde, en voor denzelven werd zyne tegenwoordigheid in een hooger gedeelte van *Gallien* vereischt, waar de *Senonen* en *Carnuten* weder tegen de *Romeinen* hadden zamen gezworen. Zoo dra *Acco*, een der voornaamste aanleideren met den dood gestraft, en de overigen

gen gevlugt waren, is CÆSAR na dat hy in alle tien Legioenen in het land der *Senonen*, der *Trevieren* en *Lingonen* agter gelaaten had, naar *Italien* vertrokken. En schoon hy 's jaars daar aan weder naar *Gallien* moest keeren, daar een algemeene opstand, zelf by de oudste bondgenooten der *Romeinen*, de *Eduen* en *Remers*, de zaaken in een zorgelyken toestand gebragt hadden, wyl men dus de magt van CÆSAR zigt te verdeelen; is hy nimmer weer in deeze landstreeken verscheenen.

M. Hoe is het verder met dien overwinnaar afgeloopen?

E. Ik verwonder my niet, dat gy hier in eenig belang stelt; zyne bedryven moeten gewis uwe opmerking en nieuwsgierigheid gaande maaken, schoon ze uwe goedkeuring nooit verdienen kunnen. Ik zou 'er u daarom niet zoo lang mee opgehouden hebben, indien in dezelve niet eenige der oudste inwooners van ons Land, en onze naaste buuren waren betrokken geweest; dan zoo dra hy naar elders vertrokken is, kunnen wy hem nu niet volgen: — wy moeten hem vooreerst aan zyn noodlot overlaaten. Het haatelyk karakter, dat HOBBS, een waar Engelschman, als het algemeen oorspronkelyk karakter des menschen opgeeft, had maar al te veel in hem plaats.

M. Vergeeft het my myn Vader, nog een woord maar van dit noodlot.

E. Het beleid, de vaardigheid van CÆSAR aan het hoofd van dappere en gehoorzaame benden,

den, kwam deeze nieuwe zwaarigheden te boven, zoo dra VEREINGETOIX, aan wien de Gallen het opperbevel hadden opgedraagen, zich onderworpen had, na dat alle zyne onderneemingen vrugteloos waren uitgevallen. De Gallen gaven hem, daar zy in de onrechtvaardige opperheerschappy der Romeinen niet berusten konden, de twee volgende jaaren nieuw werk. Zoo dat hy negen agtereenvolgende zomers in Gallien heeft geoorloogd, in welken tyd CÆSAR, dit wordt door de Roomsche Geschiedschryvers tot zyn lof aangetekend, weinig minder dan een millioen menschen van hunne vryheid, meer dan agtmaal honderd duizend van hun leeven beroofd heeft: om niet te melden van de zulken, die de verwoesting en berooving van hunne landen en goederen van gebrek heeft doen vergaan daar hy agthonderd Steden, Burgten en Vlekken hadt ingenomen, en meestendeels vernield.

M. Is dit lofelyk! ik hoor het met afgryzen. — Moet men den roem voor zoo veel bloed en traanen koopen, dan vinde ik het beter als een vergeeten burger te leeven en te sterven, is het zoo niet myn Vader? maar hy zal zyn loon wel eindelyk ontvangen hebben.

E. Gy hebt volkomen gelyk, myn Kind, en egter zyn deeze de Helden, welke de oudheid verhief, en de laater eeuwen eerbiedigen. Zoo zouden zich de grootste roovers ook beroemd hebben kunnen maaken, als het geval hun gediend had! — Langs deezen zelfden weg zullen

nog veele Vorsten en Volken niettemin hant roem en grootheid zoeken te verkrygen, zoo lang wy dwaas genoeg zyn, om ze beide zoo verkeerd te plaatzen. Hoe gelukkig zou het menschedom kunnen zyn, indien de uitmuntende vermogens, maar aan enkele Leden geschonken, nooit anders gebruikt wierden, dan om deszelfs rust en geluk te bevorderen. — Laat ik met een woord nog melden, dat CÆSAR, wien wy naderhand met onze lands-genooten over alle zyne mededingers in *Italien* zullen zien zegepraalen, de geesfel van zoo veele vrye volken, eindelyk de vryheid van zyn eigen Vaderland heeft vernietigd, en onder deszelfs val verpletterd is. Dit, MACHTILDE, was het loon van zyne bedryven! — Dan, het wordt tyd, dat wy tot ons Vaderland te rug keeren. Gy hebt gehoord myne kinderen, hoe het ontdekt geworden is, en dit is de eenigste verplichting, die wy als Nederlanders aan CÆSAR hebben. De onafhankelykheid van deeze vrye gewesten is daar door verminderd, en het beginsel van eene zeer gevaarlyke gemeenschap met het al bedwingend *Rome* gelegd, waar door de geschiedenissen der beide volken voortaan veel betrekking op elkander hebben. — Tot nog toe weeten wy byna niets van de gelegenheid des Lands, dan het geen wy te voren uit CÆSAR en anderen na hem hebben opgegeeven. Wy hebben zommigen der inwooners uit hunne daaden leeren kennen als dappere

— Dat voor-

voorstanders der vryheid, maar van hunne gevoelens en zeden heeft CÆSAR weinig byzonders opgegeeven. Alleen heeft hy zich met eene algemeene beschryving der *Gallen* en der *Duitschers* vergenoegd; maar wy zullen in volgende tyden, daar de *Romeinen* nu onder hun beginnen te verkeeren, behalven dit algemeenc, meer byzonderheden kunnen melden. Egter zullen die volken, welke tot dus verre in het verdedigen hunner vryheden uitmuntenden, de *Aduatiken*, de *Menapiers*, de *Sicambren*, de *Tenctren* en *Ufipeten* voortaan weinig ten toonneele verschynen, waarom wy te meer het weinige, dat wy van hun vonden, opgegeeven hebben. Andre bewooners deezer kusten, en wel de *Batavieren*, zullen, gelyk ik reeds zeide, een geruimen tyd den voornaamsten rol speelen, en den naam der anderen verduisteren; waarom het nu vooral gevoeglyk is dit beroemde volk, dat onze landstreeken zoo veel eer aangedaan heeft van naby te leeren kennen, terwyl ge daar uit het karakter van de overigen, die voortaan veelal onder hun begreepen wierden, zoudt kunnen opmaaken.

M. Ik denk, dat my deeze stof nog beter bevallen zal.

E. Maar de tyd is te ver verloopē, en het zal niet der moeite waard zyn hier mee te beginnen. Ik verwacht myne MACHTILDE en myn FREDERIK morgen weder ter deezer plaats.

Z E V E N D E

ZAMENSPRAAK

OVER DE

Aankomst der Batavieren hier te lande. Beschryving van derzelver gestalte, kleeding der Mannen en Vrouwen, onderscheid van rangen enz.

FR. **M**et ongeduld hebben wy dit uur en uwe komst te gemoet gezien, myn Vader wy verlangen beiden een volk te leeren kennen, dat zoo beroemd is en daar wy zulke betrekking op hebben.

E. Dat dit niet buiten reden is, myne kinderen zal ik u uit zekere berigten toonen. Ik heb alles, wat de oude Schryvers van hun gewaagen, opgezameld: vooral zal ik my bedienen van de aantekeningen van JULIUS CAESAR en TACITUS, welke zy van de *Gallen* en *Germaan*en in 't gemeen en de laatste van de *Batavieren* in 't byzonder, meestal uit eigen waarneemingen, te bock gesteld hebben.

FR. Kan men dan al, wat zy van de *Gallen* en *Germaan*en gezegd hebben, op de *Batavieren* toepassen?

E. Hier

E. Hier moet ik met onderscheid op antwoorden. — De oudste inwooneren van ons Land waren uit beide volken, en deezen gezamenlyk uit eenen oorspronk voortgekomen, gelyk ik u gezegd hebbe. Evenwel hadden de inwooneren van deeze gewesten veel meer van het *Germaansche* dan van het *Gallische*, en zy waren 'er niet te slimmer om. De *Galliers*, die aan *Italien* grensden, hadden, door den ommegang en koophandel met de *Romeinen*, al vroeg veel van hunne oude zeden verloren, vooral na dat zich een *Romeinsche* volkplanting in 't *Narbonneesche*, dat zy overwonnen hadden, vestigde. Deeze verbastering nam wel gaande weg af, na dat de *Galliers* meer afgeleggen waren, en was het minste in 't *Belgisch Gallien*; niettemin wierden daar ook handelplaatzen gevonden, die de eerste zuiverheid van zeden bedierven, en de scheepvaart, welke men aan de Kusten op het nabunrig *Brittanjen* had, bragt nog meer toe om hier verandering, vooral in den Godsdienst, te weeg te brengen. Zy, die dit niet in het oog hielden, schreeven gewoonten aan onze Voorzaaten toe, welke zy nimmer kenden, wanneer zy alles wat men van de *Gallen* vond aangetekend, op de *Belgen* in 't byzonder toepasten, en, wyl men in laater tyd al de Nederlanden onder den naam van *Belgium* heeft begreepen, dagten, dat de zeden der *Gallen* ook hier heerschten. Men kan met veel meer grond de zeden, die de *Duitschen*

in

in 't gemeen aangenomen hadden, aan de oude inwooners van dit Land in 't byzonder toefchryven, gelyk TACITUS gedaan heeft, en dit heeft vooral plaats omtrend de *Batavieren*, welke in laater tyd uit *Germanien* gekomen zyn en zich hier nedergezet hebben.

FR. En by welke gelegenheid is dit gefchied?

E. De *Batavieren* woonden voorheen in *Hessenland* aan de Rivier *Adrana* of de *Eder*, waar deeze zich vereenigt met de *Fulda* en de *Werre*, die daar den naam van *Weefer* aanneemt en by het *Hercynifch* woud een aanvang nam. Zy maakten een gedeelte uit van de *Sueven*, een volk, dat onder de *Duitfchers* in dapperheid zoo wel als in maatigheid en regtveerdigheid beroemd was, en wierden door den naam van *Katten* onderfcheiden, waar van de gedagtenis nog in *Katzenellenbogen* en *Katzenfort* in de beide *Katwyken*, in *Kattendrecht* by *Rotterdam*, in *Kattenbroek* by *Woerden*, en in meer dergelyke naamen over is. Een verfchil, waar van men de oorzaak verkeerdelyk in een zoutrivier gezogt heeft, fclde deeze *Katten* aan mishandeling bloot. Zy ftonden gereed, om hunne zaak tegen de overmagt met de wapenen te verdedigen, maar door tufchenkomst van eenige wyze en vredelievende mannen, beide in het burgerlyke en in het Godsdiënftige eerwaardig, befloot men liever voor de overmagt te wyken; — liever naar een andere verblyfplaats te zoeken, daar zy veilig en overvloedig konden leeven, welke hun

aan

aangewezen wierd, dan in eige ingewanden te woeden. Men bragt al het vee en de tilbaare have by een en zakte op vlotten en uitgeholde boomen de rivier, waarſchynlyk de *Lippe* af, tot aan de plaats waar *Wezel* naderhand geſtig is, en vervolgens den *Rhyn*. Zy zouden den langſten weg buiten om genomen, en de *Noordzee* langs de Kusten moeten bevaaren hebben, wanneer zy de *Wezer* waren afgezakt, dat my min waarſchynlyk voorkomt. Zoo toogen zy naar een eiland, het welk ſedert den optogt der *Cimbren* ledig was gebleeven, en door den *Rhyn* en de *Maas* gevormd wierd, dit was het eiland der *Batavieren*, zoo wordt het altoos genoemd van de oude Schryvers, ten blyke dat de inwooners niet naar het land dus geheeten zyn, naderhand heeft men goedgevonden het *Batavia* te noemen.

M. Even als de hoofdſtad van Nederlands Indiën. Waar komt deeze naam van daan?

E. Het is by alle oude volken gemeen, dat zy den oorſprong van hun naam van eenig doorluchtig man afleiden; zoo moest het ook in dit geval zyn. Men heeft vertelt, dat een zeker doorluchtig Jongeling *BATO*, vervolgd van zyne woede Stiefmoeder *PENTA*, beſloot zich aan het hoofd van eene menigte *Catten* te ſtellen en de laagen die hem gelegd wierden te ontwyken, ſchoon hy anders wegens zyne uitmuntende hoesdanigheden de verwagting had, zynen Vader in
het

het gebied te zullen opvolgen. Naar hem zou het land *Bato's have*, volgens de Latynsche uitspraak *Batavia* en het volk *Batavi* genoemd zyn. Buiten twyffel hebben de *Batavieren*, gelyk altoos, een leidsman verkoren, wie hy ook mag geweest zyn, maar van een erffelyke koninglyke regeering wisten zy weinig, en daar uit blykt het dat dit verdichtfel in laater tyden gefinced is. Liever wilden wy den naam uit de taal afleiden: *Baet-auwe*, of gelyk men het thans uitspreekt *Bet-uwe*, betekend een goede vrugtbare landstreek in tegenstelling van *Veluwe* of *Vael-auwe* eene dorre magere; en naar dit *Baet-auwe* zouden de ingezetenen *Batauwers* of *Bataviers* zyn genoemd. Maar dit strydt nog tegen myne aanmerking, die ik zoo even uit de oudste Schryvers gemaakt heb; waarom het best is den naam der *Batavieren*, af te leiden uit het volk, waar uit zy gesprooten zyn de *Batten* namelyk. Deezen maakten weder een finaldeel der *Catten* uit, en deezen zyn het allerwaarschynlykst, welke aan dit Eiland nieuwe inwooners, en vervolgens een nieuwen naam gegeven hebben. Van deeze *Batten* vind men nog spoor in *Battenberg* en *Battenhausen*, welke in hun oude landstreek worden aangetroffen. Dog al genoeg van den naam, laat ons tot de beschryving der *Batavieren* overgaan, welke uit het doorluchtigste volk van *Duitschland* oorspronkelyk, volgens

voor

voor geene *Germaanen* in braafheid en roem behoefden te zwigten.

FR. Mag ik nog vraagen, omtrend welk een tyd zy hier zyn gekömen?

E. Zeer wel, dat staat u altoos vry, ik zie er uit dat gy opmerkzaam zyt. Naar alle waarfchyulykheid hebben zy omtrend eene eeuw voor onze jaartelling de reis herwaards aangenomen.

FR. Is het dan niet byna negentien eeuwen geleden, want wy zyn nu in de agtiende, die fchielyk zal afgeloopen zyn; omtrent vyftig jaaren voor de komst van CÆSAR in deeze landfcreken?

E. Zeer wel gerekend, myn Zoon! maar op deeze laaftte vraag zult gy gewis nog eene andere laaten volgen. Hoe het dan bykomt, dat wy tot nog toe van deeze *Batavieren* geene melding hebben hooren maaken, en waarom zy minder dan de *Morinen*, de *Menapiers*, de *Tenkteren* en andere Nabuuren zich tegen zulke vreemde ftoopers, als de *Romeinen* waren, verzet hebben.

FR. Dit doct my zeker vreemd.

E. Hier zyn gemakkelyk redenen van te geeven. Uit alle de aantekeningen die wy van CÆSARS togten bygebragt hebben, kunnen wy met zekerheid opmaaken, dat hy nimmer in het eiland der *Batavieren* geweest is, waar zy zich toen nog alleen ophielden; naderhand, wanneer zy vermenigvuldigden, hebben zy zich eerst tot

over

over de *Maas* in *Belgisch Gallien* uitgebreid, in de landen, welke door de oorlogen van *CÆSAR* ontvolkt waren. Ondertusſchen, wyl zy zich even gevestigd hadden, was het nog hunne zaak niet, zich tegen zulk een gevaarlyken vyand te verzetten en hun opkomenden ſtaat aan een onzekeren uitkomst te waagen, daar zy vreemdelingen in deezen oort en van alles door hunne ligging byna afgeſcheiden waren. Zy hebben daarom verkozen het voetspoor van eenigen hunner Nabuuren te volgen en te zien, of zy onder eerlyke voorwaarden van het bezoek van zulke gewelddryvende gasten konden bevryd blyven, en het blykt by de uitkomst, dat dit hun gelukt is. *CÆSAR* mag zyne gewoone uitdrukking van *bevredigen*, het welk by hem zoo veel zegt, als onderwerpen, zoo wel van hun, als van andere ongenoemde volken gebruiken, die voor en na gezanten aan hem gezonden hebben; de *Batawieren* hebben het egter in dit licht niet beſchouwd. De *Romeinen* zelfs hebben hun niet als overwonnelingen, maar als vrienden en bondgenooten van het *Roomſche* volk aangemerkt (*), en wy zullen in 't vervolg zien, dat het

(*) Wat beduiden anders de woorden van *TACTUS: manet honos, & antique Societatis inſigne. Nam nec tribuitis contemnuuntur nec publicanus atterit?* „ De eer van het oude bondgenootſchap, waar door zy boven anderen uitſtaken, duurt nog. Want zy

het hun nog moed nog aan dapperheid ontbrak, om zich te doen gelden, zoo dra zy op een anderen voet behandeld wierden.

FR. Hoe zagen de *Batavieren* 'er uit?

E. Als het schoonste volk van den aardbodem. Verbeeldt u mannen van eene ryzige gestalte, met welgevoede en gespierde Ledemaaten, blank van huid, met helder blaauwe oogen, blonde of geele hairlokken, die wanneer ze niet opgebonden of afgesneeden waren, langs de breedte schouderen kronkelden, verheven van voorhoofd, vry en min of meer fors van uitzigt; en gy ziet de gedaante van een *Germaan* of *Batavier* voor u.

M. Zy zullen 'er dan meer verschrikkelyk, als bevallig hebben uitgezien.

E. Zy waren by de *Romeinen* ten minsten zoo verschrikkelyk, dat zy hunne kinderen 'er bang mee pleegden te maaken. Maar een volk, dat

worden niet vernederd door eenige schattingen, nog door een tollenaar beroofd: — en van het berugte opschrift, op een oude steen onder de Keizers ANTONINUS PIUS en SEPTIMIUS GETA gegraveerd, en in ons Land gevonden: *Cives Batavi, fratres et Amici populi Romani?* „De Bataafsche burgers, broeders en vrienden van het Romeinsche volk”. Niettemin worden zy in denzelfden adem, — daar, *pars imperii Romani*, en de Romeinsche Keizers hier, *Bataavorum Domini*, genaamd. Maar dit is doorgaans het geval in verbonden tussehen volken, daar de magt zoo ongelyk is.

dat door geenerhande wcelde vertederd een volmaakte vryheid ademde, aan alle ongemakken van de lucht bloot gesteld, tegen de koude van deeze luchtstreck gehard, en ter aller uur gereed was, om vyandelyke aanvallen te doen of af te keeren, kon dat wel anders dan een *Martiaal* voorkomen hebben, MACHTILDE? De *Romeinen* heugden lang met schrik, wat spel de *Gallen*, de *Cimbren* en de *Teutonen*, hen berokkend hadden, en van dien tyd af moesten die meer, dan eenige andere naticn, voor bullebakken en booze mannen by hunne kinderen verstrekken. Hier by kwam hunne meer dan gemeene lengte en zwaarte van lighaam en leden. Voor het overige behoort gy te weeten, dat de schoonheid van een manspersoon niet zoo zeer in de fyne en geregelde trekken van zyn gelaat, als wel in de juiste evèredigheid, en de frische kleur van een wel uit een gewassen lighaam bestaat, en dit bezaten de *Duitschers* by nitneemendheid, wyl de natuur ecne vrye werking wierd gelaaten, en het gebruik van dingen, die het lighaam alleen verzwakken, en de gezondheid krenken by hun geen plaats had.

M. Waren zy dan doorgaans grooter en forsfer dan de *Romeinen* en *Grieken*, die zoo veele ongelooflyke daaden verrigt hebben?

E. Hoewel men hun te onregt eene reuzen gestalte heeft toegeschreeven, gingen zy daarin toch de *Grieken* en *Romeinen* te boven, wien

te meermaalen het hart in de schoenen zonk, wanneer zy met de *Galliers* of *Germaanen* handgemeen moesten worden. De laatsten overtroffen nog de eersten, zoo dat zy gemeenlyk de grootste inwooners van *Romen* een half voet te boven gingen. En men mag gerustelyk gelooven, dat de *Batavieren* voor geene andere zullen hebben moeten onderdoen.

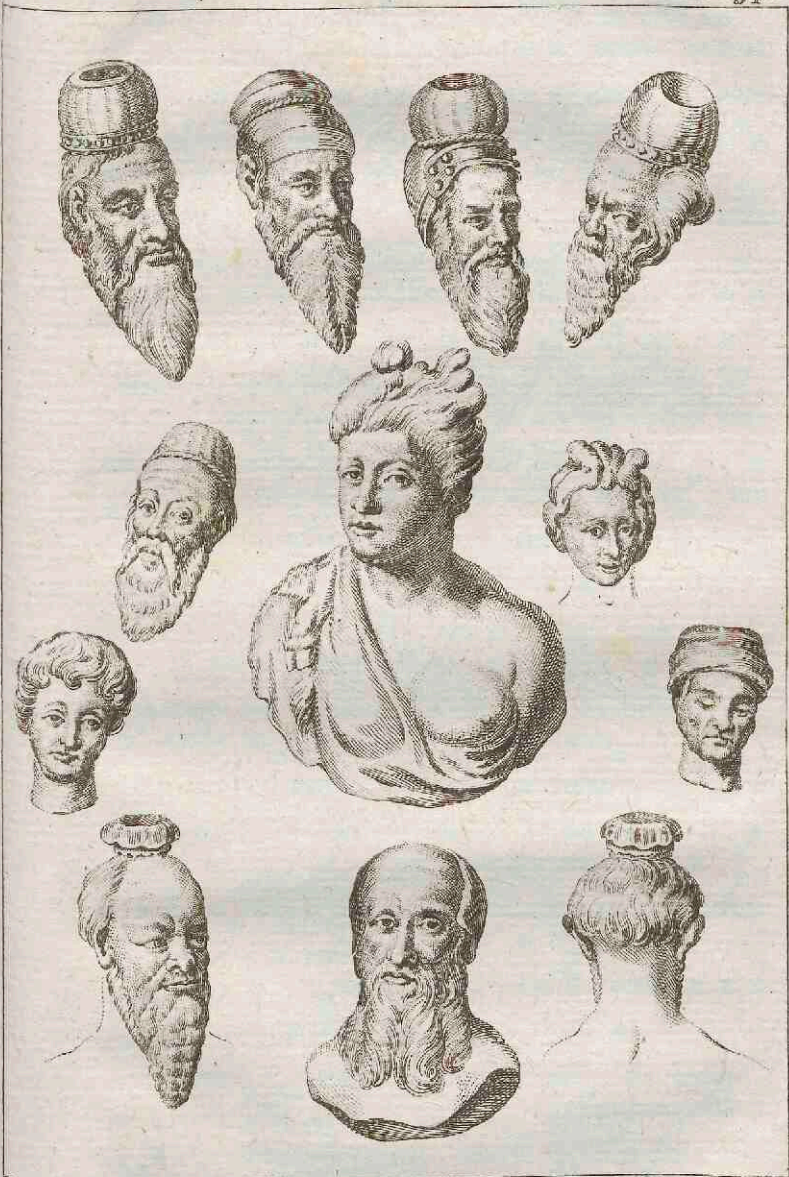
FR. Welke zyn daar de redenen van?

E. Deeze moct men niet alleen hier in zoeken, dat zy het naaste kwamen aan den oorspronkelyken staat, waar in de wyze hand des Scheppers het menschlyk lighaam vormde; — maar ook in den aart der lucht- en landstreek, waar in zy leefden; — waar in de lighaamen zoo min door langduurige hitte uitdroogden, als door koude in elkanderen krompen. De gemaatigde Noordsehe gewesten leverden daarom toen en leveren nog in *Schotland*, *Duitschland* en dit gedeelte der *Nederlanden*, veel grooter ras van menschen op, dan *Griekenland*, *Italien*, *Spanjen* en het Zuiden van *Vrankryk* schoon de natuur al merkelyk verzwakt is, naar maate wy afgeweeken zyn van de oorspronkelyke leevenswyze. In deeze zullen wy nog meer oorzaken van de grootte en sterkte der lighaamen gaandeweg ontdekken; — in eene kleeding, die de doorstraaling niet belemmerde, nog het lighaam belette zich uitzetten; — in de op-

voeding; — in de eenvoudige Vaderlandsche Spys; die zy gebruikten; — in den maatigen arbeid, welken zy verrigttten; — in de koelheid van hun temperament; — in het vermyden van ontydige en ongelyke huwelyken. Ik vinde my intuschen in staat, myne kinderen, om u te laten oordeelen hoe de *Batavieren* 'er uitgezien hebben, door de afbeeldingen van eenige koppen, welke van tyd tot tyd onder den grond gevonden zyn, vooral in en omtrend *Nimwegen*, zekerlyk eene der oudste Steden van ons Vaderland. Twee Predikanten SMETHIUS of SMIT Vader en Zoon, die hunne natie en orde eer aandeeden, hebben geen vlyt nog geld ontzien, om alles wat de grond van overblyffelen en oudheden opleverde, op te koopen, te verzamelen en te beschryven. Aan hun hebben wy de gemeenmaking van deeze beeldtenissen eerst te danken, welke meestal tot cieraad aan aarden of metaalen Vaten gediend hebben, en buiten twyfel, wyl ze in den tooi zoo zeer met de toen leevende inwooners deezes lands overeen komen, als ze in gedaante van de *Romeinen* verschillen, geheel naar de eersten gevormd zyn.

FR. M. Gy verrast ons op nieuw, myn Vader! die moeten wy onze Moeder vertoonen. — Waar zyn die schatten gebleeven? — Zekerlyk hier of daar in ons Land!

E. O

C. M. Engelberts delin.

Dirk Vinkles fecit.

KOPPEN DER BATAVIEREN.

E. O neen! Schoon zé hiér het meeste geld waard waren, en onze openbaare bibliotheecken of Vorstelyke kabinetten buiten gemeen zouden verciert hebben, was 'er niemand in dien tyd, welke een toereikende prys voor dezelve wilde betaalen, waaropze van den Keurvorst van de *Paltz* opgckogt en naar *Dusfeldorp* vervoerd zyn. In deeze eeuw bewaarde de Heer VAN HEKEREN te *Zutphen* nog eenige koppen der *Batavieren* in zyn Kabinet, en H. CANNEGIETER bezat 'er insgelyks een, welchen hy in zyne verhandeling over het huis te *Britten* heeft mede gedeeld. Zoo wy hoopen zal 'er hier of daar onder de beminnaaren der Oudheid in ons Vaderland nog wel een en ander zyn op te spoorren, die dezelve eene plaats onder zyne zeldzaamheden waardig gekeurd heeft; schoon zy al in kunst by de afbeeldfels der *Romeinsche* en *Grieksche* koppen niet haalen kunnen.

M. Het uitzigt van deeze *Batavieren* is toch niet wreed: — het valt my in de hand; — maar wat staan de ooren wonderlyk aan 't hoofd.

E. Het *Batavische* oor trok in de oude tyden de opmerking tot zich, en de regels van den puntdichter *MARTIALIS*, waarin hy iemand laat zeggen, „ elk kent uwe guitcryen en boertende verzen, die maar geen *Batavisch* oor heeft, ” hebben veelen Geleerden werk gegeven. Men heeft 'er doorgaans uit willen opmaaken, dat de *Batavieren* geen sijnak nog aandoening had-

den voor eenige geleerdheid nog geestigheid: (*) dan al was dit de meening van MARTIALIS, wat bewys ligt 'er in het zeggen van een schimpdichter, die niet veelen kon, dat zyne snakeryen, welke in die tyden elk een, zelfs de *Britten* en *Geten* bevielen, van de *Batavieren* versmaad wierden? Daarom moest de *Batavier* by hem met veragting (*Rufus*) de *Rosse* heeten, die by andere Dichters de *geelhairige* en *goudbairige* *Batavier* genoemd wordt: — daarom moest het uit wraak aan domheid en ezelaartigheid worden geweeten, het geen wy met grooter recht aan hunne zedigheid en eerlykheid kunnen toeschryven, waar door zy een afkeer hadden, van de onguure taal en de laffe vleijeryen eenes Dichters, die zich niet schaamde den Keizer DOMITIAAN, meer een monster dan een Mensch, hemelhoog te verheffen. — En tot deezen schimp gaf hem de vorm van de Ooren der *Batavieren* eenige aanleiding. Behalven dat zy grooter waren, dan die der *Romeinen*, stonden zy meer scheppende, agter van het hoofd afgeweeken, gelyk derzelver natuurlyke stand dus ingerigt is, om het geluid te

be-

(*) Dus spraken de *Grieken* van een *Boeotisch* oor, en zommigen willen ook hier leezen, *aurem qui non habet Boeotam*, anderen *Suevam* of *severam*. Zie hier over de geleerde aanmerkingen van den Heer WASSENBERGH. Verh. van 't Utr. Genoodschap, I. D. bl. 473.

beter te vangen; by de *Romeinen* daarentegen wierden ze, gelyk by ons in de jeugd, plat tegen het hoofd gedrukt. Het zy nu, dat de konsten naars een gelaat, dat hunne Vaders en kinderen verschrikkelyk was, volgens den Dichter met voorgedagt wilden ten toon stellen; of dat de gewoonte van eenige waargenome byzonderheid te sterk te verbeelden, hen hier toe vervoerde: zy gaven althans aan de *Batavieren* byna MIDAS-ooren, welke by hun te meer opzien verwekten, om dat CLAUDIUS en NERO ook daarin hadden uitgemunt. De *Grieken* maakten het niet beter met de *Schythen*, welke zy spottende *πυροτις, εὐροτονοιστις* noemden, als of ze geheel ooren waren, ten minsten op hunne ooren lagen. Zoo wierd alles wat vreemd was, wonderlyk vergroot. — Mischien hebben zy de huiden die zy droegen en waarop zy zich nederleiden, voor ooren opgegeeven. — De kwinkslag van MARTIALIS was dus niet onaardig, maar zy doet niets af. Indien men den kop van den Heer CANNegieter, waarin zulk een oor het sterkst afsteekt, naauwkeurig gevolgd heeft, is schrandrheid uit het scherpsziend oog gemakkelyk te leezen.

M. Wy weeten nu al genoeg van het voorkomen der mannen: ik ben niet min nieuwsgierig om de vrouwen te leeren kennen.

E. Buiten twyffel hebt gy een gering denkbeeld van haare schoonheid MACHTILDE! dit vooroordeel is vry algemeen. — Schryvers

van naam hebben 'er ons in zoeken te verflerken, maar zy hadden 'er geen reden toe. Ik geloof wel niet, dat die edelheid en fynheid van weezenstrekken, welke men in Steedsche Jongvrouwen roemt, by haar plaats vonden; wegens haar voedsel en wyze van opvoeding was dit niet te verwagten; maar zaagt ge nimmer schoonheden op het land, welke bekoorlyk waren door haare welgevormde leden, schoone talie, onbedwonge houding, bloozende kaaken, bloeiende gezondheid en onschuldige eenvoudigheid. En zulke schoone Landmeisjes, die nog by ons niet zeldzaam zyn, moeten, als ik alles in aanmerking neem, zoo min als hupsche kaerels onder deezen landaart ontbroken hebben. Hoe zouden zy anders moeders van schoone kinderen hebben kunnen worden? — kinderen, die volgens het getuigenis van TACITUS in gedaante, en ryzigheid uitsteekende waren. (*) Of meentge, dat de vrouwelyke schoonheden alleen op *Assemblees* en *Saletten* te vinden zyn, en in Fransche Scholen gevormd worden. Geloof vry, myn Kind, dat daar menig bloem verflenst, welke op het veld zou opgelooken hebben.

M. Ja Vader, 'er kunnen ook natuurlyke schoonheden zyn: maar hadden zy allen ook goudgeel hair en blaauwe oogen?

E. Ge-

(*) Forma conspicui & est plerisque procera pueritia. Tacit. hist. L. 4.

E. Gewislyk, TACITUS merkt de *Germaanen* als eene oorspronkelyke onvermengde natie aan, om dat zy over 't geheel van eenerleie grootte en gestalte waren. Het geelagtig hair was een eigen kenmerk der *Germaanen*: men oordeelde daarom, dat de *Cimbren* en *Caledoniens* of *Schotten* van *Germaansche* herkomst waren, om dat zy geele hairen hadden; en wanneer de Keizer *Caligula* eene gewaande zegenpraal over de *Batavieren* wilde aanstellen, liet hy eenige van de kloekste en welgemaakste *Galliers* het hair blinkend geel maaken, en op de *Batavische* wyze draagen volgens SURTONIUS. Deeze twee hoedaanigheden van hair en oogen zou men ook aan de lucht en de landstreek kunnen toeschryven, men vindt ze toch nog veel onder onze land- en zeelieden: in de Steden, treft men ze minder aan, daar de meeste; — dog vry algemeen op de eilanden in de Zuiderzee, daar de minste vermen- ging en verbastering plaats heeft. De zeldzaamheid van bruine en zwarte oogen, heeft deeze zoo wel als het donkerbruine en gitzwarte hair, dat alles zeer gemeen is in heetere luchten boven de helder blaauwe oogen en het geele hair naderhand doen verheffen; maar eene voldoende reden is hier van niet te geeven. Men kent de grilligheid der snaak in deeze opzigten; de een verkiest eene bruinet, de ander eene blonde: en inderdaad, geele blinkende hairen, wat bleeker of wat

hooger van kleur, gelyk de Schryvers meestal van blond, geel en goudgeel hair spreeken, zoo lang zy niet in het roode of rosse vallen, zyn geenzius verwerpelyk; vooral, wanneer zy met een losfen zwier om het hoofd en den blanken hals krullen. De *Germaanen* waren toch niet op deeze kleur gesteld, om dat dezelve die van bloed en vuur het meeste evenaarde, gelyk CLEMENS van *Alexandrien* voorgeeft, maar om dat zy die het fraaiste vonden voor Mannen en Vrouwen. In de zestiende en zeventiende eeuw dagt men niet anders. Wanneer u schilderyen van LUCAS VAN LEIDEN, CORNELIS VAN HAARLEM, GOLTIUS of andere oude Meesters voorkomen, zult gy zien, dat zy hunne Godheden en schoenste Vrouwen blond of geel hair gegeven hebben. En niet zonder reden, wyl de oudste Grieksche Dichters hen daarin zyn voorgegaan. In *Rome* zelfs, daar dit hair ongemeen was, vond men 'er zoo veel smaak in, dat men door zekere loogen van kalk en zeepballen, die door de *Batavieren* en *Mattiaken* best bereid wierden, het hair zagt te verbyten en een goudkleur te geeven, waar van ook zulke maagden in ons land zich bedienden, welke dat gewoone cieraad van de natuur niet ontvangen hadden, of in welker zin de natuurlyke kleur niet hoog genoeg was. Zommige *Romeinsche* Dogters bedienden zich, volgens OVIUS van valsche hairlokken der *Germaanen*, na dat zy de haare hadden la-
 ten

ten affnyden. En dat dit geen uitwerksel van eene kortduurende *mode* was, blykt uit de redenvoeringen van TERTULLIAAN en HIERONYMUS, die het nog in hun tyd noodig reekenden, deeze heerschende drift te keer te gaan. De eerste schreef, dat zy met zulk eene vervalsching haar volk en Vaderland verloochenden: en de laatste — dat zulke hairlokken, waar toe kan een kwalyk geplaatste yver een redenaar niet vervoeren! egte afbeeldzels waren van de vlammen der helle. — Het oordeel van zulke kiefsche Keurmeesteressen doet intusfchen zeer veel uit. De *Bataafsche* Meisjes en Vrouwen moeten 'er zeker met haare goudgeele hairlokken zeer wel hebben uitgezien in het oog der *Romeinsche* Juffers, anders zouden zy haar der navolging niet waardig gekeurd hebben. Dit werpt het bevooroordeeld getuigenis van den Schryver der wysgeerige geschiedenis, en van anderen geheel om ver. Men vond nimmer eene BISSULA, of zulk eene schoonheid als AUSONIUS in een *Duitsch* Meisje beschryft, en die hy met de uitmuntendste bekoorlykheden in *Rome* gelyk stelt, onder eene natie, wier Vrouwen in 't algemeen leelyk en afzigtelyk zyn: — maar wel onder de *Celten* en *Germaanen*, die volgens het getuigenis van ATHENÆUS niet alleen onder de *Barbaaren* de schoonste, maar ook volgens DIODORUS SICULUS, — zonder eenige vergelyking, zeer schoone Vrouwen hadden. Wy behoeven ons dan niet te beroepen, op het getuigenis van

on-

onze oudste Schryvers, — op de waarde, welke men hier altoos in waare schoonheid gesteld heeft, — op de ondervinding van laater tyd; daar wy, volgens het onzydig getuigenis van Vreemdelingen, in *Duitschland* en vooral in *Nederduitschland* zulke schoone Vrouwen, als er gens hebben.

M. Ik ben voldaan myn Vader en zeer wel te vrede, dat het anders uitvalt, dan ik gedacht had.

E. Gy hebt 'er ook reden voor myn Kind: indien het zoo niet was, zou het een ongunstig vermoeden geeven, omtrend de Juffers alhier te lande, zelfs in deezen tyd, welke verandering 'er ook mag voorgevallen zyn.

FR. Hoe zoo Vader?

M. Ik weet niet waar gy naar vraagt, FREDERIK! ik ben voldaan, maar niet minder nieuwsgierig, hoe deeze *Batavische* schoonen zich gekleed en opgecierd hebben.

E. MAGTILDE gevoelt de kragt van deeze gevolgtrekking; maar ik verwachtte, dat zy niet min nieuwsgierig naar de geestgesteldheid der *Bata-vieren*, dan naar hun uiterlyk voorkomen, gevraagd zou hebben, of in deeze schoone lighaamen ook schoone zielen huisvestten. Dan ik zal haar te wille zyn. Meisjes houden toch van den opschik en de kleederen maaken den man, niet waar myne Dogter?

M. Ik zal dit maar toestemmen; dog ik vrees, dat

dat het hier evenwel zeer gemeen zal uitkomen. De Fabricken van *Franschen*, *Engelschen* en *Duitschers* waren toen immers niet bekend, en zelf? — neen, die zullen zy niet gehad hebben, wat schoot 'er dan over? daar ben ik zeer nieuwsgierig na.

E. Maar zeer weinig! en egter konden zy het vreemde beter misfen dan wy, die nog zoo veel keur van inlandfche stoffen hebben. Behalven de vagten der fchaapen, de huiden van wilde en tamme dieren, de basteu van boomen, vlas en hennip, leverde dit Land niets op, en daar mee wisten zy het ook te redden. Hunne Kinderen liepen, tot dat zy huwbaar wierden, meerendeels naakt; knegtjes en meisjes speelden en zwommen dus onder elkander; en dus kunt ge ligt begrypen, dat zy in hoogerem ouderdom weinig tot dekking noodig hadden. Even als onze eerste Voorouders waren de huiden der beesten hun eerste toevlugt; van deeze maakten zy — een soort van wambuizen of kolders zonder armen, waar toe zy het leer met of zonder hair wisten te bereiden en fmydig te maaken; — en overrokken of mantels, welke zy met het hair naar buiten gekeerd om de fchouderen hingen, en met een gesp of doorn vast maakten, om wind en regen af te keeren. Hier toe konden de bokken- en hartenvellen of runderhuiden best dienen, het zy dezelve zamen gevoegd of enkel, ten deele of geheel met al den

den aanhang, of in een vierkante vorm gefneeden, daar toe gebruikt wierden. De binnenfte bast der boomen, dezelfde, waar van nog in *Muscovien* matten, en elders touw, ja zelfs papier gemaakt wordt, diende hun insgelyks tot onderkleeden en schorten of broeken, wanneer zy die verkozen te draagen. Het linnen, dat van vlas en hennip gemaakt wierd, diende meest tot kleedjes voor de Vrouwen; die doorgaans de armen, borst en beenen bloot hadden, en weinig in opschik van de Mannen verschilden, althans geene keurslyven kenden. Tienen mandjes, of stukken van dieren huiden en vilten mutsen, dekten zomtyds de hoofden der Mannen; linnen doeken die der Vrouwen. De voeten waren van beiden ongeschoeid, of zoo zy het in den winter noodig agten, konde huid der dieren, waar van de *Menapiers* en *Sueven* hunne laarsjes maakten; of de bast der boomen, welke daar toe nog in het *Noorden* gebruikt wordt, hun een bekwaam schoeifel verschaffen.

FR. Hoe konden zy het met eenige mogelykheid in zulk een koude luchtstreek met zoo weinig dekking uitharden: daar wy .....

M. Dan moeten de *Batavieren* weinig van schaamte en eerbhaarheid gewoeten hebben.

E. Ik zal beide deeze billyke bedenkingen beantwoorden, myne Kinderen. De uwe eerst

FREDERIK. Dat wy, die van jongs af aan een

zorg-

zorgvuldige bedekking en warme kleeding gewoon zyn, het in den winter fchielyk befterven zouden, wanneer wy ons naakt aan de lucht wilden bloot ftellen, is buiten twyffel; maar hier uit kunnen wy geen gevolg tot de *Batavieren* trekken; misfchien is de koude in dien tyd hier zoo geftreng niet geweest. Dezelfde landen hebben toch niet altoos dezelfde graden van warmte en koude. — Door het weghakken van onmeetelyke bosfchen, en het ontginnen der gronden is zeker hier eene groote verandering veroorzaakt, waar aan de meesten wel eene beteren invloed der zonneftraalen, meer floovende zomerwarmte toekennen; maar waaruit ik teffens in herfst en winter, wanneer het vermogen der koesterende zon weinig is, een vryen doortogt voor noorde- en ooste winden, die ons de koude en vorst aanbrengeu, zou afleiden. Wy, die in den zomer aan grooter hitte en in den winter aan grooter koude bloot gefield zyn, moeten dus met eene mindere befchutting in beide opzigten grooter verandering ondergaan, welke wy veel min dan zy verduuren kunnen, daar hunne lighaamen veel grooter en fterker, en van kindsbeen af daar tegen gehard waren. Wat zouden wy zelf, die van de geboorte af zoo verzwakt zyn, niet kunnen uitftaan, indien de gewoonte onze lighaamen niet vertederd had! Hebt ge niet dikwerf fchamele jongens met
bloo-

bloote hoofden, handen en voeten, en in 't geheel met weinig of geen bedekking in den winter zien loopen? Hoe kort is het geleden, dat onze zeelieden in West-Friesland en elders met de borst ontbloot liepen in sneeuw en hagel? Ik herinner my het antwoord van den naakten bedelaar aan iemand, die niet wist hoe hy de kou verdraagen kon. „ Gy gaat wel met het aangezicht bloot, en myn lighaam is geheel aangezicht.”

M. Zyt ge nu ook voldaan FREDERIK, maar ik verwagt niet, dat Vader myne bedenkingen even gemakkelyk zal kunnen oplossen.

E. Even gemakkelyk, myn Kind! Zoo onbetaamlyk en gevaarlyk, als het zyn zoude in den tegenwoordigen tyd zoo naakt of zoo weinig gekleed te gaan, zoo onberispelyk was het in de onschuldige dagen van onze Voorouderen, toen men in deeze ontblooting geen erg had, nog verbode lusten by hun ontydig opgewekt wierden. Of denkt ge, dat alle die volken, welke het lighaam minder dan wy, of geheel niet dekken, daarom zich meer aan onkuisheid en ongebondenheid overgeeven? in tegendeel worden de grootste onmaatigheden bedreeven by volken, die tot een ander uiterste overgegaan zyn. In het Oosten komen de Vrouwen niet, of geheel bedekt te voorfchyn, en een ongedekte volwasfe Vrouw verwekt daar zoo veel opzien, als eene

Ba-

Batavische wyze van kleeding hier zou veroorzaken: en egter is de weelde nergens in hooger trap dan in het Oosten. De gewoonte doet in deezen opzichte onbedenkelyk veel uit. De kleeding heeft uit bewustheid van zonde en schaamte haaren oorsprong; niet te min is ze zod wel aan een algemeene zugt tot opschik om te behaagen en uit te munten, als aan de noodzaakelykheid en welvoeglykheid toe te schryven. — Wy zullen in 't vervolg zien, dat oncerbaarheid in 't geheel niet onder de gebreken der *Batavieren* kon geteld worden. Het is dus te verwonderen, dat CLUVERIUS, die de eer van zyne landslieden anders zegt op te houden, in dit geval zoo gansch averegts handelt; — en dat veelen de *Batavieren* ook hierom met de *Wilden* in eene clasfe hebben gerekend.

FR. Myne Zuster meende een prysje te behaalen, en zy komt 'er even zoo af, als ik.

M. Dat schaadt niet; maar waren de Dogters en Vrouwen der *Batavieren* dan geheel onverschillig voor allen toot en vereiering?

E. Wat zal ik u daarop antwoorden? MAGTILDE, gy denkt meer dan gy vraagen durft, „ konden de Vrouwen der *Batavieren* met zoo weinig en zulk eene geringe kleeding nog schoon heeten ” wilt gy zeggen? is het zoo niet? en egter waare schoonheid behoeft geen leencieraad. De bekoorlyke BISSULA van AU-SONIUS, wist van geene der kunstenaaryen en verfraaijingen, waar van de *Romeinsche* Jus-

ferfchap zich bediende, en egter kon niemand haar overtreffen. (*) Wanneer de beeldhouwers en schilders in de Goden en Godesfen der oudheid de volmaakfte voorbeelden van fchoonheid wilden uitdrukken, zогten zy deeze geenszins in de kleeding, maar in de edelheid en evenredigheid van het geheel. Een HERCULES wordt even als een *Batavier* met een enkele dierenhuid; — een APOLLO met een mantel; — eene VENUS of geheel naakt, of met een ten halvenlyve ligt omgeflagen kleed; — zelfs eene kuifche

DI-

(*) Kan men meer verlangen dan de Dichter aan deeze oorspronkelyke *Germaansche* fchoonheid toeſchryft?

————— *Germana maneret*

*Ut facies, oculos coerulea, flava comas.
Ambiguam modo lingua facit, modo forma puellam,
Hec Rheuo genitam prædicat, hæc Latio.*

—————
*Delicium, blanditiæ, ludus, amor, voluptas.
Barbara, sed que Latias vincis alumna pupas.*

—————
*BISSULA nec ceris nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fideæ non commodat arti.
Sandyx & cerussa, alias simulate puellas;
Temperiem hanc vultus nescit manus. Ergo age pictor!
Puniceas confunde rosas, & lilia misce,
Quique erit ex illis color æeris, ipse sit oris.*

BISSULA was wel geen *Bataafsch* maar een *Swabifch* boerinneje, althans van den *Donau*, en dus uit zulle een gedeelte van *Germanien*, dat boven andere in ſchoone vrouwen niet uitſteekt.

DIANA, daar zy ter jacht gaat even zoo vertoond, als de *Batavische* Vrouwen gekleed gingen. — Maar ik wil hier niet mee te kennen geeven, dat de *Batavische* Vrouwen in 't geheel niet dagten, om zich wat op te cieren, en haar schoone gestalte eenigen luister by te zetten: neen, zy zouden dan mischien de eenigste uitzondering onder de Dogters van rya maaken; zelfs haare Mannen gebruikten in deezen opzigte min of meer oplettendheid; — alleen bepaalden zy hier op haar eenigste aandagt, noch besteedden hier aan een voornaam gedeelte van den dag. Dat zy ook hunne lighaamen met tekenen en beeldtenissen misvormd zouden hebben, gelyk de *Pitten* en *Britten* weleer en thans nog veele *Amerikaansche* volken, vereischt bewys: maar hun voornaamste werk maakten Mannen en Vrouwen van het hair. Het blonde en geele hair verstrekte hen niet slegts tot een nationaal kenmerk, gelyk wy zoo even aanmerkten, maar ook tot cieraad: daarom zogten zy het door verbyten en verwen die kleur te geeven, zoo de natuur hier te kort was geschoooten; en teffens door eene zekere smeering en as dien glans en kronkelenden zwier te doen aanneemen, welke by sommigen ontbrak. In de jeugd droegen zy het hair los; maar vervolgens wierd het opgebonden op de kruin van het hoofd, zoo dat de einden vry nederhingen.

FR. Zoo draagen de *Franschen* en *Duitschers* nog het hair.

E. Wy en andere volken in *Europa* doen het in navolging, vooral de geenen, die in den krygsdienst zyn; alleen met dit onderscheid, dat het hair in den nek zamengebonden wordt: gelyk onze *Nederlandsche* vrouwen eenpaarig het hair in eene tuit plagten zamen te strengelen, dat nog in sommige dorpen, en weeshuizen in zwang is. — Niet min keurig waren de mannen op het hair hunner baarden, om dit in eene geschikte gedaante te knippen en te kemmen. Het een en ander kan in de koppen der oude *Batavieren* duidelyk waargenomen worden. Indien de baard al afgeschoren wierd, behielden zy nothans knevels, welke nog onlangs by onze ruiters en soldaaten ook gemeen waren. Wanneer het hair door ziekte of eenige andere oorzaak begon uit vallen, wisten zy het weder door een zekere zeep of schuim te doen groeijen, want ontydige kaalheid wierd tot schande gerekend. De mannen waren 'er vooral op gezet, om het in eene groote menigte te behouden, niet alleen tot cieraad, maar ook om 'er zoo veel te meer ontzachelyk in den oorlog uit te zien. Wy zullen in 't vervolg meer zeggen, om hun te bevryden van eene verdenking, dat zy niets met hun lyf op hadden en 'er daar door onguur en ongeschikt uitzagen. Laat ik nog in 't voorbygaan aanmerken, dat zy het voor eene bestendige gewoonte hielden, zich dagelyksch te waschen.

FR.

FR. Maar was 'er in 't geheel voor het uiterlyke geen onderscheid van rang waar te nemen? waren zy allen even eens gekleed?

E. Geenszins. Schoon het onderscheid in rykdom en armoede, in een waare of ingebeelde meerderheid en minderheid op verre na zoo groot niet kon zyn by een volk, dat naauwlyks goud en zilver kende, weinig behoeften had en dezelve gemakkelyk uit het land zyner inwooning vervullen kon, of zoo dit te kort schoot elders de wyk nam; 'er was egter onderscheid, en dit moest zoo zyn om de orde in de zamenleving en het algemeen nut des te beter te handhaven.

FR. Waarin konden zy zich dan doen uitmunten, daar 'er zoo weinig stof, zoo weinig verschoot was.

E. Een Indiaansch Koningje, schoon hy geheel naakt gaat, weet zich egter door zyn vederbos, door zyne neus of oor vercierselen, — door zyne armingen of gordel kennelyk te maaken, hoe veel te meer was hier toe gelegenheid by de *Batavieren*? Daar de gemeene man op zynen mantel na meest naakt ging, waren de vermogenden en aanzienlyken meer gekleed, met die wambuizen en broeken of schorten waar van wy gesproken hebben. De twee eerste slootten dicht om 't lyf, en waren geheel het tegengestelde van de lange en ruime kleeding der *Oosterlingen*, daar deeze de vorm der ledema-

ten duidelyk vertoonde. Zulk foort van onderkleding, waarby wambuis, broek en kouzen of hoozen uit één stuk gemaakt waren, droeg men nog lang in laater eeuwen. Deeze boven- en onderkleedy, schoon al van beestenhuiden gemaakt, kon aanzienlyk genoeg worden, naar dat ze van fraayer huiden toebereid was. Het wild is hier buiten twyffel in grooter verscheidenheid geweest, toen het land minder bebouwd, meer met wouden en boschen voorzien was: harten, reën, wolven, vosfen, dassen, mischien ook beeren en ander grof wild; haazen, konynen, inkhorens, konden hun een ryken voorraad en verscheidenheid van bont opleveren, waarin al van ouds de grootste pragt in 't Noorden bestond en nog bestaat; waarze ook het best bereid worden. Men wist daarenboven de bleckkleurige huiden met het bloed van zeedieren te beslippelen, — of met ruitjes, rondjes, streepjes of nopjes van een ander foort en kleur af te zetten. Dit stond zoo sierlyk, dat het *VITELLIUS* bekoorde, om daarmede, in plaats van met den gewoonen krygsmantel, voor de *Romeinen* te verschynen, dat hem egter zeer kwalyk genomen wierdt. De aanzienlyke vrouwen beschilderden ook haare doeken, en kleedjes met purperkleurige streepen en figuren. In volgende tyden, wanneer zy door middel van de *Romeinen* gemeinschap met andere volken en kennis aan uithcemsche waaren kreegen, is deeze

onderscheiding merkelyk toegenomen, dan ik spreek nu alleen van de vroegste kleeding onzer voorzaaten. Reeds ten tyde van TACITUS was 'er merkelyk onderscheid tusfchen hen, die de oevers bewoonden, en daardoor gemakkelyk met andere volken konden handelen, en tusfchen die geenen, welken binnen in 't land zich op-hielden; hoewel zyne aanmerkingen zeer onder-scheiden worden opgevat. Is het te gelooven, dat de eerften flordiger; — de anderen, die geene gelegenheid hadden om iets vreemds te zien en in te ruilen, veel keuriger zouden gekleed zyn geweest? Zoo luidt egter de gemeene leezing: (*) waarom de meeste Uitleggers meenen dat TA-CITUS juist het tegengestelde heeft willen zeg-gen; ten zy men dit alleen op de huiden der wilde dieren, waarvan hy spreekt, toe wil passen. — Die aan den oever woonden hadden min gelegenheid om ze te vangen en maakten 'er ook zoo veel werk niet van, om dat zy van elders genoegzaam verschoot van kleeding konden krygen: maar die ver af woonden had-den deezen toevoer niet, zy konden 'er ook buiten, want de huiden der dieren, die woud en bosch hun opleverden, gaven hun een ry-ken

(*) *Corunt & ferarum pelles, proximi ripæ ne-gligenter, ultiores exquisitius, ut quibus nullus per-commercia cultus.*

ken voorraad van bont, waarop zy dan ook zeer keurig waren. Dus kan de gewoone leezing blyven, en stemt volmaakt in met het geen wy reeds aangemerkt hebben.

M. Was dit het al? hadden dan mannen noch vrouwen geene andere zaaken, die enkel tot cieraad, niet tot dekking verstrekten?

E. Van de vrouwen weet ik u niets meer te zeggen MACHTILDE. Welke cieraaden zouden zy meer gebruikt hebben, die geene zyden stoffen kenden en nog minder van paerlen en edde Gesteenten wisten? Eenige mannen hadden mischien halskraagen en ringen van goud of zilver; althans de *Galliers* gebruikten de eerste, en de jongelingen droegen een yzeren ring, tot dat zy een vyand van 't Vaderland verslagen hadden. 't Geen zy zelfs niet bezaten, kreegen zy van andere volken zomtyds tot geschenk.

M. Waar in bestond toch eigenlyk het onderscheid van rang by hen?

E. TACITUS spreekt uitdrukkelyk van drieërlei soort van rangen, EDELEN, VRYGEOORNEN en SLAAVEN, en het is zeer te verwonderen dat zommigen dit over het hoofd gezien, en daar door aan het gansche volk toegeschreeven hebben, het geen alleen tot een of anderen stand behoorde. — De EDELEN (*nobiles*) *thi Edilinge* of *Aethelinge*, gelykze van ouds genoemd wierden,

den, maakten dus den eersten en aanzienlyksten rang uit.

Fr. Zyn deezen van zulk een ouden oorsprong? ik meende gelezen te hebben dat de Adel van een veel laater uitvinding was, en zou dezelve zoo vroeg onder deeze volken niet gezogt hebben?

E. Gy hebt geen ongelyk myn Zoon. Het schynt weinig met de oorsprongelyke gelykheid van den mensch, en den staat van vryheid en onafhankelykheid, waaraan deeze volken zeer naby kwamen te strooken, en egter was het zoo. Men zegt wel, dat de *Gothen* deeze nieuwigheid in *Europa* hebben gevestigd, maar zy is van veel ouder dagtekening, dan hunne overrompelingen. En waar uit zyn de *Gothen* toch gesprooten? — uit den zelfden oorsprong met onze landgenooten. Het is geen wonder dan, dat dezelfde onderscheiding by hun bekend was, welke hier in *Duitschland*, *Vrankryk* en elders van overoude tyden heeft stand gegreepen. Kan het ons zelfs wel bevreemden, dat de zugt om zich te onderscheiden en uit te blinken, den Adeldom tot in de *Indien* heeft doorgedrongen? — men vindt 'er toch geene onduidelyke spooren van reeds in de eerste waereld. Gy moet egter zorg draagen, dat de gelykheid van naam u niet vervoere, om daaraan dezelfde denkbeelden te hegten, welke 'er thans aan ge-

hegt worden, vooral in dit gedeelte van ons Vaderland, waar geboorte alleen geen recht tot onderscheiding, veel min tot algemeene agting geeft; waar de koophandel, als de steun van den staat, en de bron van algemeenen en byzonderen welvaard wordt aangemerkt, en een yder gerekend naar maate hy toebrenge tot welstand van de maatschappy. Een Edelman zonder verdienste, die trots is op de titels zyner voorouderen en op een Burger uit de hoogte nederziet, terwyl eene belachelyke waan hem belet, eerlyke middelen by der hand te nemen, welke tot handhaaving van zynen rang zouden kunnen strekken, moet daar noodwendig een voorwerp van veragting zyn. Maar beschouwt ze allen in deezen tyd niet in dit licht, veel min in de dagen onzer voorvaderen.

FR. Wat verhefte hen dan tot deezen aanzienlyken rang?

E. Men kan hier alleen naar gissen; maar wyl de grootste of eenigste braafheid by hen bestond in dapperheid, is het allerwaarschynlykst, dat zy, die hier in boven anderen uitmunten, die hun leeven voor het Vaderland hadden gewaagd en aan hetzelfde eer en voordeel hadden toegebracht in deezen stand verheven wierden. Dit toch is de oudste en algemeenste oorsprong van den adeldom, en dit was ook zeer geschikt, om elk tot dappere of

ede,

edele bedryven aan te spooren, en dus is het in deezen opzigte volkomen waaragtig, *dat de deugd alleen veredelt* (*).

M. Ja maar Vader deugd en dapperheid zyn, zoo ik 't wel heb, zeer onderscheiden: wy waren anders aan den slegtsten koop, die het niet past de wapens voor 't Vaderland te voeren, en die door onze weerloosheid dikwerf van die zoogenoemde deugdzaame mannen alles te vreezen hadden.

E. Deugd en dapperheid zyn zoo ver niet van den anderen als gy wel denkt, zy wierden by de *Latynen* met een en het zelve woord betekent, en by de *Batavieren* zal het stuk ook niet anders begreepen zyn, schoon roekeloosheid, baldaadigheid en wreedheid, die met de waare deugd niet bestaan kunnen, maar al te dikwyls onder den naam van dapperheid doorgingen. Gy ziet dus, dat veel beroemde overwinnaars den toets bezwaarlyk zouden doorstaan, en dat men daarentegen menig deugdzaame maninne, die zich getrouw kwyt in de posten, waarin zy gesteld is, die alle zwaarigheden standvastig doorworsteld, haaren man dikwerf een riem onder 't hart sleeckt en haare zoonen blymoedig naar 't slagveld zendt, om voor haardstee en altaaren te vegten, den cernaam

VAN

(* *Virtus sola nobilitat.* By de Romeinen betekende *Virtus* beide Deugd en Dapperheid.

van Deugdzaam en Dapper geenzints zou kunnen ontleggen.

M. Zulke vrouwen moesten dan ook veradeld worden, daar zoo veele mannen te onregt met die eer beschonken zyn.

E. Dit geschiedde van Vorsten aan hunne vleyers, die hunne wellusten of geweldenaryen ten dienste stonden; maar de Vorsten hadden by de vrye *Batavieren* zoo veel niet te zeggen. De keuze des Volks deed by hen deeze zaak buiten twyffel af, en daar kan men zulk eene laage eenzydigheid niet van verwagten. Wat is ondertusfchen beter eene eere onwaardig te verwerven, of dezelve te verdienen? Tot dit laatste is niemand van uwe fexe de gelogenheid afgesneeden. *De deugd verstrekt zich zelve tot een loon.* Laat dit u genoeg zyn, myn kind, zoo lang 'er in alle landen geen Ridder-ordes voor de dogters gestigt worden. Gy zult in 't vervolg zien, dat de *Batavische* vrouwen haare nagedagtenis niet minder veradeld hebben dan haare mannen.

FR. Was deeze adeldom erfelyk, en waren 'er ook byzondere voorrechten aan verknogt.

E. Her eerste schynt van zelf te volgen uit de aanleidende oorzaak en het groote oogmerk der oude veradelingen. Het geeft een dubbel genoegen voor braave ouderen, wanneer zy niet alleen zich zelve, maar ook hunne nakomeling-
schap

fehap mogen verheven zien door de ftemme van een vry volk, en verzekerd kunnen zyn, dat hunne kinderen in het gerust bezit van deeze eere zullen gelaaten worden, zoo lang zy van hunnen oorfpronk niet ontaarten. Maar in zulk een geval, wanneer het bleek, dat zy ontbloot waren van de deugd, die hunne ouderen verheven had, wierden zy tot in den afgrond nedergeftooten. Welk een fpoor om het edel voorbeeld van hunne ftamvaderen na te volgen! — Behalven het aanzien, dat aan zulk een adelom verknogt was, gaf dezelve ook eenige voorkeur tot poften van minder of meerder gewigt, in de burgerlyke regeering of in den krygsdienft, waarin de adel steeds de voorfte moest zyn, — alles moest opzetten: dog geen deezer poften, zelfs in den Vorften-ftand, waren erfelyk, en dus konden de kinderen 'er geen ftaat op maaken, ten zy dat zy door de gunst en ftem des volks daar toe verkoren wierden.

Fr. Behoorde het zoo niet, overal te gaan, myn Vader! en vooral in dit Gemeenebest? .....

Maar voerdenze ook adelyke wapens?

E. Wat zal ik u op uw eerfte vraag antwoorden myn Zoon? Schoon de *Batavieren* ook vatbaar geweest zyn voor heerschezugt, zal grootmoedigheid egter hun voornaamfte dryfveer geweest zyn, daar 'er zoo weinig voedsel voor dat gebrek was onder een volk, zoo tuk op zyne vryheid: maar federt de eerambten middelen van beftaan zyn geworden, heeft de baatzugt alle

voll-

vonden in het werk gesteld, om dezelve, zoo veel mogelyk, voor hunne kinderen te bezorgen en anderen uittesluiten: al zou men 'er de welvaard der ingezetenen; — de vryheid en onafhankelykheid van het Vaderland aan opofferen: maar wy zullen daar naderhand meer van moeten zeggen. — Geslacht wapens? Neen, die kenden ze niet en kwamen in hunne eenvoudige wooningen, veel min in hunne Godsdienstige vergaderplaatzen te pas. Zy zyn van laater oorspronk, en vooral in de tyden, toen de liefde en de Godsdienst den adel tot de buitenpoozigste onderneemingen aanzette, vermenigvuldigd en doorgaans van de Vorsten, die iemand uit gunst, uit verdiensten, of voor zyn geld in den adellstand verhieven, gegeven. Evenwel meent men, dat de afbeeldingen die de oude *Celten*, vooral in *Engeland*, in hunne lighaamen wisten te prenten, die nog by de *Indiaanen* in zwang zyn, — en de veldtekens, die zy als banieren in hunne slagorden omvoerden, de eerste aanleiding tot deeze wapenen gegeven hebben. Dit is ten minsten zeker dat de meeste wapenschilden hunne tekenen uit het veld, of van de dieren ontleenen. — Indien gy niets meer over de *Edelen* te vraagen hebt, gaan wy tot den tweeden rang der Vryen of Vrygeboornen over?

FR. My komt thans niets meer te binnen, myn Vader! Wie waren de *Vryen*?

E. Zulke lieden, welke op hun eigen hoeve
woon-

woonden, hunne eige zaaken verrigteden en van geen byzonder perfoon afhankelyk waren. Zy wierden daarom *Thi frilinge* genaamd en maakten het lighaam des volks, het grootste gedeelte der natie uit, welke men naderhand Poozters, Burgers, Eigenerfden of Welgeboore mannen genoemd heeft. Zy waren aan de *Edelen* geen andere dienften noch onderwerping verschuldigd, dan voor zoo verre zy zich vrywylfig daar aan verbonden — volgens eene verkiezing, waar zy zelfs deel aan hadden, en — volgens den inhoud der wetten, die zy hadden helpen staaven. Dog dit zult gy beter verftaan, wanneer wy hunne volksregeering befchouwd hebben.

M. Wierden de Geestelyken of Priesters uit hun genomen?

E. Volgens *CÆSAR* wierden by de *Gallen* alfen, die van eenig aanzien waren in tweën verdeeld: — in *Geestelyken*, die zy *Druïden* noemden; en — *Ridders*, welke te zamen den Adel uitmaakten. De overigen wierden tot het gemeen en dus zeer weinig gerekend. Hunne huishouding was *Aristocratisch*, of eene regeering der voornaamften, welke niets van gewigt ondernaamen, buiten de voorkennis en toefstemming der *Druïden*, wier invloed verbaazend groot was; maar by de meeste *Germaanen*, en vooral by de *Batavieren* was het anders geleege. Gelyk zy geen onderscheide orde van Geestelyken

ken of Priesters hadden, was de magt der *Ede-
len* bepaald, welke zy alleen van het volk, of
van de vryluiden, die ver het grootste gedeelte
van hetzelfde uitmaakten, ontleenden.

FR. Hadden de *Vrygeboorenen* geene verwag-
ting, om tot den eersten rang verheven te
worden?

E. Gewisfelyk ja; zy waren met de Edelen van
eenen oorsprong, en hadden de braave daaden,
— de gewigtige dienften, die zy aan den Staat
beweezen hadden, zommigen met algemeene stem-
men tot dien eereftand bevorderd: De *Vrygeboore-
nen* hadden hetzelfde uitzigt, indien zy hetzelfde
voetspoor volgden, waartoe zy te beter gele-
genheid hadden, wyl zy van aanzienlyke pos-
ten in vrede en oorlog geenszins waren uit-
geslooten.

FR. Heb ik Vader ook niet van *Slaaven* hoo-
ren fpreeken? Hoe konden die onder zulke vrye
volken plaats vinden?

E. De *Slaaven* of liever *Lyfëigenen* maakten
den derden rang uit, waar onder men de Vry-
gelaatenen begrypen kan. Wanneer gy weet, dat
alle overwonnelingen of het leeven of de vryheid
volgens het recht des oorlogs in dien tyd verbeurd
hadden, zult gy ligt begrypen kunnen, dat 'er
flaaven gevonden wierden onder de oorlogzugti-
ge *Germaanen*. Maar deeze was de eenigfte
bron van flaverny niet; behalven, dat zy hun-
ne flaaven ook van andere volken inruilden en
over

overnamen, was 'er nog iets anders, het welke zommigen van het edel voorrecht der vryheid beroofde.

M. Mischien de schulden, die zy niet betaalen konden?

E. Mischien ja, schoon ik hier geen gewag van gemaakt vinde, en dit kon ook weinig plaats hebben by een volk, dat weinig van nooden had, en die weinige behoeften gemaklyk kon voldaan krygen. Maar — ik schame het my te zeggen! — zomtyds verlooren zy hunne vryheid enkel moedwillig door het spel.

FR. Door het spel! hoe moeten wy dit opvatten!

E. In den allerergsten zin. Daar zy weinig te verliezen hadden, en zeer verzot waren op dit tydverdryf, gebeurde het somtyds, dat iemand zich in zoo ver door de hitte van het spel liet vervoeren, dat hy eerst alle zyne bezittingen, en vervolgens zichzelf, zyne vrouw en kinderen verdobbelde.

FR. Hoe kon dit vallen in een volk, dat dikwerf den dood voor het verlies van zyne vryheid heeft verkoren.

E. Waar kan de zucht en hoop van te winnen, wanneer deeze de stem der rede verdooven en alle betrekkingen verscheuren, den mensch niet toe vervoeren! — ook dan, wanneer het valt in

edelmoedige en deftige natien, waaruit de *Germaanen* doorgaans bestonden! En deeze, zelfde edelmoedigheid was het, welke den ongelukkigen het gegeeve woord naauwkeurig deed houden, en zich zelve in vrywillige slaverny begeeven: — De bezadigdheid deedt aan den anderen kant den overwinnaar, zoo dra hy tot zich zelve gekomen was, doorgaans besluiten zulken slaaf te verruilen, als of hy zich den prys zyner overwinning schaamde. Dan laat dit u te meer op uwe hoede doen zyn, myne kinderen, om u niet door zulk een gevaarlyke drift te laten vervoeren. Laat het spel voor eene enkele reize eene onschuldige tydskorting, maar nooit eene hoofdbezigheid, nooit een ernstig en geduurig voorwerp van uwe aandacht worden. Het gebeurt ook nu nog maar al te dikwerf, dat zulken, die meer bezitten, dan duizend *Germaanen* bezaten, dat alles aan het spel oofferden, zich zelve en hunne huisgenooten in eene ondraaglyke armoede en veel jammerlyker staat dompelen, dan de slaaven dier volken ooit ondervinden konden.

M. Hoe zoo Vader?

E. Wyl zy hunne slaaven veel redelyker behandelden dan de beschaafde *Grieken* en *Romeinen*: — veel redelyker zelfs dan de hedendaagche *Christenen*. Zy waren niet gehouden by hunne Heeren bestendig te blyven, ten zy wanneer zy deezen in den Kryg moesten volgen,

gen, maar verrigten het opgelegde werk in hun eigen byzondere wooningen. Niemand vergde hen boven vermogen, maar zy hadden tyds genoeg over, om voor zich zelve te zorgen en behoefden geen gebrek te lyden. — Zy wierden ook door geduurige slagen, kwellingen en gevangenisfen niet mishandeld: enkele reizen gebeurde het, dat een slaaf door zynen Heer in een onbetoomde drift wierdt afgemaakt. Men kanze met één woord niet anders aanmerken dan als de boeren of bouwers, die nog heden ten dage in *Duitschland*, *Polen*, *Muscovien* en elders Lyfeigenen zyn van de Heeren, onder welken zy behooren. Zoo kon een Lyfeigene by de *Batavieren* volstaan met zoodanig een menigte van koorn, of getal van beesten en kleederen te leveren als hem jaarlyks was opgelegd, voor het overige kon hy doen wat hem behaagde. Evenwel hadden het de slaaven, die in den Oorlog waren gevangen genomen en gefpaard, zoo goed niet, als die uit hun eige natie gesproten, of ook van de *Germaanen* oorspronkelyk waren. Dit ondervonden de *Romeinen*, die in den nederlaag van VARUS den berugten ARMYN in handen vielen: zy wierden, schoon van Raadsheerlyken afkomst, tot herhoeden van het vee, het oppassen der hutten en andere laage verrigtingen gebruikt.

M. Konden zy evenwel uit dien staat van afhankelykheid niet verlost worden?

E. Dit wylt de naam van *Vrygelaatenen* uit. Wanneer de slaaven hunne Heeren lang en getrouw gediend, of tegen de vyanden van het Vaderland zich wel gekweeten hadden, indien hun daartoe gelegenheid gegund wierd; mochten wy niet gelooven, dat de *Batavieren* min edelmoedig zyn geweest, dan andere volken, onder welke de slaaven in het leeven of by het overlyden van hunne eigenaaren dikwerf de vryheid erlangden.

Fr. „Indien hun daar toe gelegenheid gegund wierd:” die zullen zy maar al te dikwyls gehad hebben, myn Vader! wyl al de *Germaanen* zeer oorlogszugtig waren.

E. Dat is zoo, maar schoon de *Lyscigenen*, vooral die zy in den oorlog tot slaaven hadden gemaakt, mede den kryg moesten volgen en daarin allerlei geringe diensten verrigten, zoo twyffel ik zeer, of zy wel anders dan by geval en in den uitersten nood, de wapenen voor het Vaderland mogten voeren. Dit wierd als een voorregt, als de hoogste eer aangemerkt, waarvan de *Batavieren* zeer nayverig waren. Zooter was het 'er van daan, dat zy dit aan vreemden of aan huurlingen zouden overgelaaten hebben. Ondertusfchen, schoon zy getrouwe diensten met eene vrylaating beloonden, was dit meer in den naam, dan in de daad. Men won 'er luttel mede, wyl 'er weinig onderscheid

scheid was tusfchen de Lyfëigenen en Vrygelaatenen. De laatften moesten zoo wel als de eerften de zaaken van hunne Heeren waarneemen; zy waren geenszins in den zelfden rang met de Vrygeboornen en hadden weinig te zeggen in de huisfelyke, veel min in de burgerlyke Regeering. Alleen hadden zy een gunftig vooruitzigt voor hunne kinderen, welke, daar zy anders tot den zelfden ftaat van dienstbaarheid hadden moeten overgaan, waarin hunne ouden verkeerd hadden, nu vry en onafhankelyk wierden, en zoo dra zy konden een goed heenkomen mogten zoeken naar welgevallen. Onder die *Germaanfche* volken, welke zich door Koningen lieten regeeren, was het anders. By deezen, gelyk het by de *Romeinen* ook meermaalen gebeurde, wisten zich de vrygelaatene flaven zoo aangenaam en noodzaakelyk by hunne Heeren te maaken, dat zy dikwyls boven de Vrygeboornen en Edelen verheven en gebruikt wierden; het geen niet anders dan een billyk ongenoegen, en verwarring kon veroorzaaken. Gy ziet dus, myne kinderen, dat 'er wel degelyk onderfcheid van rangen, minderheid en meerderheid, zonder welke geen volk in een geregelde maatschappy beftaan kan, onder de *Batavien* heeft plaats gehad. Indien wy dit onder het oog houden, zullen wy een beter denkbeeld van onze Voorvaderen krygen, dan veelen nog

heden ten dage hebben, en wy zullen veel zaaken kunnen bevatten, welke anders duister en tegenstrydig schynen, wanneer wy alle de oude inwooners deezer gewesten, gelyk men zegt, over eene kain willen scheeren.

M. Ik had nooit gedagt, dat 'er zulk iets by hun had plaats gegreepen.

Fr. De kleeren maaken de man, niet waar MACHTILDE; gy hebt nooit Edellicden in zulks een gewaad gezien.

E. Gy zoudt ze ook nooit zoeken in zulke woningen, als ik u vertoon en zal, maar geloof vry, dat zy die in paleizen huisvesten en in prachtige klederen uitgedoscht zyn, alleen den Adel niet in pagt hebben. Een grootmoedig dapper hart kan dikwerf in een arm kled, en onder een nedrig dak schuilen. Vergaapt u nimmer aan den uiterlyken schyn; nog verwacht den rykdom en de pragt met de wezenlyke vereischen van een waaren Adel; stelt u met uwe gedagten in die tyden, waarin zy geplaatst waren, en gy zult u niet ergeren, aan al het armoedig voorkomen, het welk enkel denkbeeldig is. Zoo lang zy hunnen rang konden handhaven en hunne behoeften voldoen, hadden zy reden om met hun lot te vrede te zyn, en zy waren het ook. Des te onafhankelyker, behoeften zy zich, tot het goedmaaken van overbodige kosten, naar de gril-

li-

lige of heerschzigtige begrippen van zulken niet te schikken, welke het roer der regeering in handen hadden, waar door het algemeen belang dikwyls verwaarloosd is: — nog zich aan het onderdrukken en uitmergelen van hunne medemenschen schuldig te maaken, waardoor hun eige rang de grootste schande aangedaan wordt.

— Dan hier by zullen wy het voor deeze reize laten.

FR. Wanneer zal Vader dit leerzaam verhaal vervolgen?

E. Zoo dra ik maar gelegenheid heb, waarvan ik u wel verwittigen zal; 'er zullen tuschen beiden nog eenige dagen verloopen. Onderhoudt intuschen elkanderen over het geen ik u gezegd heb, dan zal het langer in 't geheugen blyven.

ZAMENSPRAAK

OVER DE

*De wooningen der Batavieren. Zy hadden geene
besloote of eigenlyk-gezegde steden. De huisse-
lyke bezigheden der Bataafsche Vrou-
wen. De huisfelyke bedry-
ven en tydkortingen
der Mannen.*

M. Ik geloof dat Vader nu met ons spreken zal van de huizen der *Batavieren*. Ik denk niet, dat die 'er zeer *brillant* zullen uitzien; wat denkt gy 'er van FREDERIK?

FR. Dat denk ik ook niet, evenwel ben ik 'er zeer nieuwsgierig na; die aloude eenvoudige levenswys van onze Voorvaderen behaagt my niet kwalyk, nu ik 'er een regt denkbeeld van kryge. — Maar waar of Vader blyft? wy waren hier op deeze plaats bescheiden. — Daar komt hy aan! — met Moeder en onze jongste zusje aan de leiband. Wy worden geroepen, MACTHILDE! laat ons heen snellen.....

E.

E. Het fraaye weer heeft my doen besluiten al wandelende onze Zamenpraak te agtervolgen: uw Moeder zal ons verzellen. Zy heeft met veel genoggen het verslag ontvangen, dat gy haar van onze laatste zamenpraak gedaan hebt. Laat ons dit boschje door kruissen; ik moet u iets laten zien, eer wy ons werk hervatten..... Hier zyn wy 'er.

M. Welk eene verrassing! Ik ben hier nog onlangs geweest, en ik kom dikwerf op dit heuveltje, om dat ik het 'er zoo aangenaam vinde; — toen was 'er niets van dit alles. Niets dan dit geboomte, dat hetzelfde van agteren dekt — dan het ruisfend beekje en het schoone ruime veldzigt. Wat heeft Vader hier toch mee voor? Wanneer en door wien is dit vervaardigd, ik heb 'er niets van gemerkt.

E. Zoo moest het ook weezen myne kinderen. In dien tusfchentyd, waarin wy niet by elkanderen geweest zyn, is het begonnen en gisteren voltooid. Ik had den tuinman en zyne arbeiders een strikt stilzwygen opgelegd: uwe Moeder wist 'er alleen van en zy komt het nu met u opneemen.

M. Is 'er dan geen timmerman of metzelaar aan geweest, dan zal het niet veel betekenen. — Vader moest hier, op deeze bekoorlyke plaats liever een fraaye koepel of een *Chineesch* zomerhuisje gezet hebben?

E. Dat had veel meer tyd en geld gekost en

minder aan myn oogmerk voldaan. Ik moest my hier toe van zulke arbeiders ondet het opzigt en overleg van onzen tuinman bedienen, die in hun land gewoon waren van voortgelyke bouwstoffen gansche wooningen te zien of te helpen vervaardigen.

M. Ik zie hier een rond gebouw, dat van buiten met kley schynt bestreeken te zyn: de kap van boven met stroo en riet gedekt loopt in een top uit, even als de kap van een hooiberg. Waar maaken zy zulke eenvoudige wooningen? — Zeker in *Munsterland*.

E. Ja, maar ook in uw Vaderland, in *Drent*, in *Overyssel*. Wanneer een jong paar zich daar zal neerzetten, helpen de buuren en vrienden hen onder dak. Men zoekt een genoegzaame menigte keyen van eene geschikte grootte, die daar voor handen zyn, om tot grondslagen te dienen, terwyl anderen eenige boomen en flaaiken uit het bosch haalen. Van deeze wordt een geraamte van een gebouw, na datze een weinig bedisfeld zyn, opgezet. Elders, waar het hout overvloedig is, wordt een huis van balken opgehaald, die min of meer aan elkander gevoegd zyn, en het dak eveneens vervaardigd, en met mosch overtrokken; maar hier wordt alles, op de noodige openingen na, met wilgen en berken ryzen dicht gevlogten en zeer naauwkeurig met taaye kley of leemaarde vol gegooid en bestreeken. Van boven wordt het huis

huis met riet of stroo over de sparren gedekt; — de vloer met dorschvlegels yzer hard gemaakt; — het geheel door een middelschot in tweeën verdeeld, en zie hier eene geschikte wooning voor den jongen bouwman, zyne Gezellinne en hun vee. — Op dezelfde wys is dit gebouw toegefeld, behalven dat ik het op geene keyen gevestigd heb. Laat ons het zelve eens van binnen bezien. Hier vindt ge niets dan een enkel ronde muur, met de blankste potaarde bestreeken, welke ik kon magtig worden. Wat dunkt u VREDEGONDE zouden wy hier zomtyds onzen intrek niet wel in kunnen neemen? maar gy zyt al ligt te vrede als gy uwen Man en uwe Kinderen maar by u hebt. — Hoe bevalt het u MACHTILDE?

M. Beter, als ik dagt; maar Vader moest 'er wat meer venster-gaaten in hebben laten maaken; en die opening, welke van boven in de spits van het dak is, waar toe dient die?

E. Ik heb 'er nog meer doorzigten in gebragt, dan 'er eigenlyk in hoorden. Hoe minder opening, hoe minder hitte in den zomer, hoe meer warmte in den winter, vooral wanneer dezelve door glasvensters niet geslooten wierdt, welke by de bewoonders van deeze huizen niet bekend waren. De opening in het dak diende, om rook en damp uit te laten, en de lucht te ververschen.

FR.

Fr. En wie waren de bewooners van deeze huizen?

E. De *Batavieren*.

M. Dagt ik het niet! Het een behoort toch naar het andere te zyn. Ik weet niet waar ik my meer over verwonderen moet, over de eenvoudigheid hunner kleeding, dan over het onkostbaar zamenstel van hunne huizen.

Vr. Intuschen zyn wy uwen Vader zeer verplicht, voor deeze nuttige verrassing, myne Kinderen, gy kunt de zaaken nooit klaarer begrypen, dan wanneer gy 'er een model van voor uwe oogen ziet; en al staat het zoo fraai niet, hier hebt ge meer belang by, dan om te zien hoe de *Chineezen* hunne lusthuizen maaken.

E. De *Scythen* woonden op wagens en de *Sarmaaten* leefden en stierven gelyk de *Tartaaren* en *Kalmukken* op hunne paarden, maar zy, leefden ook van de veehoedery, den roof en de jagt. De Aardsvaderen, die zich op de veehoedery en den landbouw toeleiden, woonden, gelyk de *Arabieren* nog doen, in tenten: dus is deeze huizing der *Batavieren*, meer geschikt naar de lucht- en landstreek, zoo vreemd niet. Dit zamenstel was zekerlyk eenvoudig, dog nog zoo eenvoudig niet, als in vroegere tyden plaats had, toen de menschen zich in spelonken, onder het lommer der geboomte of onder een beschutstel van bladeren en biezen, op vier staaken

ken rustende, behielpen. En egter worden zy zoo door de cierlykste Dichters gehuisd ten gehooft in de gelukkige tyden van SATURNUS. Volgens dit denkbeeld, moeten de *Batavieren* het zeer wel in hunne wooningen, die veel vaster en digter waren, hebben kunnen stellen. De vergenoeging is toch aan geene paleizen nog trotze huizen gebonden! dikwerf verschool zy zich onder een laag rieten stulp, en ik heb reden om te gelooven, dat zy by de *Batavieren* nog gemeenzaamer wierd aangetroffen, dan by onze hedendaagsche landluiden, wier wooningen voor het uiterlyke hier en daar nog veel van het oude hebben, maar wier harten van de waare eenvoudigheid te veel misfen, om met een weinigje te vrede te kunnen zyn.

M. Het was evenwel zoo somber in deeze huizen. Weinig licht — rondom kaale wanden, was het niet Moeder?

VR. Wanneer wy van jongs af niets anders gewoon zyn, weeten wy niet beter, of het behoort zoo. Al het genoeg, dat de beschouwing van onze rykvercierde vertrekken oplevert, schynt meer, dan het is. Het trest in den beginne, maar op den duur hebben zy, die ons bezoeken, 'er veel meer indruk van, dan wy, die, het bekostigen en onderhouden moeten: maar het licht is beide nuttig en vrolyk, egter heeft uw Vader voldoende reden gegeven, waarom

ZY

zy het maar spaarzaam in hunne vertrekken konden inlaaten.

E. Zy hadden veel minder niffel met het licht dan wy. Aan de lucht gewoon, bragten zy den meesten tyd onder den blooten Hemel door, en hunne gewoone verrigtingen waren van dien aart, dat zy 'er niet door behoefden afgebroken te worden. Wy zyn naderhand tot het tegengestelde uiterfte vervallen, en hebben daardoor onze wooningen in meer dan een opzigt verminderd.

Vr. Maar ik begryp niet, myn EELHART waarom zy juist eene ronde gedaante verkooren, die komt my zeer ongeschikt voor om eene wooning in twee of meer vertrekken af te zonderen. Wierden ze ook niet wel op eene andere wyze gebouwd?

E. Zy maakten ze ook wel vierkant, of langwerpig vierkant, maar meest rond, en hier toe haddenze gewigtige redenen. Een rond gebouw is van alle andere het sterkste, bevat in den minsten omtrek de meeste ruimte, heeft minder te lyden van den aanval der winden, dan met vlakke muuren, en is even daar door ook warmer.

Vr. Maar moest dan alles hier by elkander woonen, — Vader, Moeder, Kinderen, Dienstboden, ja het vee? hoe onvry — hoe morsig moet het 'er dan wel in deeze wooningen hebben uitgezien!

E.

E. Herinner u, myn Lief, dat gy hetzelfde dikwerf by geringen niet alleen, maar by welgezeten Landlieden hebt waargenomen, en wel byzonder in dat gedeelte van ons Vaderland, dat wegens de zindelykheid beroemd is, waar de boeren egter verkiezen 's winters by en agter het vee te wonen. Hoe veelen zyn 'er zelfs in onze groote steden, welke allen in een vertrek, eene kamer, of kelder by elkander leeven. Ik heb meermaalen huisgezinnen met zes of agt kinderen ontmoet, welke zich in eene vierde gedeelte van onze eetzaal behelpen moesten, en egter waren zy gezond en vrolyk. De *Bataviëren* hadden met minder omslag nog meer ruimte, of kondenze hebben, indien het hunne verkiezing was, want de grond waarop zy bouwden konden zy naar welgevallen bepalen, en de bouwstoffen kosten hun niets. Elk zal het getal zynner huisgenooten, en de noodzakelykheid van verwarming tegen de winterkoude in aanmerking genomen hebben.

Vr. Myne Kinderen hebben my verteld, dat 'er onderscheid van rangen plaats had, — dat dit invloed op de kleeding had: zou het in opzigt van de huizen anders geweest zyn? zouden de aanzienlyken en vermogenden in geene huizen van beter stoffen gebouwd en met meer geryfkyheden voorzien, gewoond hebben?

E. Zy moesten zich huizen, geheel van hout

zamengefteld, hebben weeten aan te fchaffen; maar dit zou oneindige moeite en tyd gekoft hebben in een land, waar geene gereedfchappen om het hout in gelyke platte ftukken te verdeelen bekend waren. Hunne gedagten liepen nog niet op fteen- en tichel bakkeryen, die thans zoo overvloedig onder ons zyn, en waartoe ons land en onze rivieren een onuitputbaaren voorraad opleveren. Zy moesten zich derhalven met dezelfde bouwftoffen behelpen: — alleen konden zy ze wat netter laaten bearbeiten, en hunne wooningen wat ruimer en hooger maaken, om dezelve meer aanzien en gemak bytezetten. Dit weeten wy althans uit TAERRUS, dat de wanden van zommige gebouwen van binnen met witte blinkende potkley wel beftreeken wierden. Zomtyds doorkneeden zy dezelve met aarden van verfchillende kleuren, die de grond uitleverde, waardoor de muuren zich, als gefchilderd met bonte aderen en vlakken, niet onaardig moeten opgedaan hebben. Gy weet hoe ver men door konft en arbeid de koleuren en hardheid van het marmere in plaaster kan nabootzen. — Ook hielden zy veel van goeden ciertate maaken met een aantal van gasten, welke in alle jaarfaizoenen, voor al niet des nagts in de open lucht, of onder de lommer van het geboomte konden onthaald, maar in ruime wooningen moesten geborgen worden. Voor het overige was de wyze van huishouden zekerlyk onderfcheiden. Wy hebben gezien, dat

de

de vermogenden hunne lyfēigenen hadden, welke afzonderlyk woonden. Hunne Heeren hadden dus geen overlast van hen — noch behoefden dien van het vee te hebben, dat aan het opzigt van deeze lyfēigenen kon aanbevolen worden; zy, die het 's winters onder hun dak niet wilden hebben, konden het, des noods, in ligt opgeslage fchuuren bergen, en deeze zyn veelligt de langwerpige wooningen geweest, welke wy op de Colom van ANTONINUS, en elders aantreffen, wyl de beesten daarin zeker beter konden gestald en behandeld worden, dan in ronde gestichten. Zommigen plaatzen deeze *Bataviers* met hun vee des winters in kuilen onder den grond: gelyk wy zulks van zommige volken, egter niet van de *Batavieren* aangetekend vinden, in wier laage gronden dit voor het grootste gedeelte onmogelyk vallen kon. TACITUS zegt wel, dat de *Germanen* den voorraad, waarby zy het leeven moesten houden, voor den vyand en voor den vorst in kuilen bewaarden, en 's winters met veel mist bedekten: maar dit laatste, dat nog in gebruik is, maakt het onwaarschynlyk, dat zy 'er zelfs in kroopen, en het was ook onnoodig in zulke kuilen hun toevlugt (*refugium*) te neemen, wyl een volk, dat zoo gehard was tegen de koude, het zeer wel in hunne beschreeve wooningen by het vuur harden konde.

M. Dat zou akelig geweest zyn. Evenwel, Vader, neem het my niet kwalyk, een stad met

zulke huizen voorzien, moet eene slegte vertooring gemaakt hebben.

E. Vraag eerst of de *Batavieren* wel verkoozen in steden te wonen; waarvan zy zoo wel als alle de oude *Germaanen* een afkeer hadden. Zy plaatsfen hunne wooningen, even omtrent als deeze *Batavifche* ftulp, hier en daar op eene hoogte, waar een bosch, een weide, een bron of beek hun eene bekwaame gelegenheid aanbod, en zy omheindenze met eenige ftaketfels op datze door het vee niet zouden befchadigd worden. Indien ge u dan eene landftreek verbeeldt, waar op zoodanige wooningen, met of zonder langwerpige fchuuren, op heuveltjes, aan loopende of ftilltaande wateren, verspreid zyn alle door lommerryk geboomte overfchaduwd, kan dit eene slegte vertooring gemaakt hebben, **MACHTILDE?** of kunt ge u die kwalyk verbeelden, zie daar eene tekening, welke ik van zult een *Batavifch* landfchap gemaakt heb! wat dunkt 'er u van?

M. Het is inderdaad aangenaam, het valt my toe.

E. Wanneer gy u daar by verbeeldt, dat deeze lieden alles in deeze wooningen hadden, waartoe hunne begeerten zich uitftrekten; — dat zy voor geen kommer of gebrek behoefden te vreezen, fchoon al hunne huizen en huisraaden door den brand verteerden, indien zy maar eenigen voorraad tot den volgenden oogst mog-

mogten overhouden , hoe gerust woonden zy boven ons , die door onvoorziene rampen in een staat , welke voor ons zoo ondraagelyk als onverbeterlyk is , kunnen vervallen ! daar zy met weinig moeite en geene kosten alles spoedig konden herstellen.

Fr. Zy waren evenwel niet beveiligd voor het water.

E. Niet volkomen , maar daarom hadden zy hunne wooningen in de laage streeken doorgaans op heuveltjes gebouwd , en zy hadden in den omtrek daarenboven hoogten , die zy vonden of opwierpen , om derwaards met hun vee te vlugten , by buitengewoone vloedcn , welke in dien tyd noch zoo hoog opliepen , noch zoo dikwerf voorvielen , om dat de Zee nog zulk een inbreuk in ons Land niet gemaakt had en derhalven het water , dat zich zelve aantrekt , in zulk eene menigte niet kon indringen , noch zoo veel geweld oeffenen. — Het Land , voor zoo ver het veen- en moeragtig is , heeft door verzakking en verstuiving veel verloren : de beddingen der rivieren zyn daarentegen merkelyk opgehoogd , en de Waterstaat is daar door in ons Land merkelyk veranderd , gelyk ik van te vooren reeds aangemerkt heb. Hadden de *Batavieren* eenige ligt opgeworpen dykjes , gelyk waarfchynlyk is , zy waren agter dezelve voor gemeene vloedcn veilig genoeg , konden het water veel beter flyten dan wy , en zagen hun

land by elken overloop der rivieren, die toem her meest te dugten waren, doorgaans door agtergelaaten slib en modder merkelyk verbeterd.

VR. Ik kan nog niet doorzien, waarom de *Batavieren* zoo afkeerig waren van Steden, zy zyn toch warmer in den winter, en veiliger ter bewoening in elken tyd des Jaars, dan het open veld?

E. Zy zyn teffens meer geschikt om de lichaa- men te verzwakken, de gezondheid te kren- ken en de zeden te bederven, myne VREDE- GONDE. De uitgebreide handel en de oorlog hebben de Steden noodzaakelyk gemaakt: maar een volk, dat in zyn boezem eèn genoegzaam be- staan vindt en zich zelf tegen zyne nabuuren kon handhaaven, had geene Steden noodig. De *Germaanen* rekenden het hunner dapperheid on- waardig en nadeelig tot muuren en vestingen hun toevlugt te neemen, zoo lang zy de wape- nen konden voeren. — „Er was geen dier, hoe wild en moedig, het geene zyne wakkerheid en sterkte niet verloor, wanneer het opgeslooten was, zeiden zy, en zou het dan anders zyn met den mensch?” ook was het frydig met hun- ne vryheid en onafhankelykheid, zich zoo naauw met elkander agter poorten op te sluiten, waarom zy ook bestendig op eenige tuschen- wydte van elkander verkoren te bouwen, het geen men niet aan hun onbedreevenheid in de bouw-

bouwkunst moet toefchryven. Zy rekenden zich digt genoeg by een, wanneer zy de vriendschappelyke byeenkomsten konden onderhouden, en elkander in den nood byspringen. Zoo woenen nog veele onzer landlieden, zelfs in verscheide dorpen, elk op zyn akker of erv, ten minsten met een sloot van hunne buuren afgescheiden. Wanneer men hier byvoegt, dat zy al hun beflaan van het land hadden, en daarenboven al zeer ligt tot eene verhuizing beslooten, als het hun niet langer aanstond ter plaatze waar zy gezeten waren, was het dan hunne zaak wel zich met het bouwen van Steden op te houden? Al gebeurde het, dat zy dezelve van andere volken innamen, waren zy gewoon die geheel te verwoesten of tot een verblyf voor het overwonnen volk te laten, en zelf zich in de nabuurschap in het open veld neder te zetten.

Vr. Zy hadden dan inderdaad geen ongelyk, maar was hun land dan geheel open zonder eenige vastigheid? leefden zy altoos en overal zoo verspreid en afgezonderd?

Fr. Ik meen, dat Vader evenwel van de Steden der *Galliers* gesproken heeft, en de *Aduatiken* hadden immers eene aanzienlyke sterkte opgeworpen.

E. Gy hebt gelyk, myn Zoon! CÆSAR gebruikt meermaalen de woorden *Oppidum* en *Civitas* in zyne *Gallische* oorlogen; maar men

moet dezelve onderscheiden van het woord *Urbs*, schoon 'ze alle drie wel voor een *Stad* genomen worden. De *Galliers*, die het digst aan *Italiën* grensden, hadden in navolging eigenlyk gezegde Steden gebouwd, waarvan *Marseille* voor de eerste gehouden wordt: zy, die meer afgelegene waren, hadden alleen hunne *Oppida* of sterkten, welke door *CÆSAR* zelfs beschreeven worden. Deeze bestonden uit een zwaare wal met eene graft omgeeven, die voornaame-lyk strekte, om hunnen voorraad tegen een onverwagten overval te beveiligen. Zoodanig eene was de vastigheid der *Aduatiken*: waarschynlyk had elke natie der *Gallen*, mischien elke gemeente zulk eene sterkte, welke naderhand eene Burgt geheeten en zy allen, die daar onder behoorden Burgers genoemd wierden. By de *Germaanen* waren ze om gezegde redenen in den beginne zeldzaamer, en al hadden zy dezelve, was toch het oogmerk geenzints, om bestendig daarin te wonen. Voorts waren de moerasfen of ontoegankelyke boschen hun toevlugt, gelyk wy in de *Morinen*, de *Menapiers*, en de *Sueven* gezien hebben. Het woord *Civitas* moeten wy in den zin van een *Gemeente* van burgeren opvatten, die tot een volk behoorden of eenen stam uitmaakten. Ik denk toch, dat zy, die uit een geslagt oorspronkelyk waren, zich by elkanderen gevoegd, in grooter of kleiner aantal hunne huizen niet ver van den

anderen opgeslagen en zich gaande weg uitgebreid hebben. Zeer naauwkeurig zyn de onderscheidingen in onze taal van Buurten, Wyken, Gehuchten, Weeren, Gouwen, Dorpen, Karispels, Ambachten, Vlekken en open Steden, welke alle wederom onderhoorig zyn aan zeker rechtsgebied, of gerekend worden onder zekere Gewesten of Landfchappen, welke min of meer overeenkomst hebben met de Stammen of Horden waarin de *Arabieren*, en met de *Cantons*, waarin de *Zwitfers* zich verdeelen. Zulk eene onderscheiding en samenwooning van maagen was de natuurlykste, de oudste en geschikteste, om elk spoedig onder zyne banieren tot den kryg, volgens Lands gewoonte, te verzamelen, en de burgerlyke regeering, overeenkomstig met den aart van een vry volk, op de beste wyze in te rigten.

VR. Van welke huisraaden en keukengereedschappen bedienden zy zich.

E. Wyl de *Romeinsche* geschiedschryvers het niet der moeite waard geoordeeld hebben hier van te spreken, kan ik u tot myn leedweezen 'er weinig van zeggen. Wy hebben 'er toch eenig belang by, maar zullen meest moeten gissen. Dit is uit alle omstandigheden af te leiden, wyl zy alles zelfs moesten vervaardigen, en zich alleen met het noodige ophielden, dat zy zeer weinig en zeer eenvoudig zullen geweest zyn. De allerruwste naticn mogen al hun voedsel rauw inslingeren; de meeste volken verkozen toch hun-

ne spyzen, vooral het vleesch, door het vuur gaar te doen worden. — Het braaden viel gemakkelyk, maar het kookken had veel zwaarigheid in by volken, die geene metaalen bezaten noch toen de handeling van het pottebakken hadden. Hoe zoudt gy het met al dit gebrek redden, myne VREDEGONDE!

VR. Daar kan ik zoo ras geen middel op uitdenken: — maar in nood weet de mensch zich op eene zeldzaame wyze te behelpen.

E. Dit leerden onze Reizigers — misfchien van de Wilden, die met gloeiende steenen in den grond, — in uitgeholde houten bakken het eeten kookken; of hunne houten ketels van buiten met kley besmeeren, om door het vuur niet benadeeld te worden. Hier uit is men van zelfs op de gedagten gevallen, om daar toe potten van louter kley te gebruiken. Ik beklag my by deeze gelegenheid al weder over het verlies van die onschatbaare menigte oudheden, door de Heeren SMIT te *Nimwegen* verzameld, onder welke veele oorspronkelyke aardenvaten waren, geschikt om het eeten te bereiden en op te zetten. Zy waren blaauw-bruin-zwart- of ros-agtig van koleur; in de zon gedroogd en daarna waarfchynlyk een weinig by het vuur gehard. Ik heb 'er eenige gezien, in het landschap *Drenthe* gevonden, die de gedaante hadden van bekens, zoutvaten, en potjes met of zonder ooren en pooten; en hoop nog zoo gelukkig te zullen zyn van meer dier-

gelyke ouden van ons Vaderland te zullen opspooren, schoon alles wat hier te lande opgedolven wordt, hoewel het eeuwen heugen mag, daarom voor geene oorspronkelyke werkstukken der *Batavieren* kan gehouden worden, die zich door eenvoudigheid en ruwheid doorgaans genoeg onderscheiden van het geen door de *Romeinen* hier gebragt of in navolging van dezelve in laater tyd hier gevormd is. — Cy kunt daaruit conig denkbeeld maaken, hoe zy zich wisten te behelpen, dat zy geene bed- of slaapsteden hadden, maar zich op den grond, 's winters om het vuur, op hunne beesten vagen en een weinig biezen of stroo te slaapen gelegd hebben. Hunne zetels en tavels zullen naar evenredigheid geweest zyn: egter zal men ook in deezen opzigte onderscheid hebben aangetroffen in de huizen der Edelen, en der Gemeenen.

Vr. Ik worde nog te meer bevestigd in het denkbeeld, dat zy morsig en stordig hebben huis gehonden. Op den grond te slaapen.....

E. Dit gevolg gaat niet door, myn Lief! hebt ge nooit geleezen, dat men in het pragtig Oosten enkel op tapyten in een hoek der vertrekken nedergespreid, den nacht doorbrengt. De *Israëlitèn* sliepen in hunne bovenkleeden, welke in gevalle van verpanding daarom voor den avond zonder verzuim moesten wedergegeeven worden. (*) Op dierenhuiden hegt het
vuil

(*) Exod. XXII: 27

vuil ondertusfchen in lang zoo fterk niet als op linnen en wollen kleederen. AMMIANUS MARCELLINUS verklaart , dat hy nimmer Galliers zag met vuile en gefcheurde gewaaden, zouden de Germaanen, zouden de Batavieren dan morsfger geleefd hebben? dit wederfprak de ondervinding, zo lang wy 'er eenig berigt van hebben. De inwooners van deeze landftreeken waren altoos berugt wegens hunne reinheid, in zoo verre, dat het by de vrecmdelingen dikwerf tot een verwyt verftrekte, welke niet begreepen, dat de zindelykheid, zoo ze niet te ver gaat, volftrekt nodig is in een laag en vogtig land. Niettemin worden 'er nog te veel onder ons gevonden, die zich naauwlyks eens ter weeke reinigen, daar de Bataviers, laat u dit gerust ftellen, VREDEGONDE, elken morgenftond gewoon waren het ganfche lighaam in het water te baden en te wafchen. Dit getuigt TACITUS, die op een andere plaats een woord gebruikt, dat veelen buiten reden in uw denkbeeld gebragt heeft: — dog hiervan nader.

VR. Ik ben voldaan myn EELHART, maar teffens nieuwsgierig om te wecten, wat de vrouwen der Batavieren toch uitvoerden in haare huizen, waar ik nu begryp, dat een blind paard zelden eenige fchade zou gedaan hebben.

E. Zoo veel, myne Waarde! dat ik fchroomen zou het u te zeggen, indien gy met veele Dames van fatzoen gewoon waart al uwen tyd aan
het

Deel. Engelberts van de Oost.

R. Winkel, j. d. p. 1784.

WOONINGEN EN BEDRYVEN DER BATAVIËREN.

het toilet, de speeltafel en partyen te geeven: — indien gy de opvoeding uwer kinderen en de zorg voor het huishouden op anderen liet staan. Dan zoudt gy ras reden van berouw over uwe vraage hebben, maar nu ben ik zeer blyde, dat gy my gelegenheid gegeeven hebt, om van vrouwen te spreken, die vooral niet minder uitmuntende waren dan haare mannen; gy moogtze u vry tot voorbeelden voorstellen, MACHTILDE, en ik hoop dat gy zoo min, als uwe moeder van dezelve moogt ontaarden. — Wat zy uitvoerden? Ik weet inderdaad niet, waar ik het eerst van beginnen moet, maar zal my voor het tegenwoordige alleen bepaalen by het dagelyksch werk, dat zy in en omtrend haare wooningen gewoon waren te verrigten. — Hunne lyfëigenen verrigttten geene huisselyke diensten by hunne heeren, zy hadden elk zyn wooning, elk zyn huishouden; 'er bleef derhalven niet over, dan dat de vrouwen en kinderen der Vrygeboornen het werk moesten doen: dit deden zy ook en niet de vrouwen der lyfëigenen, gelyk zommigen verkeerd uit TACITUS begreepen hebben. Zy waren het, die het eeten kookten, die al het huiswerk verrigteden en daarenboven de kleederen maakten en onderhielden. De naalden en gereedschappen, die men in de graven van *Germaansche* vrouwen heeft aange troffen, bewyzen dit en men kan niet anders vermoeden, wyl geen mansperfoon van dien land.

landaart zich niet dergelyke bezigheden zou hebben willen bemocijen. Kleermaakers kenden men zoo min als *Fransche* en *Duitsche* koks. En men mag hieruit opmaaken, wie het vlas en den hennip gesponnen, wie de stoffen geweeven hebben, waarvan, behalven van de huiden der dieren, de kleederen gedraagen wierden.

VR. Wat soort van draaden en naalden gebruikten de *Batavische* vrouwen en dogters?

E. Van hennip en vlas konden zy gaaren hebben, daar zy dit gebruikten om te weeven. Begeerden zy sterker draaden, om de beestenhuiden aan een te hegten, de peezen en darmen der dieren, die men nog gebruikt, konden haar dienen. In de vroegste tyden zullen zy zich met graaten, en scherpgefleepe beentjes beholpen, maar naderhand koperen en eindelyk yzeren naalden gebruikt hebben.

M. Hoe zyn de tyden veranderd! dan konden de vrouwen der *Batavieren* waarlyk haar werk wel vinden. — Zouden de aanzienlyken dit ook verrigt hebben?

E. Waarom niet, myne dogter! ik zal u in 't vervolg nog wel wat anders verhaalen. Gy zoudt het beneden uwen rang rekenen te spinnen, te weeven en rokken te maaken, maar zoo was het van ouds niet: of denkt ge dat het alleen een gemeen soort van vrouwen was, van welke SALOMO dat voortreffelyk afbeeldsel in zyne spreuken ophangt. — „Zy zoekt wolfe en vlas

en werkt met lust haarer handen. — Zy steekt haare handen uit naar de spille: en haare handpalmen vatten den spinrok. — Zy maakt voor haar tapyt cieraad: haare kleeding is fyn linnen en purper. Zy maakt fyn lywaat, en zy levert den koopman gordelen. — Sterkte en heerlijkheid zyn haare kleeding en zy lacht over den toekomenden dag. Zy beschouwt de gangen haares huis, en het brood der luiheid en eet zy niet”. — Zoo gerust, als gy dit van de voortreffelykste *Israëlitinnen* moogt gelooven, zoo zeker kunt ge dit ook op de aanzienlykste zoo wel als op geringe vrouwen der *Batavieren* met eene kleine verandering toepassen. De *Grieken* en *Romeinen* hielden de weevery van zulk een belang, dat zy MINERVA tot patronesse aanstelden en volgens de verciëring hunner Dichteren, die in de oude geschiedenissen en denkbeelden der Volken, altoos eenigen grond hebben, was deeze Godinne der wysheid zoo fier op deeze kunst, dat zy ARACHNE in een spinnekop veranderde, om dat deeze haar tot een tweesfryd in het spinnen en weeven dorst uitdaagen. Van ouds droeg men, zelfs onder de Vorsten, geene kleeden, dan die de vrouwen en dogteren geheel gemaakt hadden. De uitmuntendste Vorstinnen by HOMERUS, waar onder men de schoone ANDROMACHE en de kuische PENELOPE in de eerste plaats noemen mag, zyn met zulk een werk onledig. ALEXANDER DE GROOTE
be-

beroemde zich volgens CURTIUS by de moeder van DARIUS, dat hy een kleed droeg, het welk zyne zusters voor hem gemaakt hadden. Men zou hier kunnen byvoegen het getuigenis van vertrouwde Latynsche Schryvers — het voorbeeld van *Sabynsche* vrouwen — van beroemde *Romeininnen* LUCRETIA, HORATIA — van de dogter en nigt van den Keizer AUGUSTUS, ten bewyze dat het in *Italien* in laater tyd niet anders begreepen wierd. Elders weeven de vrouwen nog, en weloer plagten onze nyvere moeders haare kasten met geen ander linnen op te proppen, dan het geen zy zelve met haare huisgenooten hadden helpen spinnen en reeden: en dus kuntge met recht zeggen, hoe zyn de tyden veranderd! Egter valt deeze verandering het meest in de voornaame koopsteden, en de hofplaats van ons Vaderland. In andere kan men zoo wel als ten platten lande tot eer van veele vrouwen zeggen, „zy beschouwen de gangen van haar huis, en het brood der luiheid en eten zy niet.”

M. De lyfëigenenen moesten toech ook kleeden leveren, moesten zy niet Vader!

E. Dit hebt ge zeer wel opgemerkt, myne dogter, maar derzelver vrouwen moesten haar eigen gezin bezorgen en bestieren: waarschynlyk hebben die kleeden meest bestaan in een bepaald getal van dierenhuiden, welke zy 's jaarlyks moesten opbrengen.

VR. Ik verlang te hooren, wat de mannen intusfchen verrigteden.

FR. Mag ik eerst nog eene vraag doen, Moeder? — zy mogt my ontvallen ..... Welke brandstoffen gebruikten de *Batavieren* om zich te warmen en hun eeten te kooken?

E. Gy hebt vryheid myne kinderen, om met bescheidenheid, iets te vraagen, dat u in gedagten komt, en het welk ik zou over gellagen hebben. Welke denkt gy, FREDERIK?

FR. Hout uit hunne bosfchen: of flookten zy ook turf, gelyk wy?

E. Wy behoeven hier niet aan te twyffelen; het veen was 'er reeds in overvloed voor handen. En zoudt ge denken, dat hunne gedagten daar nog zoo min opgevallen waren als op het bakken van tichellfteenen: PLINIUS verhaalt ons, dat de CAUCHEN zich by aarden zooden warmden, welke niet anders dan turf zullen geweest zyn, waar van de inwooners van *Italiën* weinig denkbeeld hadden. In die oorden, daar het veen fpaarzaam wierd aangetroffen, gelyk in *Gelderland* en *Zeeland* heeft men meer gebruik van hout gemaakt. — Wat nu uwe vraage betreft, myn Lief! ik wenschte wel, dat gy dezelve nog wat uitgesteld had: maar ik beken het, zy komt hier te pas, en daar de vrouwen zoo veele bezigheden afdoen, behooren de mannen ook hunnen taak te hebben; dan zy zullen in huis en in

vredenstyd een zeer zonderling contrast met de-
zelve by u uitmaaken.

VR. Wat verrigten zy toch? myn EELHART.

E. Indien wy TACITUS gelooven moeten, bui-
ten de Jagt byna niet anders dan eten en slaapen.

VR. Myn help, byna niets dan eten en slaapen! dat had ik van dit beroemde volk nooit verwacht! — Waarlyk, hunne nakomelingen zyn dan in deezen opzigte merkelyk verbeterd!

E. Sus, sus, VREDEGONDE! de slegtheid van de eersten is in deezen opzigte zoo groot, noch de verbetering van de laatsten zoo algemeen, als gy wel denkt. Laaten wy eerst de *Germaanen* in het algemeen in de omstandigheden beschouwen, waarin zy geplaatst waren: — Daar de kring hunner kundigheden zoo naauw was; daar hunne behoeften zeer weinig waren, waarin zouden toch hunne bedryven bestaan hebben, wat bleef 'er voor hun over, het geen de vrouwen en kinderen niet reeds verrigteden — Daarenboven zou men in hun geval kunnen aanmerken, dat alle lichaamen eene eigenschap bezitten, welke de wysgeeren eene *vis inertiae* noemen — eene onaffcheidelyke overhelling tot de rust. Deeze kan in den mensch alleen te boven gekomen worden door zyne redelyke neigingen, en door zyne driften. Dan, zoo lang hy niet overreed wordt door de noodzaakelykheid, het nut, het vermaak of de betaamelykheid kunnen 'er geene neigingen verwekt worden, welke sterk genoeg zyn, om dat vermo-
gen

gen van lichaamelyke traagheid te overwinnen. De *Germaanen* hadden inderdaad een verkeerd begrip van de voornaame bestemming des menschen, byzonder der mannen: zy verbeeldden zich enkel gebooren te zyn voor de wapenen, en stelden byna al het Edele en Schoone in het verdedigen van volk en Vaderland; — in het overwinnen van zyne vyanden. Dapperheid was daarom by hun de voornaamste deugd: tot allen arbeid, die ziel of lighaam buiten den kryg vermoeide, meenden zy geene roeping te hebben. — Hoe meer iemand in dapperheid uitmuntte, hoe minder hy zich hier toe verplicht rekende: de vrouwen en kinderen, voor welken de mannen ten allen tyde hun bloed en leeven gaarn opofferden, namen het daarom vrywillig op zich. — Evenwel de oude mannen en de zwakken, die den kryg niet langer konden volgen en aan deeze hoofdbestemming voldoen, onttrokken zich geenzints aan het huisfelyk bedryf, zy waren vrouwen en kinderen behulpzaam. Wanneerge nu hier by de eenvoudigheid hunner levenswyze voegt, kan men ligt begrypen, dat zy, die het als geen pligt aanmerkten, die 'er door de noodzaakelykheid niet toe gedrongen wierden, zich zeer wel in vredes tyden aan het gemak konden gewennen. Is dit hun, die van eene betere onderrigting verstoken waren, dan niet wel toe te geeven? — veel meer dan duizenden onder ons, die in het midden van

de beste gelegenheden om nuttig te zyn , zich van alle werkzaamheid opzettelyk onthouden : zoo dra zy meenen wegens hunne geboorte en middelen zich hier toe van den burger en den gemeenen man te moeten onderscheiden: — of zoo dra zy een uitzigt hebben, om op het zweet en bloed van anderen te teeren.

VR. EELHART, ik herroep myn gezegde. Inderdaad de *Batawieren* waren veel meer te verontschuldigen , dan onze faletjonkers , — onze lediglopende renteniers , en luye gemeenen , die buiten noodzaakelykheid de armenkasfen plunderen , of van den schandelyken bedelzak hun bestaan zoeken. — Ik worde nu te meer overreed, dat zulken te geeven, niet anders is dan aanleiding tot werkeloosheid te geeven , en het oudste gebod, „ In het zweet uwes aanschyns zult gy uw brood eten”, te verydelen; wyl de noodzaakelykheid en de menigte van behoeften alleen de neiging tot traagheid overwinnen kunnen in menschen, die uit geene edeler beginsfels werken. Daarenboven waren de *Batawieren* dan nog ten allen tyde gerced , om hun Vaderland te verdedigen, het geen men van de minsten onzer lediggangeren verwagten kan. — Zy zyn daarom te ondraagelyker in myne oogen.

E. Zeer wel begreepen, myne waardste. In dien alle onze vrouwen zoo dagten, geen werkeloos weezen, hoe fraai ook uitgedost, zou zich in
 haa-

haare tegenwoordigheid durven waagen; — geene kwalyk geplaatste barmhertigheid zou de handen der luiheid styven. — Deeze toch beschouw ik als eene van de voornaamste oorzaken van de bezwaarlykheid, om den gemeenen man aan den arbeid te krygen en te houden in een land, waar niemand gebrek behoeft te lyden, hoe veel 'er ook noodig is om te bestaan, wanneer hy werken kan, en werken wil. — Maar laten wy tot onze *Batavieren* wederkeeren. Ik ben blyde, dat zy by zulke eene voorstandster van nutte bezigheid nog eenige verontschuldiging gevonden hebben; — ook daarom, wyl zy ten allen tyde gereed waren, om zich de moeyelykheden van den oorlog te laten welgevallen; — de wonden en jammeren te getroosten, welke zy in denzelven te wagten hadden. Even daaruit kunt ge nu van zelfs opmaaken, dat wy het zeggen van den *Romeinschen* geschiedschryver merkelyk mogen verzagten, behalven dat wy het alleen bepaalen moeten, tot zulken, die de wapenen vermogten te voeren. — Maar konden zy daar toe zulk eene overheerschende lust en uitsteekende bekwaamheid gehad hebben, zoo hunne lighaamen door luiheid verstramd waren geworden, en eene wel lustige ledigheid hun een afkeer van alle moeyelyke onderneemingen gegeeuen had? Zy zouden ras verwyfd, ongevoelig geworden zyn voor de eerzucht, en de driften zouden hen be-

zwaarlyk hebben kunnen opwekken, om moeite en gevaaren op te zoeken en te verduuren (*). De *Edelen* en *Vrygeboornen* mogen zich, vooral in den winter, veroorloofd hebben, daar zy niets te doen hadden, een gat in den dag te slaapen, zy waren egter geenzins onledig; maar alle hunne bezigheden in vredes tyden schoon zommige derzelve inderdaad van nut konden zyn, moeten wy enkel als uitspanningen en tydkortingen beschouwen, welke meestal van een anderen aart waren, dan die der *Romeinen*, waardoor het dikwerf gebeurde, dat de *Batawieren*, die in *Rome* buiten den wapenhandel weinig bezigheid naar hunnen smaak vonden, fliepen, wanneer de *Romeinen* zich in hunne

Schouw-

(*) Men zal op deezen voet de wonderspreuk van TACITUS kunnen oplossen: *fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus & penatium & agrorum cura feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familia, ipsi habent: mira diversitate naturæ, cum eidem homines sic amant inertiam & oderint quietem.* „Elk die in sterkte en dapperheid uitmunt, doet niets: de zorg van het huis, en het huiswerk, en de landbouw aan de vrouwen en ouden, en de zwaksten onder het gezin overgelaaten hebbende, zyn zy zelfs bedryveloos: uit eene wonderbaare tegenstrydigheid van aart, daar dezelfde menschen zoo zeer de ledigheid beminnen, en de rust haaten.” Dit laatste wettigt onze gemaakte aanmerkingen.

Schouwburgen of elders op hunne wys vermaaken; en hier naar zyn ook de berigten van hunne levenswyze gewis ten deele opgemaakt. Maar het is goed, dat men deeze en geene ongunstige aantekening onder zoo veele voordeelige berigten aantreft, waar door het vermoeden vervalt, dat TACITUS alleen voorneemens was in een lofschrift op de *Germaanen* de zeden van zyn volk te gispèn.

FR. Waarin bestonden de tydkortingen of uitspanningen der *Batavieren*?

E. Hun eerste en voornaamste uitspanning bestond in de Jagt, de gewoone bezigheid van alle volken, die zich in eenen meer of min oorspronkelyken vryen staat bevinden. De boschrykheid van het oude *Nederland*, dat met geene bevolkte steden voorzien, door geene slooten en gragten verdeeld was, verschaftte aan elk een eene gunstige gelegenheid tot eene oeffening, die hunne leden rap en vaardig hieldt, en de naaste overeenkomst had met den kryg, terwyl zy in het voedsel en dekfel, dat het vleesch en de huid der wilde dieren hun opleverde, een dubbel voordeel vonden. In hoe verre de noodzaaklykheid hun drong, om ook verscheurende dieren tot beveiliging van hun vee zomtyds den oorlog aan te doen, kan ik niet bepaalen. CÆSAR beschryft drieërlei dieren van eene aanmerkelijke grootte, op welke men in *Germaaniën* in het *Hercynisch* woud jagt maakte, dan of dezelve

Cc 3

zich

zich ook in *Nederduitschland* ophielden, waar zulke uitgestrekte bosfchen niet gevonden wicrden, is even onzeker.

Fr. Had dan elk een vryheid tot de Jagt?

E. Gewisfelyk, daar het wild niemand toebehoorde, had elk 'er evenveel recht toe, en zulks alleen den *Edelen* te vergunnen zou tegen den aart der vryheid volftrekt hebben aangelooopen; alleen zou men in bedenking kunnen neemen of deeze vryheid tot de Jagt zich even onbepaald tot de *Lyfëigenen* uitftrekte, welken men de oorspronkelyke rechten der menschheid, en de eer om voor het Vaderland te ftryden betwiftte. Waar mede zouden deezen het groove wild te keer gegaan hebben, indien zy geene wapenen mogten voeren? of dit moest hen alleen voor de Jagt vergund zyn, terwyl dezelve een aanmerkelyk middel van bestaan voor allen was, en de *Lyfëigenen* niet alleen voor hun huisgezin moesten zorgen, maar ook aan hunne Heeren jaarlyks een zeker getal huiden leveren.

Fr. Hoe vongen zy het wild?

E. Zy velden het met dezelfde wapenen, die zy in den oorlog gebruikten; ook konden zy het kleine wild in netten en ftrikken vangen: het groote werd, volgens *CÆSAR*, in gegrave en overdekte kuilen verkloekt. De *Germaanen* zyn toch van onheuchelyke tyden op de Jagt by uitneemendheid afgerigt geweest, en de *Batavieren*, toen zy nog in de nabyheid van het

Her-

Hercynisch woud woonden, hadden de schoonste gelegenheid, om daarin volleerd te worden. — Dat zy ook paerden en honden tot de Jagt gebruikt hebben, is niet onwaarschynlyk: de *Gallen* hebben de laatste al vroeg uit *Brittanje* overgehaald, en *Germanien* zal het niet ontbroken hebben aan een ras, het welk hiertoe geschikt was. Ondertuschen konden zy, die met weinig klederen bezwaard, en op alle lichaamelyke beweëgingen van jongs af zich toegelegd hadden, veel met loopen afdoen. De mensch kan door geduurige oeffening het in deezen opzigt ongelooflyk ver brengen, zoo dat weinig dieren hem zouden kunnen ontrennen. SELKIRK, die tot de gevallen van ROBINZON CRUZOE de eerste aanleiding gaf, kon op zyn onbewoond eiland de wilde geiten agterhaalen, en de meeste wilden zyn uitsteekende hardloopers.

VR. Maakten zy ook geen werk van het Vischen?

E. Daar behoeven wy niet aan te twyffelen, schoon 'er minder gewag van gemaakt wordt, dan van de Jagt. Een land, dat niet alleen aanden eenen kant door de zee bespoeld wierdt, maar ook met vischryke rivieren en meiren voorzien was, gaf daar toe eene al te gunstige gelegenheid, dan dat de inwooneren zich niet van dezelve zouden bediend hebben. Wat zeg ik, CÆSAR meldt immers van een eiland aan den noordelyken uitloop van den *Rhyn*, waar de inwooners alleen

van visch en eyeren van vogelen leefden, zoo dat zy regte *Ichtyophagi* of vischeeters mogten genoemd worden, en PLINIUS verhaalt ook van de *Cauchen*, dat zy zich met den vischvangst ophielden.

FR. Waar vongen zy de visch mee?

E. Dezelfde Schryver voegt 'er by, dat zy netten van wier en biezen gebruikten: — zy konden ze ook van draaden maaken, even zoo wel als de bewooners der eilanden in de Zuidzee, door de *Engelschen* onlangs bezogt. Nog minder vernuft wierd 'er vereischt om fuiken toe te stellen van willigen tienen, die hier overvloedig vallen; en eindelyk konden zy zich ook met vischhaaken van been behelpen, zoo lang zy geen yzeren hadden.

M. Welke tydkortingen hadden zy al meer Vader?

E. De Wapenhandel en het Paardryden: dan hier van zullen wy naderhand afzonderlyk moeten spreken.

M. Ik kan begrypen dat een volk, het welk krygszugtig en dapper was, zich telkens in de wapenen oeffende; maar rekent Vader dit onder de tydkortingen? ik meen dat zulks meermaalen als een groot bezwaar voor officieren en gemeenen is aangemerkt.

E. Zoo veel scheelt het, of men den krygsdienst als eene kostwinning omhelst, dan uit loutere zugt voor het krygsleeven, en liefde voor het Vaderland

land verkiest. Voor de eersten is de hedendaagfche *exercitie* wegens geduurige veranderingen en ftrengte ondergefchiktheid eene lastige, en zomtyds eene halsbreekende arbeid: de *Bata- vieren* hielden de gevaaren van den oorlog byna voor fpeel, hoeveel te meer een wapenfchouw, een fpiegelgevegt, en wat 'er meer toe betrekkelijk is. Hunne eenvoudige *evolutien* waren aan weinig verandering onderheevig, en konden daarom van vrywilligers, die 'er om ftryd met de borst op vielen, gemakkelyk en tot eene groote volmaaktheid aangeleerd worden. Het kwam meest op de behendigheid en fterkte des lichaams aan. — De benden wierden minder als *Machinen* gebruikt, en met dit alles dedden zy onderneemingen, voor welke de hedendaagfche krygskunde, hoe ver zy het ook mag gebragt hebben, den foldaat zoo min vatbaar maakt, als die der *Grieken* en *Romeinen*. — Maar ik moet my hier nu niet verder inlaaten: uw vraagen zou my ligtelyk buiten het fpoor helpen, **MACHTILDE!** laaten wy tot eene andere tyd korting der *Batavieren* overgaan.

M. Welke is die?

E. Hunne vriendelyke Byeenkomften en Maaltyden. De *Germaanen* waren zeer gezellig en gastvry: zy hielden veel van goede cier te maaken, en het eeten en drinken maakte het werk volkomen, zoo lang zy eenigen voorraad hadden. Dus waardfchapten zy onder elkander

over en weder, waarvan nog eenige overblyffels by de *Duitschers* en ook onder ons, meest in de Landprovincien, plaats hebben, onder welke de *Gelderschen* vooral in deezen opzichte be- roemd zyn.

VR. Hoe gedroegen zy zich omtrent vreemdelingen?

E. Zeer loflyk. De wetten van Gastvryheid waren by hen zoo heilig als by eenig beschaafd volk; hoe krygszugtig, hoe jaloers op hun vryheid en Vaderland, hoe nayverig op hunne na- buuren, behandelden zy de geenen, welke zich weerloos en in weinig getale aan hun toevertrouwden, vriendelyk en weldaadig: alles was voor deezen ten beste; en wanneer hun voorraad te kort schoot, bezorgden zy ze by hunne na- buuren of vrienden. — Maar deeze herbergzaam- heid mag wel onder hunne deugden, en niet onder de tydkortingen gerekend worden, VRE- DEGONDE!

VR. Het viel my juist in, by gelegenheid der maaltyden. Zeker, de deugd van herbergzaam- heid is merkelyk verminderd, zelfs in die plaat- sen, die het meeste vermogen en de beste ge- legenheid hebben om vreemdelingen te zien. Waarschynlyk heeft het misbruik, en de ver- mindering van een eenvoudig en opregt voor- komen aan de eene — zuinigheid en zindelyk- heid aan de andere zyde zulks te weeg gebragt. De *Batavieren* en *Germaanen* hadden 'er ook
dit

dit voordeel van, dat de vreemdeling een nieuw leeven in hunne verkeerung en gesprekken bragt, en dus den tyd op eene aangenaame wyze kortede.

E. Zeer wel gevonden, myn Lief. De overvloed van vreemdelingen wegens den koophandel en meerdere gemenschap der volken onder elkander, het oprigten van Herbergen in alle plaatsen, maaken zeker het huisvesten van elk vreemdeling onmogelyk en ook minder noodzaakelyk. — Wy hebben nu al eenige Uitspanningen die vry wat tyd weg namen opgeteld — de Jagt, de Vischery, de Wapenoeffning, de Gastmaalen, vooral, wanneer deeze dikwerf herhaald, en, gelyk niet zelden gebeurde, lang uitgerekt wierden.....

VR. Zy konden zich egter hier altoos niet mee bezig houden en vermaaken; — wanneer het flegte weer hun in huis hield, of wanneer zy niet aten of dronken, waar vermaakten zy zich dan mee?

E. Ik zal dan nu herhaalen, het geen ik reeds vroeger, dan my lief was, moest melden; zy vermaakten zich dikwerf met het Spel. Men zou dit zeer wel kunnen toegeeven in een volk, dat door gebrek aan weetenschappen en konsten, door het gering verschet van voorwerpen, door een zekere eenzelvigheid van leevenswys weinig had, om den geest eenige uitspanning te bezorgen en alle tydverveeling, zoo onaangenaam,
voor

voor te komen: maar zy lieten zich dikwerf in zoo verre vervoeren, dat zy niet alleen hun ganfche welvaard, maar zelfs hunne Vryheid aan het Spel waagden, en zich dus voor eene uitfpanning van weinig uren voor altoos van het grootfte voorrecht des menfchelyken levens beroofden.

VR. Welk eene onzinnigheid! dit bedroeft my, maar zy moeten dan vooral liefhebbers van het *hazard* Spel geweest zyn.

E. Zy hadden misfchien alleen kennis aan het dobbelfpel, dit is het eenvoudigfte, maar ook het gevaarlykfte; want het ftreelt de hoop het fterkfte, verfchaft op elke worp een onmiddelyken uitflag, en houdt de driften daar door het meeste gaande, zonder dat 'er eenige konst of vermoeijing van den geest plaats heeft. Daarom is het ook de uiterfte toevlugt van zulken, welken eene gemaatigde winst of verlies in een beredeneerd Spel fmaakeloos is geworden. Zoo gaat het kwaad ongevoelig voort, tot dat het zyne blinde opvolgers in den afgrond geftooten heeft. Dan laat ik hier niet meer van fpreken! — het fmert my altoos, dat redelyke weezens, die zoo veel op aarde te doen en zoo weinig tyd hebben, hunne edele vermogens, door eene dwaaze gezetheid op het Spel, zoo kwalyk befteeden. Ik hoop maar, dat onze kinderen deeze en myne vroegere aanmerking onnuitwifchbaar in hunne gedagten zullen pren-

E. H. Vogelberts, fecit et delin.

H. Fischer, sculp. 1784.

UITSPANNINGEN DER BATAVIËREN.

prenten, daar zy door groote verscheidenheid van bezigheden, en nuttige uitspanningen hunnen toevlugt tot het verleidend Spel niet zullen behoeven te neemen: — dat zy ten minsten op hunne hoede zyn, wanneer zy het, uit toegeevenheid doen — in gezelschappen van arme ledige zielen, die den tyd niet anders weeten te dooden, om 'er nimmer den regten sijnmaak in te krygen; maar op zyn tyd uit te scheiden, eer zy verhit en in gevaar geraaken, om door de driften overmeesterd te worden, en de welmeenende lesfen van hunne ouderen te vergeeten.

M. Fr. Wy zullenze altoos heilig in agt neemen, myn Vader!

E. Ik zal my op uwe beloften verlaaten myne kinderen; ik twyffel aan uwe welmeenendheid niet: maar de geweldige overheersching der *Mode*, waar door ook het Spel zoo algemeen geworden is, maakt het dubbel noodzakelyk op uwe hoede te zyn, om niet verrast te worden eer gy het weet, wanneer gy zomtyds niet sterk genoeg mogt zyn om te dulden, dat men uwe ongenegenheid tot het Spel aan gemaakte byzonderheid, of aan gebrek van wellevendheid toeschryft. Verdenkt egter de *Batavieren* niet, dat zy altoos in hunne zamenkomsten zich van het Spel bedienden, of in het Spel zich zelve dikwerf zoo ver lieten vervoeeren. TACITUS heeft alleen willen aanwyzen tot
welk

welk een uiterste het zomwylen by hun kwam. — Zy maakten ook dikwerf gebruik van eene uitspanning, die met het oogmerk der gezellige verkeerung en met de heerschende neiging der *Germaanen* veel meer overeenstemde, dan het Spel, dat niet zelden vriendelyke gesprekken in eene doodsche stilte, — vergenoeging in wanhoop verkeerde, en de zamenkomsten van vrienden in bittere krakkeelen en vyandschap deede eindigen. — Veelmaalen vermaakten zy elkander met het ophaalen der manhafte bedryven van hunne Voorvaderen en tydgenooten. Evengelyk een Schipper van den wind, een Landman van zyne osfen liefst verkiest te spreken, maakte dit de scheering en inflag van hunne zamenkoutingen uit. Op zulk eene wyze moest de geschiedenis van hun volk door mondelinge overlevering meest al voortgeplant, de gedagtenis der Helden vereeuwigd en de jeugd aangespoord worden, om zulke braave voorbeelden te volgen.

M. Hadden zy geene schouwspelen of vertooningen?

E. Naar de aanmerking van TACITUS, welke van derzelver inrigting in zynen tyd geen gunstig denkbeeld moct gehad hebben, waren de verlokfelen der schouwspelen hun onbekend: alleen hadden zy eene vertooning, meest by hunne gastmaalen, die wel gevaarlyk egter teffens nuttig was, om de jeugd vaardig, behoedzaam en

on-

onderneemende te maaken. Eenige jongelingen wierpen zich naakend tusfchen fcherpe en gevelde krygs-geweeren. Zy die de stoutfte fprongen dedden, en egter ongekwetst bleeven, behaalden den grootften lof, verfchaften het grootfte vermaak aan de toekykers. Dit was de eenigfte vergelding voor eene konst, die zy alleen door herhaalde oefening konden verkrygen, en door eene welberaade kœnheid konden ter uitvoer brengen.

VR. Heeft myn EELHART iets meer over de tydkortingen der *Batavieren*? — myn tyd roept my naar huis, en myne huisfelyke bezigheden. — Laat ik dit alleen nog vraagen, kenden zy ook iets van de Muzick?

E. Ik heb 'er niets meer by te voegen, dan dat het hun, hoe eenvoudig en deftig buiten twyfel niet geheel zal ontbroken hebben aan het vermaak, dat de Muziek en Dans byna aan alle, ook aan de wilde natien verfchaffen. Het vermogen van den Zang is elk mensch ingefchapen; en het is voor hem byna onweerftaanbaar op een fchoonen lentedag de vrolyke toonen van den klimmenden leeuwewerk, of de verheve klanken van den zangerigen nagtegaal, die in de boschryke wouden van Neerland overal een uitlokkend verblyf vond, niet na te volgen, vooral wanneer hy met een dichtgeest bezielde en van kommerryke zorgen bevryd is, gelyk de *Batavieren* waren. Een toevallige uitvinding van een
zeer

zeer eenvoudig zamenftel, dat by elke oorfpronkelyke natic byna onderfcheiden is, verfhafte hun ligtelyk een of ander blaas- of speeltuig: het is zelfs meer dan waarfchynlyk, dat de gekoppelde veldfluit, die men by de allerafgelegenfte, zoo wel als by de alleroudfte Volken aantreft, hun ook niet onbekend was: en wanneer Zang en Spel, hoe weinig overeenftemming en welluidendheid 'er ook in mogt zyn, zich zamenpaarden, heeft de blyde jeugd op haare wys de veld- en oorlogs-deunen buiten twyffel wel eens met een lugtigen dans verzeld. Zoo kunnen hunne land- *concerten* geweest zyn: — maar een zeker bericht kan ik u, by gebrek van aantekening, niet geeven.

VR. Ik dank u hartelyk, myn Beste! vooral het genoegen, dat gy my verfhafte heb; ik hoop dat ik my meermaalen onder uwe toehoorderen mag kunnen bevinden — in deeze *Bataaffche* landkapel, waar ik my alles te leevendiger kan vertegenwoordigen.

E. Dit zal my dubbel aangenaam zyn, en wy zullen daarom onze naaste byeenkomst uitstellen, tot dat het myne VREDEGONDE gelegen komt met haare kinderen over de levenswyze der *Batavieren* dit gefprek hier of elders te hervatten.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

De LEEZER gelieve de volgende *misstellingen*
te verbeteren :

- Bl. 16 reg. 13 moest geen nieuwe regel zyn.
Bl. 33 reg. 8. *lees liever* staatkundige JOSEPH.
Bl. 52 reg. 2 van onder, brokken Veen moet bygevoegd
en andere vreemde stoffen.
Bl. 60 reg. 12 van ond. *in plaats van* Misfchien *lees* Bui-
ten twyffel
Bl. 83 reg. 11. van ond. zelfs niet van Holland *moest*
zyn, zelfs van Holland niet
Bl. 90 reg. 4 van ond. moet men hem *beter* moet men
den *Tyfel*.
Bl. 113 reg. 5 van ond. volgens een franfche druk van
Commines kan uitgelaten.
Bl. 159 reg. 8, 9, 10. *moesten dus gelezen*, „de levens-
wyze der *Scythen* was niet gunftig voor de ge-
leerdheid, en zy waren te ver verwyderd van
alle volken,
Bl. 108 reg. 7. van ond. *agter* gefchillen *moest staan*
door de wapenen.
Bl. 115 reg. 6. met hunne fchoppen, enz. *moest zyn* met
de gereedschappen, die zy voor fchoppen, fpaden
en houweelen gebruikten.
Bl. 282 reg. 13. *Veromandeurs* in plaats van *Veromandura*
Bl. 284 reg. 3 van ond. *Ufpaaten* moet zyn *Ufpeaten*.
Bl. 285 reg. 9. *moest bygevoegd zyn*, dog hier van zul-
len wy andermaal moeten fpreken.

De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 1. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 2. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 3. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 4. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 5. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 6. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 7. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 8. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 9. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:
 10. De aarde is gelijkelijk de volgende metingen
 te verbeteren:

